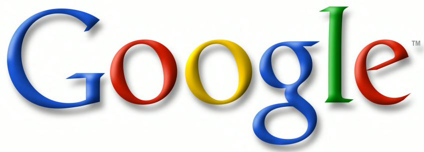

PREGLED HRVATSKE I SRPSKE KNJIŽEVNOSTI

I.

— DO REALIZMA 1880. —

DR. DRAGUTIN PROHASKA

ZAGREB 1919.
— VLASTITA NAKLADA. —
KR. ZEMALJSKA TISKARA.

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

PREGLED HRVATSKE I SRPSKE KNJIŽEVNOSTI

I.

(DO REALIZMA 1880.)

NAPISAO

DR. DRAGUTIN PROHASKA

ZAGREB 1919.

— VLASTITA NAKLADA. —

KR. ZEMALJSKA TISKARA.

— Preštampano iz Hrv. Čitanke za 3. i 4. razr. trgov. akademija.
Zagreb 1918. —

Predgovor.

Ovom knjigom nijesam prosto prepričavao, što je do sada rekla nauka, nego sam naročito o dubróvačkoj, o »prosvijećenoj« književnosti 18. vijeka, te o hrv. preporodu pokušao da dadem nov historijski pregled, a srpsku sam književnost slijedeći Jovana Skerlića pokušao da dovedem u idejnu cjelinu s hrvatskom izmijenivši gdjegdje grupe i karakteristike opće i lične.

Početniku sam gledao da olakšam shvaćanje literarnih ideja i stilova u vezi s prikazivanjem društvene osnovice. Učiteljima književnosti htio sam dati pomagalo i neku orientaciju, pa sam ovdje prvi puta pod tekstom donio vrela, literaturu i naputke na rubu stranica (gdje slovo O znači ogled u Hrv. Čitanci za 3. i 4. razr. trgov. akademija). Čitalac će moći lako da preispita, koliko sam u tome poslu slijedio svoje predhodnike, a u čemu se razilazim.

Kritici moram napomenuti, da sam rad oko ove knjige svršio god. 1914., kad sam predao rukopis, a za vrijeme štampanja (1916.—1918.) nijesam s tehničkih razloga mogao štošta dodavati i mijenjati.

Nađe li ovaj pokušaj prijatelja, slijediti će gotovi drugi dio Pregleda: Poslije realizma do naših dana«.

Zagreb, 28. lipnja 1919.

Dr. D. P.

PRISTUP.

1. Dioba hrvatske i srpske književnosti.

Hrvatska je i srpska književnost jedna cjelina, jer su Hrvati i Srbi jedan narod istoga podrijetla i jezika. Hrvati i Srbi življahu u prošlosti odijeljeni jedni od drugih, razdvojeni crkvom i državom, pa je stoga njihov društveni život različit, a takav život proizveo je i različitu književnost. Razvitak hrvatske i srpske književnosti ne podudara se zato u svemu. Obje književnosti idu uporedo, često i ne znajući jedna za drugu.

Hrvatska i srpska književnost jedan su član evropske književnosti, jer se ugledaju u zapadne književnosti i jer narod hrvatski i srpski doživljuje gotovo iste društvene promjene, koje i evropski narodi.

Prvo doba (X.—XV. vijeka): Crkvena i feudalna književnost.

U srednjem vijeku vlada kod Hrvatâ i Srbâ crkva. Svećenici i kaluđeri jedini su obrazovani svijet, a osim njih gotovo i nema pismenih ljudi. Zato ćemo to prvo doba naše književnosti nazvati crkvenim, a budući da se u toj književnosti očituju i javni odnosi našega feudalnog plemstva i države, to je u prvo doba književnost i feudalna.

Drugo doba (XV.—XIX. vijeka): Renesansna, vlasteoska i pučka književnost.

U novome vijeku ojačaše mala gradska vlastela i oteše se od crkvene vlasti. Takva vlastela stvaraju novu svjetsku književnost po ugledu starih Grka i Rimljana. To je preporođena, klasička ili renesansna, dvorska književnost. A kako i svećenici, sinovi puka, pišu nabožne knjige za narod, imamo pored vlasteoske književnosti i nabožnu, pučku renesansnu književnost.

Toj književnosti nema ni traga u istočnim, srpskim krajevima. Tamo sredovječna crkvena književnost životari sve do polovice XVIII. vijeka.

Treće doba (XIX. vijek): Građanska i narodna književnost.

Francuska revolucija i drugi događaji na koncu XVIII. vijeka donesoše veliki preokret u korist *građana i seljaka*. Oni dobivaju ista politička prava, što ih dosad imađahu plemićki »staleži« i crkveni »redovi«. S tim preokretom prestaje dvorski i klasički smjer u književnosti, a zavlada njome *narodna usmena predaja* i *narodni duh*.

U prvom doba daje književnosti obilježje crkva, u drugom dvor, a u trećem narod.

Prvo doba.

2. Crkvena i feudalna književnost.

Društvena osnova.

U to se doba stvorila i propala hrvatska i srpska književnost srednjega vijeka. Kralj h r v a t s k i prima krunu od sv. oca pape iz Rima i provodi njegove crkvene odredbe u svojoj državi, a prvi su vladari s r p s k i zavisni o Bizantu i čuvaju obred istočne crkve. Narodom vladaju u Hrvata i Srba g o s p o d a po feudalnom sustavu, a r e d o v n i c i i c r k v e n i d o s t o j a n s t v e n i c i po crkvenom pravu. Narod kmetuje i prima prosvjetu jedino od crkve. Niže svećenstvo potječe iz naroda, a više iz plemstva. Ova se društvena osnova vrlo jako osjeća u razvitku naše najstarije pismenosti.

Utjecaj rimski odveo je hrvatsko više svećenstvo u tuđu, l a t i n s k u š k o l u i stvorio od njega neprijatelja hrvatskoga jezika, a niže svećenstvo, podrijetlom iz naroda, traži n a r o d n i j e z i k u c r k v i. B o r b a l a t i n s k i h s v e ć e n i k a p r o t i v n a r o d n i h s v e ć e n i k a i r e d o v n i k a i s p u n j u j e c i j e l o p r v o d o b a n a š e k n j i ž e v n o s t i.

U srpskoj crkvi i državi te borbe između višeg i nižeg, između tuđega i domaćega jezika nema. Šta više, u njoj i sami vladari pišu jezikom, kojim i zadnji manastirski đak. Zato je u ovo doba srpska književnost daleko bogatija od hrvatske i od nje posve odijeljena. Ona nastaje ponajviše prevođenjem grčkih uzora (crkvenih), a hrvatska poglavito prevođenjem s latinskoga.

Zajedničko književno podrijetlo hrvatske i srpske književnosti.

3. I hrvatska i srpska književnost ima zajednički izvor i ugled u staroj slovenskoj pismenosti.[1] (Tako isto imaju romanske književnosti zajedničko podrijetlo u latinskoj književnosti, a njemačka književnost u gotskoj.) Jezik staroslovenske književnosti danas je mrtav, t. j. njime ne govori nijedan narod. Danas i ne znamo pravo, tko je govorio tim jezikom, jer nam

[1] V. Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache I.—II., Wien 1900.

o tome u spomenicima nije ništa zabilježeno. Neki ga naučnjaci nazivahu jezikom crkvenoslovenskim, da se time uklone pitanju o njegovu narodnom podrijetlu. Drugi ga zovu starobugarskim, a neki staroslovenskim ili panonskim jezikom, jer ga jedni meću u Maćedoniju, a drugi u Veliku Moravsku, koja obuhvataše znatan dio stare Panonije (današnje zapadne Ugarske). Danas sve više prevladava mišljenje, da je staroslovenski jezik podrijetla južnoslavenskoga, naročito bugarskoga. Na tome jeziku sačuvani su najstariji slavenski spomenici, pisani ćirilicom i glagolicom, a to su prijevodi sv. pisma. Pita se dakle, tko je autor tih najstarijih proizvoda.

Staroslovenski prijevod sv. pisma nastao je na ovaj način: Moravskoj je državi neprestano prijetila pogibao od njemačkih latinskih svećenika, da njihovim utjecajem izgubi i svoju narodnu samostalnost. To se dogodilo redom sa svim slavenskim državama. Najprije bi Nijemci unosili kršćansku vjeru, a zatim bi politički podložili pokrštenu pokrajinu. Da se to ne dogodi u Moravskoj, odluči moravski knez Rastislav obratiti se po pomoć bizantinskoj crkvi, ne bi li ona poslala svećenike, koji bi znali da propovijedaju riječ Božju slavenskim jezikom. Mihajlo III., tada car bizantinski, primi to poslanstvo, pozove učene Grke preda se i izabere između njih one, koji su bili vješti slavenskom jeziku. U to doba (oko 862.) sežu Slaveni sve do Peloponeza, jer su se oni već u IV. vijeku naselili po cijelom Balkanskom poluotoku. Bijaše tada u Bizantu na glasu grčki učenjak Konstantin iz Soluna, koji se proslavio na istoku kao vjerovjesnik. On je osim grčkoga najbolje umio slavenski dijalekat, koji se govorio u Solunu i okolici. Znademo, da je bio i bibliotekarom carske knjižnice u Bizantu. Kao bibliotekar zacijelo je vidio mnogo rukopisâ pisanih različitim pismenima i tako je stekao neku filološku i grafičku vještinu. Njemu dakle povjeri car Mihajlo teški zadatak, da prevede s grčkoga sv. pismo, t. j. novi zavjet, za crkvenu potrebu i da pođe u Moravsku, da tamo uredi crkvu sa slavenskom liturgijom. Uzima se, da je Konstantin dobro poznavao jezik, na koji će prevesti sv. pismo, ali nigdje nije našao nijedne riječi napisane u tome jeziku. Slaveni pisahu svoje glasove grčkim pismenima, a što su u običnom životu htjeli da zabilježe, bilježili bi znakovima urezanima u drvo i kamen, kako to činjahu i stari Germani, prije no što stadoše pisati latinicom uglatoga oblika, t. zv. goticom. Trebalo je dakle pisati slavenski prijevod grčkim pismenima. Ali tu tek nastadoše poteškoće, jer su grčka pismena udešena samo za glasove grčkoga jezika. Njima se ne mogahu pisati neki slavenski glasovi kao č, š, ž i ь, ъ (poluglasovi), kojih je bilo u tadašnjem slavenskom jeziku. Bilo je

Konstantin.

Izum slavenskoga pisma.

dalje u tadašnjem slavenskom jeziku nosnih vokala (on i en), kojih još danas imade u poljskom jeziku. Zato složi Konstantin osobita slavenska pismena i prevede najpotrebnije dijelove sv. pisma. Pomagao mu je brat njegov Metodije, koji dotada bijaše upravitelj neke bizantinske pokrajine u Maćedoniji. Oba brata pođu u Moravsku, gdje ih dočeka knez Rastislav. Došavši u Moravsku opazi Konstantin, da se tamo slavenski jezik ne govori kao u Solunu, pa uznastoji, da što prije unese u svoj prijevod onakav slavenski jezik, kojim govorahu u Moravskoj. Tako već u najstarijim staroslovenskim spomenicima nalazimo tragove staroga moravskoga jezika. Te moravske jezične oznake bijahu razlogom, te su neki naučnjaci u XIX. vijeku, kad se počeo proučavati staroslovenski jezik (na pr. Miklošić u Beču) držali, da je staroslovenski jezik panonskoga podrijetla. **Konstantin udešava jezik prema moravskom narječju.**

Susjednim njemačkim biskupima bijaše vrlo krivo, što su im Konstantin i Metodije oduzeli u Moravskoj polje rada. Optužiše ih u Rimu zbog slavenske liturgije. Konstantin i Metodije pođu u Rim, da se opravdaju, pa im to i uspije. U Rimu se Konstantin zaredi i primi ime Ćiril, no doskora umre, g. 869. Metodije se vrati i postane nadbiskupom panonskosrijemskim. Njemačkim biskupima uspije, da ga iznova optuže, i kad je Metodije na njihov poziv došao u Njemačku, da se opravda, bace ga u tamnicu. **Konstantin primi ime Ćiril. Metodije nastavlja djelo Ćirilovo.**

Tek iza dvije godine oslobodi ga novi moravski knez Svatopluk. Metodije umre 885. u Velehradu u Moravskoj. Posljednje godine svoga života marljivo je prevodio sv. pismo i crkvene knjige upotrijebivši, kako priča legenda, skoropisce.

Iza Metodijeve smrti prikloni se Svatopluk posve njemačkom političkom utjecaju, to više, što je iza latinskoga svećenstva stajala jaka državna moć, a iza slavenskih svećenika samo priprosti, još napola poganski puk. 200 Metodijevih učenika moradoše ostaviti svoju domovinu i tražiti zaklona u bizantinskom carstvu i kod južnih Slavena. Oni dolaze u Hrvatsku, Srbiju i Bugarsku.

Tako se započne potkraj IX. vijeka kod Hrvata, Srba i Bugara slavenska liturgija pisana pismom, što ga je složio Konstantin, i onim jezikom, na koji je on preveo sv. pismo.

4. Najstariji su crkveni rukopisi pisani u dva pisma: jedni glagoljicom, a drugi ćirilicom. Današnja je nauka riješila, da je starije pismo glagoljica, a mlađe ćirilica, no da je ćirilica nastala već za drugoga naraštaja slavenskih svećenika u X. vijeku, i to na jugu. Glagolica je nastala prema grčkoj minuskuli (brzom pismu) i prema nekim istočnim azbukama, a ćirilica prema grčkom uncijalnom pismu (krasnopisu). **Dva pisma.**

I glagoljica i ćirilica mijenjala se s vremenom. Isprva bijaše glagoljica obla oblika, kasnije prima ona u Hrvata uglate oblike, dok se ćirilica sve više zaokružuje.

Kanon crkvenoslovenskih rukopisa. U čistom crkvenoslovenskom jeziku sačuvano je nekoliko djela, ponajviše evanđelja. Ta se djela smatraju izvorima za sve najstarije rukopise pisane slavenskim jezicima.

Glagoljicom su pisana u glavnom ova:

O. 1. **Assemanovo izborno evanđelje** (ili: vatikanski evanđelistar). (Zove se tako po orijentalistu Assemaniju, koji ga je u XVIII. vijeku donio u Rim.)

Zografsko četveroevanđelje (po manastiru Zografu na Sv. Gori).

Marijinsko četveroevanđelje (po Marijinu manastiru na Sv. Gori).

Glagolita Clozianus (ulomci propovijedî; zovu se tako po grofu Clozu, u čijem je posjedu nekoć bio taj rukopis).

Sinajski psaltir (po Katarininu manastiru na Sinaju).

Euchologium Sinaiticum (zbirka molitava).

Ćirilicom je pisan:

Natpis cara Samoila iz god. 993., što ga je on dao upisati na nadgrobnu ploču svoga oca. (To je najstariji datirani slovenski spomenik.)

Suprasaljski kodeks (po samostanu Supraslu kod Bjelostoka) i

Savina knjiga (po svećeniku Savi).

Redakcije. 5. Prepisujući crkvenoslovenske knjige pojedini su prepisivači (Bugari, Rusi, Srbi i Hrvati) njihov jezik navrnuli na svoj narodni govor, i tako je nastala bugarska, ruska, srpska i hrvatska redakcija staroslovenske književnosti.

Crkvena književnost hrvatska.[1] 6. Najstariji ostaci glagoljske pismenosti s hrvatskim crtama jesu t. zv. Bečki listići iz 12. stoljeća, zatim Mihanovićev odlomak i Grškovićev odlomak glagoljskoga apostola (»apostolom« se zove zbornik apostolskih poslanica). Nemamo pregleda ni suvisle slike o razvitku te književnosti, jer progoni, što ih je pretrpjela, rastrgoše je i zametnuše joj tragove. Različiti cr-

[1] V. Jagić, Hrvatska glagolska književnost (V. Jagić — B. Vodnik, Povijest hrvatske književnosti. Knj. I. M. H. Zagreb 1913.).— I Milčetić, Hrvatska glagolska bibliografija I. dio. Opisi rukopisa. Zagreb 1911. (Starine, knj. 33.). — R. Strohal, Hrvatska glagolska knjiga. Zagreb 1915. — I. Broz, Crtice iz hrvatske književnosti. I. Uvod u književnost, Zagreb 1886.; II. Prvo doba: Crkvena književnost, Zagreb 1888. (Mat. Hrv.)

kveni sinodi u Splitu (925., 928., 1059.—60.) izdaju oštre zabrane protiv slavenskog bogoslužja. Istom god. 1248. izradi senjski biskup Filip kod pape Inocenta IV., da u svojoj biskupiji smije vršiti obred slavenski; isto dopusti papa i omišaljskim Benediktincima. Potkraj XIV. stoljeća bilo je glagoljaša i u okolici dubrovačkoj, ali tu se narodno bogoslužje ne održa. Glagoljica se ograničuje na sjevernu Dalmaciju, hrvatsko Primorje s Likom i Krbavom sve do Kupe, na otoke Krk, Cres, Lošinj, Rab, i što je dalje prema Zadru, napokon na samu Istru. Ima iz tih krajeva vrlo mnogo odlomaka pisanih najkrasnijim pismom s ukrašenim početnim slovima (inicijalima).

Starinom i sadržajem najznatniji je misal kneza Novaka od god. 1368. i misal Hrvojev iz prvih godina XV. stoljeća. Sačuvan je i veći broj različitih Brevijara ili Časoslova (sa životima svetaca i različitim pričama, psalmima i t. d.).

Znamenito je Reimsko evanđelje, koje je od česti pisano hrvatskom glagoljicom. (Kardinal Lotrinški kupi ga (1574.) u Carigradu i pokloni kao tajinstvenu svetinju crkvi u Reimsu. Na tu knjigu prisezahu francuski kraljevi pri krunidbi.)

Štampana glagoljica.

Godina 1483. označuje novi odsjek u životu glagoljice, jer tada izađe misal kneza Novaka prvi put štampom. Od tog vremena do danas nastavlja se štampanje glagoljice.

Ali jezik se mijenja, jer izdavači sve više uvlače u staroslovenski jezik hrvatske osobine. — U tome nastaje novi smjer oko godine 1630., kada u Rimu stadoše izdavati nove crkvene knjige. Urednik (Hrvat) Levaković popusti utjecaju maloruskih unijata; On uvlači u glagoljske knjige ruske riječi. Oko god. 1750. uđoše još jače ruski elementi u hrvatsko crkveno bogoslužje radom Matije Karamana. Tek potkraj XIX. vijeka povrati nauka našim glagoljskim knjigama izvorni staroslovenski oblik očistivši ih od rusizama. Kanonik Dragutin Parčić (1893.) dovrši to djelo s novčanom i moralnom pomoću biskupa Strossmayera, a na osnovi proučavanja naučnjaka Kukuljevića, Berčića, Račkoga i Jagića.

Štampana glagoljica od XV. vijeka nema više onoga plodnoga značenja u književnosti, jer pored nje se razvija književnost latinskim slovima i narodnim hrvatskim govorom.

---

[1] I. Milčetić, Hrvatska glagolska bibliografija. Zagreb 1911. 88.—89.

Crkvena književnost srpska.[1] 7. Mnogo je obilnija srpska crkvena književnost pisana ćirilicom. I ona se počinje s prijepisima, prelazi k prevođenju s grčkoga, a napokon daje izvorne sastavke. Ima i prijepisa s glagoljice (1346.). Prijevodi su najviše od kaluđera na Svetoj Gori (Atosu).

Evanđelja. Znatni su rukopisi: Miroslavljevo Evanđelje, pisano za kneza Miroslava u XII. vijeku; Šišatovački Apostol, pisan za Stevana Dečanskoga u gradu Ždrelu kraj Peći, a nađen u manastiru Šišatovcu; i Nikoljsko Evanđelje potkraj XIV. vijeka, koje se našlo u manastiru Nikolji u Srbiji.

Sv. Sava i „Životi". **O. 2.** Prvi znatni srpski crkveni pisac je sv. Sava (1171.—1236.), najmlađi sin Nemanjin. On je u srpskom manastiru Hilandaru napisao (1199.) tipik ili ustav za život manastirski. Važniji je njegov **Život sv. Simeuna** (Stevana Nemanje, koji je u kaluđerstvu uzeo ime Simeun). — Njegov stariji brat Stevan Prvovjenčani napisa također Život Simeunov, ali ga proširi uzevši u obzir i svjetsko vladanje Stjepana Nemanje. U Hilandaru se razvija rad oko svetih života; hijeromonah Domentijan piše Život sv. Save i Život sv. Simeuna. Kaluđer Teodosije piše Život sv. Save.

Tako se razvija srpski carostavnik, zbornik »žitija« srpskih vladara i vladika. Biskup Danilo (1323.—1338.) napisa prvi carostavnik. — Oko g. 1400. piše Grigorije Camblak Život Stevana Dečanskoga. U carostavnicima se odlično mjesto daje knezu Lazaru i Despotu Stevanu Lazareviću. Svi su ti životopisi crkvenosvetačkog značenja, a povijesna im je istina vrlo malena. Pisac nastoji da prikaže koje bogoljubno lice. Nedostaje li mu građe, poslužit će se uobičajenim opisima i obratima bizantinskih ugleda. Govor je tih »žitija« vrlo rječit, izvještačen, zapleten, udešen, da se lako primijeni na bilo koje lice. Najmanje ima toga »bizantinizma« u sv. Save.

Jeretička književnost bogomilska.[2] 8. Crkva srednjega vijeka prisvojila je sebi utjecaj na svjetsku vlast i nagomilavala sredstva, koja su od ovoga svijeta. Pored takove crkve vazda je bilo sektaša, koji su

---

[1] Dr. M. Murko, Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen. Leipzig 1908., 133.—147.; — Pavle Popović, Pregled srpske književnosti. Beograd 1909., 39.—59.

[2] V. Jagić, Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga knj. I. Staro doba, Zagreb 1867., 78.—88. — F. Rački, Bogomili i Patareni. Rad 7. 8. 10. — Ivan Broz, Crtice iz hrvatske književnosti, sv. 2. Zagreb 1888. 126—193; Dr. D. Prohaska, Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Hercegovina. Zagreb 1911., 18.—55.

čuvali ideal Kristov u odricanju i duhovnoj čistoći. Takav se pokret pojavi u Bugarskoj za cara Petra (927.—968.), a na čelu mu bijaše pop Bogumil; po njemu se nazvaše njegovi nasljedovatelji b o g o m i l i. U zapadnim krajevima u svećenika latinskih stadoše se nazivati P a t a r e n i m a po istoimenom gradu u gornjoj Italiji, gdje osiliše kasnije. Budući da su neki njihovi nauci potekli iz davnih maloazijskih sekata M a n i h e j a i P a u l i k i j a n a, to dolaze i pod tim imenima u našim krajevima. Progonjeni u Bugarskoj i Srbiji, a dočekani mačem i ognjem u Ugarskoj i Dalmaciji oni se napokon najbolje održaše u B o s n i i H e r c e g o v i n i na razmeđu rimske i bizantinske kulturne sfere. Bosanske velmože zaštićivahu bogomile s razloga političkih, jer bogomili uporno nastojahu oko toga, da Bosna ostane nezavisna i slobodna od susjednih katoličkih i pravoslavnih oblasti. Pod zaštitom uglednih bogomila nastaju rukopisi evanđelja pisani ćirilicom.

Bogomilska knjiga. Najstariji je S t a n k o v r u k o p i s, bogomilski spomenik, što se čuva u carskoj javnoj knjižnici u Petrogradu, a najveći je H v a l o v r u k o p i s, koji je pisan i dovršen god. 1404. po narudžbi splitskoga hercega i vojvode Hrvoja. Zanimljiv je rukopisni odlomak (otkrivenje Ivanovo), što ga napisa R a d o s a v k r s t j a n i n Gojsaku krstjaninu (krstjanin znači bogomil) »u dni Gospodina kralja Tomaša« (1444.—1461.) i »dida Ratka« (did ili djed znači biskup bogomilski).

Apokrifna književnost. 9. Rano su se pojavili uz pravi tekst sv. pisma i patvoreni. Mašta pojedinih prepisivača zabludila je i raširila izvorni oblik izmišljenim dodacima. Pod tim se dodacima dakako često skrivahu sektarske namjere, ali možda su nastale i od želje pjesničke s namjerom, da se tek priča i pripovijeda. Takav se tekst zove a p o k r i f n i m, t. j. otajnim ili podmetnutim. Ni ta vrsta književnosti nije u nas izvorna, nego prevedena i prepisivana.

Među starozavjetnim apokrifima ima u nas: Ž i v o t A s e n e t e, kćeri Pentefrijeve, koju je uzeo prekrasni Josip za ženu[1]; Povijest o Jovu (Jobu), koji se nazivao Jovan bogati; Povijest o Asi caru; Besjeda proroka Jeremije; Vidjenje Enohovo, Viđenje proroka Isaije, Otkrivenje Baruhovo[2] i dr. — Od novozavjetnih apokrifa pripisuju se neki bogomilskom

---

[1] Ulomak iz Asenete u I. Broza, Crtice iz hrvatske književnosti. Zagreb 1888. sv. II., 158.—167.

[2] Ovdje, 168. i d.

popu Jeremiji: O krsnom drvetu; Navještenje sv. Trojice; O Gospodu našemu Isusu Hristu, kako ga zapopiše; Kako je Krist plugom orao; Kako je car Prob Hrista bratom nazvao; Pitanja i odgovori, od koliko je česti stvoren Adam. —
O. 3. Drugi su apokrifi novozavjetni: **Kako se Krist prepirao s đavolom**; Obraz i uzrast presvete gospođe naše Bogorodice; Kako je Bogorodica umrla i uzašla na nebo; Otkrivenje Ivana bogoslova, Kazivanje sv. Metodija o carevima i posljednjem vremenu; O Antikristu. — Apokrifna i legendarna književnost širila se i usmeno u obliku narodne pjesme, na pr. Sveci blago dijele, Ognjena Marija u paklu, Car Duklijan i krstitelj Jovan (Srpske narodne pjesme, izdao Vuk Stef. Karadžić, knj. II. br. 1., 4., 16.).

Feudalna pismenost hrv. i srpska.[1]

10. U zapadnijim našim krajevima razvili su se feudalni odnosi ranije negoli na istoku. To se očituje u najstarijim spomenicima pravnoga sadržaja, ponajviše iz hrv. Primorja, s otokâ i iz Dalmacije. U različitim darovnicama, zapisima, poveljama i zakonicima nalazimo izvorno narodno narječje čakavsko i slike iz doba hrvatskog kraljevstva.

Najstarija je hrvatska glagoljska isprava Baščanska ploča, natpis na kamenoj ploči u crkvi sv. Lucije blizu nove Baške na otoku Krku iz god. 1100. Natpis je dao uklesati opat Držiha, a kazuje, da je kralj Zvonimir darovao crkvici neko zemljište, a župani da su svjedoci. Druga je isprava dobrinjska od g. 1100. Ta je listina sačuvana u kasnijem prijevodu latinskom, od kojega imamo opet prijevod na hrvatski. Najstarija originalna glagoljska listina pisana je 1309. u hrv. Primorju; najviše glagoljskih isprava imamo od slavne porodice hrvatskih knezova Frankopana.

O. 4. Između hrvatskih zakonskih zbornika najslavniji je **Zakon Vinodolski** (god. 1288.) sa svoje starine i izvornosti, jer ga je složila vinodolska općina po usmenom predanju naroda. Statuti: Vrbnički, Krčki, Kastavski, Veprinački i Trsatski, svi su iz hrvatskog Primorja i Kvarnera. Jedna je dalmatinska općina kraj Splita Poljica imala također svoj statut, ali ne glagoljicom, već ćirilicom pisan. (Statut Poljički od g. 1440.)

U 16. stoljeću nastao je u općini poljičkoj prijepis Dukljanskoga ljetopisa XII. vijeka s ćirilice i glagoljice, ali s novijim riječima i oblicima. Ljetopisac, pop iz Duklje u današnjoj Crnoj Gori, priča bajke i događaje Hrvatske za vrijeme narodne dinastije.

---

[1] I. Milčetić, Hrvatska glagolska bibliografija I. 463. do 469.; — R. Strohal, Hrvatska glagolska knjiga, str. 60. i d.: Poslovna i dnevna proza.

Najstarija je ćirilovska isprava Listina Kulina Bana od g. 1189., o neke vrste trgovačkim povlasticama, što ih daje bosanski ban Kulin dubrovačkim trgovcima u Bosni.[1]

Najznatniji je feudalni spomenik u Srba **Zakonik cara Dušana,**[2] objavljen na carskome saboru g. 1349., a dopunjen g. 1354. Glavni je dio načinjen prema bizantinskoj Sintagmi M. Vlastara i zakonu cara Justinijana, a drži se, da ima i utjecaja dalmatinskih gradskih statuta, naročito Dubrovnika. Dušan je u svojoj državi prvi odijelio upravnu službu od sudačke i uglavio točno obveze i prava svih razreda svoga naroda. O. 5.

Obilna su pisma sačuvana u dubrovačkim arhivima, a tiču se poslova, što ih je imala trgovačka republika sa srpskim velmožama i vladarima. Veći dio tih dopisa radi o trgovačkim povlasticama naročito iz 14. i 15. stoljeća.[3]

Viteški i duhovni roman.

11. S feudalnim životom razvio se ukus za viteške romane. Dolaze nam oni sa zapada iz latinske i s istoka iz bizantinske književnosti. Često su izmiješani s nabožnim duhovnim sadržajem. Vrlo se raširio u srednjem vijeku i duhovni roman. Budući da je ova vrsta književnosti najmanje crkvena, nalazimo u njoj nekoliko rukopisa, koji su zajednički Hrvatima i Srbima, šta više i Bugarima i Rusima. Ti su romani obično rašireni po svoj Evropi u različnim jezicima.

Viteški roman.[4] Najznatniji je takav roman Trojanski rat, od kojega ima i čakavskohrvatski i srpski rukopis. Osnova mu je bizantinska, a iznosi starohelenske priče o opsjedanju i padu Troje. Drugi je o **Aleksandru Velikomu,** što ga je napisao učeni Grk Kalisten. Njegovo su djelo neki kasniji bizantinski pisci preradili unesavši u nj mnogo iz života kršćanskoga viteštva. Taj je roman u nas preveden vjerojatno već u 14. stoljeću. U Srba prepisuju i čitaju Aleksandridu do 18. stoljeća. Kod njih se nalaze i francuski viteški romani o Trišćanu (Tristanu), Ancalotu (Lancelotu) O. 6.

---

[1] G. A. Ilinskij, Gramota Bana Kulina (Pamjatniki drevnej pismenosti i iskustva, 154.); — Fr. Milobar, Ban Kulin i njegovo doba. (Glasnik zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu 15., 351.—372., 483.—528.).

[2] Stojan Novaković, Zakonik Stefana Dušana. Beograd 1898.

[3] Medo Pučić, Spomenici srpski od 1395. do 1423., Pisma pisana od republike dubrovačke. Beograd I., 1858., II., 1862.

[4] Murko, l. c., 95., 181.—184.; — P. Popović, l. c., 14.—20.

i Bovi (Buovo d'Antona), a nađeni su u jednom bjeloruskom rukopisu: »Historija o vitezovima iz srpskih knjiga«.

Duhovni roman.[1] U Hrvata je poznat po kasnom dubrovačkom rukopisu latinicom pisan roman »Život sv. Jozafata«, a srpski su se rukopisi sačuvali iz 16. vijeka. Taj je roman potekao iz bizantinskokršćanske književnosti. Tamo mu je ime Barlaam i Josafat, i propovijeda se u njem, kako je mudri pustinjak Barlaam obratio indijskoga kraljevića Josafata na kršćanstvo. Roman podsjeća na život indijskoga učitelja Buddhe, i bit će da je ta presada Buddhina životopisa došla u bizantinsku književnost s istoka.

Didaktička knjiga.[2] 12. Pouka se u srednjem vijeku najradije predaje u pjesničkom i zabavnom obliku. U Hrvata nalazimo historiju (pripovijetku) o premudrom Akiru po bugarskom prijevodu grčkoga izvora, a vrlo je slična pripovijetkama iz života Ezopova. — Iz Češke nam dolazi poznati Zbornik sredovječne moralnofilozofijske pouke Lucidarius. Preveli su ga hrvatski redovnici, koje je češki kralj Karlo IV. pozvao u Emauski samostan u Pragu. — Prema talijanskomu imamo prijevod Vizija irskoga kneza Tundala ili Dundala.

Srpska je pouka iz bizantinskoga izvora. Tu se prevode prozom didaktičke pjesme, zatim sentencije iz grčkoga komediografa Menandra; probrane mudre rečenice s natpisom »Filozofija« u rukopisu popa Dragojla, »probrano cvijeće«, florilegija iz Salamuna i drugih mudraca.

Opći pogled na hrv. i srp. crkvenu i feudalnu književnost. 13. Premda hrvatska i srpska književnost ima zajednički izvor u staroslovenskome jeziku, i premda nijesu bila narječja hrvatska i srpska toliko razvita u 10. vijeku kao kasnije, ipak se ta književnost cijepa u dvoje već u samom početku svome, u dva pisma (glagoljicu i ćirilicu) i u dvije liturgije (rimsku i bizantinsku), a i svjetska pismenost dijeli se zbog državne razdiobe. — Najstarija naša književnost proizvod je kaluđerske ćelije, glagoljaša na samotnim otocima i u zagorju dalmatinskom i kaluđera u Hilandaru na Sv. Gori. Ukočena je, teško se obnavlja i razvija. Prepisivanjem ostaje joj isto lice kroz stoljeća. Strogo se drži svetih uzora grčkih i latinskih. Bijaše tako i u najbližih susjeda Bizantinaca i Talijana. Jaz između književnog jezika i pučkoga govora posve je jednak kod Hrvata i Talijana, kod Grka i Srba. Svježi i mladi pjesnički polet javljao se onda na udaljenom zapadu kod Franaka i Anglosasa, gdje je narodni jezik stvarao jednu

---

[1] Josef Karásek, Dubrovačke legende. Prag 1913. Uvod.

[2] P. Popović, l. c. 22.—24.

veliku viteškoepsku i lirsku književnost. Kod nas je ta književnost tada još bila usmena, narod je pjevao o istim temama, što su ih obrađivale apokrifne knjige, no od toga pjesništva ostadoše samo tragovi u narodnim pjesmama, koje su zabilježene tek u 19. vijeku.

S ugledima stranim sastadosmo se samo na kratko vrijeme i u prilikama nezgodnim po literarni utjecaj, za krstaškoga pohoda vitezova na istok. Trag tom doticaju sačuvao se u nekim preradbama viteških romana i u nekim motivima naših narodnih priča i pjesama.

Stara naša književnost nema za nas osobito napredno značenje, ali je vrlo važna obrambena pojava.

Srpska književnost čuvala je u srednjem vijeku Srbe od bizantinskog jarma, a u doba tursko sačuvala im je narodnu svijest. I bogomili vršili su istu zadaću; oni odbijahu političke težnje sjevernih susjeda protiveći se uporno njihovu katolicizmu. — Na tri strane: prema zapadu, sjeveru i istoku odbija naša stara književnost opasnosti, koje prijete našemu narodnom opstanku, a prevođenjem i prerađivanjem tuđega nastoji spasti svoju nezavisnost i udariti osnove samostalnoj narodnoj kulturi.

Drugo doba.

Vlasteoska i pučka književnost renesanse.

I. Prijelaz k novom doba.

1. Vjerska renesansa.

Lično i ljudsko načelo u vjerovanju.[1]

14. U 12. i 13. vijeku opaža se u Italiji neki nabožni i društveni pokret, postupno se razvija građanski razred, koji potkopava lenski sustav i njegovu poeziju, obara fantastičke ideale križarske vojne i počinje rušiti skolastičku filozofiju. Na drugoj strani daje građanski razred čovječanstvu prvi uvjet lične slobode i nove duhovne poezije i prvu slutnju slobode mišljenja i osjećanja. Dok je sredovječni kršćanin smatrao svoje tjelesne nagone i prirodu stupicom đavla, dok je zato strepio pred Bogom, užasnim sucem, i pjevao u strahu: »Kriste,

---

[1] Jaroslav Hrubant, Myšlenkove proudy v renaisanční kritice literární (I. Italie). Věstnik královske české společnosti náuk. 1908., str. 43.

smiluj nam se...«, novovjeki kršćanin odjedamput nađe, da je i tijelo i priroda hram Božji, jer je i Krist uzeo lik čovjeka i jer u prirodi vidimo znak božanske mu ljubavi prema čovjeku. Priroda na nov život ustaje i slavi uskrsnuće i svojom krasotom naviješta raj. Mjesto »Smiluj nam se« zaori pjesma zahvalnica: »Hvala Ti, Gospode!« Tako počinje pjevati preporođeni kršćanin Franjo Asiski i stvara red vjernika franjevaca, koji se oduševljavaju novim vjerovanjem.

Spoj čovječnosti s božanstvom dao je osnovu za veliku umjetnost, osnovu sličnu onoj, iz koje se razvila kultura grčka: bogovi grčki bijahu spojevi čovječjega i božanskoga, a i ideal preporođenog kršćanina Franje Asiskoga isticaše taj spoj u Kristu.

Krist mu je izvor dobrote, Kristov život pun ljudskog stradanja. Franjo Asiski prvi je naglasio povjerenje prema Kristu: »Uzvišeni, svemogući, dobri gospodine, tebi neka je hvala, slava i čast i svaki blagoslov«. Ta vrsta hvalospjeva ili lodi (Laudes) stala se njegovati u građanskom društvu u Italiji, osnivale se »compagnie delle Laude«, članovi bi naizmjence pjevajući hvalili Krista, Mariju i svece. Franjevac Jacopone Todi i braća stupahu pred narod kao glumci Božji (joculatores Dei) igrajući i mimikom prikazujući evanđelje. — Crkva nije toga zabranjivala, šta više prenijela je to pjevanje u hram. Na Veliki petak podigli bi pred oltarom veliko raspelo, polagali ga u grob, a u oči Uskrsa pokazivali bi narodu grob prazan. Pri svim tim činima prikazivali bi nijemu igru ili bi pjevali: anđeli, Marija Bogorodica, Marija Magdalena i ostala lica. To je početak svečane latinske pjevane drame. Time je stvorena osnova dramatskog prikazivanja. Ta se liturgijska igra raširuje i mijenja, ulazi u nju narodni jezik, životi mučenika: miracula, komička lica, dvorske budale, lakrdijaši.

Hrvatske duhovne pjesme i prikazanja.[1]

15. U glagoljskim rukopisima 14. i 15. vijeka dolaze stihovi, duhovne pjesme božićne, uskrsne, o muci Kristovoj, o Bogorodici, o svecima, mahom prijevodi s latinskoga i talijanskoga, ponajviše osmerci u parove sricani. Neke od njih podsjećaju na franjevačku poeziju iz Umbrije. Glagoljska književnost najbolje je cvala u krčkoj biskupiji. Na tome je području urodila i prikazanjima.[2] U krasnom rukopisu od g. 1556. ima dva

---

[1] Milčetić, l. c., 472. i sl.; — R. Strohal, Najstarija sačuvana hrv. umjetna pjesma iz god. 1320. Zagreb.

[2] M. Valjavac, Crkvena prikazanja starohrvatska XVI. i XVII. vijeka. Uvod. (Stari pisci hrvatski, knj. 20.) Zagreb 1893.

prikazanja: **Od muke Spasitelja našega** i Misterij vele lip i slavan od Isusa, kako je s Križa snet, za tim u grob postavljen. Kako u prikazanjima sudjeluje narod, jezik u njima više nije crkvenoslovenski, nego narodni i čakavski, a glagoljicu zamjenjuje latinica. **O. 7.**

Ta su čakavska prikazivanja preradbe talijanske rapprezentazione. Razlika je tek ta, što su naša prikazanja gotovo skroz osmeračkoga stiha, a u talijanskim raprezentacijama vlada umjetniji stih jedanaesterac, čak povezan u kitice. Naša su dakle prikazanja sačuvala oblik ranijih raprezentacija talijanskih, koje su s umbrijskim lodima spjevane još u osmercima.

Na prijelazu između najstarije naše književnosti pisane glagoljicom i novije pisane latinskim slovima stoji Šibenska molitva,[1] najstarije djelo hrvatsko, pisano latinicom. Sva je prilika, da je to proizvod XIV. vijeka, a po sadržaju Gospina pohvala, dakle primjerak onih lodi ili hvalospjeva, što se njegovahu baš u to doba. (Nađena je 1908. u franjevačkom samostanu u Šibeniku u jednom latinskom zborniku.)

2. Svjetovna renesansa.

16. Preporodivši se Talijani duhovno preporodiše se i svjetski. Naučnjaci nađoše, da novome kršćanskome raspoloženju odgovara velika epoha grčke i rimske antike. I stadoše je proučavati, naročito otkad u 14. i 15. vijeku sve više dolažahu u Italiju bizantinski naučnjaci pobjegavši iz bizantinskih pokrajina, u koje navaljivahu Turci (iza pada Carigrada 1453.). Oni spoznaše, da je uljuđenost u pogansko doba cvala u svakom smjeru, u državnom, vjerskom i umjetničkom. U bogatim talijanskim gradovima nasta među vlastelom pokret, koji ide za tim, da se kršćanski svijet digne i preporodi po uzoru antikne uljuđenosti. Pjesnici navijestiše novo proljeće, u kojem se rađa novi čovjek preporođen. Taj novi duh nazivahu humanizam. **Humanizam.**

Pored »Božjega« — divinum ima sada u kršćanina i nešto »Čovječje« — humanum, a nije u protivnosti s onim Božjim ili duhovnim. Srednji je vijek gledao na čovjeka dualistički; čovjek mu je složen od duše i tijela, a tijelo mu bijaše đavolsko oruđe; duša je anđeo,

[1] I. Milčetić (i Jovo Milošević), l. c., 572. i sl.

što jaše na zvijeri, duša je u tijelu utamničena. Humanizam briše tu protivštinu i uzima čovjeka kao jedinstvenu cjelinu, u kojoj se duhovno i tjelesno načelo ukrštava i sklada na slavu Stvoritelju, koji je i tjelesni svijet proslavio poslavši Sina božanskoga u tijelu čovječjem na ovaj svijet. Tim je činom Bog posvetio lik čovjeka. Humanisti su gorljivi poklonici tjelesne ljepote, a budući da kultu tijela nalaze najjači izraz u grčkoj i rimskoj antiki i literaturi, u mitologiji, u likovnim umjetnostima i načinu življenja, stadoše se u svemu ugledavati u velike grčke i rimske uzore, a sve od ljubavi za život i za slobodu čovjeka. Humanisti odbaciše napokon crkveni jezik latinski i uvedoše u književnost narodni talijanski.

Renesansa. 17. Ovaj umjetnički preporod (tal. rinascimento, franc. renaissance) očituje se naročito u vlasteoskome društvu. I ono se obnavlja. Dok se lenska vlastela srednjega vijeka zanimahu samo oružjem, a pero ostaviše duhovnicima, sada se ona obraćaju, sad se obrazuju, postaju pokroviteljima pjesnika, dopuštaju, da im se i žene pouče u poeziji i slikarstvu. To se događa najviše u slobodnim talijanskim gradovima, koji se za papinskog raskola oslobodiše crkvene stege. Kasnije zahvaća taj novi duh i više svećenstvo, a napokon i papinski dvor.

Trubaduri. U Italiju prelazi iz južne Francuske ljubavna lirika. Na način provansalskih trubadura nose mlada vlastela leut (tal. liuto), lutnju, neku tamburu i pjevaju o ljubavi. I u samom saobraćaju razvi se uljuđena, ljubezna i slatka forma. Otkad život nije toliko u opasnosti od đavla, sve je pošlo za radostima i krasotama života. Šta više i sama crkva i crkveni dostojanstvenici držahu, da im ništa »ljudsko« ne mora »biti tuđe« i da je sve na slavu Božju. S tim preokretom srodan je onaj duhovni preporod Franje Asiskoga, ali se s ovim poganskim mišljenjem nikada nije posve stopio.

»Novi slatki stil« (il dolce stil nuovo) zavlada umjetnošću.

Te dvije renesanse: evanđeoska (duhovna) i klasična (svjetska) dadoše velike pjesnike: Dantea, Petrarku i Boccaccia[1]. U Petrarki se najbolje spaja klasičnost i evanđeostvo, on stoji po srijedi između krajnosti kršćanske i poganske. Petrarkina lirika prima pobude iz djela Franje Asiskoga, iz trubadurstva i iz klasičke erotike.

Talijanska renesansa budi svuda u Evropi nov život, stvara novu nauku o umjetnosti i književnosti. Ona se vrlo brzo dotakla i Hrvata. Tu je njen utjecaj očito pošao dvostrukim smjerom: evanđeoskim i poganskim.

[1] Čitaj: Bokača.

II. Hrvatski početnici renesanse.

Prvi nabožni »začinjavci« u Splitu«.

18. Dalmacija bijaše u takovu položaju, da nije mogla razviti radosne, poganske hrvatske poezije, jer više društvo, koje je vladalo gradovima, bijaše mletačko, talijansko. Hrvatski se živalj odbio od svjetske uprave i tražio je utočišta u crkvi, u manastiru i u bratovštinama. Poezija svetačkih hvalospjeva (laudes) i prikazanja (raprezentacija) razvija se u toj hrvatskoj sredini. Cijela škola nabožnih začinjavaca« koje bezimenih, koje poznatih, obrazovala se u Splitu i okolici u drugoj polovici XV. vijeka. **Društvena osnova.**

Njihov pjesnički rad sačuvan nam je u dva rukopisa, što ih je našao Kukuljević u samostanu koludrica sv. Benedikta u Trogiru. Jednomu je naziv »Vrtal« (vrtić), »ov je cvi'tja vrtal pun slasti duhovne«, a podsjeća na »Fioretti« Franje Asiskoga i sadržajem i oblikom i natpisom. Pisan je od više ruku u šesnaestom vijeku, a najviše je u njemu napisao Petar Lučić. Drugi je rukopis od Petra Lulića. Svrha »Vrtlu« bijaše »za majke i sestar dat jim razgovor mil.« Urehe duhovne, Lipo prigovaranje razuma i človika, Od muke Isukrstove, Versi od križa, Naslidovanje Isukrsta, Utičenje k divi Mariji, Od svetih divic i udovic, Od ljubavi božje čoviku i dr., pjesme i najviše »hvalospjevi« i »razgovori«, pa prikazanja: Historija sv. Panucija, Od nevoljnoga dne od suda i Govorenje sv. Bernarda od duše osujene nalaze se u Vrtlu bez imena njihovih prevodilaca i »začinjavaca«. Duh je te poezije i proze onaj novi odnos čovjeka k Bogu: »slast duhovna«, franjevačka osjećajnost, toliko podesna za žensko vjerovanje, za »majke i sestre«. Iz mnoštva bezimenih začinjavaca odvaja se jedan pisac, koji svojom klasičnom obrazovanošću, bogoslovnom učenošću i pjesničkim darom nadmašuje suvremenike svoje, koji steče ime prvoga hrvatskog umjetnog pjesnika. To je **„Vrtal."[2]**

---

[1] K. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters. Wien 1901.—1904. T. 1. 2. 3. (Denkschriften der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien. Philos.-histor. Classe. Bd. 48.

[2] I. Kukuljević-Sakcinski, Pjesme Marka Marulića, Predgovor. (Stari pisci hrvatski 1.) Zagreb 1869.

Život.[1]

19. **Marko Marulić** Splićanin (1450.—1524.).

Rodio se kao sin splitskoga plemića i odvjetnika. Gimnaziju i filozofiju svršio je u Padovi. Znade se, da je pod stare dane živio na otoku Šolti, no nije mu se sviđao život redovnika, pa se vrati u Split, gdje i umre.

Djela.

U »Vrtlu« nose ime Marulićevo: Historija svete udovice Judite u versih hrvatski složena, Historija od Suzane, Dobri nauci, Od začetja Isusova, Svrh muke Isukrstove, Od uskrsa Isusova, Isukrst govori grišnikom, Od uzvišenja Gospina, Divici Mariji, Od deset zapovidi božjih, Govorenja duše osujene i odgovor Isusov, Tuženje grada Hjerusolima, Molitva suprotiva Turkom, Poklad i korizma, Spovid koludric od sedam smrtnih grihov i prijevodi: Stumačenje Kata i Stumačenje psalma.

Judita.[2]
O 8.

Prvo umjetničko djelo, religiozno i epsko, u hrvatskoj književnosti jest Judita. Tu se u šest pjevanja prikazuje, kako je Judita ubila vojvodu Holoferna i izbavila narod izraelski. Marulić je tu »istoriju« našao u sv. pismu, a dodao je opise, poredbe i razmatranja, da bude »nikimi izvanjskimi urehami i uglajenjem i ulizanjem i razlicih masti čiršanjem obnajena«, jer, veli Marulić, »historiju tuj svedoh u versih, po običaju naših začinjavac, i jošće po zakonu starih poet«. Judita je ispjevana dvanaestercem sa srokom usred stiha. »Po običaju naših začinjavac« bit će po onoj duhovnoj školi pjesničkoj u Splitu. Ali tim dvanaestercem pjevaju i Dubrovčani svjetske, ljubavne pjesme. Po zakonu je »onih starih poet«, t. j. klasičkih pjesnika stil, pjesničke poredbe, slike i razmatranja. Mimo to se na Juditi vidi kompozicija »hvalospjeva« i »mirakula«. »Dike ter hvalenja presvetoj Juditi, smina nje stvorenja hoću govoriti«.

Velik je dio djela u dialozima pa podsjeća i na prikazanja. Opis vojske Holofernove nije historijski vjeran, nego sjeća na Turke. Marulić je pjevao u doba turske invazije »Molitvu suprotiva Turkom« pa je lako sebi zamišljao i Holofernovu vojsku kao tursku. I time je

---

[1] I. Kukuljević-Sakcinski, o. c.

[2] M. Kušar i Petar Kasandrić, Marko Marulić: Judita, Predgovor. — Zagreb 1901. — M. Šrepel, O Maruliću. O četiristogodišnjici Marulićeve Judite. Rad 146.

Judita stekla za doba Marulićevo neku zanimljivost. Marulić posveti pjesmu svomu kumu Dujmu Balistriliću »popu i prmanciru« splitskomu g. 1501., a štampom je izda g. 1521.

Suzana.

Istim je načinom složio drugu epsku pjesmu »Suzanu« prikazavši u njoj poznatu historiju iz sv. pisma o optužbi i rješenju udovice Suzane. I Suzana je »hvala«: »Pomagal si mene udovicu h v a l i t, sad ove d r u ž b e n e h v a l e pomoz' mi dit«. Onaj radosni glas nove nabožne lirike glasa se po svoj pjesmi: »Raduj se, ne plači, človiče, ne budi lin Boga hvaleć, graći, imaš liplji žardin«, (igrajući, t. j. pjevajući imaš ljepši perivoj).

Latinska djela.

Tu novu nauku kršćanske sreće na ovome svijetu propovijeda Marulić i u svojim učenim latinskim djelima, da njima pobije lažnu, pogansku, renesansnu radost života. U svome velikom djelu D i c t o r u m f a c t o r u m q u e m e m o r a b i l i u m l i b r i s e x s i v e d e b e n e b e a t e q u e v i v e n d i i n s t i t u t i o n e. (Š e s t k n j i g a g l a s o v i t i h r e č e n i c a i l i n a u k a o d o b r o m i b l a ž e n o m ž i v o t u.) (Mleci 1506.) raspravlja o vjeri, nadi i ljubavi na osnovi nauke svetih učitelja Jeronima, Grgura Velikog, Euzebija, Kapuana. — Za kratko vrijeme izda latinski E v a n g e l i s t a r i u m (oko 1510.), također djelo »vrlo slično prvomu, ali s mnogo toga, čega se ondje nije dotaknuo, i u novom obliku«. Marulić dodaje svojemu Evangelistariju latinski prijevod P e t r a r k i n e talijanske pjesme A d v i r g i n e m b e a t a m, što opet najbolje dokazuje, kako je on blizu duhovnoj renesansi »slatkoga novoga stila«. Ta su djela pisana izvrsnim, klasičnim latinskim jezikom i zadahnuta novim duhom evanđeoske sreće. Stoga su brzo našla čitalaca po svemu katoličkome zapadu. Doskora izađoše mnoga nova izdanja, naročito u Mlecima, Baselu i Kölnu, i prijevodi: talijanski, njemački, portugiski i francuski.

Historički rad.

Humanisti u Italiji istraživahu rimsku starinu i povijest, a Marulić istražuje dalmatinsku. Tako je preveo s hrvatskoga na latinski kroniku popa Dukljanina: »Regum Dalmatiae et Croatiae gesta«. (Povijest kraljeva Dalmacije i Hrvatske.) Sin **Petra Lučića Ivan Lucius naštampa je kao prilog svojemu** djelu »De regno Dalmatiae et Croatiae«. Marulićeva istraživanja o sv. Jeronimu i o starim natpisima također je izdao Lučić.

Humanistička poezija.

U jednom rukopisnom zborniku u knjižnici sv. Marka u Mlecima ima Marulićevih latinskih pjesama: elegija, himni, oda, heroičkih pjesama. I to su ponajviše l a u d e s, hvalospjevi.

Književna značajka. Marulić se kao filozof i kao pjesnik oslobodio sredovječnoga mračnog mišljenja o svijetu i sredovječne skolastike, ali se isto tako protivio i poganskom tjelesnom životu. Tražio je on duhovnu sreću i povodio se za franjevačkom poezijom i za evanđeoskom bogoslovijom, koja je isticala osjećajnost u vjerovanju. Renesansa je isticala »novi život«, a po njoj traži i Marulić »novi duhovni život«. Bijaše on neprijatelj prazne učenosti, retorike i pjesničke taštine, dakle sredovječne skolastike, o kojoj veli: »Ako ne možete u isto doba biti učeni i kreposni, to radije odaberite dobrotu bez učenosti, negoli učenost bez dobrote«. Ta ga je iskrenost i skromnost spasla za naš jezik. Dok su se drugi »učeni« stidjeli da pišu hrvatski, Marulić, jedan od najslavnijih latinskih pisaca svojega vijeka, »začinjao« je hrvatske pjesme.

III. »Slatki novi stil« dubrovačke vlastele.

Dubrovačka sloboda.[1] 20. Jedini Dubrovnik na cijelome području hrvatskom i srpskom imađaše onu društvenu osnovu, na kojoj se mogla da razvije prava klasička renesansa. U Dubrovniku crkva nema gotovo nikakove svjetske vlasti. Republika odbijaše svaki pokušaj crkve, da je sebi pokori. Jako bijaše pravno i društveno osjećanje Dubrovčana: t. zv. sloboda dubrovačka. Uglavnom bijahu dva društvena razreda u Dubrovniku: v l a s t e l a i p u č a n i, ali se ne razlikovahu životom; jednako su se bavili plovidbom i trgovinom, ribarstvom i vinogradarstvom. Vlastela zauzimahu viša mjesta u upravi države, a pučani niža. I pučani su građani, cives, svaka je porodica imala grb, upisan u državnom arhivu, a izvan dubrovačke republike smjeli su se nazivati vlastelom stonskom.[2]

Na čelu republike stajaše knez ili rektor, koji se birao svaki mjesec. Izvanja politika dubrovačka išla je za tim, da se uzdrži prijateljstvo sa susjedima. Dubrovčani su se svagda sklanjali pod pokroviteljstvo dalekih i silnih država, pod Ugarsku (1358.—1526.) i pod Tursku (1526.—1806.). To pokroviteljstvo plaća Dubrovnik velikim godišnjim haračem, ali je on slobodan i samosvojan

---

[1] K. Vojnović, Crkva i država u dubrovačkoj republici. I. dio: Stanje dubrovačke crkve u 16. i 17. v. Rad, 119. — L. Vojnović, Dubrovnik. Beogr. 1900. — M. Appendini, Notizie critico-historiche II., 185., Ragusa 1803.

[2] P. Budmani, Djela Dominka Zlatarića. (Stari pisci hrvatski 21.) Zagreb 1899., VIII.

na domu.[1] Jedini mu je državni prihod od soli iz Stona, a stalne trgovačke kolonije u Sarajevu, Novom Pazaru, Skoplju, Prokupju, Beogradu, Sofiji, Trnovi, Provadiji i t. d. množe mu bogatstvo.[2] Omladina uči doma i u Italiji. Ženskom svijetu se zabranjuje inače govoriti nego »slovinski«. Eto bogatstvo, samosvojnost i ljubav prema rodnome svome jeziku osnovica su dubrovačkoj renesansi. U Dubrovniku bijaše običaj, da se omladina udruživala u družine, uređene kao republika. Svrha tim družinama bijaše lijepa zabava, njegovanje glazbe i književnosti; one se razviše i u glumačke družine. Nema sumnje u takovim družinama niknuo je i dubrovački »slatki novi stil«. Mlada vlastela »začinjavahu« na »lutnji« ljubavne pjesme dubrovačkim »gospojama«. **Književni odgoj.[3]**

21. Sačuvao nam se rukopis, zbornik pjesama ili K a n c o n i j e r (od canzona, tal. pjesma). Pjesme prvih dubrovačkih pjesnika dolaze tu ispremiješane. Misli se, da je neki mladi vlastelin Nikola Ranjina sabrao i prepisao taj Kanconijer (g. 1507.). Sve su pjesme ispjevane istim stilom, a sadržaj im se osniva na zamišljenoj ljubavi. Prvi put su te pjesme izdane tiskom u naše doba (1870.). Izdavač V. Jagić nazva ih trubadurskom lirikom dubrovačkom, a razlikuje pjesme **Šiška Menčetića** i **Đora Držića** i nekih drugih.[5] Poređao im je pjesme u nekih 6 skupina prema stepenima trubadurske ljubavi. Prva skupina: Pjesnik je »ranjen« »ljubavnom strijelom«, druga: daje se u »službu« svojoj »gospoji« i pjevat će o njenoj ljepoti, treća: razočaranje zbog kamena srca njena, četvrta: nada se, da će ga opjevana uslišati, peta: pjeva o slasti »ljuvenoj«, šesta: sam se odvraća i oprašta od ljubavi. **Kanconijeri.[4] O. 9. i 10.**

Značajno je u toj ljubavi, da se ona od idealizma obraća najslobodnijoj erotici i završava nestašno se po- **Književni izvori.**

---

[1] L. Vojnović, Dubrovnik i osmansko carstvo. Beograd 1898.

[2] K. Jireček, Die Bedeutung von Ragusa in der Handelsgeschichte des Mittelalters. Wien 1899.

[3] F. M. Appendini, Notizie istorico-critiche. II. (1803.)

[4] M. Rešetar, Das ragusanische Liederbuch aus dem Jahre 1507. Archiv für slavische Philologie 22, (1900.). — M. Medini, Prvi dubrovački pjesnici i zbornik Nikole Ranjine, Rad 153. (1903.)

[5] V. Jagić, Trubaduri i najstariji hrvatski lirici. Rad 9, (1869.). — V. Jagić, Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića i Gjore Držića. Uvod. (Stari pisci hrvatski 2.) Zagreb 1870.

igravajući osjećajem; u tome složenom značaju »trubadurstva« očituju se sve faze talijanske renesansne erotike iz vremena prije naših Dubrovčana. Od trubadura uzeše talijanski građanski pjesnici samo oblik, a viteški kult gospodje zamijeniše duhovnom ili spiritualnom ljubavi.

Ljubljena je žena nositeljica Božanskoga. Dante kaže: »Ljubav i plemenito srce jedna je stvar« (Il Purgatorio, pjev. 24.). Ali Petrarca i Boccaccio nađoše nove putove, već više zemaljske: ljubljena se gospoja smatra angjelom, ali za bol i pregaranje pjesnik se nada nagradi, a u Boccaccia već nema ni traga spiritualnosti. Naši su Dubrovčani nasljedovali sva tri stepena: trubadursko viteštvo i službu, duhovni idealizam (Dante), ljubavni bol (Petrarca) i tjelesnu ćutilnost poganske erotike (Boccaccio).

Stil.[1] Značajno je, da su poredbe takove, da ne daju stvarne slike opjevane gospoje: sunašce, zvijezda, ružica pa gilj (ljiljan); pjesnici se rado služe apstraktnim imenicama: mlados, rados, slados, lipos, kripos, milos; neličnim atributima: obraz bil, gizdava vil, rados pribila, gospoja ljuvena rumenih usta angelska; namještenim kontrastima: plam i led; pretjeranim deminutivima: srdašce, lišce, vinačac, pjesanca, tužica, krunica; odviše se ponavljaju glagoli: venem, ćutim, stidim, slavim, pravim, pjevam, želim, izranim, poražen, caftim, tužim; nezorne metafore: lična zorom zre, lične, grlo sve cafti u ruži, kripos ljuvene radosti, cvit od gospoje; mitološke reminiscencije: ljuvena strila, fenice, Elena, Diana, Sirena, Venera. Sve te fraze stalno se vraćaju u toj lirici i daju joj obilježje sladunjava, namještena stila.

IV. Hvarska vlastela.

Društvena osnova. 22. Na otoku Hvaru, između Splita i Dubrovnika, ukrštava se društveni utjecaj jednoga i drugoga grada. Vlastela i puk živjeli su po uzoru dubrovačkom, ali ih mletačka vlast nastoji da zavadi i sebi pokori. Godine 1510. dođe do ustanka puka protiv vlastele. Mlečani ugušiše ustanak, a vlasteli dadoše punu vlast.

U takovim prilikama traže vlastela bar književne veze sa splitskim »začinjavcima« i s dubrovačkim trubadurima. Kako su na otoku osamljeni, to njihova djela

[1] P. Kreković, Najstarija hrvatska lirika. Nastavni Vjesnik 16., Zagreb 1908.

niču bez prave društvene osnove; sasvim osamljeno javlja se uz pjesničke poslanice jedna narodna drama, jedna pučka idila i napokon jedna komedija. Od hvarskih pjesnika spominju se Jeronim Brtučević i Francisko Božičević, a bolje su nam poznati H a n i b a l L u c i ć, P e t a r H e k t o r o v i ć i M a r t i n B e n e t e v i ć.

23. **Hanibal Lucić** (1485.—1553.).

Život.[1] Rodio se u Novom Gradu, danas gradu Hvaru. Za pučkoga je ustanka pobjegao s hvarskom vlastelom u Trogir. Godine 1516. spominje se kao sudac, a najviše se bavi gospodarstvom. Piše pjesničke poslanice Dubrovčanima i Dalmatincima.

Djela. Sin mu Antonije izda: »Skladanja izvrsnih pisan razlicih poštovanoga gospodina Hanibala Lucića, vlastelina hvarskoga« (Mleci 1556.). — U toj knjizi ima 22 l j u b a v n e p j e s m e, pisane slatkim novim stilom Dubrovčana.

Najljepša je među njima pjesma: »Jur ni jedna na svit vila«. Najveće mu je pjesničko djelo drama R o b i n j a. Manja su mu djela: pjesma »Pariž Eleni«, prijevod jedne Ovidijeve heroide, i pjesničke p o s l a n i c e prijateljima: Nikoli Matuliću u Splitu, Francisku Božićeviću na Hvaru, Milici Koriolanovićevoj u Trogiru i Jeronimu Martinčiću u Splitu.

Robinja.[2] **O. 11.** Turci prodaju u Dubrovniku robinju, kćer bana Vlaska. Mladi ban Derenčin otkupi je, jer mu je ona davna ljubav, a dubrovačka gospoda i knez vesele se tome događaju. Drama svršava pohvalom Dubrovnika. Jedina dramatska scena, prepoznavanje Derenčina i robinje, ne prikazuje se, nego se priča.

Lucić očevidno nije imao predodžbe o pozornici, kakova se tek kasnije razvila, već je stajao pod utjecajem »prikazanja«, u kojima ima pričanja naročito o glavnim mirakulima, a nema prave dramatske radnje. Zato govori i dioba Robinje, jer se ona dijeli na »isklad» (prolog) i »s k a z a n j a« (činove). Kao u prikazanjima ističe pjesnik u prologu moralnu namjeru i traži od gledalaca, da stoje svi muče, »dokle se toj djelo ka svrsi dovuče«. Prikazivala se »Robinja« u pokladno doba, možda i na Hvaru. Značenje joj je u tome, što je to naša najranija svjetska drama i što su u njoj domaća lica. Sam sujet nalazi se u

[1] F. Rački, Hanibal Lucić. (Stari pisci hrvatski 6.) Zagreb 1874.

[2] B. Drechsler, Postanje Lucićeve »Robinje«. Rad 176. (1909.)

jednoj Držićevoj i u jednoj narodnoj pjesmi, a lica su historijska. Dubrovačka je lirika također utjecala na »Robinju«.

Književna značajka. I dramom i pjesmama svojima Lucić pokazuje, da poznaje suvremenu talijansku poeziju, naročito najnovije pjesnike u njoj Pietra Bemba i Lodovica Ariosta. U muževnije doba podliježe Lucić utjecaju Splita i Marulićeva smjera, te naknadno daje ljubavnoj lirici namjeru poučnu i moralnu.

24. **Petar Hektorović** (1487.—1572.)

Život.[1] Rodio se u Starome gradu na Hvaru. Školovao se u Splitu. Zatim je gospodario kod kuće i tu doživio pučki ustanak i navalu turskog brodovlja na Hvar. Uspjelo mu da se spase bijegom u Mletke. Vrativši se sagradi kulu Tvrdalj, da bude na obranu njemu i Hvaranima. Godine 1557. vidimo ga u Dubrovniku među rođacima i prijateljima.

Djela. Sačuvano nam je vrlo malo njegovih djela: Prijevod Knjiga Ovidijeva od lika ljuvenoga i poslanice (Nalješkoviću, Jeronimu Brtučeviću, Vetraniću, Graciozi Lovrinčevoj). Između njih je jedna narasla do znatnoga pjesničkoga djela, a posvetio ju je pjesnik Jeronimu Brtučeviću i izdao u Mlecima 1568. s natpisom: Ribanje i ribarsko prigovaranje.

Ribanje. O. 12. To je djelo napisao starac od 68 godina, začinio ga je filozofijom i kršćanskim moraliziranjem, ali je ono i izvorno, daleko zrelije i vrednije negoli pjesme, koje u ono doba prolažahu kao talijanske ribarske idile (ecloge pescatorie). Hektorović je otkrio sreću u zabavi s prostim ribarima i opisuje svoje doživljaje s njima na trodnevnoj plovidbi oko Hvara i susjednih otoka dalmatinskih. On bilježi rečenice, razgovore, a naročito pjesme, što ih ribari pjevaju, bugarštice o Kraljeviću Marku i bratu mu Andrijašu, o Radosavu Siverincu i Vlatku, udinskom vojvodi, najzad o kralju Šišmanu i djevojci. Prigodice se pjesnik sjeća Marka Marulića nazivajući ga »zvizdom danicom«.

Književna značajka. Marulićev utjecaj navraća Hektorovića na pučki i humanistički duh, a odvraća ga od vlasteoskog, ljuvenog i radosnog pjevanja. Hektorović napušta i sama pravila renesansne poetike i daje nam pjesmu, koja se po svojemu sadržaju ne podudara ni s jednom tadašnjom pjesničkom vrstom, ali stoga joj je to veća originalnost i nutarnja pjesnička vrijednost.

---

[1] Š. Ljubić, Petar Hektorović, Predgovor. Stari pisci 6. (1874.)

25. **Martin Benetević** (između 1553. i 1663.).

O životu mu se ne zna ništa, a jedina drama: »Hvarkinja« nađena mu je tek nedavno. Kako se u njoj spominje Hanibal Lucić (1553.), a prepisao je dramu god. 1663. neki Barto Kaugrosović, to se uzima, da je Benetević živio između g. 1553. i 1663., a budući da se ugleda u Dubrovčanina Marina Držića, misli se, da je Benetević živio u drugoj polovici XVI. stoljeća na Hvaru. **Život.**[1]

Hvarkinja je komedija u pet činova. Između zaljubljenoga mladića Karla i gospođice Perine i između zaljubljenoga starca Dubrovčanina Miklete i Perinine majke udovice Polonije posreduju sluge i služavke, dok se parovi ne sporazumiju, zavole i uzmu. **Hvarkinja.* O. 13.**

Hvarkinja ide među najbolje starije hrvatske komedije. Pisac umije karakterisati lica i po krajevima davajući da govore narječjima. Benetević bijaše zreo obrazovan čovjek, jer dialozi vrve doskočicama o vremenu i ljudima. Da su nam bolje poznate iz drugih vrela navike, oruđe, namještaj, ljudi, koje prikazuje, lako bismo mogli utvrditi vrijeme, kada se Hvarkinja prikazivala. Ovako je njoj najbolje mjesto u skupini prvih hvarskih pjesnika. **Književna značajka.**

V. Poezija »bašćine« u sjevernoj Dalmaciji.

26. Zadar, Šibenik i Skradin dobivaju svoje hrvatsko obilježje od unutrašnjosti, Zagorja dalmatinskoga, a talijanski im značaj daje mletačka vlast i pomorska trgovina. Sva je sjeverna Dalmacija u početku 16. vijeka jedno bojište između Mlečana i Turaka, pa stoga i društveni život dobiva obilježje vojničko. Tu se uz dubrovački »slatki novi stil« i kršćanstvo splitskih bratovština jače javlja ljubav za ugroženu domaću grudu, tu se slavi junačko koljeno, ponos vojničkog plemstva, koje brani rodnu »bašćinu«. **Društvena osnova.**

Ta riječ dolazi već u zakoniku cara Dušana, a znači nasljedni feudalni posjed porodični, a u širem smislu zavičaj, domovina. Renesansa je učila, da je najslavnije ono pleme, koje se odlikuje najvećom starinom; ona je istaknula pojam »patria«. U talijanskim humanističkim školama naučiše i nelatinski narodi, da je najslavnija rimska otadžbina, jer je najstarija. Naši pjesnici nađoše za riječ patria (otažbina) zamjenu u domaćoj riječi »bašćina«, koja se izvodi od baća

---

[1] Dr. Petar Karlić, Martin Benetević: Hvarkinja, Građa za povijest književnosti hrvatske 8., 247.—327. Zagreb 1915.

(otac), kao što se patria izvodi od pater (otac). Talijanska renesansna književnost razvila je osobitu vrstu panegirika u pohvalu »patrije — bašćine«. Pjesme takvoga sadržaja zvahu se »Silvae« — Planine. Ugledom su im Stacijeve Silvae, lirske pjesme pohvalnice u ruhu mitologijskih priča i »pritvora«, t. j. prijetvorbi (metamorfoza), koje tumače pojedine prirodne pojave kao materijalizovana božanska bića. Takove Silvae pisao je latinski pjesnik Janus Panonius, podrijetlom iz Slavonije. Lorenco di Medici također pjeva Selve d' amore (Planine ljubavi), a najslavnije su Silvae Angela Poliziana, talijanskog humanista. Naročiti idilski sadržaj dade im tek talijanski pjesnik Jacopo Sannazaro stvorivši svoj pastirski zbornik Arcadia pjesmom i prozom.

Iz te dakle humanističke književne obrazovanosti i iz društvene vojničkofeudalne sredine izilazi prvi pjesnik sjeverne Dalmacije.

27. **Petar Zoranić** (oko 1508.—prije 1569.).

Život.[1] Rodio se u Zadru od plemenite porodice iz grada Nina. Nin mu je »bašćina« i stoga se, — premda se rodio i živio u Zadru —, naziva »Ninjanin«. Bavio se latinskim, grčkim i talijanskim piscima i teologijom. Bijaše u nekoj vezi s ninskim biskupom Jurjem Divnićem iz Šibenika. Spominje sa štovanjem Marulića. Za zvanje mu se ne zna, ali se misli, da je bio redovnik.

Djela. Ljubavne njegove pjesme Ljuveni lov i Vilenica nijesu nam sačuvane. Sačuvale su nam se samo Planine, alegorijsko djelo u slavu »bašćine«.

Planine. O. 14. U Planinama pjesnik pjeva stihovima i priča prozom, kako je sedam dana putovao po planinama i moru. Alegorija »Milost« vodi ga preko mora u Podgorje do Vražjih vrata. Tu gleda kroz neki bijeli kamen u pakao. Onda boravi tri dana među pastirima, koji pjevaju pjesme o ljubavi, o postanju izvora i gora na mitologijski način, zatim psalme i pouku. Dalje naiđe na pastire, koji se tuže na vukove (Turke). Sniva o perivoju Slave, u kojemu je pored vile Latinke, Grkinje i Kaldejke (tri priznate literature svjetske u doba renesanse) izašla vila Hrvatica uboga i nesretna, što je vlastiti ljudi odnemariše. Onda slijedi alegorijski opis rijeke Krke, gradova Knina, Skadra i Šibenika. Tu ga opet primi vila »Milost« i odvede u

---

[1] P. Budmani, Djela Petra Zoranića, Antuna Sasina, Savka Gučetića Bendeviševića. (Stari pisci hrvatski 16.) Zagreb 1888.

»bašćinu«. Pri kraju pjesnik opisuje svoje viđenje: on vidi u nebu »pastira« Divnića, sv. Jeronima i »Istinu«. Divnić ga svjetuje, da se okani svjetovne ljubavi, ako misli spoznati istinu.

Književna značajka. Zoranićeve Planine stvorile su u našoj književnosti vrstu renesansnih zabavnika s miješanim sadržajem. Tu su pjesme, pastirske pripovijesti i pritvori »junakov i deklic i mnoge druge stvari«, moralne pouke, vizije, ulomci svake ruke. Takov će rad nastavljati naročito pjesnici sjeverne Dalmacije sve do Kačića.

Opći pogled na hrvatske začetnike renesanse. 28. Začeci renesanse u Splitu, na Hvaru i u sjevernoj Dalmaciji imaju jednu zajedničku značajku: jako podređivanje crkvi i s tim u vezi odvraćanje od poganske renesanse. Ta hrvatska renesansa nije potpuna i slobodna, ali je prava slika Dalmacije, stegnute pod mletačku vlast. Od nje se odvaja dubrovačka renesansa, kojoj je začetak slobodan od svake stege političke i crkvene. Dok u Dalmaciji nema nastavka prvim velikim začecima, jer ju je pritisnulo talijanstvo, u Dubrovniku se javlja drugi i treći pjesnički naraštaj, razvijaju se nove pjesničke vrste, nov pjesnički govor i bogatija sadržina, a cijela književnost sve se više rješava talijanskoga utjecaja.

VII. Drugi naraštaj dubrovačkih pjesnika. — Pučani.

Društvena osnova.[1] 29. U drugom naraštaju dubrovačkih pjesnika većina je pučana. To su: Andrija Čubranović, Nikola Nalješković, Mavro Vetranić i Marin Držić.

Oni pripadaju različitim građanskim redovima: trgovačkom, obrtničkom i svećeničkom. Jedini je Mavro Vetranić redovnik, a zato on i ima pogled moralizatora. Ostali književnici pučani vide u knjizi zabavu začinjenu društvenom ili ličnom tendencijom.

Prava pučka književnost im je nepoznata. Njihovo je mišljenje vlasteosko, gospodsko. Taj duh vlada i u talijanskoj književnosti onoga vremena.

Najbolje se to vidi u drami, u kojoj su pučani i seljani komička i satirička lica.

---

[1] O pučanima vidi P. Budmani. Djela Dominka Zlatarića. (Stari pisci hrvatski 16.) Zagreb 1899., VIII.

Idealna su lica »pastiri«, a iz mitologijskoga doba vile i satiri. Dubrovački su pučani po svome mišljenju vlastela, i zato se povode u svemu za vlasteoskim predrasudama i idealima.

Tek u stilu ima nekoga nesklada, jer tu kao da jače padaju krupne i vulgarne riječi. No cijeli 16. vijek u Evropi natječe se nekom krepčinom i prostotom. Pučki duh, koji je podigla njemačka reformacija, stvorio je neko raspoloženje za krupnu šalu i neposredan, prirodan govor, koji to jače djeluje, što dolazi izmiješan biranom aristokratskom dikcijom renesansne pismenosti.

30. **Andrija Čubranović** (oko 1500.—1527.).

Život.[1] Pučanin. O životu se njegovu ne zna gotovo ništa. Po jednoj bilješci slijedi, da je bio vođa u vojničkoj službi mletačkoj oko 1520. Povjesnik Seb. Dolci čudi se, da je »zlatario« i postao pjesnikom.

Jeđupka.[1] **O. 15.** Ostavio je jednu jedinu pjesmu, zvanu Jeđupka, što znači ciganka, a pripada k vrsti umjetnih, tobožnjih ciganskih pjesama, talijanskih zingaresca. Šaljiva je to ljubavna pjesma; ciganka gata »gospođama« o ljubavi.

Kaže se, da je Čubranović napisao tu pjesmu za pokladno doba i da je tako pod krinkom ciganke izjavio svojoj »gopoji« ljubav. Pjesma se slavila među dubrovačkim pjesnicima kao remek-djelo, i mnogi je nasljedovahu. Njezin je jezik vrlo gladak i stiliziran slatkim novim stilom, a začinjen tobožnjim ciganskim govorom.

31. **Nikola Nalješković** (oko 1510.—1587.).

Život.[2] Pučanin. Oko 1535. zaručio se, ali zaručnica mu ode u koludrice. Plovi morem za trgovinom. Zbog ratova turskih obustavi trgovinu i bavi se gospodarstvom, astronomijom i matematikom. Piše poslanice pjesnicima na Hvaru i u Dalmaciji (1539.—1571.).

Djela. Od njega imamo cijeli zbornik Pjesni ljuvenih od 178 pjesama, pjesni bogoljubne, maskerate i poslanice, zatim četiri dramske ekloge i tri komedije.

Nalješković je prenio u dubrovačku književnost jednu pjesničku vrstu, koja će se dalje razvijati i onda roditi najljepše djelo njezino, pastirsku dramu; on je također pripravio razvitak komedije.

[1] Luka Zore, Andrija Čubranović. (Stari pisci hrvatski 8.) Zagreb 1876.

[2] F. Rački, Nikola Stjepka Nalješkovića. (Stari pisci hrvatski 5., IV.—IX.) Zagreb 1873.

32. **Nikola Jera Dimitrović** (oko 1510.—1554.).
1554.).

Život.[1]
Pučanin i pomorski trgovac. Rođak je Nikoli Nalješkoviću i šalje mu poslanicu iz Aleksandrije 1553. Umre na Kandiji (Kreti).

Djela.
Ljubavne njegove pjesme, zbog kojih ga Nalješković poredi s latinskim pjesnicima Katulom i Tibulom, izgubljene su. — G. 1549. štampana je u Mlecima njegova knjiga *Sedam psalama pokornijeh kralja Davida*, kojoj su dodane *pjesni duhovne*, a u rukopisu osta »Tumačenje Očenaša« i »Pričice« (poslovice).

Književna značajka.
Dimitrović je razuman svjetski čovjek; mnogo je realniji i umjereniji od svojih suvremenika, koji ga stavljahu uporedo s Petrom Hektorovićem, Mavrom Vetranićem i Nikolom Nalješkovićem. *Njegovi psalmi prva su štampana knjiga dubrovačke književnosti.*

33. **Mavro Vetranić** (1482.—1576.).

Život.[2]
Pučanin. Mavro mu je redovničko ime, a krsno Nikola. Iza god. 1504. stupi u Italiji u red benediktovaca. God. 1515. vrati se na Mljet, otok dubrovački, da tamo u manastiru provede neke reforme. Za dvije godine zamjeri se republici i ode u Italiju (1517.), a nato ga Dubrovnik proglasi prognanikom. God. 1522. nalazi se opet na Lokrumu. Kasnije (1527.—1528.) bijaše opat manastira sv. Marije na Mljetu, onda prior na otoku sv. Andrije de Pelago (1534.), opat sv. Jakova u Dubrovniku (1534.) i predsjednik mljetske redovničke kongregacije (1544.). — God. 1541. upisao se u bratovštinu sv. Lazara u Dubrovniku.

Djela.
U prvo mladenačko doba pjevaše Vetranić kao i svi njegovi suvremenici pjesme ljubavne i radosne, »zvonjaše« mu »leut«, kako sam kaže, ali nam ta »zvonjava« nije sačuvana, osim ako ovamo ubrojimo pokladne šale i *maskerate*: Trgovci, Armeni, Indijanci, Dvije robinjice, Lanci Alemani, Trumbetari i pifari. Za vrijeme kuge mijenja on ljubavni leut u gusle bugarkinje te »bugari« turobno (»Pjesanca u vrijeme pošljice«). Otada mu je sva poezija nevesela, jedno bugarenje. Kao pustinjak (eremita) pjeva dvije pjesme pod imenom **Remeta.** Tu mu je uspjela živa slika prirode na školju. U srednje doba Vetranićeva života izlaze mnoge njegove poučne i političke pjesme: *Pjesanca lakomosti*, **O. 16.**

---

[1] V. Jagić, Nikola Jera Dimitrović. (Stari pisci hrvatski 5.) Zagreb 1873.

[2] Gj. Daničić, Mavro Vetranić. (Stari pisci hrvatski 3.). Zagreb 1872.

Pjesanca protiva oholosti, Pjesanca o pokori i t. d., Pjesanca gospodi krstjanskoj, Pj. slavi carevoj, Pj. Latinom, Tužba grada Budima. U to doba ići će i pjesme, u kojima Vetranić razmišlja o pjesniku i književnosti: Pjesanca Plutonu, Pjesanca u pomoć poetam, Pjesanca mladosti. U duhovnu poeziju idu mu pjesme: O muci Isusovoj i O Djevici Mariji, zatim prikazanja: Posvetilište Abramovo, Uskrsnuće Isukrstovo i Suzana čista.

Nedovršeno mu ostade najveće, filozofsko i pjesničko djelo Piligrin (4374 stiha).

Piligrin. O. 17. Piligrin znači putnik. Pjesnik se prikazuje putnikom, koji progonjen nesrećom bludi na stazama lažne sreće i traži svoje spasenje. Ta je misao alegorijski prikazana:

Piligrin polazi u svijet s mijehom, u kome su vezane njegove misli. One mu nestanu iz mijeha odletjevši, te se nakon različitih prijetvora pojavljuju u obliku zlatnih mravi. Majmun neki obeća, da će mu ih vratiti, ako mu donese postole. Putnik se obraća »bozima ljuvenim«, da nađu postole. Namjeri se na neku vilu, a ta mu dade zlatnu »jabuku«, koja svakoga privodi k ljubavi i čini ga besmrtnim. Piligrin ožedni i pije na jednom Dianinu izvoru. Neka vila ga zarobi i odvede pred božicu Dianu, koja ga za kazan učini grbavim. Žedan opet ište vode, koja ga nakazila, i »ljuveni« Piligrin opet pije, ali ga i tu uhvate »pijerske vile« i kazne magarećim ušima. Stramputicom luta dalje i nađe Dianin »peharac«, vile ga i opet kazne davši mu sovine oči zato, »što potajno uhodi jezera i vrila«. Diana mu još nasadi kljove od vepra. Sad Piligrin izađe iz krajeva Dianinih i uđe u »ine krajeve«, gdje vidi Junonu i Paladu, Minervu i Veneru. Naročito Minerva tješi Piligrina, da će doskora izaći na slobodu. I doista Piligrin naiđe na majmuna, dade mu postole i dobi svoje misli. Ali te misli stanu se u njemu boriti i opet ga zavode stramputice. Odmarajući se vidi, gdje ide tovar (magarac), koga štipaju zlatni mravi. Taj tovar slika je »oholosti«. Majmun upućuje Piligrina na put k Čirči, koja će ga izliječiti od grbe, sovinih očiju i kljova. Onda on dođe u dubravu punu zvijeri, koje živu mirno i u ljubavi. Pitaju ga zvijeri, gdje steče grbu, uši i zube od vepra. Piligrin sve prizna i izjavi, da on ne će više »tužnoj ljubavi bezvrijedno služiti« niti će ostati s njima (zvijerima) u »dubravi«, pa ode na novo vrelo. Tu pred njim vila Pirena oplakuje svoju mladost. Piligrin pođe dalje i nađe se pred spiljom, iz koje izađe bijela starica. Ta ga vodi k svojoj gospoji i dovede ga napokon na vrata ... »ka bjehu sva zlata«.

Pjesnik je koješta već sam objasnio, ali je i mnogo šta ostalo nejasno. Zlatna jabuka znači možda pjesnički talenat, jer tko njega ima, besmrtan je na Dianinu brijegu. Tko pije slasti ljubavne, više još za njima žedni. Ta slast nakazi čovjeka. A može biti da ona različita Dianina vrela znače samo različita književna vrela, iz kojih crpaše pjesnik erotiku. Ona grba bit će teret »svjetskog vaja«, što tišti Piligrina. Sovine oči nijesu drugo no znak duševne tmine, a zubi od vepra kažu, da je čovjek pao na stepen nečiste životinje. Dubrava sa zvijerima, s kojima pjesnik ne će da živi u zajednici, vrlo opominje na pjesnikov odnos prema Dubrovniku. Osla tumači pjesnik sam kao simbol glupoga mnoštva, a njegovu oholost može da svlada samo sila. Minerva, nauka, ipak izvodi čovjeka iz mladenačke zablude. Misli, koje se između sebe kolju, nesklad je između pojedinih nauka, koje čovjeka dovode u zablude.[1]

Književna značajka.

Cijeli je kasniji književni rad Vetranićev pod dojmom crkvenih reforma, što ih tridentinski koncil preduze protiv Luterove reformacije (1547.—1563.), a koje se stadoše provoditi u Dubrovniku već oko god. 1556. Vetraniću je poznat i obnovljeni kult Blažene Djevice Marije, što ga u to doba (od g. 1540.) opet više njeguju isusovci. U pjesmama Marijinima Vetranić ističe protivnost između Diane i ljepše zvijezde Marije, između Diane i Gracije, t. j. Milosti. Uzmemo li još pjesme Muzama i Apolu, pjesme političke, pokazuje nam se Piligrin kao satira na pogansku renesansu i na dubrovačku republiku i kao alegorija, u kojoj se imao prikazati duhovni preporod onoga vremena od Diane k Mariji. Sama pjesnička forma Piligrina, okvir njegov, podsjeća na literarne uglede, na Ovidija, Sannazara i na tal. prikazanja, u kojima dolazi tipično lice il Pelegrino. Piligrin u renesansno doba jest čovjek, koji teži za spasom svoje duše i zato se daje na putovanje, pelegrinažu »na sveto zavjetno mjesto«. Vetranić i sam spominje pjesnike Mantuana, Dantea, Petrarku (Pjesanca Plutonu).

Kompozicija Piligrina vrlo je razvučena i nejasna, raspoloženje odviše jednolično, ali ne valja to djelo mjeriti današnjim ukusom. U doba, kad je cvao beskonačni roman Amadis, Piligrin mu je dostojan drug. Ono, što je Amadis u erotičkoj literaturi, to je Piligrin u duhovnoj. Koliko je vrijedio alegorijski ep u obliku putovanja u ono

[1] M. Medini, Vetranić: Pelegrin, Archiv für slav. Philologie 17., 505.

doba, dosta nam potvrđuje činjenica, da je jedno od najvećih i nauspjelijih djela engleske književnosti 17. vijeka »Poklonikovo putovanje iz ovoga svijeta u onaj« od Johna Bunyana (1628.—1688.).

34. **Marin Držić** (1520.—1567.).

Život.[1] Pučanin, nećak pjesnika Đora Držića, a po materi odvjetak porodice Kotruljevića (Cotrugli), učio je humanističke nauke u sveučilištu u Sieni, gdje bijaše i rektorom đačkim god. 1541. Svećenikom postade samo radi zarade, a ističe se u društvenom životu. Slučaj nanese u Dubrovnik njemačkog grofa von Rogendorfa. S njim ode Držić kao njegov zabavljač u Beč, no vidjevši, da je taj grof pustolov, vrati se u Dubrovnik. Ipak se opet skloni te otputuje s istim grofom u Carigrad (1546.). Iza mnogih pustolovina smiri se napokon u Dubrovniku. Posljednje godine života provodi i u Mlecima. Ne zna se, gdje je umr'o.

Djela. Marin Držić velik je dramatski pisac. Prošao je i on doba ljubavno i »začinjao« pjesni razlike, da se zatim dade na mitologijsku i pastirsku igru u stihovima. Ti su njegovi radovi: 1. T i r e n a, komedija prikazana »prid dvorom« godišta 1548. — 2. Pripovijes, kako se V e n e r a božica užeže u ljubav lijepoga Adona, u komediju stavljena, prikazivala se g. 1550. — 3. N o v e l a o d S t a n c a. — U prozi je: 4. K o m e d i j a, nazovimo je, o d D i a n e. — 5. T r i p č e d e U t o l č e (nepotpuna). Prave su k a r a k t e r n e k o m e d i j e: 1. D u n d o M a r o j e, koju je prikazala u vijećnici Pomet družina 1550. — 2. S k u p i 3. A r k u l i n. Ima još dva ulomka: 1. P j e r i n i 2. Đ u h o K r p e t a. — Osim toga Držić je napisao dobru i originalnu crkvenu dramu O d p o r o d a J e z u s o v a, a preradio je i skratio je Vetranićevo P o s v e t i l i š t e A b r a h a m o v o i na njegov poticaj preveo s talijanskoga Evripidovu tragediju H e k u b a.

Komedija u stihovima. Držić je pomiješao pjesnički svijet vila i satira s dubrovačkim »vlasima« i godišnjicama i tako dobio šaljivu mitologijsku farsu (pučku lakrdiju) prikazanu na piru vlasteoskome i »prid dvorom« kneževskim, pred »svijetlom i uzmožnom dubrovačkom vlastelom« i »starim pukom«. Kneževski dvor bijaše građen kao i mletačka loggia s uzvišenom terasom i stubama, koje su s ulice spajale prizemlje i kat, terasu i balkon. Tako se moglo pred dvorom i na terasi i na balkonu uporedo igrati. Otuda dolazi da u »Tireni« i »Veneri« igra idealni svijet vilinski uporedo sa seljačkim. Vlasi gledaju pastirsku igru pa se snebivaju i

---

[1] F. Petračić, Djela Marina Držića. Uvod. (Stari pisci hrvatski 7.) Zagreb 1875.

dive vilama i satirima. Vlasi (t. j. seljaci) užegu se ljubavlju, ali žene ih dozivaju u realni svijet »omjerivši im pleća«. **Novela od Stanca** odigrava se kraj zdenca na trgu dubrovačkom. Vlah je tamo došao s trškom pa će tu i da prenoći. Onuda prolaze »noćnici«, mlada dubrovačka gospoda, i načine s njime »novelu«, »lakrdiju«. Rekoše mu, da će onuda proći vile, koje pomlađuju čovjeka. Međutim pozovu oni maškare, koje obriju vlaha i uzmu mu robu ostavivši mu novce. Vlah se kasno dosjetio, da mu načiniše novelu. **O. 18.**

Sve te tri »komedije« osnovane su na ideji protivnosti između idealnoga svijeta, mašte, i realnoga svijeta, zbilje. **Komedije u prozi.** Dok su komedije u stihovima prikazivale vlahe, komedije u prozi prikazuju građane, pučane. B e z i m e n a k o m e d i j a kao da je književna satira na Vetranića, učitelja i prijatelja Držićeva. Grižula »u vriječi« vapi: »Jao, od mene svak bježi, ja sam umr'o, ja sam spirit, od koga svak bježi, ja sam nevoljan čovjek, ja meritam (zaslužujem) ovo i gore«. Pored Grižule stradava i Plakir, jer je himbeno slijedio vile, njega vile »omrče«. (Stradava dakle kao i Piligrin — Vetranić.) No u komediji se krivci rješavaju. Grižula i Plakir vrlo nalikuju na Piligrina, i Držić kao da je htio ispraviti Vetranića, jer ističe, da su Diana i njene vile »čiste vile«, a kažnjuju samo onoga, tko »h i m b e n o« shvaća ljubav. — U T r i p č e d e U t o l č e dolaze pučki tipovi: pijanac muž, prevarena žena, pedant, svodilja, Grk, Turčin, Kotoranin. — **Dundo Maroje** otac je rasipnoga sina, koga zateče u Rimu, gdje mu troši novce određene na trgovinu. Komedija ima da pokaže baš to, da ima »ljudi od ništa« i »ljudi na zbilj«. Čovjek »na zbilj« je stari Dubrovčanin Dundo Maroje, a ostali su »ljudi od ništa«: proždrljivci, pijanice, rasipna mlada vlastela, hvališe, zaljubljene lude; žene »galantine sinjore« i namiguše. Dundo Maroje dakako nije glavno lice komedije, nego Pomet, sluga i spletkar, koji sve nadmudruje i vodi. A Dubrovčanin vidjevši sve to treba da zaključi: ne valja dati djeci novaca, a drugo: nije svaki rođen gospodar. Namjera je dakle društvena i moralna. — S k u p je više literarni proizvod. Tu se opisuje Tvrdica prema Plautovoj komediji Aulularija. — A r k u l i n je karakterna komedija, koja najmanje ima na umu kritiku društva, nego hoće samo da prikaže smiješno lice: zaljubljena škrtog starca. Neki negromant uzme lik Arkulinov te se pogodi s rođacima udovice Aučice, da će im dati protumiraz, na što oni daju udovicu Arkulinu, a ovaj mora na koncu da na sve pristane. **O. 19.**

„Suvremena talijanska poetika dala je ovu definiciju komedije[1]: »Komedija je imitacija radnje izvršene od ljudi niska i skromna društvenoga položaja; treba da se služi građanskim i familijarnim jezikom, kakovim govore trgovci, lakrdijaši, milosnice, sluge, udvorice; ona mora da teži za ispravljanjem običaja s pomoću zabave i smijeha, a pojedina lica neka prikazuju stalne nepromjenljive značajeve, kakove sretamo, a razna su uzrasta, zanimanja, zvanja i zavičaja.«

Književna značajka. Za tom se teorijom povodi i Držić pa prikazuje t i p o v e, a ne karaktere: vlah je svagda neotesan i glup, mladić svagda zaljubljen, tuđinac prijevaran, ocevi škrti i ljubomorni. I sadržaj je rađen po općem nacrtu, kreće se oko Aristotelove peripetije i talijanske agnicione. Peripetija je promjena sreće u nesreću i obratno, koja dovodi do neočekivanih događaja, a agniciona je nenadano prepoznavanje nepoznatih lica. Potkraj 15. vijeka pod utjecajem rimske komedije Plautove i Terencijeve nastaje obrazovana komedija »c o m m e d i a e r u d i t a«. Glavni joj je predstavnik Pietro Aretino. Pored nje se razvija pučka lakrdija ili f a r s a. Naročito u Sieni, gdje je Držić boravio, razvila se pučka lakrdija, a u Dubrovniku ju je počeo već Nikola Nalješković. Najknjiževnija je Držićeva komedija Skup, a tu valja napomenuti, da ima prije Držića jedna talijanska preradba Plautove Aulularije od Battiste Guarinija (1445. do 1505.), ali latinski original bijaše i u Dubrovniku dobro poznat, »jer djeca ga na skuli legaju«, veli Držić.

Držićeve komedije prikazivale su glumačke družine, a one su pri tome mnogo improvizirale: »Ne scijente, veli Držić, da se je vele truda, ulja, knjige i ingvasta (crnila) oko ove komedije stratilo. Šes pometnika u šes dana vi su zdjeli i skupili«. Poznata su nam imena družina: Pomet, Garcarija i Njarnasi. Igralo se samo pri lijepom vremenu pod vedrim nebom. »Iako ne bude šena lijepa, kako i prva, tužim se na vrijeme, koje nam je arkitete odvelo«.

Stil Držićevih komedija šaren je od latinskih, talijanskih i provincijalnih obrata, ali baš komika jezika najjača je strana Držićeva pera.

35. **Antun Sasin** (oko 1524. — oko 1595.).

Život.[2] Godina rođenja i smrti njegove nije nam poznata. Nije se rodio poslije 1524., jer već g. 1544. bijaše pred sudom, dakle punoljetan; umr'o nije prije 1595., jer te godine piše u svojim

[1] Ireneo Sanesi, La commedia, vol. I. (Storia dei generi letterari italiani). Milano 1911., p. 223.—224.

[2] P. Budmani, Antun Sasin. (Stari pisci hrvatski 16, XV.—XVII.) Zagreb 1888.

Razbojima: »ako ljeto ovo ne umreš, jer si smrti, Sase, blizu«. Zna se o životu jedino, da bijaše »scriba Salinarum« (pisar u solari) u Stonu.

Od njega imamo najprije dvanaest lirskih pjesama. — Muzika od crevljara i Vrtari u tonu su dubrovačkih maskerata, Drugi san i U pohvalu pjesnika dubrovačkijeh slave sve pjesnike 16. vijeka osim kasnijega Zlatarića. — Gospođe slavi pjesma U slavu i hvalu lijepih od grada gospoja. — Mrnarica slavi dubrovačku mornaricu. Ostale su pjesme prigodne i osmrtne. Ljubavnih i religioznih nema! Epska je pjesma: Razboji od Turaka, o ratovima između Austrije i Turaka g. 1592.—1595. Drame su mu: 1. Malahna komedija od pira u 180 stihova, šale sa seljanima, koji dolaze u grad, 2. Filide i 3. Flora, obje pastirske igre. **Djela.**

Kao lirik stoji između starije petrarkističke lirike dubrovačke i novije klasicističke. Prethodnik je Gunduliću zato, što pjeva o suvremenim porazima Turaka. Najuspjelija mu je **Mrnarica.** — U Malahnoj komediji vjerno je pogodio tipove hercegovačkih vlaha. **Književna značajka.** **O. 20.**

36. Pučani Čubranović, Nalješković, Dimitrović, Vetranić, Marin Držić i A. Sasin imaju jednu zajedničku crtu, svi su realisti i posmatrači svagdašnjih i vulgarnih crta u životu. Kriva je samo poetika renesanse, da se njihov talenat jače ne očituje, jer oni moraju da uzimaju gotove literarne okvire pa da u njima kažu ono, što im život daje. Iznad sviju stoje dva prijatelja Vetranić i Marin Držić. Jedan i drugi jako su skloni satiri, ali i skroz oprečna temperamenta: Vetranić se razvio u Jeremiju Dubrovnika, on se kaje i plače i traži stazu Istine, a Držić ostade zabavljač vlastele, pustolov i komedijaš. Obojica obogatiše pjesnički jezik dubrovački i oduzeše mu jednoličnost, koja prevladava u prvih pjesnika. Ali jednome i drugome nedostaje klasične mjere, koju traži duh renesanse. Taj se nedostatak sve jače osjeća, i treći naraštaj dubrovačkih pjesnika vraća se aristokratskoj i klasičnoj otmjenosti. **Opći pogled na drugi naraštaj dubr. pjesnika.**

VII. Povratak idealiziranom stilu. Nasljedovanje klasicizma.

37. U drugoj polovici 16. vijeka prvi put nalazimo u Dubrovniku neku vrstu književnoga salona, u kojemu obrazovane i lijepe gospođe nadahnjuju pjesnika i slušaju njegove pjesme. Dosad je »gospoja« bila pjesniku daleki ideal, on ne smije blizu k njoj, a kad je ipak osvoji, on se razočara i kaje. Taj odnos sada prestaje. Gospoja je sad obrazovana i nema razloga da se krije, a pjesnik nema zgode da se **Društvena osnova.**

razočara niti da je preko mjere hvali. Odnos postaje iskreniji i duševniji. Taj se preokret najprije događa u Italiji. U bogatom gradskom i vlasteoskom društvu oslobodila se žena samostanskoga i domaćega zapta, stala je proučavati književnost i umjetnost, da može i duševno drugovati s obrazovanim mužem. Firenca i naročito bogati dvor kneza Cosima de Medici primahu obrazovane žene i pjesnike i umjetnike. Iz Italije dolazi taj način života u Dubrovnik. Dubrovnik i Firenca stoje u saobraćaju, i život firentinski prenosi se u Dubrovnik. Neki Dubrovčani kao Savko **Bobali** (Bobaljević) (1530.—1585.) i Miho **Monaldi** (oko 1550.—1592.) pjevaju bolje toskanskim jezikom nego dubrovačkim.[1] Prvo književno kolo stvori se u Dubrovniku oko krasne **Cvijete Zuzorićeve**, koja se udala za Firentinca i živjela naizmjence u Firenci i Dubrovniku primajući tu i ondje u svoj dom književnike i filozofe, koji joj posvećivahu svoje pjesme i rasprave. Dubrovački filozof Nikola Gučetić napisa dva talijanska dialoga, jedan o **Ljubavi**, drugi o **Ljepoti**, uzevši za lica tih dialoga Cvijetu Zuzorićevu i Mariju Gundulićevu, a one spominju Nikoletu Zuzorićevu u Ankoni i pokojnu Maru, kćerku Nikole Menčetića, Cvijetu Šumičić, Margaretu Menčetićevu, Paulu Gradićevu i druge. U ljetnikovcu Gučetićevu bijaše im kao u nekoj »Arkadiji«. — Evo u toj se sredini mijenja svrha i sadržaj dubrovačke ljubavne poezije. Ona postaje utjecajem obrazovanih gospoja otmjenom umjetnošću, koja teži za tim da bude što književnija i da podsjeća obrazovane »gentildonne« na velike **klasične** uzore. Pjesnici shvatiše, da nije dosta uzimati neki mitologijski pribor iz antike, nego da valja proučavati motive, stil i mjeru klasika. Tako se poezija nekud vraća k idealizovanom stilu Menčetićevu i Držićevu, ali ujedno i izbavlja od njih u duhu klasicizma.

38. **Dinko Ranjina** (1536.—1607.).

Život.[2] Vlastelin. Poslije nauka u Dubrovniku pođe na plovidbu i ostade duže vremena u trgovačkome poslu u Messini. Zatim pođe u Firencu i nađe pristupa na dvor medićejski, što više knez Cosimo podijeli mu viteški red (1567.). Vrati se u Dubrovnik i stupi u službu republike, kojoj bijaše sedam puta knezom. U ljetnikovcu svome na Ratu primaše književnike i

---

[1] D. Körbler, Talijansko pjesništvo u Dalmaciji 16. vijeka. Napose u Kotoru i Dubrovniku. Rad 212. (1916.)

[2] M. Valjavec: Riječ o Dinku Ranjini i njegovim pjesmama hrvatskijem. (Stari pisci hrvatski 18.) Zagreb 1891.

prijatelje. Filozof Nikola Gučetić izda talijanski traktat o državi republičkoj (1591.) zamislivši ga kao dialog s Dinkom Ranjinom u njegovu ljetnikovcu.

God. 1563. izda Ranjina u Firenci svoje Pjesni razlike. To je prvi štampani kanconijer dubrovački. Te je pjesme ispjevao u Messini nekoj »Liviji« i u Firenci nekoj »Rusi« (Ruži). Ranjina ne pjeva više u dvanaestercu, već uvodi različite metre. On prerađuje i prevodi rimske pjesnike: Tibula, Marcijala, Propercija, Katula, Ovidija i grčke pjesnike Aleksandrince: Teokrita, Moska, Filemona, Antipatera Tesalonskoga, Julija Egipćanina, Nikarha i dr., koje je upoznao u antologiji humanista Maksima Planudesa iz XVI. vijeka. Kako se svaki kanconijer svršava s bogoljubnim pjesmama, tako je i u Ranjininu. **Pjesme. O. 21.**

Ranjina bijaše formalan talenat i pjesnik, njegova lirika nema jakih ličnih crta, ali to je veće njeno prelazno značenje. On pripravlja putove najboljim dubrovačkim pjesnicima. Ranjina ima osjećaja za stil, on ne će više da pjeva načinom staroga vremena: »Svitlušto sunašce, rozice, diklice, ljuveno srdašce, grimizna svilice«, ali on zna, da će i njegove riječi zastarjeti. On ima ideja o razvitku stila, a naučio je u »Šišmunda i Đora«, da valja pjevati »domaćim« jezikom, jer »bolje prid svojim imalo bit poznan nego se prid tuđim neznano izgubiti«. — Prema starijima Ranjina je napredovao i sadržajem. On ne gomila pjesničke poredbe, već ih podređuje nekoj zamisli; svaka mu pjesma razvija neku misao. Bijaše filozofski bolje obrazovan, a naročito poznavaše Platona i Aristotela. **Književna značajka.**

39. **Dinko Zlatarić** (1558.—1609.?).

Pučanin iz bogate porodice, koja potječe iz Srbije, gdje bijaše plemenita. Brat mu je bio časnik u vojsci Jurja Zrinskoga. Dinko pođe na arhigimnaziju u Padovu, gdje uči govorništvo, filozofiju i građansko pravo. Tu štampa talijanske pjesme nekoga svoga prijatelja i posvećuje ih Cvijeti Zuzorićevoj. Uči i grčki jezik. Na odlasku iz Padove izabraše ga đaci svojim rektorom. Kao rektor istače se u borbama, što nastadoše između đaka Francuza i Nijemaca, jer mudrošću i rječitošću umiri drugove, kojih bijaše oko 7000. Zato dobi od republike mletačke red zlatnoga viteza. God. 1587. vrati se u Dubrovnik. Nije zabilježen u javnim službama; bavio se očevim poslom. Putovao je po Dalmaciji, a bio i u Hrvatskoj kod brata. Najviše proživi na ladanju u Konavlima, a stajaše u vezama s književnicima i izvan Dubrovnika. **Život.**[1]

---

[1] P. Budmani, Život i djela Dominka Zlatarića. (Stari pisci hrvatski 21.) Zagreb 1899.

Djela. Još u Padovi prevede Tassovu pastirsku dramu A m i n t a (1580. u Mlecima). U kasnijoj preradbi izdade je pod natpisom L j u b m i r zajedno s novim prijevodima: E l e k t r a, tragedija, i **Ljubav i smrt Pirama i Tizbe** (god. 1597. u Mlecima). Elektra je posvećena Jurju Zrinskomu, a »Ljubav i smrt« Cvijeti Zuzorićevoj. Iza pjesnikove smrti sabrao mu je sin »Pjesni razlike«, a unuk Frane prepisao ih u zbornik. Najviše je pjesama u slavu Cvijeti.

O. 22.

Književna značajka. Zlatarić mnogo cijeni svoga starijega druga Ranjinu, a nasljeđuje slatki novi stil Menčetića i Držića, no pod utjecajem pastirske lirike Tassove primaju mu stihovi i slike neku uglađenost i raznolikost, koje u starijih nema. Druga Zlatarićeva preradba Tassova Aminte odlikuje se time, što su u njoj prevedena pastirska imena. Time je Zlatarić pripravio djelo Gundulićevo. Već u Zlatarića ima bogoljubnih pjesama, koje se odvajaju od starijih nekim filozofskim sadržajem.

Opći pogled. 40. Dinko Ranjina, Dinko Zlatarić i njihovi suvremenici razmišljaju o stilu, stihu, o biću ljepote i ljubavi. Oni su teoretici i ljudi od knjige, razlikuju prva vrela od nasljedovatelja u rimskoj, u talijanskoj i u dubrovačkoj književnosti, prevode i prerađuju samo ono, što je izvrsno, podržavaju veze s odličnim suvremenim talijanskim književnicima i ističu važnost domaćega jezika. Tim su odlikama oni stvorili osnovu onome svestranom i samostalnom radu, koji se javlja u potonjem naraštaju dubrovačkom.

VIII. Zlatni vijek dubrovačke renesanse.

Društvena osnova. 41. U 16. stoljeću pala je predrasuda, da je Rim središte kulture, a da je klasička antika jedina njena osnova. Tu vjeru uzdrmaše njemački humanisti i protestantizam. Oni istaknuše pravo narodnog samoodređenja protiv rimske politike. Stadoše proučavati svoju germansku starinu (Hutten pjeva o germanskom Arminiusu, Luter ističe »die deutsche Nation«). Drugi se narodi povedoše za njima ističući svoje pred tuđim. U tome duhu napisa Dubrovčanin Mavro Orbini veliko djelo »Il regno dei Slavi« (Mleci 1601.) o slavnome kraljevstvu slavenskome, ali talijanskim jezikom, jer svrha djelu bijaše, da pred svijetom izvojšti Slavenima dužno poštovanje.

U toj ideji bijaše nešto protivkatoličko, jer većina Slavena (Rusi, Južni Slaveni: Srbi i Bugari) su nekatolici; isticati njihovu cijenu i slavu znači oteti se ispod pokroviteljstva Rima, a prijateljevati sa »šizmaticima«. Zato je crkva na to djelo Orbinijevo udarila kletvu sta-

vivši ga u popis zabranjenoga štiva. Ali u slobodnom Dubrovniku potaknu to naročito mlađi naraštaj na veće zanimanje. Istina, Orbini nije kritičan, on nesamo da sve Slavene smatra kao jedan jedinstven narod, nego broji u Slavene i neke historijske narode na tlu slavenskom ili one, koji se kakogod spominju u svezi sa Slavenima, a bili su u protivštini s Rimom kao: Iliri, Maćedonci, Goti, Vandali i dr.; on smatra »Slavensko kraljevstvo« za najveće, a narode slavenske za najratobornije na svijetu, ispisuje njihovu mitologiju, heroje, običaje i obrede. A time je otvorio mašti mladih Dubrovčana novi svijet poezije.

Uporedo se događa isti proces u Italiji. Pojedini gradovi uređeni na republikansku, stadoše se otimati od političkog utjecanja crkve, i to je samo dalji korak iza ličnoga oslobođenja prvih renesansnih pjesnika. Sav učeni svijet stade se zanimati pitanjem o državnom ustroju, o republici i principatu. Koji je oblik vladanja bolji, da li aristokratska republika ili vlada »principa« (samovladara)? Machiavelli (1469.—1527.) potaknu to pitanje znamenitim svojim djelom Il Principe (1532.) i riješi ga u prilog republikanskom ustroju. Njega slijede mnogi drugi pisci naročito Dalmatinac Franciscus Patritius s djelom Delle Republiche (O republici). A to je djelo neposredno utjecalo na Dubrovčanina Nikolu Gučetića, koji u knjizi Dello stato delle republiche (O ustroju republike) 1591. raspravlja o državnom ustroju i građanskim uredbama, porodici i građanskoj časti. Nikola Gučetić raspravljaše o tome i s dubrovačkim pjesnikom Ranjinom. On naročito svraća pažnju na dubrovačke prilike i predlaže, kako se ima odgajati omladina za pojam republike i »građanske časti«. Honor civile, građanska čast, krilatica je onoga vremena. Na kreposti pojedinoga građanina osniva se sva repulika, a usto još i na kreposnoj porodici, jer je ona sjemenka, iz kojega niče republika.

Ta republikanska nauka dade novom naraštaju dubrovačkome najjači duševni polet, najljepše i najbolje strane njihovih djela.

U Dubrovniku se javlja osim Orbinijeva slavizma i Gučetićeva republikanstva još i treća struja društvena. Isusovci pokušaše, da se u njemu stalno smjeste i urede »kolegium«, t. j. srednjoškolsko odgojilište.

To im zatada nije uspjelo, ali uvedoše za zreliju omladinu boljih društvenih razreda prvo sustavno humanističko poučavanje. Njihov se utjecaj očituje u duhovnoj književnosti narednoga naraštaja i u formalnoj obrazovanosti retoričkoj i stilnoj.

42. Đivo (Ivan) Gundulić (1588.—1638.).

Život.[1] Đivo Franjin Gundulić rodio se iz ugledne vlasteoske porodice. Nije poznato, kakve je nauke svršio. Tek su nam sačuvane arhivalne vijesti, po kojima je služio u različnim državnim službama sve do senatora, suca i člana Maloga vijeća. G. 1621. bijaše poslanikom republike kod bosanskog paše. Oženio se tek 1628. devetnaestgodišnjom Nikom Sorkočevićevom. Imao je tri sina, od kojih bijaše Šiško također pjesnik. Umr'o je u Dubrovniku.

Djela. U kolu omladine on je dramatski pjesnik mitologijskih igara (G a l a t e a, D i a n a, A r m i d a, P o s v e t i l i š t e, l j u v e n o, P r o s e r p i n a u g r a b l j e n a, C e r e r a, K l e o p a t r a, A r i j a d n a, A d o n i K o r a l j k a od Š i r a.). — »Diana« i »Armida« su dramske scene, Proserpina ugrabljena preradba, »Arijadna« prijevod, ostale su se izgubile. Jedina je A r i j a d n a izdana (g. 1633.). Onda dođe preokret. Gundulić zamrzi na tu »taštu« i »isprazmu« poeziju i pjeva g. 1620. »Pjesni pokorne kralja Davida«, onda pjesmu »Od veličanstva Božijeh« (Rim 1621.) i S u z e s i n a r a z m e t n o g a (Mleci 1622.). U to doba spremaše i prijevod Tassova epa O s l o b o đ e n i J e r u s o l i m.

Naskoro se odrekne i toga posla i stvara originalan ep O s m a n na osnovi suvremenoga događaja. S tim se djelom bavi do smrti. Uporedo niču mu druga djela: pastirska drama D u b r a v k a, prikazana 1628., prijevod L j u b a v n i k s r a m e ž l j i v (Amante timido od Girolama Pretija), prigodna P j e s m a F e r d i n a n d u II., knezu od Toskane, i elegija U s m r t M a r i j e K a l a n d r i c e (1636.). — (Djela, Stari pisci hrvatski, knj. 9. — Dubravka s uvodom Franje Markovića. Mat. Hrv. 1887.).

Razvitak pjesnikov. Na sva djela Gundulićeva progovara jedna politička dubrovačka ideja. I samu A r i j a d n u izdao je, jer je imala neke aktualnosti za Dubrovčane. Tezej žrtvuje sebe i svoju ljubav z a d o b r o d r ž a v e, za atensku r e p u b l i k u. Atena, koja mora da plaća krvavi harač Minotauru, slična je Dubrovniku, koji plaćaše danak sultanu. Pastiri i ribari u Arijadni izriču svoj prezir nad »oholom hlepnjom od časti«, »zlatom i dragim kamenjem«. — Arijadna izriče mnoge misli Machiavelija, a napisao ju je talijanski Ottavio Rinuccini. Gundulić je svoj izvor zatajio. Pa i nabožna djela Gundulićeva teže na opće dobro republike. Pokajničko raspoloženje ima da pripravi k r e p o s t, tu jedinu o s n o v u s l o b o d e. S u z e s i n a

---

[1] A. Jensen. Gundulić und sein Osman. Göteborg 1900.

razmetnoga posvećene su vladaocu grada Dubrovnika Jeru Đivа Gundulića, stricu pjesnikovu, a s namjerom, »neka Dubrovnik naš ... slavu stječe; ures nahodi u mudru svjetu ... od razborita i vrijedna suca ... I ako i paka pred sucom općenijem i pred Bogom ... u komu po višnjoj milosti, naša sloboda neoskvrnjena veće od tisuću godišta uzdržala se i sahranila«. — Istom u Dubravci nađe Gundulić pravi oblik za sve republikanske ideje. Pored njih se izvija još veća ideja: oslobođenje Slavena od Turaka. Tu je ideju Gundulić obradio u Osmanu, a slavenstvo ističe i u odi Ferdinandu Toskanskome, prijatelju Slavena.

Suze.[1] Po ugledu talijanske književnosti, osobito Tansillovih Suza sv. Petra ispjeva Gundulić »Suze sina razmetnoga«, najljepše djelo duhovne lirike dubrovačke. Biblijska priča o izgubljenom sinu opjevana je tu u lirskoj formi, i s više razmatranja nego pričanja prikazan duhovni preporod raskalašenog sina. I način Gundulićev nov je u dubrovačkoj književnosti. Pjesnik se razmeće igrom riječi, antitezama, metaforama i približuje suvremenome baroknom ukusu. (Barok je neumjereno ukrašivanje pjesničkog govora.) Gundulić još ne ide preko neke mjere, njegov govor ostaje još svagda u granicama jasnoće i jedrine. Ta mjera i duboka analiza duševnih stanja grješnikovih čine Suze klasičkim proizvodom naše književnosti.

Dubravka.[1] **O. 23.** Pjesnik pastirskom igrom slavi »lijepu, dragu i slatku slobodu, dar, u kom sva blaga višnji nam Bog je dô«. Pastir Miljenko ljubi pastiricu Dubravku. Ali je ne može steći protiv volje naroda. Samo onaj, kome je dosude suci, dobiva Dubravku, najljepšu pastiricu. No suci se dadu potkupiti i daju Dubravku nekome starcu Grdanu. Ali tu se objavi Božja srdžba. Bog Lero potrese hramom, a na to se čudo suci riješe, da dosude Dubravku Miljenku. Onda narod i svećenik slave slobodu u »ovoj dubravi« prinoseći Bogu na žrtvenik darove. — Dvije je ideje spojio Gundulić u Dubravci: 1. da se slobodna država osniva na zdravome i istinitome braku, na porodici, koju ljubav spaja; 2. da propada država, u kojoj srebro i zlato više vrijedi od čistoće i poštenja. Da izradi ove dvije misli, koje je Nikola Gučetić izrekao u svom spisu o republikanskom ustroju,

---

[1] M. Šrepel. O Gundulićevim Suzama sina razmetnoga, Rad, 127. (1896.)

[2] Fr. Marković: O Dubravci, drami Ivana Gundulića. Rad 89. (1888.)

Gundulić je Dubrovčane prikazao simbolički kao pastire i satire, a ženski svijet kao pastirice, vile i satirice iznoseći pritom oštro sve poroke suvremenoga društva. Stavivši radnju u idealnu prošlost mogao je podvrgnuti dubrovačke mane pravednoj kritici. Ribar je Dalmatinac, što bježi od mletačkoga nasilja u zaklonište dubrovačko. Divjak i Gorštak pustolovi su iz drugih zemalja. Vile, narešene i rasipne, to su plemkinje Dubrovčanke, a pastiri Dubrovčani raspravljaju o razrednoj jednakosti, o jednakosti u braku. Vuk satir i seljanka Stojna prikazuju vlahe i godišnjice (služavke dubrovačke). One su svagda zaljubljene. Omladine dubrovačke taknuo se pjesnik likovima svojih pastirića. Očevidno su utjecali na Gundulića i književni uzori. Tassov Aminta i Guarinijev Pastir fido istakoše ličnu slobodu, a Gundulić političku, i ta razlika vodi Gundulića k samostalnom djelu. Govor, lirizam, humor posve je dubrovački. Dubravka se prikazivala na dan sv. Vlaha, zaštitnika slobode dubrovačke, i to prvi put g. 1628., kad se Gundulić ženio.

Osman.[1] **Povod.** G. 1621. prvi put je poražena glavna turska vojska od poljačke. Turski car Osman smisli osvetu janjičarima, koji su okrivljeni s toga poraza. Vojska to sazna, podigne bunu u Carigradu i smakne careve savjetnike i cara.

Sav svijet držaše, da je tom katastrofom otpočelo raspadanje turskoga carstva. Pojaviše se talijanske i njemačke brošure, koje prikazivahu carigradsku bunu ističući, da je upravo 1000 godina prošlo od Muhameda (621.—1621.) i da po milenijumu (tisućljeću) ima pasti njegovo carstvo. Gundulića je potaknula ta opća uzbuđenost, te on zamisli ep o propasti Osmanlija i oslobođenju Jugoslavena.

Sadržaj: O. 24. Pjev. I. i II. Osman vijeća iza poraza sa svojim savjetnicima u Carigradu. Hoće da sabere novu vojsku na istoku pa da njom kazni janjičare zbog njihova neposluha. Savjetnici mu svjetuju: 1. da sklopi mir s Poljskom, 2. da se oženi s odličnom djevojkom, 3. da smakne utamničenog strica i prijašnjeg sultana Mustafu II. i 4. da pojača straže zarobljenom poljačkom vitezu Korevskom. Pjev. III. i IV. Poslanik Ali-paša putuje u Poljsku, da sklopi mir. Put ga vodi preko lanjskoga bojišta, pa se opisuje ono i turski poraz. Pjev. V. i VI. Susretaj Ali-pašin s amazonkama Krunislavom, koja traži Korevskoga, i Sokolicom, koja čezne za Osmanom. Pjev. VII. i VIII. Poslanik

---

[1] T. Smičiklas, O postanku Gundulićeva »Osmana«. Zagreb 1887.

Kizlar-aga traži djevojke za carev harem, namjeri se na Srpkinju Sunčanicu, koja je od krvi raških despota i ugrabi je. Pjev. IX.—XI. Ali-paša je stigao pred Varšavu, gdje Poljaci slave lanjsku pobjedu. Sokolica bane među poljačke gospođe, koje se kupaju, te ih zarobi, ali ih oslobodi kraljević Vladislav. Sokolica polazi u Carigrad k Osmanu. Ali-paša sklapa mir s Poljacima. Pjev. XII. Krunoslava je našla Korevskoga, ali prijevarom turskom dospije i ona u tamnicu. Pjev. XIII. Pakao se diže protiv mira s Poljacima i odluči uzbuniti turske čete. P j e v a n j a XIV. i XV. n e m a. Pjev. XVI. Janjičari traže glavu careva savjetnika Dilavera. Pjev. XVII. i XVIII. Mati svrgnutoga Mustafe II. uroti se s beglerbegom Dautom protiv Osmana. Pjev. XIX. Vojska polazi protiv saraja, a Dilaver bježi u Malu Aziju, da dovede Anatolce caru u pomoć, ali ga spahije (turski konjanici) stignu i ubiju. Zatim posijeku Ali-agu, vođu janjičarskoga, i Huseina vezira, nađu svrgnutoga cara Mustafu i izvedu ga iz tamnice. Pjev. XX. Podijelivši između sebe plijen i najviše državne časti postave Mustafu na prijestolje. Napokon pođu po Osmana i smaknu ga.

Nedostatak XIV. i XV. pjevanja.

Ima više nagađanja o tome, zašto nije Osman dovršen, zašto mu u sredini nedostaju dva pjevanja. Mislilo se, da su se izgubila, no svi rukopisi — (Osman je štampan tek godine 1826. u Dubrovniku) — bilježe, da tih pjevanja n e m a. Najveća je vjerojatnost, da je pjesnik ostavio namjerice neku prazninu, da može, ako bi se propast Turske dalje razvijala, uplesti početke neke nove radnje, u kojoj bi Vladislav bio junakom. A njemu u slavu i spremaše Gundulić cijelo djelo. A kako vrijeme nije donosilo Gunduliću nove građe, smrt ga zateče pri nedovršenom djelu. Neki su pokušali ispuniti prazninu, pa su ispjevali u ta dva pjevanja sudbinu epizodičkih lica Sokolice, Krunoslave, Sunčanice i Korevskoga. Takovi su dopunjci Osmana od Mare Dinka Zlatarića, Pijerka Sorkočevića i Ivana Mažuranića.

Etičke ideje.

Pjesnik je djelo ipak toliko izradio, da Osman ostavlja dojam velikoga pjesničkog djela. Kako Dubravci tako je i Osmanu Gundulić podmetnuo etičke ideje. Sve je u svijetu prolazno, jedni se uzvisuju, dok drugi padaju. »Kolo od sreće u okoli vrteći se ne pristaje.« Kratka je vijeka ljudska oholost. Turska se uzoholila, ali pad joj je pripravljen. Bez višnje pomoći nema stalne vlasti. Moralna protivnost između kršćanstva i muslimanstva istaknuta je u značaju Vladislava i Osmana. Vladislav je hrabar i skroman, lično odvažan i plemenit, Osman osvetljiv, ohol, a u pogibli kukavica. Tako se razlikuju i Slaveni, Poljaci od Osmanlija, Turaka. Pjesnik Dubravke smjestio je usred krvavoga epa tihu slavensku idilu momačke i

djevojačke sjedjeljke, ples i pjesmu »kratke livade«, na kojoj stado pase, a usred nje Sunčanicu i djeda joj, potomke despota, koji vladahu nekad srpskom državom.

Kompozicija i stil.[1] U novije vrijeme nastao je spor, da li je Osman djelo jednoga pjesnika ili dvojice, i nije li on zamišljen kao dva osebna djela jednoga pjesnika; da se naime u njem nalaze mnoge protivnosti, koje u jedinstvenom djelu ne bi smjele biti. Tu je sumnju nabacio Armin Pavić, a pobio ju je Franjo Marković dokazavši, da takove protivnosti, kakove se nalaze u Osmanu, dolaze i u velikom uzoru Gundulićevu Oslobođenom Jerusolimu od Torkvata Tassa. Tomu valja dodati, da je baš u doba Tassovo bio spor o tome, da li ep ima biti djelo o jednome junaku ili o više njih. Za to drugo bijahu pristaše romanca (Ariosto), a za jedinstvo bijahu Aristotelovci ili klasicisti (Trissino), a Tasso bijaše za treće, da se nađe srednji oblik, u kojem se romance različite građe drže jedne jedinstvene epske radnje. Gundulić je pošao za Tassom, a što nije izgladio sve protivnosti, razlog je onaj isti, s kojega nije napisao XIV. i XV. pjevanje. Stil je Osmanov književan, po ukusu renesansnoga pjesnika; on nije realan ni epski, već liričan i udešen po suvremenoj epskoj literaturi. Nešto osobito ima samo otuda, što uzima neka govorna sredstva naše junačke narodne pjesme, naročito ukrasne pridjeve kao: bio dan, crna zemlja, vito kopje. Pjesnik sebe sam zamišlja narodnim pjevačem bugareći slavna djela Vladislava kraljevića. Ali osim nekih tragova njegovo je pjevanje vlasteosko i književno, a često i rastegnuto mnogim refleksijama.

Književna značajka. S Gundulićem se raširuje obzor dubrovačke književnosti; društvene misli, koje se prije obrađivahu samo u satiričkoj formi (Marin Držić), u njega se prvi put obrađuju najotmjenijim renesasnim oblicima u pastirskoj drami i epu, a duhovna lirika, koja je dosele bila prerušena lirika svjetska, u njega postaje dublja, lična i ujedno formalno bogatija. Što Gundulić nije postao poznatim renesansnim pjesnikom u Evropi ili bar za njegovo doba u našim krajevima, tomu su najviše krive prilike malene dubrovačke republike. Koliko ga je ona oduševljavala, toliko mu opet bijaše i zagradom. Njezina politika nije dopuštala ni da se štampa Dubravka, a kamoli Osman.

---

[1] A. Pavić, O kompoziciji Gundulićeva Osmana, Rad 39. (1877.). — Isti, Estetična ocjena Gundulićeva Osmana, Zagreb 1879. — Fr. Marković, Estetična ocjena Gundulićeva Osmana. Rad. 46.—47.; 50. i 52.

Ali unutar dubrovačkoga društva Gundulić je svagda bio cijenjen kao velik pjesnik, a utjecaj mu je na mlađe pisce vanredno jak. — Osobito utječe na mlađe kao autor Dubravke, kao prvi, koji je postavio poeziju na dubrovačko tlo i unio u nju slavensku mitologiju ugledavši se u Mavra Orbinija.

43. **Đon (Junije) Palmotić** (1606.—1657.).

Život.[1] Vlastelin i rođak Gundulićev. Učio je u isusovaca, među kojima mu bijaše i rođak Ignacije Tudisi. Rano umrlog oca zamijenio mu je u odgoji učeni Mihajlo Gradić. U pjesništvu mu bijaše ugledom Gundulić, a drugovaše s Bunićem. Umr'o je u Dubrovniku.

Djela. Kao mladić bijaše član omladinske družine i organizovaše u pokladno vrijeme glumačko osoblje. U toj sredini napisa Palmotić prve svoje dramske pokušaje: pastirsku igru Atalanta 1628., istorijsku dramu Pavlimir 1632.,[2] a nedatirane drame može biti i ranije, to su: Natjecanje Ajača i Ulisa za oružje Ahilovo, Došastje Eneje k Anhizu njegovu ocu, Lavinija, Elena ugrabljena, Ahile i Ipsipile, što su dramatizacije Ilijade i Enejide, zatim Armida, Alčina 1647., dramatizacije iz Tassova epa Oslobođenog Jeruzolima i iz Ariostova epa Bijesnoga Orlanda. Najmlađe su mu historijske drame iz dubrovačke i jugoslavenske prošlosti: Danica 1644., Captislava 1652. i Bisernica. Poslije smrti izdan je njegov veliki nabožni ep Kristijada 1670. Sačuvala se jedna svatovska pjesma Muze na piru, a takovih pjevaše velik broj, ali su nestale. Od njega imamo i duhovnih pjesama: Pjesan vrhu porođenja Gospodinova, Pjesni od maloga oficija sv. Benedikta, Sveta Katarina od Sijene moli Boga, da joj srce ponovi.

Pavlimir.[3] **O. 25.** Pavlimir nastavlja Dubravku. Pod utjecajem Gučetićeve republikanske nauke i Orbinijeve historije o Slavenima nastaje zamisao o historijskoj drami, u kojoj će se prikazati historijska osnova Dubrovnika. U Dubravci je prikazana društvena osnova republike: osnutak porodice, a u Pavlimiru politička: osnutak grada. Sadržaj: Stari grad Epidavar slavi dan sv. Ilara, koji ga oslobodi zmaja Voasa i udari mu temelj

---

[1] A. Pavić, Predgovor o životu i djelima Junija Palmotića (Stari pisci hrvatski 14.), Zagreb 1884.

[2] B. Drechsler. Palmotićeva »Atalanta« i »Pavlimir«. Nastavni Vjesnik 15., 481. (1907.).

[3] I. Milčetić. Pavlimir. drama Gj. Palmotića. Uvod. Zagreb 1890.

slobode. U to doplovi iz Rima kraljević Pavlimir, da primi svoju djedovinu, slovinske strane. No zli dusi, Tmor i Snježnica, ne daju mu da izađe na žal. Pavlimir se skloni u Gruž, no i tu mu se pastiri iz Epidavra opiru, jer ne će da priznadu vlasti nad sobom. Ali vođa njihov Srđ objavljuje im, da će Pavlimir poći kraljevati u druge krajeve, a ondje će samo da sagradi grad, da se uzmogne u nj svratiti kao gost; takova je Božja volja. Nato Pavlimir u ime saveza dobije Srđevu nećaku pastiricu Margaritu pa sazida grad Dubrovnik. Pastiri ističu, d a i m j e m i l i j a s l o b o d a, k o j a s e o s n i v a n a z a k o n u, n e g o n a j t v r đ i g r a d, isprate Pavlimira u novo kraljevstvo slovinsko i hvale Višnjega, što im je očuvao i utvrdio s l o b o d u.

Građu za tu dramu našao je Palmotić u Orbinijevoj knjizi Il regno dei Slavi, u kojoj se nalaze priče iz Dukljanske kronike i drugih izvora o osnutku Dubrovnika i Orbinijeva kritika o tome pitanju. Pavlimir se ne može smatrati za uspjelu dramu. Pjesnik odviše nagomilava motive i slike iz historije nesamo o osnutku, nego i o kasnijem razvitku Dubrovnika. Govor je udešen prema Osmanu, refleksivan. Ali je zanimljiva zamisao, koja doduše nije dosta istaknuta, ali je ipak jasna, da se Dubrovnik osniva na zakonima i na slobodi, a ne na tvrdim stijenama i kraljevskoj pomoći Pavlimirovoj.

Historičke drame. Ta se misao ističe i u ostalim dramama, kojima je sadržaj od česti iz dubrovačke prošlosti. Dubrovnik u vezi s bosanskim i ugarskim dvorom svagda ističe svoju otmjenost i slobodu. To biva i u Danici, Captislavi i Bisernici. Ali prava namjera tim dramama nije društvena, nego umjetnička. Palmotić se poveo za suvremenom pjevanom dramom, h i s t o r i j s k o m o p e r o m, koja je budila interes najviše scenerijom, plesom i čudesnim događajima bez obzira na historijsku i psihologijsku vjerojatnost. Palmotić je takovim dramama malo privrijedio dubrovačkoj književnosti.

Kristijada. O. 26. Tražio je dakle u drugome radu ono djelo, kojim će svoj talenat dokazati, i odabira u tu svrhu latinsku Krištijadu talijanskog biskupa Girolama Vide, parafrazira je, raširuje i stilizuje novim pjesničkim govorom. Uklanja klasičke predodžbe o kršćanskom Bogu i Olimpu, o Fami, Sireni i Eumenidama, zamjenjuje latinski heksametar s dubrovačkim osmercem i osobito nastoji da zataji učenost originala i dade bogatije lirske dojmove. A gdjegod može, unosi Palmotić z l a t o i b a r o k s u v r e m e n e i s u s o v a č k e c r k v e i p r o p o v i j e d a. Angjeo se

ukazuje »zlatnih krila, zlatnijeh kosi«, a Bogorodica je »zlatnom stupu tač prilična« Krist se u crkvi prikazuje »čistijem srebrom, svijetlijem zlatom«. Poncije sjedi vrhu »zlaćena stola.« Bogorodica lijeva »biserne suze«, a riječi su svagda »medene«. Palmotić je učenik isusovaca, a namijenio je Kristijadu — narodu, ali takova ona ne bijaše za narod, već za književnike i propovjednike.

Književna značajka.

Palmotić je više umjetnik no pjesnik, on sipaše stihove brzo i sigurno, jer se izvježbao u sustavnoj školi isusovaca. On lako i osjećajno podražava, uči nesamo iz knjige, nego i iz saobraćaja. Bijaše znalac čistoga narodnoga jezika i nastojao je oko čistoće jezične kao nijedan Dubrovčanin. Elegantna forma mu je glavna težnja. Ali mu nedostajaše samostalnosti u zamisli i tendenciji djela. Uzmemo li, da se u njegovo doba to nije tražilo, nego da se više cijenila formalna vještina, onda je po toj mjeri Palmotić velik književnik.

44. **Ivan Bunić Vučićević** (1594.—1658.).

Život.[1]

Vlastelin. Vršio je razne časti u republici, četiri puta joj bijaše rektorom. Odgojio je Dubrovniku sinove pjesnike i državnike.

Djela. O. 27. i 28.

1. **Plandovanja** je zbornik pjesama od 69 erotičkih, 5 ekloga, 7 prigodnica i više **Duhovnih pjesama.**

2. Mandaljena pokornica, izdana u Jakinu (Ancona) 1630.

Vlasteosko društvo u mirno doba nije imalo drugoga zanimanja, negoli da goji društvenost. Gospoda i gospođe nijesu imali drugim da se bave, no da se međusobno traže, izbjegavaju, nalaze i slijede i da napokon načine ljubav glavnim svojim bolom i radosti. Tim ljudima bijaše dakle vrlo srodan život pastira, dakako literarno idealizovan. Zato su pastiri i pastirice najmilija književna krinka, pod kojom gospoda gospođama izriču svoje misli i osjećaje, a pastirsko je plandovanje književni naziv za gosparsku dangubu i dokolicu. Najznačajniji je pjesnik toga raspoloženja među Dubrovčanima Ivan Bunić, pjesnik »Plandovanja«; kanconijera, što ga je ispjevao »u snu, u ljubavi,

---

[1] O. Počić, Plandovanja Ivana Bunića Vučićevića s uvodnijem govorom. Almanak Dubrovnik za god. 1849.

Dr. Fran Kulišić, Đivo Bunić Vučićević, Dubrovnik 1911.

Dr. B. Drechsler: Iz Plandovanja Gjiva Bunića Vučićevića, Građa 8., 229.

u piću i u dangubi«. (Izdao ih Orsat Počić, vlastelin dubrovački, g. 1849.). — Ta vrsta poezije cvala je u doba Bunićevo po svoj zapadnoj Evropi, a gojila se i u starijih Dubrovčana. Bunić sad jače ističe zbilju pastirsku, nasljeduje točnije duh pastirstva i plandovanja, pogađa bolje onu neposrednu naivnost tobožnjega pastira.

Mandaljena Kad je vladika — pastirica doživjela svjetsko razočaranje, slijedio bi duhovni preporod, ali ona se i u duhovnom životu opet našla u pastirstvu, u idili, samoći, a podražavala je »lijepoj« pokajnici Mariji Mandaljeni. Krist, dobri pastir, i Mandaljena, izgubljena i povraćena ovčica, bijahu opet najpodesnije slike za nutarnje stanje onoga vlasteoskog pastirstva, koje se ponavljalo u duhovnome životu. Bunić opisuje dakle duhovni preporod Mandaljenin, njezine mladenačke grijehe, »razbludu« i raskoš, njeno obraćenje i novu ljubav prema Kristu. U talijanskoj književnosti ima neposredno pred Bunićem jedna Mandaljena od Andreinija (Mleci 1610.). Bunić kao i svi suvremenici lokalizuje svoju junakinju pa slika Mandaljenu, kao da se kreće u dubrovačkoj sredini. Ona je »kći slavna Bana«, stidi se »u crkvi«, njene suze »su Sava i Drava« i drugi anakronizmi.

Književna značajka. Bunić je opreka Gunduliću, refleksivnom duhu, i Palmotiću, savršenom formalistu, on je skroz konkrektan, realan. Njegova je lirika više epska, stvarna nego Gundulićev ep ili Palmotićeva drama. Njegovu je književnu vrijednost dostojno ocijenio tek Orsat Počić (Medo Pucić) u 19. vijeku.

Opći pogled na zlatni vijek dubr. renesanse. 45. Gundulić, Palmotić i Bunić obilježavaju najviši uspon dubrovačke renesanse, jer je svaki u svome radu stvorio nešto savršeno. Zovu ih zato klasicima dubrovačke knjige, a doba njihovo »zlatnim«. Gundulić je opet među njima najbolji duh, Palmotić zaostaje za njime jednoličnošću i nesamostalnošću misli, Bunić opet za Palmotićem oskudicom rada. Zlatnome vijeku dubrovačke književnosti prethodi Orbinijevo slovinstvo, Gučetićeva nauka o republici i sustavna pouka isusovaca u humanističkim naukama i frazeologiji pjesničkoj, pa naročito veliki pjesnici talijanski Ariosto i Tasso. Dubrovački klasici znadu, da se svim tim služe i da na toj osnovi tvore svoja remekdjela: Dubravku, Osmana, Pavlimira i Plandovanja.

IX. Doba književnih epigona, društvo baštinika.

Sečentizam. 46. Renesansa u 17. vijeku naginje književnome formalizmu. U društvu je nestalo onoga poleta, što ga je bilo u ranije doba preporoda. Bijaše to posljedica novoga

pokreta u krilu crkve. Da spase jedinstvo katolicizma, Rim se služi onim istim oružjem, kojim je uspio protestantizam: crkva reformira društvo i kler i zabranjuje sve, što je lično i osebito, a pomaže svemu sustavnome, općemu i korisnome. U takovo doba vlada učenjak i teolog.[1] Rascvjetala se iznova latinska poezija, a narodni se jezik reformira po uzoru latinskoga jezika. Latinske gramatike postadoše uzorom, po kojemu se piše sustavna gramatika narodnoga jezika. Do ugleda dolazi purist, koji »ispravlja« i čisti jezik izmišljajući za sve potrebnu kovanicu. U Italiji se osnivaju društva ili akademije, koje se bave jezikoslovnim purizmom. Najpoznatija bijaše firentinska Academia della crusca — akademija »pljeve«. (Pljeva je sve ono, što je u jeziku tuđe ili osebno, pokrajinsko, a to se u toj akademiji trijebilo.) Isti duh vlada poezijom. Ličnu tvornu snagu zamjenjuje učenost, pjesnici se natječu u bujnom gomilanju književnih obrata, što su ih pobrali u velikih pjesnika klasičnih i renesansnih. U Italiji se proslavi takovim stilom Giambattista Marini (1569.—1625.), po njemu se naziva taj bujni i nagomilani stil marinizam, a po vijeku u kojemu se javio sečentizam (secento — 17. vijek[2]). Sečentizam je zloupotreba figurativnoga govora; neumjerena strast za antiteze; čudnovato svođenje protivnih slika i pojmova, miješanje pravoga i prenesenoga značenja riječi, nedostatak razbora i srca, loše skriveno siromaštvo misli i čuvstava pod obiljem zvučnih i efektnih epiteta i drugoga nakita, igra riječi, nametljiva raskoš, hitrina i dosjetljivost.[3] Tako i vlasteosko društvo gomila imovinu, uspomene i navike djedova s pijetetom i otmjenošću. Sečentizam bijaše dakle književni izraz toga društva — baštinika i epigona. A umjetnost (slikarstvo, kiparstvo i glazba) razvila je isti duh i stil poznat pod nazivom barok. Taj je stil osobito omilio isusovcima; njihove crkve građene su s bogatim fasadama i pozlaćenim oltarima u baroknom stilu, koji rado zovu i isusovačkim stilom. — Glavne oznake renesanse 17. vijeka jesu: purizam u jeziku, učenost u poeziji, sečentizam u stilu, duh baštinika i nasljedovatelja u društvu, epoha isusovačke umjetnosti i retorike u crkvi.

---

[1] G. Droysen, Geschichte der Gegenreformation. Berlin 1893.

[2] E. Canevari, Lo stilo del Marino nell' Adone ossia analisi del secentismo. Pavia 1901.

[3] Antonio Belloni, Il seicento, Storia letteraria d'Italia, scritta da una società di professori. Milano, VII., 456.—457.

Neke od tih crta javljaju se pod utjecajem talijanske književnosti i u našoj, ali opet različito u Dalmaciji, na otocima i u Dubrovniku.

1. U Dalmaciji.

Društvena osnova. 47. U Dalmaciji ostale su gotovo iste prilike, koje nalažasmo za vrijeme Zoranića u 16. vijeku. Književnost stoji podalje od svjetskoga društva, koje ima talijanski značaj, a drži se učenih bogoslova i redovnika hrvatskih, u kojima živi osjećaj za hrvatsku baščinu. U tome društvu nalazimo književnike, koji su donekle pod utjecajem Zoranićevim, a inače pod novijim utjecajem jezičnog purizma, učenosti u poeziji i baroka u umjetnosti.

I u Dalmaciji osnivale se »akademije«, tako u Zadru g. 1664. talijanska pod zaštitom nadbiskupa Balbija (zvala se accademia cinica), a g. 1694. druga jedna (accademia degl' incaloriti). Članovi se vježbali u pjesničkim i prozaičkim sastavcima i čitali ih na sastancima.

Po ugledu talijanskih akademija osnovana je napokon u Splitu i hrvatska g. 1705., kojoj bijaše svrha nešto modernija, već u duhu potonje, prosvjetne epohe, jer je htjela da izdaje knjižice za narod. O tome osnutku sačuvana je latinska pohvalna besjeda člana zadarske akademije Ivana Tanzlingera-Zanottija (1651.—1732.).[1]

48. **Juraj Baraković** (1548.—1628.).

Život.[2] Rodio se u zadarskom kotaru u Plemićima, obrazovao vjerojatno u Zadru. Bijaše svećenikom u Zadru i Šibeniku, a postađe i kanonik. Umre u Rimu, a Tomko Mrnavić, učenik mu i drug, stavi mu nadgrobnu ploču u crkvi sv. Jeronima.

Djela. 1. Vila Slovinka, Mleci 1614.; 2. Jarula (1618.), a u rukopisu je ostala pjesma: Draga, rapska pastirica.

O. 29. **Vila Slovinka** nikla je prema ugledu Vile Hrvatice u Zoranićevim Planinama. Ona tumači postanak Zadra. Prema gramatičarskoj mašti onoga vremena ima Zadar da znači »za dar«, jer ga darova Slavenima sam Bog Neptun. Pjesnik je umetnuo u svoje djelo bugaršticu »Majka Margarita«. Sva je prilika, da je to učinio zato, da pokaže svoju vještinu i u bu-

---

[1] Š. Urlić, Ivan Tanzlinger-Zanotti i njegove pjesme. Građa za povijest hrv. književnosti, 7., 41.—76.

[2] M. Valjavec, Juraj Baraković. (Stari pisci hrvatski 17.) Zagreb 1889.

garenju, jer Baraković se i inače ističe kao vještak u različitim metrima, a inače za narodnu pjesmu još nema shvaćanja. J a r u l a znači lijeha cvijeća (tal. aiuòla), jer djelo je izvod iz sv. pisma, biblijski cvijetnjak ili antologija. D r a g a pjeva o mitologijskom postanku rapske doline Drage, o Rabu i Rabljanima.

Književna značajka. Baraković je pjesnik učenjak bez osjećaja za poeziju. Njega ne smeta, da po sv. pismu priča postanak svijeta i da umiješa Apola i Gigante, da uz Salamuna metne Vergilija i Homera, a sve samo zato, da istakne svoje književno znanje. On je u jeziku purist, pa će reći mjesto »antologija« — »jarula«, mjesto »sonet« — »zučnopojka«, mjesto »komparacija« — »prilika« i tome slično. Ali on ljubi svoj jezik i svoju baščinu i pod prikrivenom alegorijskom formom potiče na otpor protiv talijanaštva i mletačkog utjecaja.

49. **Brne Krnarutić** (prije 1520.—1572. ili 1573.).

Život.[1] Vlastelin zadarski. Bijaše kapetan zadarske konjaničke čete. Stajao je u nekoj svezi s Jurjem Zrinskim, a u Zadru opći s Mišom Pelegrinovićem, plagijatorom Čubranovićeve Jeđupke, i sa Šimom Budinićem.

Djela. Djela mu izdadoše po smrti:

1. V a z e t j e S i g e t a g r a d a u Mlecima 1584. i
2. S m r t P i r a m a i T i z b e u Mlecima 1586.

Književna značajka. Upotrijebivši neki izvještaj o opsadi sigetskoj, koji se našao također u glagoljskom rukopisu, a izdan je i latinskim jezikom, ispjeva on skroman junački ep. Ali time dade može biti pobudu Nikoli Zrinskom, koji napisa o istome događaju madžarski ep. Ovaj pak potakne Petra Zrinskoga, da napiše hrvatski prijevod, a iza njega javlja se još Pavao Ritter Vitezović sa svojim Odiljenjem sigetskim. Karnarutić ne pokazuje nikakovih pomenutih crta nagomilane književne kulture, osim svojom pjesmom »Smrt Pirama i Tizbe«, jer se Ovidijem bavio i Zoranić i Baraković.

50. **Ivan Tomko Mrnavić** (1580.—1639.).

Život.[2] Rodio se u Šibeniku u porodici vlasteoskoj, a kako bijaše podrijetla bosanskoga, naziva se »Bošnjaninom«. U Rimu svrši filozofiju i bogoslovije. Vrati se u Šibenik i bude profesorom u sjemeništu, a doskora kanonik, naslovni arciđakon zagre-

---

[1] Š. Urlić, Prilozi za biografiju Brna Karnarutića. Građa 8., 341.

[2] A. Pavić, Ivan Tomko Mrnavić, Rad 33. (1875.) — D. Prohaska, Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegovina. Zagreb 1911. S. 113.—120.

bački i biskup bosanski (1631.). Gradio se potomkom bosanskih kraljeva i krivotvorio je svoje rodoslovlje prema tome.

Djela. S talijanskog je preveo Život Margarite, blažene divice, kćeri Bele kralja ugarskoga i hrvatskoga (Mleci 1613.), s latinskoga tragediju Žalosno skazje Krispa Cezara (1614.), a izvorna su mu djela: Život Magdalene od knezov Zirova plemena Budrišića (Rim 1626.) i drama Osmanšćica (Rim 1631.). — Osim toga je preveo Bellarminijev Nauk krstjanski (Rim 1627.) i napisao latinsku dramu: Dialogus de Caesaribus Illyricis (1628.).

Književna značajka. U životu i djelima ističe Mrnavić ideju baštinstva i visokoga podrijetla, piše izvještačenim jezikom dalmatinskobosanskim s očitim težnjama purizma, za tragediju veli žalosno skazje, mjesto »at« — stvor (čin), mjesto scena, šena, veli — sinica. U tomu je učenik Barakovićev. Stil mu je učen, taman i nadut, pun književnih izvadaka, a u drami se povodi za tehnikom isusovačke govorničke tragedije.

51. **Jerolim Kavanjin** (oko 1645.—1714.).

Život.[1] Vlastelin splitski. Učio je u Padovi i kao doktor prava (1669.) postao gradski sudac u Splitu. Starost provodi na zaseoku.

Djelo. On napisa vanredno golemo djelo u nekih 32.000 stihova: Povist vangelska bogatoga a nesrećna Epulouna i ubogoga a čestita Lazara.

Književna značajka. Nedostatak poezije hoće nabožni vlastelin da nadoknadi velikim obujmom i raznolikim sadržajem. »Bogatstvo i uboštvo« samo je okvir ili barokna antiteza, u koju je natrpao pisac koješta iz historije, moralke i poezije. Kavanjin je bogati, ali nesređeni baštinik i epigon.

2. Na otocima.

Društvena osnova. 52. Na dalmatinskim otocima vrlo je razvit život redovnički i pustinjački. U samici i na pogled siromaštva narodnoga nastaju u doba katoličke reformacije opširna nabožna djela bez poezije, a s mnogo učenoga tereta.

53. 1. **Ivan Ivanišević** (1608.—1665.) s otoka Brača, vikar hvarske biskupije, piše djelo: Kita cvitja razlikoga (Mleci 1642.).

---

[1] I. Kukuljević, Život Jerolima Kavanjina. Predgovor u izdanju Bogatstva i uboštva. Zagreb 1861.

54. 2. **Andrija Vitaljić** (1642.—1725.) iz Komiže na Visu, piše: Istumačenje pisnih Davidovih (Mleci 1703.) i Ostan Božje ljubavi (Mleci 1712.) u 10 pjevanja.

55. 3. **Petar Kanavelić** (1637.—1719.)

Rodio se u gradu Korčuli iz vlasteoske porodice. Ženi se u Dubrovniku i nalazi ondje prijatelje u Akademiji dangubnijeh. **Život.**[1]

Nijesu objavljene njegove pjesme ispjevane najviše u duhu Arkadije i Akademije dangubnijeh, koja njegovaše pastirstvo. Njoj za volju prevede Guarinijevu pastirsku dramu »Pastor fido« (Vjerni pastir). Izvorna mu je komedija Andro Štitikeca i veliki ep historijskog i svetačkog sadržaja: Život sv. Ivana Ursina, biskupa trogirskoga. Napisao je i prikazanje »Muka Isukrstova«. **Djela.**

Kanavelić radi pod utjecajem dalmatinske književnosti, jer piše tehnikom Zoranića i Barakovića ep o dolasku ugarskoga kralja Kolomana u Zadar, Šibenik i Trogir s mnogim epizodama, a s druge strane utječe na nj Dubrovnik arkadijskim ukusom i književnim pastirstvom. Književnost i učenost ugušila je poeziju u njegovim djelima. Nešto svježine pokazuje neznatna komedija »Andro Štitikeca«. **Književna značajka.**

3. U Dubrovniku.

56. Naraštaji iza dubrovačkih klasika ne pokazuju više snage, da se dignu nad njih osim obilnijim književnim znanjem i vještijom tehnikom. Politički Dubrovnik pada, gubi svoje značenje. Naročito ga je smrtno udario veliki potres g. 1667. Od te katastrofe propade veći dio staroga plemstva, a mnogi pučani uđoše u red vlastele. Nestalo je starih zgrada: kneževa palača i neke crkve izgorješe. Obnovilo se, što se dalo, ali sve u novijem i raskošnijem obliku. Naročito se gradi isusovački kolegij i crkva u baroku.[2] Posljedica svega toga bijaše, da se novo društvo natječe u formalizmu i u izvještačenom životu.[3] Učeni ljudi i pjesnici nasljedovahu talijanske akademije s pu- **Društvena osnova.**

---

[1] Slovinstvo na Korčuli, Bilješke V. V. V-a, Slovinac, Dubrovnik 1880., 348. — Z. Kolander, O Petru Kanaveloviću, dalmatinskom pjesniku. Prosvjeta 8., 598. (1900.)

[2] Eitelberger, Kunstdenkmale Dalmatiens. Gesammelte Schriften, Bd. 4., 313. — G. Gelcich, Dello sviluppo civile di Ragusa. 1884., 103.

[3] T. Concari, Il Settecento, p. 11.: L'Arcadia, Storia letteraria 8.

ristićkim ciljevima, a spajahu s time novu modu »knjižnozbornoga pastirstva« po ugledu rimske »Arkadije«, koja je osnovana 1690. Dubrovačka Akademija Dangubnijeh nazivaše se službeno Academia degli Oziosi (1700.—1725.); društveni joj jezik bijaše latinski i talijanski, a kasnije (iza 1721.) i francuski. — Protiv te vlasteoske akademije osnovaše pučani svoju »Akademiju od šturaka«.[1]

57. Nasljedovatelji dubrovačkih klasika.

Nasljedovatelji Osmana. Već je Junije Palmotić nasljedovao Osmana, a iza njega javljaju se epski pjesnici, koji su svi zavisni što oblikom što rasporedbom svojih djela o Osmanu. Vladislav Menčetić proslavi Petra Zrinskoga, što je pjevao hrvatskim jezikom, ispjevavši mu pjesmu Trublja slovinska (Jakin 1665.). Veliki potres od god. 1667. opjevala su trojica epskolirskim načinom: Bartol Bettera, Vrhu velike trešnje (1667.), Nikolica Bunić, Grad Dubrovnik vlastelom u trešnji (Jakin 1667.) i Jakov Palmotić Dionorić, Dubrovnik obnovljen. To posljednje djelo ima 20 pjevanja, a osniva se na pjesnikovim doživljajima; naročito se tu opisuje njegovo poslanstvo u Carigrad, gdje nastojaše da spase Dubrovnik od navale turske u ono teško vrijeme iza potresa. Petar Bogašinović ispjeva Beča grada okruženje od Kara Mehmeta i Kara Mustafe (1684.).

Nasljedovatelji Dubravke. Sin Ivana Gundulića Šiško Gundulić dramatizovao je pastirsku idilu iz Osmana napisavši po primjeru Dubravke Sunčanicu, a unuk Ivana Gundulića Ivan Šiškov Gundulić, ugledavši se nešto i na Suze, napisa Suze i tužbe Radmilove u 10 plača, a prevede još Tassova Amintu s natpisom Radmio.

I Šiško Menčetić nasljeduje Dubravku eklogom Radmilova tužba cieć Zorke vile. To je slobodan prijevod jedne Marinijeve ekloge. Od njega je i šaljiva pastirska pjesmica Radonja.

Nasljedovatelji mitologijske, historijske i operne drame Palmotićeve. Paskoje Primojević prevede Rinnuccinijevu Euridice (1617.). Vice Pucić Soltanić dramatizuje jednu epizodu iz Tassova epa dramom Sofronija i Olinto, a po Palmotićevoj Captislavi je drama Ljubica (1656.), Ivan Gučetić piše tragikomediju Io (1653.), a prevodi Leon filozof (1651.) i Bazilio Bugarin

---

[1] Akademija »Dangubnijeh« (Otiosorum) i njen rad oko jednog rječnika u Dubrovniku. Po usmenom izvještaju P. Kolendića piše A. Vučetić. Srđ 5., 685.

drame isusovačkog repertoira. Napokon je Ivan Šiškov Gundulić napisao prema Palmotiću dramu Oton (prikazana 1707.).

Nasljedovatelji »Suza«. Onaj bujni retorički stil Suza od česti se opet nalazi u epskolirskoj pjesmi Nikole Bunića: Glavosječenje sv. Ivana Krstitelja u 3 pjevanja.

Književna značajka

Sva ta poezija nasljedovatelja odlikuje se knjižnim ukusom, ali ne pokazuje ličnih, samostalnih zamisli. Bijaše to posljedica školskoga odgoja, koji je išao za tim, da nagomila u memoriji što više pjesničkih primjera i pravila, i koji je udarao protiv svakoga odstupanja od tih pravila. To je doba, kada isusovački kolegij ima u rukama odgoj dubrovačke mladeži.

58. Umjetnici stila, arkadijevci i sečentisti.

Od tih se pjesnika odvojiše dvojica, koji nađoše nove pobude u talijanskoj Arkadiji, no oni većma sežu u 18. vijek.

59. **Antun Gleđević** (1659.—1728.).

Život.[1]

Pučanin. Postao je državnim činovnikom. God. 1690. oboli, te ne mogaše na noge. Radi raspuštenih erotičkih pjesama i radi uvredljivih satira upade u mnoge neprilike, a dopade i tamnice. Bio je on ogorčene i žučljive ćudi. Poslije 1703. živi u Cavtatu u nevolji. Daje glumiti u crkvi sv. Nikole u Cavtatu »Porođenje Gospodinovo«. Umre u Dubrovniku.

Djela.

Gleđević počinje prepisivanjem dubrovačkih pisaca, a onda piše sam Ljuvezni noćne, danas izgubljene lirske ljubavne pjesme i idile. Zatim piše dramu Olimpija. Oko 1695. i 1696. nastadoše njegove kraće pjesme i Razgovor Selimira i Radmila. Oko 1702. i 1703. nastaju tri veće satire, zatim drame **Damira,** Zorislava, Ermijona i Belizarijo i Porodjenje Gospodinovo. **O. 30.**

Melodrame.

Olimpija, Damira, Zorislava, Ermijona i Belizario idu u vrstu melodrame, to jest pjevane drame. Njihov je sadržaj ljubavna igra i sentimentalnost. Dramom vlada nesretna ljubavnica, a to je kakova u pastiricu prerušena kraljevna. Ona traži da svoje srce »smiri« u čistoj svojoj ljubavi, ali odasvud je progone strašću. Priroda je čista, idealni svijet, a dvorski život je lažan i izopačen. Iza mnogih spletaka ljubavnici se nađu i smire. Radi se dakle

[1] P. Budmani, Život Antuna Gleđevića. (Stari pisci hrvatski 15.) Zagreb 1886.

o nekom novom osjećaju, o vrijednosti duševnog mira i blagosti. Neki se mladić odriče lijepe vile i traži »grubu«, ružnu, samo da je »blaga«, da nije »oštre naravi«, da ne izgubi »slasni mir«. Sve se drame odigravaju u nekim dalekim i idealnim daljinama. Gleđevićeva Damira smirena odigrava se na Nilu, Ermijona u Kolhidi, Olimpija u Dzelandiji, Belizario u Raveni. Dialog je brži i kraći, negoli bijaše u Palmotića i nasljedovatelja, dramsku radnju ne opterećuje historijski sadržaj. Činima je dodan balet egzotičkih lica. Usred činova dolaze muzikalni ulomci, koje su uveli Arkadijevci. Govor je patetičan: zapanjena svijes, svijes smetena, moji vaji, rijeke od plača, uzdisaji, oblaci od uzdaha. Obično je glavna ideja: sretan je život samo daleko od dvora u prirodi, daleko od »laži i himbe, varke i mita« u dubravi tko pribiva, čovjek stvori od zvijeri se«.

Književna značajka. Gleđevićevo se značenje do danas premalo cijenilo.[1] Može biti da su mu neka djela gole preradbe nepoznatih talijanskih drama, ali on je majstor u lakoj formi, njegov je stih muzikalan, on umije da izazove kojigod hoće dojam: i lakoga ljubakanja i teške sentimentalnosti zbog dvorskoga života i čežnje za mirom. U lirici, naročito tih dojmova on je prethodnik još jačega stilista i nasljednika mu Ignjata Đorđića. Gleđevićevu Zorislavu dramatizovao je ilirski pjesnik Dimitrije Demeter.

60. **Ignjat Đorđić** (1675.—1737.).

Život.[2] Vlastelin, po majci odvjetak književničke porodice Dinka Zlatarića, pradjeda mu. Svršivši kolegij isusovački stupi u službu republike i postane knez na otoku Šipanu. Kad su mu bile 22 godine, spali svoje mladenačke pjesme i ode u Rim, da se zaredi u isusovce (1697.). Izučivši više nauke dobije stolicu retorike u Ascoliu, ali budući da ga ne namjestiše u rimskom kolegiju, ostavi isusovce, vrati se u domovinu i prijeđe k benediktovcima primivši ime Ignjat. Kao benediktovac polazi na dulje vrijeme u Italiju, opet predaje u Napulju retoriku (1712.), a u Padovi proučava arkiv (1729.). Kasnije bijaše opat i predsjednik Mljetske kongregacije i predsjednik Akademije Dangubnijeh. Umr'o je od kapi u Dubrovniku.

Djela. Premda je Đorđić spalio mladenačku erotiku, ona se ipak sačuvala u prijepisima prijatelja mu. Pjesnik je kasnije sam

O. 31. i 32. opet sabra, prenačini i složi u znamenit kanconijer **Pjesni**

---

[1] Pavle Popović, Pregled srpske književnosti. Beograd 1909., 361.

[2] A. T. Brlić, Saltjer Slovinski. Predgovor k drugom izdanju. Zagreb 1851.

razlike, koje ostadoše u rukopisu, dok ih ne izda Ljudevit Gaj u Zagrebu (1855.). — Sam pjesnik je izdao samo svoja duhovna i učena djela: Uzdasi Mandaljene pokornice i Razlike pjesni duhovne i djeloisprave u jednoj knjizi (Mleci 1728.), Saltijer Slovinski (Mleci 1729.). Dugo iza smrti mu izdan je Život i djela sv. Benedikta (Dubrovnik 1784.) i šaljiva pjesma Marunko (Dubrovnik 1839.). Gaj izda uz Pjesni Đorđićev prijevod Prve knjige Vergilijeve Eneide, Početak tragedije Judite i Zlatarićeve pjesme prenačinjene po Đorđiću. Đorđić je pisao brojna latinska djela teologijskog, historijskog i prigodnog sadržaja. Najvažnije je za poznavanje dubrovačke književnosti djelo, što ga izda Pavle Popović: »Vitae et carmina nonnullorum illustrium civium Ragusinorum«.

Pjesni razlike.[1] Đorđić se povodi za elegantnom, udvornom i dosjetljivom arkadijskom erotikom. Njegove se pjesme razlikuju od Bunićeve čedne pastoralne lirike društvenom lakoćom i frivolnošću. To su ljubavne anegdote ispričane drobnim stihom s epigramatičkom točkom na koncu. Često su u obliku ljubavnog pisamca ili opisuju ljubavni sastanak. Mnogo se vraćaju isti motivi: stidljivost, ljubavne zapreke, posrednica ili potajnica ljubavnih sastanaka, lasti i razbluda. Uz ljubavne pjesme pristaju ekloge, kojima je kroj pastirski: Radmio i Raklica »ljuveniem zabavami medju sobom natječu se«, »Medvjedko, divljak pastijer užežen za Bijelkom vilom na nje nemilos tuži se«. Lijepe su pjesme »Razlike zgode nesrećne ljubavi«. Za »zgode« br. I., VII., VIII. i IX., uzeo je građu iz Boccacciova Dekamerona.[2] Nove su Đorđićeve Popijevke, pjesme tobože na narodnu. Takva je »Lijepa ti je gorica zelena«, ali je pjesnik začinio humorom, jer to renesansnom pjesniku nijesu prave pjesme.

Mandaljena O. 33. Iz Pjesni razlikih potekla je Đorđićeva erotička lirika za prvi dio duhovnog mu romana u stihovima, za Uzdahe Mandaljene pokornice. Mandaljena je svjetska dama suvremenoga društva. Prošavši sve stepenice galantne ljubavi ugleda ona Krista i užeže se novom ljubavi — Mandaljena traži sada »mir, blagos i pokoj«, a prezire dvorski život laži i himbe. U spilji od Marsilje, u prirodnoj samoći, uzdiše za novom, duhovnom ljubavi. Napokon je Krist pridigne k sebi na nebesa, gdje ona nađe žuđeni

---

[1] D. Prohaska, Ignjat Đorđić i Antun Kanižlić. Studija o baroku u našoj književnosti. Rad. 178.

[2] I. Kasumović, »Ignjata Đorđića zgode nesrećne ljubavi« i Boccacciov »Il Decamerone«. Nast. Vjesnik XXI. (1913.). 362.

pokoj — »Od ljuvezni umire i svoga za sveđ steče ljubljenoga«. Taj je roman razveden u 8 pjevanja s obilnim ulomcima bogoslovnog značenja.

Saltijer. Psalmi Davidovi već su u svome izvornome obliku najbujnija poezija istočnoga, judejskoga duha. Crkvi su oni služili kao osnova za duboko retoričko i bogoslovno proučavanje. Pjesnici kušaju u parafraziranju psalama svoju stilnu snagu. Marulić, Nikola Dimitrović i Gundulić pjevali su također psalme. Đorđić hoće da dade najviši rezultat tih nastojanja. On će da psalme opjeva u svim metričkim oblicima, u biranom čistom jeziku (purizam), a uplest će odmah i učena objašnjenja. On je htio »uljudno i svršeno izgovoriti«, što su drugi »slovinski spjevaoci« s malo sreće kušali, htio je dati redovnicima, koji moraju da svaki dan govore psalme, »lastan način«, napokon htjede da okaje, što sakrivi nekad »isprazno i razbluđeno pjevajući«.

Književna značajka. Od svih Dubrovčana Đorđić je najveći stilist. On razlikuje »nesmotarno« i »ishitreno« pjevanje. On voli ishitrenom pjevanju, njegova Čista Zagorka (Ekloga 7.) jest »ishitrena u malo ne sve vrsti od spjevanja slovinskoga«. A »nesmotarno« pjeva, tko pjeva prosto, prirodno i narodno. Nesmotarno pjevaju satiri Vučaj i Medan (u eklogi 6.). Oni uzdišu i prenavljaju se. »Ishitrena« je naprotiv navlastito Mandaljena. Onima, koji mu prigovoriše, da uzdisanje Mandaljenino nije »naravno i da tko plače nazbilj svoj grijeh, nije moguć urešeno bolovati«, Đorđić odgovara: zar da mu Mandaljena pjeva kao Vidosava u »popijevkah«, »koja naravnom i neredbenom bolesti kidajuć vlase, mećući ih za se leleka i bugari«. Đorđić narodne pjesme naziva popijevkama, a od njih on zazire i teži za umjetnim načinom pjevanja. Vrhunac je umjetnosti doista dostigao svojim »Uzdasima Mandaljene«. Oni su remek-djelo dubrovačkoga baroka, nagomilanog stila, bogatog antitezama, metaforama, izvještačenim poredbama, muzikalnom igrom riječi, bujicom sinonima. I da nije u njima onih razmatranja bogoslovskih, Uzdasi bi u kraćem vidu oteli prvenstvo Gundulićevim »Suzama«.

S Đorđićem je u Dubrovniku nestao posljednji renesansni čovjek velikoga stila.

X. Renesansa u banovini.

Društvena osnova. 61. Banovina, kraljevina Hrvatska, zakasnila je u renesansnoj književnosti, jer su u njoj društvene prilike bile još gore nego u Dalmaciji. Politička nezavisnost je tu do-

duše veća, ali zemlja nikako ne može da se iskopa iz položaja nekoga stalnoga vojničkog tabora protiv Turaka. Nesamo svjetovna gospoda, nego i crkovnjaci stoje katkada pod oružjem. A kad bi minula pogibao od Turaka, nastavljahu gospoda svoje kavge. Nitko ne mišljaše da dokolicu posveti knjizi. U te prilike unese protestantski pokret posve novi duh. Protestantizam prenese na vlastelu neku duhovnu moć. Prvi je od hrvatskih velikaša, shvatio čar te moći Juraj Zrinski, sin Nikole, braniča Sigetskoga. On pristade uz kalvinizam, ali ne bijaše dosta jak, da ga provede. Protestantizam se nije primio na hrvatskom tlu. ali duševno sjeme bačeno jednom u porodicu Zrinskih urodi u unuka književnim plodom. Jurjevi unuci Nikola i Petar Zrinski shvatiše, da je potrebna obrazovanost i kultura onomu, koji hoće, da se otme od tuđega gospodstva.

62. Grof **Petar Zrinski,** ban hrvatski (1621.—1671.).

Život.[1] Rodio se u Vrbovcu u Hrvatskoj. Otac mu se Juraj još zanosio za protestantizmom. Ostrogonski biskup Petar Pazmany odgoji Petra i brata mu Nikolu u katoličkom duhu davši ih u škole isusovcima u Grac (1630.). Odavle prijeđoše u Trnavu u isusovački kolegij. Tamo su svršili humanističke nauke, naročito retoriku i poetiku (1636.). Školovanje se završi putovanjem u Rim, gdje papa Urban VIII. pokloni braći svesku svojih pjesama. Petar uzme sebi za sjedište grad Ozalj na Kupi, a Nikola Čakovac u Međumurju. Petar se oženi u Karlovcu (1641.) Katarinom, kćerkom generala Vuka Krste Frankopana. Iza smrti Nikoline (1664.) postane banom. Urotivši se protiv habsburške dinastije bude smaknut u Bečkom Novom Mjestu (1671.).

Djela. O. 34. Petar je izdao svoju hrvatsku preradbu madžarske knjige Nikoline s natpisom: **Adrianskoga mora Sirena** (Mleci 1660.). To je zbornik, u kojemu se nalaze ljubavne pjesme i jedan ep. Najprije su tu dvije ljubavne pjesme: O k o r n o s t   V i o l e i T u ž b a   Z v i r a r a, onda ep O p s i d a   S i g e t s k a, a na koncu zbornika opet su ljubavne pjesme: P l a č   A r i j a n e, jedna bez naslova i Ž a l o s t   O r f e u š a   z a   E u r i d i č e.

Opsida Sigetska. Opsida Sigetska plod je zajedničkoga državnog života Hrvata i Ugra u doba feudalno. Nikola Zrinski, branič Sigeta, narodni je junak Madžarima i Hrvatima. Pa kad je Nikola o njemu napisao ep, smatrao je Petar pravednim, da ga prenese u hrvatski jezik i da ga posveti »hrabrenim vitezovima, domoslavnim braniteljim i čuva-

---

[1] M. Šrepel, Sigetski junak u povijesti hrvatskoga pjesništva. Rad 148.

rima Hrvatske i Primorske krajine«, da svijet sazna, kakove sinove i vitezove ima »orsag«. Petar ne piše kako »dijak«, to jest učenjak ili pjesnik, nego kao »tovariš« (drug), koji je s drugovima »vnogu ljubav pokrainsku obćutio i spoznao«. Ta je pokrainska ljubav dakle pobuda, a svrha je religiozna: neka vide drugovi, kako imaju »polak Vere kršćanske, polak Doma i polak vernosti gospodina žitak svoj i krv žrtvovati«. Ljubav za orsag (Ugarsku) i vjeru i pokrainska ljubav (za Hrvatsku) u njega je jednaka, jer patriotizam u Zrinskih još nije narodan, nego regionalan (pokrajinski) i feudalan. U feudalnom je duhu također, da je taj ep postavljen u okvir ljubavne lirike. »Ja sam i nekuliko popivki od ljubavi, koji sam ovim privergal i one z knjig brata moga obrativši i misleći, da ništa tako ne veseli Junaka kako ljuba, konj i oružje, kot svidoče riči one: Marti quam sit amica Venus.« (Martu je prijateljica Venera.)

Književna značajka. Petar je gdjegdje mijenjao svoj uzor, nije ga dakle ropski prevodio. Očevidno je znao različite metre iz dubrovačke i dalmatinske književnosti. Sama Opsida ispjevana je u poznatom dubrovačkodalmatinskom metru dvanaestercu s međurimom, no kajkavsko narječje smeta ga uvelike, te ne može da se posluži izrađenim pjesničkim jezikom Dubrovčana. Ljubavne pjesme također su različna metra, u strofama od tri i od četiri stiha. Nema sumnje, da je i natpis Petrova zbornika htio naglasiti srodstvo s našom renesansom na jadranskom žalu. Utjecaj isusovačke škole vidi se u religioznoj motivaciji i duhu djela. Mjesto muze dozivlje pjesnik Mater Devicu, nebesku kraljicu, a na koncu nagrađuje Sigetskoga junaka triumfalnim uzlazom u nebeske dvore.

63. **Franjo Krsto Frankopan** (rođ. ? — 1671.).

Život.[1] Sin Vuka Krste Frankopana i Dore udove Paradeiser, rođ. Haller von Hallerstein. Otac mu je rano umr'o, a nadzor nad njim povjeren je zagrebačkom Kaptolu. Višu obrazovanost steče u Italiji (1656.) u Macerati. Oženio se plemenitom Rimljankom. Bijaše kapetan ogulinski. Borio se protiv Turaka (1663.). Kralj Leopold I. imenova ga zemaljskim kapetanom (1669.). Pristao je uz ugarskohrvatsku oporbu protiv njemačko-

---

[1] I. Kostrenčić, Vrtić, pjesme Franje Krsta markeza Frankopana. Zagreb 1871. — S. Ježić, Fran Krsto Frankopan kao književnik. Savremenik 10, 153. — Isti, Književna ostavština Ivana Krste Frankopana, Građa 8., 181.

austrijske vlade i zaglavio zajedno s Petrom Zrinskim u Bečkom Novom Mjestu.

U 19. vijeku našao se među aktima c. i kr. državnog arkiva u Beču za štampu priređen rukopis Frankopanova kanconijera, u kojemu se jedan dio zove **Gartlic za čas kratiti.** Izdao ga je Ivan Kostrenčić s natpisom »Vrtić« u Zagrebu 1871. izostavivši neke frivolne pjesme. Oko g. 1907. nađen je drugi rukopis Frankopanov, ulomak prijevoda Molierove komedije George Dandin. (Ostatak kanconijera izdan je u Građi, knj. VIII. 1915.). **Djela. O. 35.**

Dvije su vrste pjesama u Frankopanovu zborniku: pastirske i moralne. Pastirske su ispjevane izmišljenim ljepoticama s književnim imenima Flori, Klari, Fili, vilama i nimfama, cvijeću, pticama i jeci. Taj književni pribor mogao je da bude talijanskoga podrijetla, ali refleksivne pjesme nijesu isusovačke ni katoličke, kakove se nalaze u svim zbornicima talijanskim i dubrovačkim, nego je u njih nešto novo možda njemačkoprotestantskog podrijetla. Najljepša je ona pjesma, koja ističe ideju o ljepoti čovječnosti ili humaniteta uzdižući je nad ljepotu tjelesnu (človičstvo zove se prava lipota). Na talijansko podrijetlo (i na Gleđevića) sjećaju neke pjesme, u kojima se hvali sloboda zvirara to jest prirodnoga čovjeka, lovca nad životom dvorskim.. Frankopanova je erotika katkada golcatoga sadržaja, i Kostrenčić je nije zato cijelu izdao, ali refleksivna lirika muževna je i dublja od one u mnogih naših boljih renesansnih pjesnika. **Gartlic.**

Frankopanov jezik nije vješt ni čist, on je pun stranih riječi njemačkog izvora, koje su već onda bile uvriježene u kajkavaca. Ali ima tragova, da je Frankopan poznavao narodnu pjesmu. On dakako stoji prema njoj kao svi naši renesansni pjesnici: ne uzima je ozbiljno, već joj podražava samo u komičke svrhe pjevajući neku vrstu scherza (šale). (»Nujan junak dobra konja vodi.«) **Književna značajka.**

64. Grofica **Katarina Patačić.**

Kći grofa Petra Keglevića i grofice Ane Keglević, rođene Drašković. Živjela je u Varaždinu, sijelu hrvatskog aristokratskog društva, na izmaku 18. stoljeća. Nježno prijateljstvo vezalo ju je sa djeverom Adamom Patačićem, nadbiskupom kaločkim (u Ugarskoj), članom rimske Arkadije. **Život.**[1]

---

[1] B. Drechsler, Pjesnikinja grofica Katarina Patačić. Građa VII.

Pesme Horvatske. O. 36. Grofica je ostavila svoj kanconijer: Pesme Horvatske u rukopisu iz god. 1781. Posvetila ih je »kreposnom lepoznancu« nadbiskupu Patačiću. Na naslovnoj strani ispod profila jedne modne dame s visokom coiffureom naslikana je vignetta: leut, rog, frula dvojnica i lovor-vijenac, atributi pastoralne lirike. Pjesme su mahom preradbe s talijanskoga, a bile su određene, da se muzikalno izvode, pa zato uz njih i nalazimo početne stihove talijanskoga izvora na pr. (Mi sento il cor traffigere — Ćutim si srce prebosti, ili Chi sa qual cuore — Gdo zna kakvo srce).

Književna značajka. I tu je galantna i sentimentalna lirika, kakova se nalazi u Gleđevićevim dramama i u Đorđića i koja se duhovito poigrava osjećajima. Ljubav se tu naziva navadom. To je ljubav društva, koje smatra galanteriju dužnošću. U doba, kad grofica Patačić posvećuje svome djeveru nadbiskupu te pjesme, vlada Evropom, a naročito u Beču, Metastasijeva melodrama. Iz Beča bit će da dolazi ta muzikalna pastirska lirika u varaždinsko društvo. »Pesme Horvatske« posljednji su kanconijer renesansne lirike. Prvi takov kanconijer bio je nastao za volju dubrovačkim »gospojama«, a posljednji piše hrvatska gospoja i posvećuje ga gospodinu. Time je kanconijer iscrpao svoje pravo na život i nestaje ga.

Opći pogled. 65. Renesansa u banovini bila je u svojim počecima nasilno pretrgnuta. Nitko se nije usudio da nasljeduje urotnike Zrinskoga i Frankopana. Djela im se zatrla, društvo njihovo razagnalo. Isusovci i njemački generali nadziru otad javni život u Hrvatskoj. Hrvatska gospoda razigrana vinom izmjenjivala su misli latinskim jezikom, dašto pokvarenim, kojim su se služile i njihove žene. Naročiti sastanci organizovali se u društvima, u kojima bi pojedinci bili promovirani na čast »vinskoga doktora«. Ti su vinski doktori pjevali latinske rugalice, epigrame i panegirike vrlo male vrijednosti. I Pavao Ritter Vitezović bijaše takov vinski doktor, a zvaše se doktor »Hvalica«. Takovo je društvo vinskih doktora osnovao g. 1696. Baltazar Patačić u Vidovcu kod Varaždina.[1]

Tek pod konac 18. vijeka stvara se na jedan časak sredina podesna za hrvatsku pjesmu, i tu iziđe grofica Katarina Patačić. Ali oko nje je već ustaò novi demokratski i prosvjetni duh, koji se odvraća od praznoga aristokratskog pastirstva i lične satirike »vinskih doktora« i daje književnosti posve nove ideje.

---

[1] R. Horvat, Društvo vinskih doktora. Vienac 1898.

XI. Pučka književnost renesanse.

66. Renesansno društvo bijaše nacionalno, ali ne bijaše narodno, ono ljubljaše svoj jezik, ali nije ljubilo narod. Rimski pjesnik Vergilije pjevaše: Odi profanum vulgus et arceo (Ja mrzim prosti puk i odvraćam se od njega). Tu misao ponavljaju renesansni pjesnici. Oni, koji ne mrze narod, ljube ga, kao što se ljube djeca ili slabići ili igračke, igraju se njime kao igračkom u komedijama i u ljubavnoj lirici; a pjevati, kao što narod pjeva, bijaše im šaljivo. Idealna lica tražila su se samo u dalekoj izmišljenoj drevnosti, u Arkadiji i u poetizovanom pastirstvu.

Međutim je narod živio svojim životom i po svojim običajima, a imađaše poeziju svojih bolova i radosti, bogatiju i dublju od mnogih renesansnih proizvoda. Ali nije bilo pismenih ljudi u narodu, da tu poeziju unesu u knjige, ona ostaje usmena. Jedini pismeni ljudi iz naroda bijahu svećenici i redovnici, ali i njih je humanistička škola odvratila od narodnoga duha. Svećenici i redovnici progone narodnu pjesmu tobože kao nepristojnu i grješnu, ali ujedno osjećaju, da se mjesto nje mora narodu pružiti neka duševna naknada. Takav je osjećaj rastao najprije u Češkoj i Njemačkoj i sazreo napokon velikim prosvjedom protiv poganstva i raskoši u crkvi, a protiv praznovjerja i neznanja u narodu. Taj prosvjed poznat je u povijesti pod nazivom reformacija ili protestantizam.

Protestantska i katolička reformacija.

67. Već su se u srednjem vijeku javljali pojedinci s tim prosvjedom, ali ne uspješe, jer ne imađahu tehničkoga sredstva, kojim bi brzo narodu saopćili svoje misli, digli ga i snažno sa sobom povukli. Oni zaglaviše, prije nego se njihova nauka raširila u cijelome narodu. Takovi protestanti bijahu Wiclif u Engleskoj, Hus u Češkoj i Savonarola u Italiji. Tek kad se protest mogao poslužiti novim izumom štampe, uspije on u punoj mjeri. Luter je prvi stao pisati u Njemačkoj narodnim jezikom i štampati knjige za puk ili, kako on govoraše, za »njemački narod«. Vidjevši katolička crkva, da je Luter na taj način od nje odbio gotovo cijeli njemački narod i da je stao utjecati već i na Francuze, Talijane i neke Slavene, i spoznavši, da je Luterov prosvjed dosta opravdan i da zaista treba popraviti crkvu »od glave do pete« (in capite et in membris), stade i ona da reformira sama sebe i da stvara pučku kršćansku knjigu. Crkveni sabor u

Društvena osnova.

Tridentu (1544.—1563.) bavi se tim pitanjem, naređuje izdavanje »Nauka krstjanskih«, propovijedi i nalaže župnicima i svećenicima dužnost propovijedanja. Španjolci imaju za tu reformu najveću zaslugu. Prve »nauke krstjanske« za puk pišu u njih Jakov Ledesma i Robert Bellarmini, a prevode se na sve jezike katoličkih naroda. Iz Španije izađe najveći reformator i propovjednik Ignatije Loyola; on osnova protiv protestantizma vojsku obrazovanih duhovnika, red isusovaca (1540.). Ledesma i Bellarmini bijahu članovi toga reda. Isusovci proučavaju strane narodne jezike, pišu rječnike i gramatike, ne iz ljubavi prema narodnome jeziku, nego kao sredstvo, kojim će provesti reforme, a obrazovanima preporučuju latinski jezik, jer on ujedinjuje sve katolike. Izvrsno shvativši pjesničku dušu naroda goje oni naročito hvalospjeve bl. Djevici Mariji, priče o čudesima i svetačke životopise. U nas Hrvata nađoše gotovu osnovu u redovima, koji k nama dođoše još u srednjem vijeku. Benediktovci, dominikovci, franjevci i pavlini prvi se prihvatiše prevođenja nove katoličke književnosti za puk, ali istom u času, kad je i do nas došla opasnost od protestantizma.

1. Hrvatska protestantska književnost.

Društvena osnova.

68. Uz Luterov pokret pristajalo je i njemačko plemstvo, jer dobivaše nova politička prava i crkvene posjede, a građanstvo mu se odazva radi demokratskoga duha njegova. Na jug i k nama prodire protestantizam što po njemačkoj vlasteli, što po trgovačkom saobraćaju. Glavna je prometna cesta između Njemačke i juga Nürnberg—Mleci. Na toj se cesti nalazi Ljubljana, a od nje se odvajaju ceste u Istru i Hrv. primorje, u Ptuj i Varaždin. Iz tih krajeva javljaju se i prvi južnoslavenski protestanti. Iz Istre je najveći protestant iza Lutera i Melanchtona Mathias Flacius Illyricus (Matija Vlacić).

Južnoslavenska protestantska pismenost. Slovenski protestanti.

69. Iz Kopra u Istri je rodom plemić Petar Pavao Vergerije, diplomat i biskup u Kopru, koji prenese protestantizam k Hrvatima. A svećenik Slovenac Primož Trubar prognan iz svojega kraja prvi izdaje u Tübingenu u Njemačkoj slovenski Abecednik i Nauk kršćanski (1550.), Evangelij sv. Matevža i Molitev teh kršćenikov ki so za voljo te prave vere prognani (1555.).

70. U Tübingenu izađe bojovni spis **Razgovaranje meju papista i jednim luteran,** s t u m a č e n o p o A n t o n e S e n j a n i n e. Tome nastojanju i poslu bijaše na pomoći Vergerije. Naveliko se već začeo, kad stiže treći prognanik I v a n U n g n a d, bivši veliki župan varaždinski i kapetan donjoaustrijskih, slovenskih i hrvatskih zemalja. On uredi gospodarsku stranu slavenske protestantske štamparije u Urachu kod Tübingena, a Trubar književnu uzevši sebi za pomagače Stjepana Konzula iz Istre i Antuna iz Dalmacije. Stjepan Istranin i Antun Dalmatin, Trubar i Ungnad, Juraj Cvečić iz Pazina i Juraj Juričić iz Vinodola, Srbi Matija Popović iz Srbije i Jovan Maleševac iz Hercegovine, svi ti sudjeluju u izdavanju protestantskih i slovenskih, hrvatskih i srpskih knjiga latinicom, ćirilicom i glagoljicom. Ta su izdanja: katekizmi, prijevodi sv. pisma novoga zavjeta (I. dio 1562., II. dio 1563.), vjerovanja i obrane protestantske nauke. Štamparija u Urachu kraj Tübingena štampala je od godine 1561.—1564. oko 30 djela u 25.600 svezaka. Smrću Ungnadovom (1564.) prestaje rad štamparije u Urachu. Prenesoše je najprije u Ljubljanu, onda u Grac, gdje padne u ruke katoličke, napokon upotrijebiše u Rimu slova iz te štamparije za štampanje glagoljskog misala.

Hrvatski i srpski protestanti u tuđini. O. 37.

71. **Hrvatska** se **držala** prema protestantizmu neprijateljski. Sav trud u Urachu bijaše uzaludan, jer narod se nije umio služiti knjigama, bijaše nepismen, a hrvatska vlastela zazirala su od Nijemaca pa zato i od protestantizma. Samo ono hrvatsko općinstvo, koje imađaše bliže veze s madžarskim porodicama, bijaše za novu nauku. G r o f J u r a j Z r i n s k i (1549.—1603.) osnova u Nedelišću kraj Čakovca štampariju (1572.), da se u njoj štampaju u prvom redu protestantske knjige. Ali zagrebački biskup Juraj Drašković stade odlučno suzbijati protestantizam u Hrvatskoj te dovede u svoju biskupiju glagoljaše, da po njima stvori pučku crkvenu književnost u smislu tridentskih odredaba. Juraj Zrinski međutim izda u svojoj štampariji N o v i Z a v j e t i K a t e k i z a m protestantskog pristalice i svećenika Mihajla Bučića. Te je knjige uništila i istrijebila crkva tako, da im danas osim imena nema ni traga. Štamparija se iz Nedelišća preselila u Varaždin i kasnije u Eberovo u Ugarskoj. Njezinim slo-

Protestantizam u Hrvatskoj.[1]

[1] F. Bučar, Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije. M. H. Zagreb 1910.

vima štampane su kasnije kajkavske knjige i prijevod Ivana Pergošića s madžarskoga Decretum Ištvana Verböczya, kronika Antuna Vramca (1578.) i njegova Postila.

2. Hrvatska katolička reformacija.

Dalmacija i Dubrovnik.

Reforme. 72. Najranije se provode zaključci tridentskog koncila u Dalmaciji i Dubrovniku. Među ostalima bio je kao poslanik na tom crkvenom saboru stonski biskup Bonifacije de Stefanis Drakolica. Vrativši se naloži on odmah svojim pastirima, da čitaju narodu sv. pismo u narodnom jeziku i da njime propovijedaju. Dubrovački nadbiskup Beccatelli (1547.—1563.) izradi zajedno sa senatom u pape Pija IV., da pošlje u Dubrovnik isusovce. Oni razviše živo djelovanje, koje traje od 1560.—1585., ali onda ostaviše Dubrovnik. Kad su isusovci došli drugi put u početku 17. vijeka, već se među njima nalaze i domaći sinovi Ivan Gradić (1588.—1622.) i Marin Gundulić (1597.—1647.).

Evanđelja.[1] U Dalmaciji napreduju reforme brže no u Dubrovniku. Već u oči tridentskoga sabora izda Benedat Zborovčić: Pištole i evanjelja za sve godišće hrvatskim jezikom istumačena (Mleci 1543.). Tridentski koncil traži da se evanđelje predaje čistim narodnim jezikom, i tako Ivan Bandulavić uredi Pištole i evanđelja zamijenivši čakavsko narječje štokavskim narječjem svoga rodnoga kraja, Skoplja u Bosni.

G. 1619. dođe u Dubrovnik isusovac Bartul Kašić, autor latinske gramatike hrvatskoga jezika (Institutiones linguae illyricae. Rim 1604.) te prevede Evangjelja i Poslanice za seoske župe, Bellarminijev Katekizam, Rimski Obrednik i Život gospodina našega Isukrsta (Rim 1638.). On pođe apostolovati u turske krajeve, Bosnu i Slavoniju, pa upoznavši više narječja stade razmišljati o općem književnom jeziku. — Njega slijedi Isusovac Jakov Mikalja, Talijan, koji je izdao prvi hrvatski rječnik: Blago jezika slovinskoga 1649. na osnovi čakavskoga i štokavskog narječja.[2] Isusovačka književnost razmahala se u Dubrovniku istom u 18. vijeku. Juraj Bašić (1693.—1765.), isusovac, piše la-

---

[1] M. Rešetar, Primorski lekcionari 15. vijeka. Rad 134. 136. — D. Prohaska, Budimski lekcionari 18. vijeka prema bosansko-dalmatinskomu od Bandulavića. Zbornik u slavu Vatroslava Jagića. Berlin 1908., 557.

[2] M. Rešetar, Micaglia u. sein Wörterbuch. Archiv für slav. Philologie 33. (1912.)

tinske biografije dubrovačkih isusovaca i Besjede krstjanske (1765.). Bernardo Zuzorić (1682.—1762.) izda Besjede duhovne »rečene prid skupštinom Dobre Smrti u crkvi sv. Ignacija« (Dubrovnik 1793.).

Hrvatska.

73. Kajkavci nijesu mogli da razumiju čakavsko-štokavska evanđelja pisana u Dalmaciji i Dubrovniku pa iznova stvaraju istu književnost u kajkavskom narječju. **Isusovci XVII. stolj.**

1. **Nikola Krajačević Sartorius** (1582.—1653.)[1] iz Siska. Njegova su djela Molitvene knjižice (Požun II. izd. 1640.) i Sveti evangeliomi (Grac 1651.). Da odvrati narod od »nečistih« pjesama, uvrsti u svoje »Knjižice« duhovne popijevke; na pr. »Zdrava zvezda morska« neka se pjeva po napjevu: »Posejal sem bažulek«.

Tako isusovci svagdje potiskuju narodne osobine, da odgoje jedan zajednički crkveni duh. Tome cilju padaju kao žrtve sve narodne pjesme, gdjegod se javlja isusovački utjecaj.

2. **Juraj Habdelić** (1609.—1678.)[2] složi kajkavsko-latinski rječnik Dictionar (Grac 1670.), propovijedi: Zrcalo Mariansko (Grac 1662.) i Pervi oca našega Adama greh (Grac 1674.). Ta se djela odlikuju osobito bogatim narodnim jezikom i slikama iz suvremenoga društvenoga života u Hrvatskoj.

3. **Ivan Belostenec Orlović** (1595.—1675.) nije isusovac, nego pavlin u lepoglavskom samostanu. On ostavi velik rječnik u dva dijela: latinsko-hrvatski i kraći hrvatsko-latinski pod imenom Gazophilatium (Zagreb 1740.). Za života izda Prédike o sv. tijelu Isusovu (1672.), dvije propovijedi protiv protestanske nauke o kruhu i vinu.

4. **Matija Magdalenić**, plemić turopoljski, izda **Zvončac** iliti premišljavanja zverhu četirih posljednjih človeka (Grac 1670.). **Svjetovnjaci. O. 38.**

5. **Gabrijel Jurjević**, građanin varaždinski, izda Listi Heroov, to je velikeh na glasu ljudi (Beč 1675.), to su životi svetaca, svetih vladara i papa.

Obojica prave dvanaesterce sa srokom na kraju. Magdalenića smatraju jednim od najboljih duhovnih pisaca kajkavskih.

---

[1] M. Hajnal, Nicolaus Krajačević-Peter Petretić, Archiv f. sl. Ph. 28. (1906.).

[2] I. Kukuljević, Glasoviti Hrvati, Zagreb 1886. 139. — V. Jagić, Ein Prediger aus dem Ende des 17. Jh. in Agram. Archiv f. sl. Ph. 26. (1904.).

On sam veli, da ne piše čisto hrvatski, nego hrvatskoslovenski. U njegovu Zvončacu nalazimo i povijest o rasipnom sinu.

Život. **6. Katarina Zrinska, banica hrvatska** (1625.—1673.). Kći generala Vuka Krste Frankopana i Njemice grofice Uršule Inkoferove. Udala se za grofa Petra Zrinskoga, bana hrvatskoga. Silovito gospodarenje njemačkih generala u Hrvatskoj nagnalo je, te se obratila za pomoć Ljudevitu XIV., Poljacima i napokon turskome sultanu u Carigrad. Kada je urota otkrivena, ona je odvažno uzimala na se svu krivnju. Zatvoriše je u štajerske njemačke samostane, gdje je od tuge i užasa poludjela. Ona je odgojila svoju djecu hrvatskim jezikom, što pokazuju sačuvana njezina pisma. Bila je žena vanrednih duševnih sposobnosti i u svoje doba glasovita sa silnoga značaja i diplomatskih veza.

Djelo. Za narod je napisala hrvatsku knjigu pjesama i molitava Putni tovaruš (I. izd. u Mlecima 1661. i još 2 puta u Ljubljani).

Književna značajka. Kao rođena Primorkinja piše čakavskim narječjem, ali veže s njim i kajkavsko i miješa madžarske riječi, koje su onda živjele u hrvatskom narodu, a unesene su s rodbinskim svezama naše vlastele s Madžarima. Uza sve to jezik banice hrvatske bolji je od jezika mnogih suvremenih svećenika, a stihove je gradila lakše nego njezin suprug ban Petar.[1]

7. Pater Gregur Kapucin (Juraj Malevac) (1781.—1800.).[2] On je jedan od posljednjih kajkavskih pisaca za katoličke reformacije. Od brojnih djela najznatnija mu je alegorijska dramatska pjesma: Horvacka vitija (Zagreb 1800.), božićno prikazanje o porodu Kristovu.

Isusovačka drama.[3] 74. Isusovci su uz školu svagdje razvili pouku i sa školske pozornice. Učenici bi prikazivali koju moralnu historijsku tragediju. Znade se, da su se takove drame latinskim jezikom prikazivale i u zagrebačkom kolegiju. Već g. 1607. nastupaju isusovački djaci i na Markovu trgu slaveći »Ljepotu i vrline Hrvatske«. God. 1702. prikazuju isusovci »Čeha i Leha«, g. 1749. sigetskog junaka Nikolu Zrinskoga, g. 1704. »Sreću kraljevine Hrvatske«, god. 1717. »Sisačku pobjedu« sve latinskim jezikom.[4]

---

[1] Juraj Tomljenović, Katarina Zrinska, banica hrvatska (1625.—1673.). Vienac 1893., 236. i d.

[2] V. Dukat, Pater Gregur Kapucin (Juraj Malevac), kajkavski književnik XVIII. vijeka. Rad 207.

[3] N. Andrić, Izvori starih kajkavskih drama, Rad 146.

[4] Miroslav Vanino, Povijest kazališta isusovačke gimnazije u Zagrebu. Hrvatska Prosvjeta III. (1916.) br. 1.—6.

God. 1766. spominje se prva hrvatska predstava u isusovačkoj gimnaziji: »Cir pozvan na prijestolje«, po svoj prilici od francuskog isusovca Karla de la Rue, od kojega je i drama: Lyzimakuš ali Maćuhinski nazlob, igrokaz žalosti vu peterem speljivanju (Graz 1768.), prikazan od treće đačke škole »na peldu« (za dobar primjer drugima), preveo ga isusovac Josip Sibbenegg.

Bosna.[1]

75. Bogumila nestaje zajedno s bosanskom državnom nezavisnošću (1463.). Turci ostaviše raji popove i franjevce. Vlastela bosanska prijeđoše na islam ili se odseliše u Primorje i Hrvatsku. Prva dva stoljeća turskog gospodstva nijesu bila podesna za književnost. Renesansna umjetnost i pjesništvo traži druge društvene prilike, negoli su vladale u Bosni među rajom i ratničkom vlastelom. Knjiga se u Bosni javlja istom pod utjecajem crkvene reformacije. **Društvena osnova.**

U početku XVII. vijeka dolaze bosanskim franjevcima misionari, nukaju ih na tridentske reforme i donose im katekizme i talijanske nabožne knjige. Dolaze oni najviše preko Dubrovnika, jer republika podržava trgovački saobraćaj s Bosnom, navlastito sa Sarajevom, gdje se jedan dio grada zvao Latinluk, jer bješe naseljen Dubrovčanima i bosanskim katolicima. Veliku poteškoću zadavaše pismo, jer je u Bosni bila poznata samo ćirilica.

1. **Matija Divković** (1563.—1631.), kapelan u Sarajevu, prvi se odvaži i načinivši nabožne knjige ode u Mletke, salije ćirilska slova te njima izda: Nauk krstjanski za narod slovinski i Sto čudesa aliti zlamenja blažene i slavne Bogorodice divice Marije (1611.). Zatim nastavi taj rad u manastiru Kreševu i Olovu. Tamo je napisao: **Razlike besjede** svrhu evanđelja nedeljnijeh priko svega godišta i drugi Nauk krstjanski s mnoziem stvari duhovniem (Mleci 1616.). Ta se djela odlikuju čistim štokavskim narječjem, a narodu omilješe tako, te ih je, kako svjedoči talijanski opat Fortis, znao naizust. **Franjevci. Pisci, koji pišu ćirilicom.** O. 39.

2. **Stjepan Matijević** iz Solina (Tuzle) prevede Ispovjedaonik Jerolima Panormitanskoga.

3. **Pavao Posilović** (1642.—1664.), biskup u Skradinu, napisa Cvit od kriposti prema talijanskim zbornicima

[1] D. Prohaska, Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegovina. Zagreb 1911.

Fiore di virtu i Nasladjenje duhovno prema talijanskim nabožnim piscima Cambiju i D'Angelu.*

4. **Pavao Papić** napisa Sedam trublji prema asketskom djelu »Sette Trombe« Talijana Cambija.

5. **Ivan Filipović Grčić** izdaje po drugi put Divkovićeve Beside, a sam je napisao »Pismu« (Mleci 1704.).

Pisci, koji pišu latinicom.

6. **Stjepan Markovac** ili **Margetić** iz Jajca izda Ispovid (Mleci 1704.), koja je narodu vrlo omiljela, i Fala sveti (Mleci 1708.).

7. **Stjepan Badrić** iz Šibenika izdaje štokavskim narječjem za Bosnu i istočne strane Ukazanje istine između istočne i zapadne crkve (Mleci 1714.).

8. **Tomo Babić**,[1] rodom iz Velima, nedaleko Skradina, Dalmatinac; jedini se od svih tih pisaca još i danas u narodu u Dalmaciji i Bosni čita. Njegov Cvit razlika mirisa duhovnoga (Mleci 1726.), inače nazvan po imenu piščevu »Babuša«; nije izvorno djelo Babićevo, već su tu sabrane najpoznatije molitve i crkvene pjesme starijih pisaca dubrovačkih, dalmatinskih i bosanskih, a ima u njoj i rasprava Badrićeva.

9. **Lovro Ljubuški Sitović** pjeva desetercem Pismu od pakla (Mleci 1727.), ne bi li tako narodu omilio i odvratio ga od junačkih pjesama.

U drugoj polovici 18. vijeka ojača bogoslovski značaj bosanske književnosti. U to doba franjevci (Filip Lastrić od Očevja, Jerolim Filipović, Grga Ilić iz Vareša) pišu bogoslovna djela, koja su namijenjena najviše duhovnicima. Za puk pišu biskup Augustin Miletić, čije je katekizme zvao narod »Velike Biskupovače«, Don Jakov Perković (jedini književnik glagoljaš iz Bosne), Vico Vicić, Stjepan Marijanović i Ambroz Matić.[2]

Slavonija i Ugarska.[3]

Franjevci.

76. Slavonija i Ugarska izbavljaju se potkraj 17. stoljeća od Turaka. Zato tamo nastaje književnost tek u

---

* P. Kolendić, Fra Pavao Posilović i njegovo »Nasladjenje«. Rad 206.

[1] Josip Grubišić, Babić, Cvit, Zadar 1851. Predgovor. — D. Prohaska: Das kroat.-serbische Schrifttum in Bosnien und der Hercegovina. Zagreb 1911., 132.—135.

[2] Hamdija Kreševljaković, Kratak pregled hrvatske knjige u Herceg-Bosni. Sarajevo 1912., 19.—20.

[3] B. Drechsler, Slavonska književnost u 18. vijeku. Studija. Zagreb 1907.

početku 18. stoljeća. Da su one u pismenosti zaostale za cijelo jedno stoljeće i iza Bosne, razlog je taj, što je turska vlast priječila svaki saobraćaj slavonskih katolika s hrvatskim i ugarskim katolicima, dok nije priječila saobraćaj Bosne s Dalmacijom, šta više između Bosne i Dubrovnika postojala je redovna trgovačka veza. Jedna posljedica oslobođenja od Turaka bijaše u tom, da su se slavonski i ugarski franjevci otrgnuli od bosanske redodržave g. 1757. i da veza Slavonije s Ugarskom biva sve uža. Budim postaje nekim višim učilištem za franjevce. Onamo dolaze kasnije na više nauke i franjevci iz Dalmacije (Andrija Kačić i drugi). — Isusovci imađahu drugo središte, i to Trnavu u slovačkom kraju u županiji trnavskoj. U njoj bijaše isusovačko sveučilište, u kojemu se obrazovao i slavonski pjesnik Kanižlić. — Tim se novim sijelima prosvjete može objasniti utjecaj njemačke nabožne katoličke knjige na slavonske franjevce i isusovce.

1. **Nikola Kesić** piše u Budimu Pištole i Evanđelja prema Bandulavićevoj knjizi, ali one izađoše poslije njegove smrti 1740. Molitve u toj knjizi prevedene su s njemačkoga.

2. **Emerik Pavić** iznova prevede Epistole i evanđelja (Budim 1764.). — On je napisao za domaću franjevačku potrebu učeno djelo o zaslugama reda: Ramus viridantis olivae (Grančica cvjetnate masline).

3. **Marijan Lanosović** nastavi taj rad obazirući se na prethodnike djelom Evanđelistar ilirički (Budim 1784.).

Pored toga rada nalazimo u slavonskih i ugarskih franjevaca molitvene knjižice i propovijedi. Ističu se u tome radu: Stjepan Vilov iz Budima, Jerolim Lipovčić iz Požege, Antun Bačić, Ivan Velikanović iz Broda i svjetovni svećenik Antun Josip Knezović.

77. Antun Kanižlić (1700.—1777.).[1]

Život. Rodio se u Požegi. Svršivši niže škole u domaćih isusovaca u Zagrebu ode u više nauke u Trnavu u Ugarsku. Godine 1750.—1752. boravio je u Varaždinu u isusovačkom kolegiju. Najviše proživi u rodnom gradu. God. 1773. ukinut je isusovački red. Da li je Kanižlić bio do smrti profesorom na gimnaziji, ne zna se.

Djela. Prva su mu djela za puk, naročito za školsku djecu. To su: Obilato mliko duhovno (Zagreb 1752.) i

---

[1] D. Prohaska, Ignjat Đorđić i Antun Kanižlić. Studija o baroku u našoj književnosti. Rad 178. (1909.)

Mala bogoslovica (Mleci 1763.). Za odrasle su: Utočište blaženoj Divici Mariji (Mleci 1759.).; Primogući i srce nadvladajući uzroci s kriposnimi potpomoćima za ljubiti Gospodina Isukrsta (Zagreb 1760.) i Bogoljubnost molitvena (Trnava 1766.); ta je knjiga doživjela više izdanja do g. 1893. Po smrti izdano je njegovo bogoslovno učeno djelo: Kamen pravi smutnje velike (Osijek 1780.) i duhovni roman u stihovima: Sveta Rožalija, panormitanska divica nakićena i ispivana (Beč 1780.).

Sv. Rožalija. O. 40. Kanižlić je svoju sv. Rožaliju smjestio u pustinju usred cvjetne Sicilije i opisao je svu njenu duševnu borbu i duhovnu sreću u obliku pjesničkih pisama, što ih ona šalje svojim roditeljima. Tome je dodao alegorije apstraktnih kreposti, napasti i radosti i ulomke o krasoti idilske prirode.

Književna značajka. Rozalija je najbolji proizvod naše pučke književnosti isusovačke. U njoj se izmjenjuje barokni i pučki ukus. Uz alegorije, metafore i glazbene igre pjesnik se povodi i za načinom narodne pjesme. Podsjeća gdjegdje na Đorđića, ali najviše na slične proizvode njemačke isusovačke književnosti (Friedrich Spee).

Opći pogled na katoličku reformaciju. 78. Katolička reformacija, koja je izazvana protestantskom, stvorila je u nas crkvenu književnost za puk. Ali budući da su društvene prilike ostale nepromijenjene, nije cijela ta literatura imala onoga učinka, što ga je imala protestantska u Nijemaca. Ostala je ona u nas vrlo neizvorna; to su gotovo sami prijevodi. Ta je književnost suzbijala narodne umotvorine kao škodljive i grješne, a ipak nije ona stvorila ni jedinstvena književna jezika kao njemačka i češka reformacija u srednjem vijeku. Jedne te iste knjige, evanđelja i epistole, izilaze u svakom narječju napose. Ni u samome pravopisu nije postignut sporazum. Ali svoju crkvenu svrhu ta je knjiga postigla: protestantizmu se zatr'o u nas svaki trag. Danas je njena glavna cijena u tome, što nam je sačuvala primjere našega jezika u svim narječjima onoga doba. Njome se stoga danas bave najviše jezikoslovci. — Pjesničku i književnu vrijednost imaju samo Antun Kanižlić radi sv. Rožalije i Pater Gregur Kapucin svojom »Horvackom Vitijom«.

3. Pučka prosvjeta po primjeru protestanata. Polihistorija.

Nekim slučajem pojavi se na prijelazu između 17. i 18. vijeka u Hrvatskoj pisac, koji bješe dovoljno nezavisan

od isusovačke škole i koji se, premda je bio katolik, dade na prosvjećivanje naroda onako, kako je to vidio u protestanata.

79. **Pavao Ritter Vitezović** (1652.—1713.)[1] **Život.**

Rodio se u Senju od vrhovnog stražmeštra Antuna Rittera (komu djed bijaše podrijetlom iz Elzasa) i majke plemkinje iz Senja. Učio je u isusovaca u Zagrebu i svršio nauke s retorikom. Bijaše u Rimu i vjerojatno u nekim njemačkim krajevima. Najviše utječe na nj u mladosti učeni polihistor Johann Weikhard Valvasor, vlastelin u Wagenbergu i kapetan u donjoj oblasti Kranjske. Od Valvasora se nauči Vitezović bakrorezu, historiografiji, a i ljubavi k narodu i kraju svomu. Valvasor je »na čast i slavu Kranjske« žrtvovao sav svoj rad i imovinu. Poslije nauka vidimo Vitezovića kao poslanika grada Senja na saboru u Šoprunu (1861.) i na carskom dvoru, gdje boravi godinu i po. Zatim stupi u vojničku službu. G. 1687. opet je u Beču kao posrednik Hrvatske kod kralja. Leopold I. podijeli mu red »zlatnoga viteza« (1687.). God. 1691. postao je podžupanom ličke županije, no nije mogao nastupiti te časti. Oko g. 1694. obnovi hrvatski sabor novcem iz zaklade Petra Bošnjaka (umr'o oko 1666.) štampariju i uzme joj za upravitelja Vitezovića. Ta je štamparija dotada bila u rukama isusovaca. Čim je Vitezović primi, stane on izdavati pučke prosvjetne knjige. Za prosvjetne zasluge darova mu kralj napokon g. 1708. Šćitarjevo, imanje nekoga umobolnog kanonika. Tad se protiv Vitezovića digne Kaptol i čitavo plemstvo napadajući ga, da je Šćitarjevo stekao »protiv zakona«. Sabor mu oduze upravu štamparije (1709.), a komeš turopoljski baci ga oružanom silom iz Šćitarjeva. Uzalud je tražio zaštitu i svoje pravo u Beču. Tamo je u velikoj bijedi i umr'o.

Djela.

Vitezovićevih štampanih djela, hrvatskih i latinskih, ima velik broj, a neštampanih rukopisa još i više. Hrvatski su spisi ponajviše za puk, dok su latinski za obrazovanu gospodu. Prije toga rada ispjeva, dok je još bio u vojničkoj službi: Odiljenje sigetsko (I. izd. Linz 1684., a II. Beč 1685.). To je djelo nedovršeno. Među pučke spise Vitezovićeve idu najprije kalendari. Najstariji sačuvani kajkavski kalendar izišao je već god. 1653., a zvao se »Novi kalendarium«. Kalendar pod imenom Misečnik izašao je i za god. 1691., ali mu se trag zameo, nego su samo sačuvani dijelovi kalendara za g. 1692. Za god. 1698. sastavi Vitezović kalendar s natpisom: »Zoroast hervacki aliti mesečnik i dnevnik gospodski i gospodarski«. God. 1699. izda ga opet pod pseudonimom Radovan Javoriković. U svakom kalendaru ima Priričnik, to jest zbirka

[1] V. Klaić, Život i djela Pavla Rittera Vitezovića (1652. do 1713.). Zagreb 1914.

mudrih rečenica, pa red kraljeva »hervackih« počevši od Ostrivoja, i to po kroniki popa Dukljanina i po Mavru Orbiniju. Kalendar za god. 1705. ima natpis »Misečnik hervacki gospodi, gospodarom i vsake vrsti ljudem obojega stana i spola za vsako vreme, priliku i želju kruto hasnovit i potreban«, a izdao ga je Vitezović pod imenom Radovana Zelenlugovića. — G. 1696. izađe Vitezovićeva Kronika aliti spomen vsega svijeta vikov. — Od god. 1704. ima jedna pjesma »Senjčica« od 144 osmerca o tom, kako su Senjani te godine zarobili i oplijenili jedan francuski brod. Izgubila se Vitezovićeva pjesma »Novljančica«, u kojoj je opjevao pobjedu nad Turcima između Zrinskoga polja i grada Novoga g. 1689., gdje se osobito odlikovao grof Petar Drašković.

Latinska su djela Vitezovićeva historijska, jezikoslovna, prirodoslovna i sve zajedno. Najvažnija su Apographum de comitibus Corbaviae, qui fuerunt ex genere Gussich (1861.); u tome djelu spominje narodne pjesme o banu Karloviću; Stemmatographia (I. izd. 1700., II. 1701. je knjiga o grbovima; Plorantis Croatiae saecula duo (1703.), elegija nad nesretnom sudbinom Hrvatske, pričanje završuje mirom u Karlovcima, koji bješe nepovoljan za Hrvatsku; Indigetes Illyricani sive vitae Sanctorum Illyrici (u rukopisu), životi svetaca i mučenika hrvatskih; Banologia sive de banatu Croatiae, pravnopovijesna rasprava u rukopisu. Od Vitezovićevih prigodnica ističe se političkim sadržajem: Geneticon ili Rodosudje, koje radi o Petru Velikomu. — Potkraj g. 1700. štampana je knjižica: Croatia rediviva, koju je Vitezović g. 1701. sam predao caru Leopoldu pozivajući ga u njoj, da sjedini sve hrvatske zemlje i da se nazove kraljem cijele Hrvatske. — Od jezikoslovnih spisa najznatniji je Lexicon latino-illyricum (u rukopisu).

Odiljenje sigetsko. O. 41. Nov je oblik, u kojem Vitezović pjeva junački ep. Sadržaj dijeli u dramatičke dialoge. I. dio. Grad Siget govori hrvatskim gospođama. II. dio. Ban piše kralju, orsagu, govori Sigetu, oprašta se s posadom, govori »Vila Hrvatkinja nad Sigetom«. III. dio čini dialog između putnika i jeke na sigetskom bojištu. IV. dio su nadgrobnice hrvatskim i turskim junacima. — Dio I.—III. ispjevan je dvanaestercem s međurimom, a IV. dio različitim metrom. Takva tehnika vrlo sjeća na isusovačku dramu, koja cvate u to doba. Alegorije, koje govore, razgovori s jekom, s pticama i sve to s moralnom tendencijom nalazi se kasnije i u Kanižlićevoj Rožaliji. Kako dokazuje kasnija prigodnica Slavonca Ivanošića »Od uzeća Gradiške« (Zagreb 1789.) čitalo se Odiljenje u Slavoniji još i u 18. vijeku.

U predgovoru »Kronike« razlikuje Vitezović hrvatska narječja i drži, da je slobodno uzimati riječi iz svih narječja, samo da se istrijebe tuđe latinske i madžarske riječi. U predgovoru djela »Plorantis Croatiae saecula duo« uvodi Vitezović hrvatska nova slova: ç (č), c' (ć), z (ž), l' (lj), ň (nj). Pomenuti rječnik »Lexicon« obuhvata 566 listova, a sabran je iz štokavskog, kajkavskog i čakavskog narječja. U tom djelu iza općenoga rječnika dolaze naročiti rječnici, tako vlastitih imena, gradova, ličnih imena, riječi iz sv. pisma, rječnik dječjega govora, imenik planeta, bogova i heroja u poeziji i astronomiji Ilira, imena brodova i napokon gljiva. Vitezović živo nastoji oko jedinstva hrvatskoga jezika i pravopisa. **O jeziku i pravopisu.**

Sav taj opširni i znameniti rad nosi biljeg polihistora i enciklopedista, ali on nema ni dublje umjetničke ni osobite naučne cijene. Vitezović nije dospio da se smiri na jednome radu, on je svestran samouk i diletant, nestalan nesamo po svome znanju, nego i svojim značajem. Čas hoće moćnu Hrvatsku pod žezlom Habsburgovaca, čas misli o Petru Velikom kao osloboditelju južnih Slavena od Turaka, piše narodu, a piše i gospodi, hoće da ugodi svemu svijetu. On nije imao dovoljno snage, da se načelno protivi bilo kojoj strani. Zato će sve potonje struje naći u njemu začetnika. No nada sve ga ipak krasi velika radinost na polju prosvjete. I tu bi on bio stvorio vrlo mnogo, da je znao odvažno povesti borbu protiv gnijezda obscurorum virorum, usred kojega je htio mirno da radi, a koje ga je lišilo nesamo imovine, već i časti. — Zbog težnje oko jedinstvena jezika i pravopisa smatramo ga prethodnikom Ljudevita Gaja. **Književna značajka.**

XII. Srpska crkvena reformacija.[1]

80. Kad su u XVI. vijeku neki Srbi kao turski vojvode i veziri došli do utjecaja na osmansku vladu, nikoše neke **srpske štamparije** u srpskim krajevima; najprije u Hercegovini: u Beogradu, kraj Mrkšine Crkve, u Mileševu; zatim u Srbiji: u Goraždi na Drini, u Vrucima (kotar Užice) i u Gračanici na Kosovu polju. Ali te se štamparije dugo ne održaše, a usto i stvoriše vrlo malo. One nijesu namirile ni onih malih potreba, što ih imađaše srpska crkva, pa su kaluđeri i dalje i u 17. stoljeću prepisivali knjige. Kao prepisivači ističu se još i u 18. stoljeću kaluđeri manastira Rače kraj Drine. **Kiprijan** Račanin piše **Bukvar** (izdan 1787.), a **Jerotej** Ra- **Izlaz iz srednjega vijeka.**

[1] J. Skerlić, Istorija nove srpske književnosti. Beograd 1912.

čanin opisao je svoje Putašastvie k gradu Jerusalimu. — Potkraj 17. vijeka nastaje preokret u životu Srba. Austrija pokuša da oslobodi Srbiju ispod turske vlasti, ali se pokušaj izjalovi, a Srbi, koji su u tome pothvatu ustali protiv Turaka, moradoše da bježe pred osvetom turskom na austrijsko tlo. Tako se preselilo u monarkiju oko 100.000 srpskih duša pod vodstvom patrijarha Arsenija III. Crnojevića (1690.). Drugu seobu Srba vodi 1737. Arsenije Jovanović. U to se doba u Austriji razmahala katolička reformacija i isusovačka propaganda s namjerom, da se svi nekatolički narodi prevedu u krilo katoličke crkve. Srbi se dakle nađoše u teškom položaju, jer osjetiše, da katolicizam radi nesamo državnom vlašću, nego i većom kulturom, izrađenom propovijedi i pučkom knjigom. Nezadovoljni neispunjenim austrijskim obećanjima sele se Srbi 1750. i 1752. u južnu Rusiju, u tako zvanu Novu Srbiju ili Slaveno-Srbiju, no danas tamo Srbima nema ni traga. Oni, koji ostadoše u Ugarskoj, obratiše se Rusiji, da im dade knjiga i učitelja. U to doba začela se u Rusiji nova prosvjetna epoha Petra Velikoga. Staru crkvenu azbuku zamijeni Petar Veliki »graždanicom«. Tada se počinje reforma ruske crkvene književnosti, prevode se djela s latinskoga i njemačkoga. Tim prestaje srednji bizantski vijek ruske crkve. U to doba stadoše se Srbi u Ugarskoj podavati ruskom utjecaju. Jezik im u crkvi bijaše dotada srpskoslovenski uz neke srpske oznake, otada se mijenja u jednu smjesu ruskoslovensku ili slavjanoserbsku. Početak se tomu nalazi već u Kiprijana i Jeroteja Račanina. - Najprije se javljaju pisci, koji još pišu srpskoslovenski.

Srpsko-slovenski pisci.

81. 1. **Gavrilo Stefanović Venclović.** Jeromonah, živio u Sent-Andreji u Ugarskoj kod Pešte, učio je u Kiprijana Račanina, bijaše poznat kao »slavan propovjednik« kod srpskih šajkaša u Komoranu oko 1747.

Preveo je s ruskoga Meč duhovni. On je prvi u Srba pisao čistim srpskim jezikom »za seljane i proste ljude«. No djela mu nijesu štampana.

2. **Đorđe Branković** (1645.—1711.).

Smatrao se nasljednikom srpskih despota i radio o tome, da Austrija osvoji Srbiju, a on da bude vazalom austrijskim i despotom srpskim. Uhvatio je veza i s Rusijom i s vlaškim (rumunjskim) velikašima, ali ga Austrija dade baciti u tamnicu, u kojoj i umre.

Da dokaže svoje despotsko podrijetlo, napisa kroniku od stvorenja svijeta do g. 1705. na 2000 strana, poslužīvši se

mnogim stranim historijama, grčkim, mađžarskim, talijanskim, poljskim i starim srpskim rodoslovima i biografijama.

82. Mlađi naraštaj, koji se javlja 1740.—1780., piše pod utjecanjem ruskih škola ruskoslovenski. God. 1726. osnovana je u Karlovcima »Slavenska škola«, a učitelj joj je Rus Maksim Suvorov. Odonda raste broj ruskih škola, učitelja i knjiga među Srbima u Ugarskoj. Mnogi Srbi odoše u Rusiju i postadoše ondje članovi vojnoga plemstva i svećenstva. **Ruskoslovenski pisci.**

1. **Hristifor Žerafović.**

Jeromonah. Trgovao je crkvenim knjigama i stvarima. Umr'o je u Moskvi 1753.

Izdaje po Vitezoviću Stemmatografiju (Beč 1741.), grboslovlje srpskih i bugarskih vladalaca i arhiepiskopa, ilirskih i slavenskih zemalja. Grbovi su ukrašeni stihovima, tako zvanim poljskim trinaestercima.

2. **Vasilije Petrović** (1709.—1766.).

Sinovac crnogorskoga vladike Danila.

Napisa »Istoriju o Černoj Gori« (Moskva 1754.). Namjera mu je tu gotovo ista kao i Brankoviću.

83. Reforma se u srpskoj crkvi očituje prijelazom u Austriju, školovanjem svećenika, nasljedovanjem ruskoga jezika i pisanjem djela historijskopolitičkoga sadržaja, rodoslova i grboslovlja, koja pišu kaluđeri i svjetovnjaci. Narodni im je cilj jači od crkvenoga; tu je dakle protivno nego u radu katoličkih reformatora. **Opći ogled na srpsku crkvenu reformaciju.**

XIII. Prosviješćeni apsolutizam.

Pseudoklasicizam i pseudonarodnost. (1750.—1835.)

84. Vijek Fridrika Velikoga, Marije Terezije i Josipa II. i Katarine II., ruske carice, zovemo vijekom prosviješćenog apsolutizma, jer ti vladari prihvaćaju prosvjećivanje naroda kao državni program. Prodrla je ta politika iz Francuske. — Filozofi i enciklopedisti daju nove poglede o moralnim obvezama vladara prema podanicima; Montesquieu traži zakone, koji odgovaraju duhu naroda (De l'esprit des lois 1748. O duhu zakona); Rousseau poriče suvremenoj kulturi sve zasluge i traži novu, osnovanu na nutarnjim potrebama srca i na prosvjećenju, a odnos između naroda i vladara ima da bude osnovan na sporazumku, na ugovoru društvenom (Du contrat social 1762.); Voltaire, najslavniji francuski prosvjetitelj i neprijatelj crkve, hoće da gradi ljudsku sreću na razumu i prirodi; Diderot izdaje enciklopedijski rječnik, u kojemu dobiva vaskoliko znanje ljudsko **Društvena osnova. Prosvijećen apsolutizam**

kritičku osnovu razuma. Ti se filozofi prozvaše racionalistima, t. j. razumnicima, a njihova nauka racionalizam (ratio lat. razum). Racionalizam i prosvjećenje dvije su riječi za isto. U to se doba racionalizma razvi i nova nauka — politička ekonomija. Quesnay piše na čelu svoga djela Tableau économique 1758. (Slika gospodarstva): »Siromašni seljaci — siromašno kraljevstvo, siromašno kraljevstvo — siromašan kralj«. A kralj hoće da bude bogat, dakle treba da se pobrine i za blagostanje seljaka, naroda. Zato je u svih prosvjetitelja puka u 18. stoljeću jako istaknut interes gospodarski, ekonomski. Vladari pristaju uz filozofe i gospodarske fiziokrate, i olakšavaju im rješavanje državnih zadataka. Katarina II. piše Voltaireu, Rousseauu i Diderotu, a Fridrik II. (Veliki) poziva Voltairea na svoj dvor.

Pseudoklasicizam i empirestil. 85. Racionalizam i prosvjećenje obara se na lažni, izvještačeni barok, na crkvene ceremonije, na praznovjerje i skolastičku teologiju, a vraća se krepkom umjerenom rimskome životu. Prosvijetljeni monarsi rado se ispoređuju s rimskim imperatorima, u običaj ulazi, da ih u kiparstvu i na kovanom novcu prikazuju u rimskoj togi, da im se palača gradi u strogom klasičkom stilu u znak prosvjeda protiv baroka. Mjesto zlata upotrebljava se patinirana bronsa. Od rimskih se pjesnika ne nasljeduje više ljubavnik Ovidije, već pjesnik oda Horacije. Panegirička poezija procvate tada kao u doba Augustovo. Carevi se okružiše »prijateljima čovječanstva«, filozofima i pjesnicima, oni dopuštaju tajne udruge s prosvjetnim programom. To je doba »slobodnih zidara«, koji zidaju novo kraljevstvo općega blagostanja i uljuđenosti na zemlji, a s pomoću prosvjete i razuma. Fantaziju i kićenost isusovačkog baroka zamjenjuje i u poeziji »zdravi razum«, jasnoća stila i prirodnost (Boileau, L art' poetique 1674.). Taj je ukus imao da bude klasičan po primjeru klasika rimskih, ali jer on to uistinu nije, nazvaše ga kasnije lažnoklasičnim ili pseudoklasičnim.

Pseudonarodnost. 86. Prema narodu odnosi se pseudoklasik kao učitelj i prosvjetitelj. On hoće da narodu donese prosvjećenje, a ono, što tome cilju ne odgovara, trijebi i zamjenjuje on tuđim. I ta nametljivost pseudoklasika i naprezanje njihovo, da narod bude onakav, kako su oni željeli da bude, razlog je, da im je nacionalizam lažan i da stvaraju neku pseudonarodnost.

---

[1] D. Mereškovskij, Tolstoj i Dostojevskij (ruski) Petrograd, IV. izdanje 1909., I., 166.

1. Konac dubrovačke renesanse.

87. S idejom prosvjećenja širi se francuska književnost i ukus, a prestaje talijanski utjecaj. Naročito se čitaju klasici 17. vijeka Racine, Corneille i Molière, a uz njih filozofi 18. vijeka Rousseau, Montesquieu i Voltaire. Talijani, koji dotada bijahu vođe u književnosti, podliježu francuskom utjecaju. Naprotiv stariji su Dubrovčani prezirali »frančezarije« i vidjeli i u tome pad vlasteostva, pogibao od pučke demokracije,[1] a čak i ateizam. Junije Resti, gojenac isusovaca, latinski pjesnik, očajava nad omladinom i ženama dubrovačkim, što čitaju Voltairea i Rousseaua. God. 1776. vodio je nadbiskup dubrovački Nikola Pugliesi istragu protiv dva Dubrovčanina okrivljena zbog bezvjerstva, te iz zapisnika čujemo, da bezvjerci postaju u školi conte Zanovića. Taj je conte bio na glasu kao veliki varalica i pustolov. Među okrivljenicima se nalazi i Marin Zlatarić, vješt prevodilac Gessnerovih idila.[2] Isti se preokret događa i u politici Dubrovčana. Oni gube nad sobom pokroviteljstvo Turske, a moraju se približavati moćnim sjevernim državama, Austriji i Rusiji. Isusovac Ignjat Gradić (1655.—1728.) piše ep u slavu Petru Velikom Plam sjeverski (1710.); svećenik, pa pjeva pjesmu Petru Aleksioviću, u kojoj slavi reforme Petra Velikoga nazivajući ga suncem, Aleksandrom Velikim i Cezarom! **Novi ukus i novo društvo.**

88. Za tadašnje društvene dubrovačke prilike bijaše Molièrova drama kao naručena, samo se morala u nekim sitnicama preinačiti na dubrovačku, zamijeniti imena mjesta i lica te uplesti nešto dubrovačkoga narječja i dubrovačkih navika. Navlastito su se dva dubrovačka pjesnika dala na prevođenje Francuza. Petar Bošković prevodi Corneilleova Cida, ali ne dovrši posla, a Franatica Sorkočević prevede Psyche 1765., »tragediju iz Molièra«, Merope, tragediju talijanskog pjesnika Mafeja, i Demetrio, dramu talijanskog pjesnika Metastasija. Pripisuju mu još prijevode Didone i Ciro od istoga pjesnika. Svi su ti prijevodi u stihovima. Komediju prevode prozom, i to naročito Molièra Ivan Bunić mlađi, Petar Bošković, Josip Betondić, Franatica Sorkočević i Marin Tudišević. Takovih prijevoda Molièra ima oko 20 komada. Prikazivali su se u praznome arsenalu, »Orsanu«. U tekstu je toliko dometaka i dubrovačkih crta. **Društvena drama.**

---

[1] V. Adamović, Građa za istoriju dubrovačke pedagogije. Slovinac 1882. str. 348.—349.

[2] Đuro Körbler, Zanovićeva škola u Dubrovniku. Građa 7. (1912.)

da se mogu posve lijepo uzeti za preradbe i lokalizacije dubrovačke.[1]

89. 1. **Đuro Ferić Gvozdenica** (1739.—1820.).[2]

Tobožnji narodnjaci. Talijanski opat Fortis piše putopise po Dalmaciji (Osservazioni 1771. i Viaggio 1774.), i to s naročitom težnjom, da prikaže i prosti puk, njegove običaje i pjesme. Te pjesme prevede s talijanskoga prosvijećeni njemački narodnjak i pjesnik Herder. (Volkslieder I. Teil 1778.) Saznavši tako njemački historik Johannes Müller za našu narodnu poeziju obrati se učenom Dubrovčaninu Đuri Feriću Gvozdenici, da mu pošalje još takovih pjesama. Kako je Ferić bio obrazovan u duhu renesansnom i isusovačkom, uzme prevoditi neke naše narodne pjesme na latinski upotrebljujući što više klasičkih stilnih sredstava. Tim dakako izobliči izvorni stil i duh narodni i pošlje te tobože narodne pjesme Mülleru. On je preveo i nekoliko narodnih poslovica na latinski. Izdao je latinskim stihovima Fabulae, basne, načinjene na osnovi naših narodnih poslovica, ali one nemaju pjesničke ni književne cijene.[3] Napokon je preveo s latinskoga: Fedra, Augustova odsužnika, pričice Esopove u pjesni slovinske prenesene (Dubrovnik 1813.). Očevidno on nije znao drugo nego stilizovati u pseudoklasičnom smislu. Ispjevao je u tome smislu i jednu pjesmu na čast Katarini II. i njezinu ministru Potemkinu: Uzetje Očakova. (Tu je pjesmu tek Antun Mažuranić objavio prvi put u Kolu II. u Zagrebu 1842.).

90. 2. **Marko Bruerović (Bruère Desrivaux)** (1774. do 1825.).[4]

Život. Rodio se u Lyonu. Otac mu bijaše konzul u Dubrovniku. Školovao se u Marsilji, onda u piarista u Dubrovniku, gdje nauči talijanski i hrvatski. Bio je francuski konzul u Travniku, Skadru, Dubrovniku i u Tripolisu, gdje i umre.

Djela. Spjevao je maskerate Čupe (1805.) i Spravjenice (1805.), što znači sluškinje dubrovačke, zatim Zvjezdoznance i komediju iz dubrovačkoga života »Vjera nenadana« (Slovinac 1878.). Osim toga je napisao više poslanica i prigodnih pjesama.

---

[1] T. Matić, Dubrovačke preradbe dviju Molièrovih komedija. Građa 4. (1904.)

[2] T. Chersa: Della vita e delle opere di Giorgio Ferich. Dubrovnik 1824. — A. Kaznačić, Juraj Ferić. Zora Dalmatinska, 1845. br. 25.

[3] I. Kasumović, Dva originalna naša fabulista. Rad 206.

[4] J. Nagy, Marko Bruere Desrivaux als ragusanischer Dichter. Archiv f. sl. Ph. 28. (1906.)

Bruerović nasljeduje narodnu pjesmu, ali ne s onim osjećajem narodnjakâ 19. vijeka, nego s raspoloženjem vlastelina, gospara dubrovačkoga. On vidi narod kroz renesansnu vrštu maskerata, vidi komične njegove crte i samo te umije da umjetnički usvoji. S tim stajalištem umio je da spoji i neku demokratsku ljubav za puk, jer je uzeo i ženu iz naroda. **Književna značajka.**

91. Dubrovačka renesansa zapravo svršava djelima, koja ovdje ne možemo razvrstati, jer su pisana latinski i talijanski, a glavni im je smisao historijski. U njih nema novih tvornih početaka, nego su ponajviše prošloga i ostarjeloga značaja. Od njih naročito treba spomenuti Appendinijeve Notizie istorico-critiche (Dubrovnik 1802.). To djelo prikazuje svu političku i kulturnu prošlost Dubrovnika. Ostala je literatura prigodna i panegirička. Pjesme u slavu Petru Velikome, Molièrove komedije, Ferićevi prijevodi narodnih pjesama i Bruerovićeve narodne maskerate dovoljno dokazuju, da je renesansa na umoru i da se čeka nešto novo, što još nije posve jasno određeno. Jedan se mislilac značajno izdiže iz ovoga dubrovačkoga naraštaja i stječe priznanje u učenom svijetu cijele Evrope. **Zaključak dubrovačke renesance.**

Rugjer Josip Bošković (1711.—1787.), isusovac, jedan je od najznamenitijih učitelja »prirodne filozofije«. Svijet je njemu složen od atoma, atomi su prostorno određena središta sila sa svojstvom odraza.

Djela Boškovićeva pisana su latinskim jezikom: Dissertationes duae de viribus vivis (1745.). (Dvije rasprave o živim silama.) — Theoria philosophiae naturalis 1758., II. izd. 1762. (Nauka prirodne filozofije.). — De continuationis lege 1754. (O zakonskoj postojanosti.). — Bošković se istaknuo i kao astronom i fizik. Umr'o je u Milanu, gdje bijaše profesorom.[1]

2. Pseudonarodna knjiga u Dalmaciji.

92. Dalmacija je pod jačim utjecajem crkve nego Dubrovnik. Isusovci na zapadu zamišljaju protiv napadača **Društvena osnova.**

[1] F. Marković, Filozofijski rad Rugjera Josipa Boškovića. Rad 87.—90. (1887.—8.). — J. Carić, Atomi i Rugjer Bošković, Dubrovnik 1911. — V. Varićak: Matematički rad Boškovićev. Dio I. K tomu dodano: Ulomak Boškovićeve korespondencije; G. V. Schiaparelli o Boškoviću; Boškovićeve bilješke o apsolutnom i relativnom kretanju; Drugi ulomak Boškovićeve korespondencije. (Preštampano iz 181., 185., 190. i 193. knjige Rada.) Zagreb 1910., 1911., 1912. — L. K. Vojnović: Rukopisi Rugjera Boškovića (Savremenik VI. 1911.).

crkve i francuskih prosvjetitelja-enciklopedista naučna i kritička djela, u kojima će oni dokazati dosadašnje zasluge hijerarhije i crkvenih redova za prosvjetu. Taj rad se organiziraše u svim katoličkim zemljama, pa i u »ilirskim«, t. j. u Dalmaciji. Splitski nadbiskup Pacifik Bizza sazivlje okružnicom, da svi svećenici i redovnici njegove nadbiskupije saberu isprave i da mu ih predadu za historiju »Svetoga Ilirikuma«. Ta ideja našla je odziva naročito u najnarodnijih redovnika, u franjevaca.[1] Franjevac Jerolim Filipović iz Rame u Bosni posvećuje svoj nauk krstjanski nadbiskupu, i slavi ga kao »plemića istoga naroda«, jer učini mnogo za »prosvitlenje naroda iliričkoga jezika«, što nastoji oko povijesti njegove. Isusovac Daniele Farlatti izradi to historijsko djelo (Illyricum sacrum, Mleci 1751.—1819. u 8 knjiga). Ali duh novoga »prosvitlenja« i nove svijesti historijske izazva kod mletačke vlade sumnje i bojazan, da se narod ne bi oteo ispod mletačke vlasti. Stoga zatiraše ona još više nego dosad sve, što je narodno. Vlasteosko i činovničko plemstvo pristajalo je uz mletačku vladu prezirući sve narodno. To zaboli vrijednoga franjevca Filipa Grabovca, i on napiše djelo Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga oliti rvackoga (Mleci 1747.), gdje istaknu svoje ogorčenje zbog tuđega jezika, nošnje i običaja u Dalmaciji.[2] Mletačka vlast pograbi pisca i vrgne ga u tamnicu, gdje i umre (1750.). Trebalo je dakle otada urediti pitanje tako, da bude ugodno jednoj i drugoj strani, i narodu i vladi, prosvjeta narodu, a pohvala vlasteli i duždu. Samo tako će se moći u Dalmaciji izdati prava narodnoprosvjetna knjiga, ako ona udovolji i samovladi i prosvjećenju. Tomu se teškomu zadatku nađe neobično vješt i darovit pisac u franjevcu Andriji Kačiću Miošiću.

93. **Andrija Kačić Miošić** (1702.—1760.).

Život. Potekao je od staroga plemićkoga koljena hrvatskoga. Rodi se u Bristu, selu blizu Makarske. Stupivši u franjevački red pođe na više bogoslovne nauke u Budim, jer je Dalmacija s Ugarskom tada već tvorila jednu franjevačku »redodržavu«. Odatle se vrati u samostan Zaostrog, gdje se bio i odgojio, a onda bude izabran za gvardijana samostana sv. Martina na Braču (1748.—1750.).

---

[1] D. Prohaska, Pacifik Bizza, Savremenik 5., 716. (1910.)
[2] Urlić Š., Filip Grabovac. Nastavni Vjesnik XIX. (1911.), 659.

Kao apostolski poslanik obađe i bosanske samostane. Boravio je u Mlecima 1752. Umr'o u Zaostrogu.

Kačić je izdao dva hrvatska djela: **Razgovor ugodni naroda slovinskoga,** dvaput u Mlecima 1756. i 1759. i Korablji c u 1760. Napisao je i filozofijsko latinsko djelo: Elementa peripathetica po Ivanu Duns Scotu (Mleci 1752.). **O. 42., 43. i 44.**

Što je Illyricum sacrum za crkvu, to je imao biti Razgovor ugodni za narod: zbornik historijskih dokaza o slavi, o junaštvima, o veličini slovinskih vitezova, gospode i naroda slovinskoga. Na čelu Razgovora Kačić ističe, da ga piše za »siromake« i »čobane«, koji ne znaju latinski, a u drugu ruku za ljude, koji su od viteške krvi. Zatim donosi pjesmu o tome, kako je Bogom određeno, da puk ima slušati i cijeniti gospodu, kao što u prirodi slabije služi jačemu. A onda ide kronološkim redom slovinska historija što prozom, što stihovima od Aleksandra Velikoga do XVIII. vijeka. Duh je te poezije viteški, a oblik prema narodnoj pjesmi u desetercu. **Razgovor ugodni.**[1]

U Makarskoj je već Lovro Sitović upotrijebio deseterac, ali u crkvenu svrhu i protiv sadržaja narodne pjesme. Kačićeva je misao slična Sitovićevoj; i Kačić uzajmljuje deseterac, pa ga upotrebljava u poučnu svrhu, tek što sada pouka nije moralna već historijska. Do ljepote narodne poezije nije dakle ni Kačiću; on daje desetercu srok i time ga približava umjetnom stihotvorstvu onoga vremena. Ali narod prihvati tu knjigu kao nijednu dosada u hrvatskoj književnosti. »Razgovor ugodni« raširi se po svim krajevima i predaje se od naraštaja naraštaju do konca 19. vijeka u 30 izdanja. **Književna značajka.**

94. Našlo mu se brojnih nasljedovatelja. Slavonac **Emerik Pavić** napisa Nadodanje glavnih događaja Razgovoru ugodnom (1768.).[2] Iz Kačića uzima i pomenuti Fortis dvije pjesme. U početku 19. vijeka, kad se shvatilo značenje narodne pjesme, Kačića čitaju romantici, da se u njega nauče stihotvorstvu i stilu narodnom. Ipak u 18. vijeku njegovo djelo ima tek značenje pseudonarodno. Ne uči se Kačić od naroda, nego narod u Kačića. Kačić čini posljednji pokušaj, da narodu **Nasljedovatelji Kačićevi.**[3]

---

[1] D. Prohaska, Revizije iz povijesti književnosti, Školski Vjesnik 16, Sarajevo 1909.

[2] B. Drechsler, Slavonska književnost. Zagreb 1907., 68.—91.

[3] M. Ogrizović, Kako je Emerik Pavić preveo Kačićev Razgovor ugodni. Nast. Vjesnik XII. 457., 581.

usadi duh podložnosti i apsolutističkoga prosvjećenja. Ta se njegova namjera u 19. vijeku zaboravila, pa su Ilirci, narodni preporoditelji, gledali u Kačiću svoga učitelja.

3. Prosvjećenje u Hrvatskoj.

95. Za Marije Terezije i Josipa II. događa se preokret i u životu Hrvatske. Isusovce zamjenjuju svjetovni svećenici zadojeni novim mislima prosvjećenja i trpljivosti vjerske. Red je isusovački ukinut (god. 1773.). Car Josip unosi u sve uredbe svoga carstva novi napredni duh, pa je tomu vremenu ostao spomen u nazivu »jozefinizam«. Josip II. osnova u Pešti centralno bogoslovsko sjemenište (1786.), u kojemu se bogoslovi uče u duhu liberalnoga vladanja i poštovanja prosvijećenog apsolutizma. Od svjetovnih svećenika novim se duhom najviše ističe Adam Baltazar Krčelić (1715.—1778.). Osim latinskih historijskih djela pisao je on godišnjak svoga doba Annuae (1748. do 1767.), iz kojega se razabira, da je on prijatelj novoga patriotizma i prosvjećenja.[1] Svjetovnjaci udruživahu se u lože slobodnih zidara. Grof Ivan Drašković i grof Niczky osnivaju, reformiraju hrvatske lože i stvaraju nezavisnu ugarsku slobodnu zidariju (1775.). Tim ložama pristupiše knezovi, ministri, biskupi i kardinali, i sklon im je bio sam Josip II. Plemenito prijateljstvo, čovjekoljubivost i prosvjećenje, tolerancija i razumnost u religiji bijaše im programom. Do jačega zamaha dolazi taj duh u Hrvatskoj, kad sjede na zagrebačku biskupsku stolicu Maksimilijan Vrhovac (1752.—1827.).[2] Car Josip ga imenova biskupom 1787., a u Rimu ga potvrdiše god. 1788. Vrhovac bijaše otvoren pristaša slobodoumnih načela i član slobodne zidarije. Imao je on veza s poznatim liberalcem u Ugarskoj opatom Ignjatom Martinovićem, koji je kasnije optužen s revolucionarnoga pokreta i smaknut. Vrhovac bijaše neko vrijeme rektor centralnog sjemeništa u Pešti i ondje nauči shvaćati nacionalni otpor protiv germanizacije s programom svjetskoga slobodoumlja i pučkog prosvjećenja. God. 1794. kupi i uredi svoju tiskaru, u kojoj izilaze nekoliko decenija hrvatske knjige u smjeru pučkoga prosvjećenja i pseudoklasicizma. Vrhovac bijaše u vezi s učenim Dubrovčanima (Jurjem Ferićem, Sladićem-Dolčijem), s Dalmatincima (Ivanom Pavlovićem Lučićem), s češkim filologom Josipom Dobrov-

---

[1] M. Mesić, O Krčeliću i njegovih Annuah. Rad. 32. — Korespondencija Krčelićeva, Starine 8. — F. Šišić, Baltazar Adam Krčelić. Vijenac 1902. 744.—755.

[2] V. Deželić, Maksimilijan Vrhovac (1752.—1827.). Zagreb 1904.

ským, sa slovenskim filologom Bartolom Kopitarom, sa srpskim episkopom Stevanom Stratimirovićem i dopisivaše s njima o unapređivanju slavenske literature. Biskup nastoji da sakupi u Zagrebu što obilniju slavensku knjižnicu, a god. 1813. izdaje glasovitu okružnicu, u kojoj poziva svećenstvo, da kupe hrvatske i slavonske riječi, pjesme i tiskane knjige, ne bi li se time usavršio jezik. Tim je naročito ponukao Tomu Mikloušića na rad oko izdavanja starijih kajkavskih djela i kanonika Marka Mahanovića, da napiše latinsku raspravu o pravopisu i književnosti.

Osim biskupa Vrhovca bijaše drugi stup prosvjećenja u Hrvatskoj Nikola pl. Škrlec Lomnički (1731. — 1799.)[1]. Kao savjetnik novo osnovanoga namjesničkog vijeća za Hrvatsku otvara on prvu kraljevsku akademiju znanosti u Zagrebu (1776.), imenuje profesore i otvara tako novo doba prosvjete, nezavisno o crkvi. U tome duhu reformuje i gimnazije. Budući da je germanizacija Josipa II. zaprijetila Hrvatskoj odnarođenjem, predloži Škrlec iza smrti Josipa II. (1790.) hrvatskoj vlasteli, »da se nerazrešljivom vezom sjedine s Ugarskom«. Ali kad su Madžari pošli za primjerom Josipa II. te stali tražiti, da Hrvati uvedu u škole madžarski jezik, Škrlec je opet ustao na obranu latinskog jezika, koji bijaše tada u Hrvatskoj jezik škole i javnosti. Napisao je on dva znamenita financijska spisa o gospodarstvu Ugarske i Hrvatske (vidi Trgovačka čitanka str. 58.—62.)

Prosvijećena prama.

96. U novome reformiranom sjemeništu zagrebačkom nijesu se odgojitelji žacali, da mjesto dosadašnjih svetačkih, mitologijskih i historijskih drama isusovačkih stave na daske prerađene drame njemačkih slobodoumnih prosvjetitelja. Prerađivači su nepoznati, a djela neizdana, ali bilješke na rukopisima kazuju, da su se s uspjehom prikazivala pred građanstvom. Prikazivale se tako preradbe moralnoprosvjetnih drama njemačkih pisaca: Karla Eckartshausena, Augusta Kotzebuea, Wilhelma Ifflanda, Aloisa grofa Brühla i Christiana Heinricha Spiessa, Eckartshausenove drame: Pravdenić i Poštenčić (1792.). Kukolj med pšenicom (1794.) i Krivi sud zverhu stališa i poroda (1821.), imaju namjeru, da slave kralja, koji kroji pravdu nepoštenima, da žigošu neuke i lijene činovnike i da dadu prosvijećeni pojam o vjeri i slobodoumnosti, o ljubavi prema bližnjemu i prijateljstvu. — Od Kotzebua prerađene su: Papiga iliti Krepost (1797.), Ljudih

---

[1] D. Prohaska, Agrarna politika Nikole Škrlca de Lomnica (g. 1791.). Gospodarska smotra 1914., 77.—85.

[2] N. Andrić, Izvori starih kajkavskih drama. Zagreb 1901.

merzenje i detinska pokora (1800.), Černi sužnji (1800.), Nazloba med bratmi (1800.), Gluhonemi (1802.), Plaća istine (1822.) i mnoge druge. Kotzebue je u to doba najpoznatiji dramatik njemački, poznatiji od Schillera i Goethea. Njegove drame odlikuju se ganutljivošću, lažnom moralnošću i namještenom psihologijom. Ifflandove drame: Dužnost službe (1798.), Kaj je preveč ni s kruhom dobro (1799.), Poslenović i njegov sin (1809.) ističu dužnost i marljivost. Slične su drame ostalih njemačkih pisaca. Te drame prikazivahu u bogoslovskom sjemeništu klerici zagrebački, pa su stoga prerađivači morali da ih udese tako, da u njima ne dolazi nijedno žensko lice, a drugo, da te drame protestantskih pisaca njemačkih nigdje ne povrijede vjerske osjećaje katolika. Nepoznati su njemački izvori nekim vrlo popularnim kajkavskima preradbama: Misli-Bolesnik (1803.), Barun Tamburlanović (1807.), Diogeneš ili sluga dveh zgubljeneh bratov (1823.) i Brušenje bludnosti po spametnom selskom plebanušu vučinjeno (1807.).

97. Prosvijećeni pisci:

1. **Tit Brezovački** (1754.—1805.). Bio je expavlin, Zagrepčanin. On još nije sasvim shvatio nove prosvjetne težnje, ali već žigoše poroke i predsude, društvenu razliku, naročito vlastelu, a slavi znanje, makar i u vrlo naivnom obliku, napisavši dramu **Matijaš Grabancijaš dijak** (1804.).[1] O Graban-
O. 45. cijašu dijaku priča narod hrvatski čudesa od mudrosti i vještine, on im je, što čarobnjak Faust Nijemcima. Brezovački je napisao i neizvornu tragediju Sv. Aleksij (1786.).

To je najbolji kajkavski pisac. U Grabancijašu dijaku širi on ekonomske reforme Nikole Škrlca i hvali svaki domorodni rad. Poznavao je Kačića i isticao slavenstvo uz hrvatstvo. Jezik mu je karakterističan za stari Zagreb. Premda su mu težnje donekle crkvene i protuprosvjetne, ipak je Brezovački najduhovitiji kritik suvremena mu društva.

2. **Matija Jandrić** (1776.—1828.) preradio je prosvijećenu dramu Karla Goldonija, znamenitoga mletačkog pisca komedija, Il vero amico u Ljubomirović ili priatel pravi (Izdao Miklošić 1821.). Pravi prijatelj je onaj, koji i svoju ljubav žrtvuje za prijatelja.

3. **Antun Vranić**[2] napisao je preradbu najznačajnijega prosvijećenog romana: Robinson mladji (1796.).

---

[1] D. Prohaska, Komedija staroga Zagreba. Nastavni Vjesnik (1916.).

[2] Gj. Šurmin, Pabirci po kajkavskoj književnosti. Vijenac 1894. od br. 3.—7.

4. **Josip Matijević** prevede Genovevu 1808.

5. **Jakov Lovrenčić** napisa razumne savjete ljudima: Kratka dobreh držanj pripovedanja (1824.), igrokaz po Kotzebueu Rodbinstvo i prema njemačkom Tillu Eulenspiegelu zbornik anegdota o Petrici Kerempuhu »iliti čini i življenje človeka prokšenoga« (1834.). Petrica izvodi »copernske sleparije«, da pouči praznovjerne i da kazni previjance. To je satira na suvremene staleže.

6. **Juraj Paulinić** prevede s madžarskoga roman Zriny Miklouš, (a izda ga Tomo Mikloušić 1833.). Dva Nijemca, jedan plemenitoga, a drugi zla srca, ljube plemenitu Madžaricu Juditu Iljefalvi. Vidi se u njima »viteško prijateljstvo i ostalih krepostih pelde«. Govori se o srcu i sreći i o čovječnosti, »ako si Turčin, človek vendar (ipak) jesi«. Te misli prosvjećenja stavljaju se u usta vitezovima, koji se kupe oko Zrinskoga.

7. **Ivan Krizmanić** (1766.—1852.) prevodi Miltonov Izgubljeni raj, ali ga ne izdaje. On je za preporoda župnik u Mariji Bistrici i prima gostoljubivo Stanka Vraza i druge Ilirce. On je »posljednji zagorski abbé«.[1]

8. **Tomo Mikloušić** (1767.—1833.).[2]

Život. Rodio se u Jaski. Učio je gimnaziju u Zagrebu, teologiju u Pešti. Neko je vrijeme učitelj vjere u pučkim školama (1790.), onda profesor gramatike i predavač poetike (1801.) u gimnaziji u Zagrebu. Zatim dobije župu Pušću (1805.), onda Stenjevec, napokon Jasku. Davao je J. Šafariku građu za pregled jugoslavenske književnosti. Svoju književnu ostavštinu ostavi sinovcu Ignjatu Kristijanoviću. Umr'o je u Jaski.

Djela. Njegov je izvorni rad vrlo neznatan. Napisao je jedan igrokaz Imenoslavnik rečnopesmen (1791.), kojim je počastio, »alduvao«, nekoga Matt. A. — Zatim je ispjevao prigodne pjesme napose izdane u prilogu zagrebačkim i varaždinskim kalendarima i njemačkom časopisu Luna, koji je izlazio u Zagrebu 1826.—1829. Složio je kao neki poučni zbornik Izbor dugovanj (1821.), u kojemu ima historije, poetike, gospodarstva i literature. Sav ostali rad je prijevodan i izdavalački. Preveo je gramatiku nekog Alvarija (1796.), Svete Evangeliume (1819.), propovijedi, molitvenu knjižicu (1828.) i druge stvari za školu i crkvu. Na poziv oblasti pre-

---

[1] V. Dukat, Miltonov »Paradise lost« u kajkavskom prijevodu Krizmanićevu. Nastavni Vjesnik 10., 281.—292. i 419.—432. — Isti, Život i književni rad Ivana Krizmanića, Rad 191. — Isti, Krizmanićev prijevod »Izgubljenoga raja«, Građa 8.

[2] I. Kukuljević, Toma Mikloušić i Ignjat Kristijanović. Arkiv za jugoslavjansku povjestnicu 12.

vodio je gospodarske brošure o upotrebi »krumpera«, o kugi, o držanju družine i drugim stvarima s njemačkoga i latinskoga, napokon je izdao kajkavske drame, što se prikazivahu u bogoslovskom sjemeništu, Matije Jandrića, Tita Brezovačkoga i neke bezimene, a s njemačkoga je preveo alegoriju Huta pri Savi (1822.) i izdao roman (prijevod) Juraja Paulinića.

Književna značajka. Mikloušić je pravi prosvijećeni pučki svećenik po programu Josipa II. i biskupa Vrhovca. To, što je on učinio, tražilo se u ono doba od svakoga župnika. U sjemeništu se predavalo na pobudu zagrebačkog župana Nikole Škrlca gospodarstvo. Zato vidimo, da Mikloušić prevodi gospodarske spise. On je uopće shvatao književnost samo kao pouku, kao korisno sredstvo prosvjete. Poezije u njega nema ni najmanje. Sav njegov izvorni književni rad je panegiričan, u slavu caru, biskupu, velikoj gospodi, u duhu apsolutizma. Pjesnik hvali prosvjetne zasluge tih ljudi, služi se alegorijom, pseudoklasičkim sredstvima.

Život. 8. **Ignacije Kristijanović** (1796.—1884.).[1]

Rodio se u Zagrebu. Prošavši propisane škole, a naučivši najviše u svojega strica Tome Miklouišića, primi mjesto kapelana u župi sv. Marka u Zagrebu. Od g. 1831. duhovnik je biskupskog sjemeništa, a od g. 1834. župnik u Kapeli kod Bjelovara.

Djela. Napisao je prijevod francuskog romana Telemacha, koji je ostao u rukopisu. Nabožne su mu stvari: Način svigdar zadovoljnomu biti, prijevod s francuskoga, Varaždin 1826.; — Pomoćnik betegujućeh (bolesnih), Zagreb 1832.; — propovijedi: Blagorečja, Zagreb 1830. Napokon je izdavao kalendar: Danica zagrebečka (1834.—1850.).

Književna značajka. Taj vjerni učenik Miklouišićev poznat je u našoj književnosti kao protivnik jedinstvenoga književnog jezika narječja štokavskog. Budući da gledaše na književnost samo sa stajališta pučkog prosvjećenja, a narodnog određenja joj nije vidio, nije mogao privoljeti štokavštini, jer je tobože kajkavski puk ne razumije. Stoga je i izdavao protiv Gajeve »Danice ilirske« svoju »Danicu zagrebečku«. Na ustuk Gaju i na poticaj svoga prijatelja Bartola Kopitara izdade g. 1837. njemačkim jezikom i Gramatiku kajkavskoga narječja.

4. Prosvjećenje u Slavoniji.

Društvena osnova. 98. Iza izgona Turaka razdijeli se Slavonija u dva kraja, u granicu i u županije ili spahiluk. Granica uz Savu stajaše pod vojničkom upravom, i seljak joj se diže pravno i gospodarski u okviru vojničkoga reda. U spahiluku uz Dravu seljak kmetuje vlasteli, tuđincima, koji kupiše za neznatnu otkupninu zemlju iza Turaka. Kmet je zaostao za

[1] Đ. Šurmin, Hrvatski preporod I., 74.—77.

graničarom. Otkako Marija Terezija (1740.—1780.) traži od časnika osim vojničke obrazovanosti i rada, još i gospodarske i učiteljske sposobnosti, graničar je neposredni gojenac prosvijećene apsolutističke vlade bečke. Naročito se graničar prosvjetljuje za cara Josipa II., koji nepoznat obilazi po svojem »carstvu«, a lično dolazi i u granicu. I franjevac se graničarski razlikuje od franjevca u županijama. Onaj iz granice je napredniji, dok se ovaj u spahiluku opire prosvjećenju. Na županijske utječu isusovci, koji predaju u gimnazijama u Osijeku i Požegi. Antun Kanižlić svojim radom ide u tu sredinu i suvisi s davno minulim vremenima. Njihovi su učenici dobri pseudoklasici, dok iz granice izilaze dobri prosvjetitelji.

99. P i s c i.

1. **Matija Antun Reljković** (1732.—1798.). **Život.**[1]

Rodio se u selu Svinjaru (danas Davor) na Savi. Otac mu bješe krajiški kapetan. Školu je polazio u cerničkom manastiru, nastavio je u Ugarskoj, ne zna se, da li u Budimu. Sa šestnaest godina stupi u vojsku i sa svojom brodskom pukovnijom polazi u rat u Prusku (1756.). Kod Vratislave ga zarobiše i odvedoše u Frankfurt na Odri. U dokolici nauči među Nijemcima njemački i francuski, upozna se s prosvijećenim namjerama Fridrikova vremena. Zatim se vraća u Dresden carskoj vojsci i bori se kod Torgaua i Maksena, a u Dresdenu izdaje svoga Satira. Iza rata se povrati u Slavoniju i postaje satnikom u brodskoj pukovniji. Napokon bude odlikovan plemstvom »von Ehrendorf«. Posljednjih godina živi kod sina, župnika u Vinkovcima, gdje i umre.

Glavno je Reljkovićeva djelo **Satir iliti divji čovik** (Dresden 1762.). Drugo prošireno izdanje izišlo u Osijeku 1779.[2] Zatim je N o v a s l a v o n s k a i n i m a č k a g r a m a t i k a (Zagreb, 1767.). — Prijevodi su: P r a v a i p o m n j i v o i s p i s a n a o v č a r n i c a (1776.), P o s t a n a k n a r a v n e p r a v i c e (1794.) i N e k j e s v a š t a i l i s a b r a n j e p a m e t n i h r i č i (1795.). Po smrti su izašle: E z o p o v e f a b u l e z a s l a v o n s k u u š k u l u h o d e ć u d i c u. (Osijek 1804.). **Djela. O. 46.**

---

[1] A. Filipović-Heldentalski, Kratki napis života privridnoga gosp. M. A. Reljkovića u 3. izdanju Satira. Osijek 1822. M. Seneković, Djela M. A. Relkovića. — T. Matić, Djela Matije Antuna Reljkovića. (Stari pisci hrvatski 23.) Zagreb 1916.

[2] D. Bogdanović, Matije Antuna Reljkovića Satir iliti divji čovik. Književna izdanja Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora. Knj. 3. Zagreb 1909.

Satir. Tu se u deseteracima niže slika za slikom o Slavoncu, kakov je bijedan i žalostan u neznanju, lijenosti i lakoumnosti. Porocima Slavončevim pravi je razlog u tome, što u njega nema pravih škola. Mnoga je krivnja na Turcima, jer loše navike slavonske: sijelo, prelo, kolo i drugo »turske su škule«. — Neki svećenici zabaviše Reljkoviću, što se on, časnik, dao na knjigu, na koju su dosada jedini svećenici imali pravo, pa čak i na to, da poučava narod rečenicama iz sv. pisma. Đuro Rapić, profesor filozofije i teologije u Đakovu, da prekori Reljkovića, izda običan nauk kršćanski pod polemičkim natpisom: »Satir ili divji čovik u nauku kršćanskom ubavistit, uputit i pokrstit po Slavoncu o. F. P. Đurđu Rapiću« (1766.) i stavi iza natpisa na prvu stranu knjige slike, koje prikazuju svećenika, kako uči vojničko lice nauku kršćanskom. I neki drugi zamjerahu Reljkoviću, ali im je Reljković odgovorio, da je već bilo većih junaka i vojnika, koji su pisali znatnije stvari. Svoj odgovor iznosi Reljković u drugom izdanju Satira, koji je nadopunio novim dijelovima. Dok je u prvom izdanju opisano svako zlo, u drugome se nalaze pohvale radi napretka, što se u Slavonca pokazao u posljednje vrijeme.

Književna značajka. Pod utjecajem Kačićevim Reljković je odabrao rimovani deseterac, da njime poučava narod. Poezije nema u njega nikakove, on sve shvaća i prikazuje razumom. A razum njegov osuđuje i kolo i narodne pjesme i sve, što ima biljeg neprosvijećenosti. Kritika je Reljkovićeva, kad sudimo s poznijega narodnoga stajališta, slabo osnovana, ali ona se primila Slavonca tako, te je on prigrlio Satira, pa je još i u 19. vijeku došlo do više novih izdanja toga djela.

100. N a s l j e d o v a t e l j i R e l j k o v i ć e v i.

1. **Vid Došen** (1720.—1778.).

Bio je rodom iz ličke granice, svećenik zagrebačke biskupije, župnik u Dubovici u brodskoj graničarskoj pukovniji, a đakovačkoj biskupiji.

Djela. J e k a p l a n i n e, koja na pisme Satira i tamburaša slavonskoga odjekuje i odgovara, Zagreb 1767. — A ž d a j a s e d m o g l a v a bojnim kopjem udarena. Zagreb 1768.

Književna značajka. Došen je stariji od Reljkovića i u njega se prosvjećenje ne pokazuje u dosta jakoj mjeri, ali tim, što piše Jeku planine kao neku obranu Reljkovićeva Satira i što u svojoj Aždaji, inače propovijedi u stihovima o sedam glavnih grijeha, ističe razum i narav, on pripada krugu prosvijećenih pisaca.

2. **Adam Tadija Blagojević** (oko 1771.).

Rodio se u Valpovu. Bijaše pisar i kancelist kod c. kr. ilirskoga dvorskog poslaništva i zdravstvenog odbora od g. 1773. **Život.**

Djela. Pjesnik-putnik nikoji dogadjaji pervo i posli puta Josipa II. u Slavoniju (Beč 1771.). — Kinki, nikoji kokinkinežianski događaji drugima zemljam hasnoviti, preveo s francuskoga (Beč 1771.). — Iskušani nauk, kako se ovce ... uzdržati mogu, preveo s njemačkoga (Požun 1774.).

Književna značajka. U neposrednoj blizini jozefinizma na dvoru Josipa II. smatrao je Blagojević jedinim sadržajem književnosti hasnovitost (korist).

3. **Josip Stjepan Reljković** (754.—1801.).

Bio je svećenik i profesor, zatim župnik u Vinkovcima.

Napisao je djelo Kućnik (Osijek 1796.), poučnu knjigu o gospodarstvu, razdijeljen u 12 mjeseci, prema sličnoj knjizi nekoga njemačkoga pisca.[1]

4. **Martin Pustaić** (umr'o oko 1818.).

Postigao je čast majora u brodskoj pukovniji, a umr'o u Cerni. Njegov je prijevod s njemačkoga: Indijanski mudroznanac od Engleza Chesterfielda (1813.). Tu je knjigu izdao Marijan Jaić (Budim 1825.).

Iz popisa pretplatnika vidjeti je, da su takove stvari još g. 1825. čitali župnici i parosi, franjevci i građani, a i ostala gospoda.

5. **Adam Filipović od Heldentala** (1792.—1871.).[2]

Život. Rodio se u Kopanici od porodice, koja do oslobođenja Slavonije bijaše muslimanska i begovska. Bio je kapelan u Vrbici, onda u Osijeku, a u Đakovu duhovnik sjemeništa. Od g. 1832. do smrti živi kao župnik u Gorjanu. Provodio je život asketa.

Djela. On se uči književnosti u Reljkovića, izdaje najprije njegova Satira (III. izd. 1822.) i piše mu životopis. Onda i sam piše prigodne i prosvjetne knjige: 1. Razgovor priprosti iliti vrtljar s povrtaljem se razgovara (Osijek 1822.) i Život velikoga biskupa Antuna Mandića (Pečuh 1833.). — Zatim izdaje Kalendar slavonski od 1822.—1871. U njemu su različite njegove pjesme duhovne, prosvjetne i domoljubne. U rukopisu ostadoše propovijedi, pjesme.

---

[1] S. Tropsch, Uzori Reljkovićevu »Kućniku«. Rad 145.

[2] V. Dukat, Književno-prosvjetni rad Adama Filipovića Heldentalskoga. Rad 203. (1914.).

domaći ljekar, a bilo je i drama: Skenderbeg požeški, tragedija, Rimljani u Slavoniji i drugo.

Književna značajka. Filipović hoće da bude narodu koristan pa upotrebljava stihove i dramatski razgovor, da ga pouči o vrtlarstvu, o njegovu biskupu, o prošlosti Slavonije, uzima životinjske basne, da satiričkim načinom odvrati puk od kojekakovih mana. Za narodnoga preporoda miješa se u Filipovićev rad novi osjećaj: »ljubav k domovini i slavjanstvu«. Tehnika njegova stiha je slaba, jer se u njemu ne podudara naglas u srokovima. Uopće nema Filipović razumijevanja za ljepote ritmičke. Njegov je stih više odbrojen negoli otpjevan pa nije mogao pored novog stihotvorstva da stekne mjesta. Filipović je prihvatio Gajev pravopis, i tako on stoji na razmeđu dviju epoha kao posljednji prosvjetitelj Slavonije.

Pseudoklasici.

101. 1. **Matija Petar Katančić** (1750.—1825.).[1]

Život. Rodio se u Valpovu. Zaredivši se za franjevca (1775.) slušao je u Budimu predavanja Szerdahelyija o estetici, onda postaje profesorom humanističkih predmeta u Osijeku, zatim u Zagrebu, i u istome predmetu u peštanskoj univerzi. Od god. 1809.—1822. povuče se u ćeliju franjevačkog samostana u Budimu i prevodi stari zavjet. — Posljednje godine ostavlja ćeliju, još samo da udahne svježega zraka.

Djela. Izdao je pjesme: Poskočnica Pana i Thalie na Cernomu Brdu. Osijek 1788. — Glasak Ljubice Vile šumske k sestri Milici u gori zelenoj niže grada Samobora. Zagreb 1790. i zbirku pjesama latinskih i slavonskih: **Fructus**

O. 47. **auctumnales** (Jesenski plodovi) Zagreb 1794. — Od latinskih njegovih djela o historiji, geografiji i jeziku ilirskom samo su neka izdana, a veći ih je dio u rukopisima jugoslav. akademije.

Književna značajka. Katančić je iza Kanižlića jedini slavonski pjesnik. On ima estetskoga smisla, renesansnu obrazovanost, poznaje suvremenu pseudoklasičku književnost i njenu teoriju i razumije poeziju drevnoga mitologijskoga i idilskoga klasicizma. On prvi razmišlja o našoj i klasičkoj metrici pa slaže uzorke različitih umjetničkih strofa. Stilizuje prema Horaciju ode prijateljima, a pjevajući ekloge i rustikalije (seljančice) slavonske nasljeduje narodnu pjesmu. U kolu i u običajima, u pjesmi i u govoru južnoslavenskom vidi tragove klasičke starine. Zbog toga protestira protiv Reljkovićeve satire na kolo. Nije protivnik

---

[1] F. Rački, Matija Petar Katančić, Vijenac 1881. — F. Maixner, Pastirski razgovori u Katančićevih »Fructus auctuninales«. Rad 65.

prosvjećivanja, niti reakcionarac, što više cijenjen je kao naučnjak i suradnik suvremenih prosvjetitelja, ali on je po svome značaju aristokrat i renesansni čovjek, kojega boli gruba praktičnost savremenih pučkih stihotvoraca i prosvjetitelja.

102. 2. **Joso Krmpotić** (između (1750. i 1755.—1797.).[1]

On je svećenik u ličkoj granici. Kao član odbora, koji u Beču raspravljaše o uređenju pravopisa, pristaša je slavonskog pravopisa.

Radost Slavonije nad g. grofom Jankovićem od Daruvara. Beč 1787. — Katarine II. i Jose II. put u Krim. Beč 1788. **Djela.**

Krmpotić se poveo za drugima, naročito njemačkim pjesnicima, koji pjevahu o Katarini II. u klasičkim poredbama, a usto je uzeo Gundulićevu strofu. Suvremenici, Dubrovčanin Stulli i drugi, slavili su ga kao prvaka među ilirskim pjesnicima. Stulli mu hvali »bonum ordinem« dobar poredak (to je po pseudoklasičnoj Boileauovoj poetici osobito znatno), zatim ističe njegove »descriptiones«, opise (to je po Horaciju »ut pictura poesis«). U Krmpotića je naprava i tendencija jača od same poezije. **Književna značajka.**

103. Pseudonarodni pjesnici.[2]

1. **Grgur Čevapović** (1786.—1830.).

Rodio se u Bertelovcima u požeškoj županiji. Gimnaziju je učio u Požegi, a onda stupivši u franjevački red (1802.) postigao čast doktora filozofije i bio provincijalom reda (1821. do 1824. i 1827.—1830.). Umr'o je u Budimu. **Život.**

Josip, sin Jakoba patriarke, u narodnoj igri prikazan od učenika vukovarskih. Budim 1820. **Djelo.**

Djelo mu ima značenje metričko. Čevapović ne pazi na »članke« ili stope, kako bi htio Katančić, već pjeva narodnim desetercem.[3] »Mi za članke ne marimo, znajte«. Ali inače ima o poeziji predodžbe renesansnoga čovjeka. On je smjesa prosvijećenog i pseudoklasičnog pisca bez određene književne namjere. **Književna značajka.**

Nekoliko je pjesnika nasljedovalo Kačića. Oni su pjevali junačke događaje stihovima »Razgovora ugodnoga«. Takav je najprije 2. **Josip Pavišević** (1734.—1803.). On izda pod psedonimom Ivan Zaničić: Kratkopis poglavitih događaja sadašnje vojske među Marijom Terezijom i Fridrikom IV. Pešta 1762. — **Nasljedovatelji Kačićevi.**

[1] I. Scherzer: Joso Krmpotić Ličanin. Nastavni Vjesnik II. — Konst. Draganić, Joso Krmpotić Leben und Werke. Archiv f. sl. Ph. 24, 409.

[2] B. Drechsler, Slavonska književnost. Str. 81., 84., 87.

[3] Đ. Grubor, Grgur Čevapović u Danici Ilirskoj 1836. Nast. Vjesnik, XV. (1906.) 188.

3. **Emerika Pavića** već spomenusmo. — 4. **Šimun Stefanac Slunjanin** pjeva: Pismu od Ivana Salkovića. Osijek 1780. — 5. **Anton Ivanošić** pjeva »Pjesmu od junaštva viteza Peharnika« i »Od uzeća turske Gradiške« (1789.). — 6. **Vaso Bošnjak**: Ispisanje rata turskoga pod Josipom carem II., početog g. 1787. Osijek 1792.

Književna značajka. Ti se pjesnici služe narodnim stihom i umjetnim srokom, književnim znanjem i pučkim realizmom, da proslave vojničku hrabrost. Njima je kao i Kačiću glavna stvar sadržaj i tendencija, a oblik je sporedan. Duh narodne pjesme, ljepota njena ne zanima ih, narodni im je stih sredstvo, da njime populariziraju neke nauke i pouke. Svi oni pišu ikavskim govorom.

Opći pogled na prosvjećenje u svim hrvatskim krajevima. 104. Prosvjećenje nije urodilo u svim hrv. krajevima jednakim plodom. Ondje, gdje je društvo bilo visoko obrazovano, u Dubrovniku, očituje se prosvjećenje tek u racionalnom shvaćanju književnosti i u društvenoj satiri, pa u poetizovanju naroda na način vlasteoski (Molièrova komedija, Gvozdenica, Bruerović) pa u historijskim i filozofskim djelima (Appendini, Bošković). U Dalmaciji, gdje vojuje protiv svakog prosvjećenja naroda mletačka vlast i isusovačka crkva, očituje se novi duh prosvjete prikriveno u obliku hvalospjeva stare viteške slave slovinske i duždeve moći (Kačić), u Hrvatskoj razvija se kalendarska i gospodarska književnost (Mikloušić, Kristijanović), a usto i prosvijećena drama, premda vrlo osakaćena (Kajkavska drama u sjemeništu zagrebačkom, Tit Brezovački). Najslobodnija je prosvjeta u Slavoniji, jer je tamo izravno potpomaže carski dvor, koji vlada vojničkom granicom (Reljković i nasljedovatelji). Na dvoru se javlja i slavonski pseudoklasik (Krmpotić), od svih je najbolji književnik Matija Petar K a t a n č i ć. U Slavoniji imamo i velik broj K a č i ć e v i h nasljedovatelja, koji pjevaju za puk o suvremenim događajima (Vaso Bošnjak i dr.). Pseudoklasicizmom prestaje drugo doba, renesansa, jer će pseudonacionalizam pripraviti tlo za novi pravi nacionalizam i time otvoriti novo doba u književnosti.

XIV. Prosvjećenje u Srba.

Društvena osnova. 105. Srbi u monarkiji nijesu mogli u javne službe, ali tim više nagnuše u slobodne pozive, u posao trgovački, prometni i obrtnički. U južnougarskim gradovima i u Pešti bijaše bogat, slobodan srpski stalež. Taj svijet rado primaše prosvijećeno štivo zapadne Evrope. Ali pismeni Srbi drže se čvrsto ruskoslovenskoga jezika. I to je glavna

zapreka, zašto prosvijećena književnost ne prodire u šire vrste publike, koja teško razumijeva književni ruskoslovenski jezik.

106. Pisci.[1]

1. **Pavle Gjulinac.**

Bio je časnik i diplomat u ruskom poslanstvu u Beču, ruski konzul u Napulju (1781.). Umr'o je u Beču. **Život.**

Napisao je Kratko v'vedenije v historiju proishoždenija slaveno-serbskoga naroda (Mleci 1765.), a preveo je prosvijećeni francuski roman Velizarije od Marmontela. **Djela.**

Njegovoj »istoriji« već nije namjera feudalna i lična (kao u Mrnavića, Vitezovića, Brankovića i Petrovića), nego je to knjiga, koja hoće da podigne duh u Srba. Poslužio se djelom Illiricum novum et vetus od Francuza Charlesa Dufresnea. Marmontelov roman preveo je radi »prosvješčenija ljudej«. **Književna značajka.**

2. **Jovan Raić** (1726.—1801.). **Život.**

Rodio se u Karlovcima, a gimnaziju je svršio u Komoranu i Šoprunu. Ode pješke u Rusiju (1753.) i sluša u Kijevu bogosloviju. Onda ide u Hilandar na Svetoj Gori, vrati se u Karlovce i bude nastavnik u Novom Sadu. Napokon se zaredi i postaje arhimandrit manastira Kovilja.

Pod utjecajem ruske pseudoklasične poezije ispjeva: Boj zmaja sa orlovi (1791.), o ratu Rusije i Austrije protiv Turske. — Tragedija, sirječ pečalnaja povjest o smrti posljednago Carja serbskago Uroša Pjatago (Budim 1798.), preradba ruske drame Emanuela Kozačinskog, ruskog učitelja u Karlovcima. — Istorija raznih slavenskih narodov, najpače Bolgar, Horvatov i Serbov (Beč 1794.—1795.). **Djela.**

Iz Raićeve »Istorije« crplo je nekoliko naraštaja svoje znanje o srpskoj prošlosti. On bijaše tako poznat medju obrazovanim Srbima kao Kačić medju Hrvatima. **Književna značajka.**

3. **Zaharija Stefanović Orfelin** (1726.—1785.). Rodio se u Vukovaru. Bio je samouk. U mladosti je učiteljevao. U Mlecima uči bakrorez. Onda je činovnik kod karlovačkog mitropolita, pisar kod srpskih vladika u Novom Sadu, Pakracu i Temešvaru. Živi od književnosti i milostinje po srijemskim manastirima. Umr'o je u Novom Sadu. **Život.**

Izdavao je duhovne spise za puk. — Pjesme Plač Serbiji i Gorestnij plač slavnija inogda (nekada) Serbiji ispjevao je, prvu narodnim, a drugu ruskoslovenskim jezikom. (Mleci 1761.). **Djela.**

---

[1] J. Skerlić, Istorija nove srpske književnosti. Beograd 1914, 47.—66.

Pripisuje mu se i Pjesn istoričeskaja o bici na Kosovu. — On izdaje prosvijećeni časopis Slavenoserbskij Magazin (Mleci 1768.), ali samo jedno godište. — Povijesno mu je djelo: Žitije i slavnija djela Gosudarja imperatora Petra Velikago u dvije knjige (Mleci 1772.).

Književna značajka. Orfelin prelazi od duhovne pouke prosvjećenju »na obšču polzu« (na opću korist), i to narodnim jezikom. Slavi Petra Velikoga kao naprednog vladara, kudi lijenost i neznanje kaluđera, ugledao se u izdanja ruske akademije, poznaje Voltairea, izdaje kalendare. Kao polihistor vrlo nalikuje na Vitezovića, a podsjeća na nj i stradanjem svojim. On je prethodnik Dositeja Obradovića.

107. 4. **Dositej Obradović** (1742. ili 1743.—1811.).[1]

Zivot. Rodio se u Čakovu u Banatu od oca ćurčije (krznara), koji rano umre. Zanijele ga svetačke knjige, i on htjede da pobjegne s jednim kaluđerom u Tursku, no njegov neki rođak dade ga u Temišvar na zanat. Ipak pobjegne odanle u manastir Opovo u Srijemu. God. 1758. zakaluđeri se i zamijeni krsno ime Dimitrije s Dositejem. Razočaravši se nad životom svojih drugova pobjegne iz Opova preko Osijeka u Zagreb učeći malo uz put latinski. Zaustavi se dulje u sjevernoj Dalmaciji, gdje učiteljevaše u Kninskom Polju, u Golubiću i u manastiru Dragoviću. Putuje na Sv. Goru u manastir Hilandar (1765.) i tamo se razočara nad svetiteljstvom kaluđera. Ode u Smirnu, u Malu Aziju i ostaje tamo u grčkoj visokoj školi tri godine. Na povratku u Dalmaciju zaustavi se u južnoj Albaniji i na Krfu. Opet učiteljuje u Dalmaciji u Plavnom (1770. do 1771.) i propovijeda u Skradinu, a onda se zadržava neko vrijeme u Zadru i u Trstu. Odanle dođe u Beč, gdje bijaše srpskih trgovaca, i tamo ostane kao privatni učitelj talijanskog i srpskog jezika šest godina. Zatim učiteljuje u Modri, Karlovcima i u Požunu, pa putuje s jednim ruskim arhimandritom po Italiji (1780.). Iz Livorna ode za učitelja talijanskog jezika na grčki otok Hios. Odanle putuje preko Carigrada i Crnog Mora u Jaš u Rumunjsku, gdje primi učiteljsko mjesto u nekoga rumunjskog arhiepiskopa. Odonud prati svoje učenike u sveučilište u Halle. Tamo skine svećeničko odijelo i upiše se kao đak u filozofiju. God. 1783. prijeđe u sveučilište u Leipzigu. Godine 1784. putuje u Paris i London i vraća se preko Njemačke u Beč (g. 1785.—1787.), gdje opet daje satove iz francuskog i talijanskog jezika. U to vrijeme pohodi Simeuna Zorića

[1] J. Skerlić, Istorija srpske književnosti 72.—101.

ruskog generala Srbina u Šklovu u Rusiji. G. 1788. opet se nalazi u Leipzigu. God. 1788.—1802. opet je u Beču. Iz Beča se skloni u Trst radi zarade. Kad je g. 1804. čuo o buni u Srbiji, skuplja za nju priloge u Trstu. God. 1806. stigne u Zemun, prijeđe u Bukurešt u stan ruske vojske i s njom dolazi u Beograd, gdje ostaje do svoje smrti. God. 1808. postane upraviteljem svih škola u Srbiji, tajnik i savjetnik Karađorđev, a god. 1811. ministar prosvjete. Te je godine i umr'o.

Dositej je u Leipzigu izdao prvi svoj sastavak Ljubezni Haralampije (1783.). To je poziv na pretplatu za Sovjete Zdravago Razuma. Mjesto objavljenih »Sovjeta« izda svoje najbolje djelo: **Život i priključenija** Dimitrija Obradovića, narečenoga u kaluđerstvu Dositeja. — Sovjete izda god. 1784. kao i prijevod s njemačkoga Slovo poučiteljno gospodina Georgija Joakima Colikofera.

God. 1788. izašle su u Leipzigu Ezopove i pročih raznih basnoslovcev Basne. U toj je knjizi na kraju drugi dio autobiografije i prijevoda s engleskoga. — U Beču je izašla Pěsma na vzjatije Bělgrada (1789.) i Sobranije raznih nravoučitelnih veščej v polzu i uveselenije (1793.). — U Mlecima izađe Etika ili filozofija naravoučitelna, zatim Pěsna na insurekciju Serbjanom (1804.) i Stihi na novi god (1808.). — Poslije smrti izdana su mu djela, koja ostadoše u rukopisu, a napisana su još u Dalmaciji. To su: Mezimac (Budim 1818.), Hristoitija (Budim 1826.), Prvěnac, Ižica ili Dositejeva Bukvica (Karlovac 1830.) i Pisma, prikupio ih Gjorgje Magarašević (Budim 1829.).

Književna značajka.

Dositej Obradović daje smjer cijeloj srpskoj književnosti za četvrt stoljeća. Dugo se ona ne može oteti prosvjetiteljskom sadržaju. Ali nesamo književni smjer, nego i ono, što je lično u Dositeja, njegov jezik, njegov stil prelazi drugima u naslijeđe. Njega čitaju i katolici, a Ljudevit Gaj vadi primjera iz njegovih djela za Danicu.

Dositej bijaše vrlo slab stihotvorac kao većina prosvjetitelja. Njegova se poezija očituje u razumnoj prozi. On je za svoje doba u Srba čovjek najširega svjetskoga pogleda i najdubljih ljudskih osjećaja, veliki znalac ljudi i naroda, neobičan ispitivač svoje savjesti. Strastveno je čitao, a što je pročitao, bijaše mu doživljaj, po kojemu upravljaše svoj život. Njega zanima život više od literature. Čita, da sebi nađe savjeta u životu. Muči ga pitanje, kako valja živjeti.

Proučava stoga Rousseaua, Fenelona, Marmontela, Lafontainea, Labryerea, Molièrea, Lesagea, Gozzija i Soavija, Colikofera, Lessinga i Edisonov časopis Spectator. I sve više dozrijevaju u njemu ideali suvremenih slobodnih zidara.[1] Svaka je vjera njemu dobra, ako je dobar onaj, koji je ispovijeda. Zakon razuma i savjest pute čovjeka »na blagodetelj«, krepost ga ukrašava, a »ljubav je društva i prijateljstva — slatka stvar, slatko ime, slatko spominjanje«. U Dositeja je jaka sklonost k čuvstvovanju. Govori od srca i srdačno. S racionalizmom (razumničanjem) njegova vijeka spaja se u njega sentimentalnost suvremenoga pijetizma i pobožnost srca. Pun je nježnosti i sladosti. Kritika mu nije nikada oštra, već umiljata, očinska, gotovo plačna. Dositeja može da gane prijateljstvo, ljudskost, prosvjeta do suza. Blažen je, sretan i zahvalan čovječanstvu, što se razvilo do takova prosvjećenja. Takovo se raspoloženje nalazi u engleskom romanu, u plačljivoj komediji (comedie larmoyante), u časopisima i pismima, biografijama 18. stoljeća, ali u Dositeja ima ono lične istine. Dositej se razlikuje od svih naših prosvjetitelja time, što manje od njih misli o gospodarskoj prosvjeti, a više o duhovnoj, i drugo, što manje cijeni razum od srca. — Zato je Dositej morao da mnogo uzima ruskih riječi za takova nutarnja duševna stanja, za koja nije nalazio srpskih riječi. Inače je njegov jezik narodan i jasan, stil mu je bogat, širok, »blagoglagoljiv«. U Dositeja je nada sve razvita ljubav k srpstvu, naročito omladini, ali ni on ne cijeni narodne pjesme i običaje srpske, jer osjeća, da su one kazaljka primitivnoga stanja. — Hrvati, Bugari i Rumunji čitali su, prevodili i nanovo izdavali njegova djela.

Dositejevi suvremenici.

108. Za Josipa II. razvila se i Pešta kao jako njemačko kulturno središte. Tamo izlažahu njemački časopisi s prosvijećenim namjerama i prijazni svim narodnostima Ugarske. Naročito se istaknuo Ludvig von Schedius, koji izdavaše Zeitschrift von und für Ungarn (1802.). Njegov časopis donosi članke iz povijesti, zemljopisa i književnosti, a s pažnjom prati takodjer hrvatsku i srpsku književnost iznoseći pohvalne članke i nekrologe o našim piscima. Duh Herderova humaniteta provijava tim djelom. Dok je Dositej crpao na prvim izvorima, saznavali su njegovi suvremenici u Ugarskoj suvremene književne težnje preko Pešte i Beča.

---

[1] D. Prohaska, Jedan njemački ugled Dositeja Obradovića. Srpski književni glasnik. Beograd 1912. XXVIII., 522.

Jovan Muškatirović izdaje narodne poslovice pouke radi. Aleksije Vezilić piše popularne rasprave protiv praznovjerja. Emanuilo Janković prevodi Goldonijeve Trgovce i Engelovu dramu Blagorodni sin. Gligorije Trlajić piše moralnu pripovijetku pod utjecajem njemačkoga pisca Nikolaia, pjeva idilu o krasoti prirode i prevodi Fenelonova Telemaka. Atanasije Stojković piše romane u klasičkoj odori, a s pedagoškom namjerom. Između njih se najviše ističe: **Pisci.**[1]

Pavle Solarić (1781.—1821.).[2]

Život. Rodio se u Velikoj Pisanici (među Viroviticom i Bjelovarom) u Hrvatskoj. Bio je manastirski đak u Fruškoj Gori, poslije korektor u slovenskoj štampariji u Mlecima. Kasnije putuje kao tajnik nekoga engleskog plemića po Italiji i Austriji. Vazda živi u velikoj oskudici, a umr'o je u Mlecima.

Djela. On je izdao u Mlecima Novo graždansko zemleopisanije, prijevod s njemačkoga. Moralno-prosvjetnog sadržaja su njegovi prijevodi: Ulog uma čelověčeskoga (Mleci 1808.) njemačkog pisca Eckartshausena, Sverh vospitanija k čelovjekoljubiju njemačkog pisca Petra Villaumea, O samosti njem. pisca J. G. Cimmermanna i Mudroljubac indijski engleskog pisca lorda Stanhope Chesterfielda, sva tri g. 1809. u Mlecima. Zlatnaja knižica Talijana Soavija (Mleci 1813.). — U nekim radovima dokazuje rimsko podrijetlo Slavena i Srba: Jeroglyfika (1810.), Rimljani slavenstvovavšiji (Budim 1818.), Istovetnost Skita i Sarmata, dokazana iz pečalij i poslanija pontijski P. Ovidija Nasona (rukopis).

Književna značajka. Dositije nazivaše Solarića svojim nasljednikom. Bijaše on filolog, etnolog i publicist u smislu prosvjećenja. Od Dositeja se naročito razlikuje nesamostalnošću svojih radova, jakim pravoslavnim tendencijama i polemičkom oštricom protiv katoličkog »papeštva«. Po svojim prosvjećenim težnjama on je polihistor, a djelima filologijsko-historijskim, u kojima traži rimsko podrijetlo Srba, on je pseudonarodnjak i pseudoklasik kao i Katančić. Jezik mu je natrunjen ruskom slovenštinom. Svoju Zlatnuju knižicu naziva rođenom sestrom »Itike« »blagopočivšeg nastavnika« i »sokratičeskog starca Dositija«.

---

[1] J. Skerlić, Istorija srpske književnosti, 102—111.

[2] N. Andrić, Život i književni rad Pavla Solarića. Rad 150. (1902.).

Zajednička značajka prvih prosvjetitelja u Srba. 109. Cijela skupina tih pisaca piše još uvijek nečistim srpskim jezikom, služi se ruskim riječima, oblicima i pravopisom, a u glavnome prevodi s njemačkoga. Iznad njih se izdiže samo Dositej Obradović, jer se on rješava svojom jakom ličnom težnjom na dobro od one zavisnosti, u koju upadahu svi ostali.

XV. Drugi naraštaj srpskih prosvjetitelja.

Društvena osnova.[1] 110. Prvi srpski prosvjetitelji pisali su za učitelje, svećenike i školsku omladinu, drugi nalaze pred sobom već raznovrsnije i šire općinstvo: cijelo građanstvo i naročito ženski obrazovani svijet. Srbi se u Ugarskoj dobro razviše gospodarski, otkada je jozefinizam i njegova tolerancija stala prijati njihovim ekonomskim i prosvjetnim pothvatima. Od velikog značenja bijaše i oslobođenje Srbije (1804. do 1815.), koje dade ugarskim Srbima jaču nacionalnu svijest. U Pešti se otvora neko središte srpske književnosti. Ugledajući se na madžarsku akademiju, koju su madžarski rodoljubi osnovali u Pešti (1825.), srpski rodoljubi, nekoliko imućnih trgovaca i književnik Jovan Hadžić, osnovaše g. 1826. Maticu Srpsku, koja odmah počne izdavati svoj Letopis, list za »rasprostranenije književstva i prosveštenija naroda srpskog«. (Izlazi još i danas u Novom Sadu, kamo se Matica Srpska preselila g. 1864.).

111. **Lukijan Mušicki** (1777.—1837.).[2]

Život. Rodio se u selu Temerinu u Bačkoj. U Pešti je učio prava i slušao estetiku profesora Schediusa. Zakaluđerio se u Karlovcima, bijaše profesor bogoslovije, arhimandrit manastira Šišatovca, administrator gornjokarlovačke eparhije u Plaškom, a g. 1828. je zavladičen.

Djela. O. 49. Svoja **Stihotvorenija** objavljivao je u srpskim listovima i u knjigama. Skupljena djela »Lukiana Mušickog stihotvorenija« izišla su u četiri knjige poslije njegove smrti 1838.—1847.

Književna značajka. Napojivši se na Schediusovu vrelu pjeva on po Horaciju i po Klopstocku ode učenim stilom, ruskoslovenskim jezikom i rimskim metrom. U svemu je vrlo nalik na Katančića, tek što je Katančić imao više ukusa i lakšu narodnu formu. Mušicki ima živih književnih veza, a kao vladika sjeća na književnog mecenu, kakav bijaše biskup Vrhovac.

---

[1] J. Skerlić, Istorija srpske književnosti, 119.—120.
[2] Isti, 137.—142.

112. **Joakim Vujić** (1772.—1847.).[1]

Rodio se u Baji u Bačkoj, svršio prava u Požunu, živi u Zagrebu, Trstu, putuje Italijom, Sredozemnim i Crnim morem, biva u Zemunu i Sent-Andreji, sve kao učitelj i književnik i kazališni ravnatelj. Postaje direktor »knjaževsko-srpskog teatra«. Umr'o je u Beogradu. **Život.**

Prevodio je za kazalište Kotzebuea i druge prosvijećene njemačke dramatike. Drame su mu: Fernando i Jarika, Ljubovnaja zavist, Nagraždenije i nakazanije, Slepi miš, Kreštalica i dr. S madžarskog je preveo historijsku dramu pisca Baloga: Serbski Vožd Georgij Petrović (1843). Napisao je i dva putopisa o svojim putovanjima po Srbiji (1828.) i Rumuniji (1845.). **Djela.**

Vujić je »slavenoserbski spisatelj«, koji smatra pozornicu za moralnu propovjedaonicu. Isto tako putuje i piše putopise, da poučava narod i čitaoca. On ima o sebi vrlo visoko mišljenje i uvijek ističe veliku razliku između prosvjetitelja i neukoga puka. **Književna značajka.**

113. **Milan Vidaković** (1780.—1841.).[2]

Rodio se u Nemenikućama u beogradskoj oblasti. Roditelji mu prijeđoše u Austriju za austrijsko-turskoga rata. Bio je profesor u Novom Sadu, a najviše je živio od poučavanja u Pešti, gdje i umre. **Život.**

Prva su mu djela nabožna: Istorija o prekrasnom Josifu (1805.) i tomu slično. — Glavni mu je rad oko stvaranja srpskoga historijskog romana: Usamljeni Junoša (Budim 1810.), Blagovonij krin cjelomudrenija ljubve libo (ili) stradatelnaja povjest Velimira i Bosiljke (B. 1811.). **Ljubomir u Elizijumu** (B. 1814.), Kasija carica ili traverziran Oktavijan (B. 1827.), Siloan i Milena Serbkinja u Engleskoj (B. 1829.), Ljubezna scena u veselom dvoru Ive Zagoriee (B. 1833.), Selim i Mejrima (1839.). **Djela.** **O. 50.**

Fenelonov Telemak i Marmontelov Velizarij, romani, u kojima se prikazuje odgoj mladića, bijahu glavni uzori Vidakovićevi. U največem njegovu romanu Ljubomir u Elizijumu prikazani su stepeni odgoja Svetozara, mladića iz doba cara Dušana. Sentimentalna ljubav, kakovu zamišlja 18. stoljeće, puna viteških djela, napunja te **Književna značajka.**

---

[1] Isti, 143.—145.

[2] Isti, 145.—150.

romane lirizmom. Historijska istina posve je zanemarena. Mladić u doba Dušanovo uči fiziku, muziku i francuski. Lica kazuju prosvijećene misli 18 vijeka. Vidakovićevi romani čitali su se dugo s velikom nasladom, a naročito omilješe ženskom svijetu.

Opći pogled na prosvjećenje u Srba. 114. U Srba je ovo doba više stvorilo nego u Hrvata, jer su Srbi tada željniji prosvjete i razvijenije narodne svijesti, što je donosio njihov društveni ustroj. U Srba nema vlastele, koja bi priječila prosvjećenje narodno, a narod, zaostao za zapadnim susjedima, osjeća, da mora mnogo da prione uz obrazovanje, hoće li da stigne, što je propušteno. Glava je novome pokretu prosvjećenja Dositej Obradović, ali tek naredni naraštaj, koji dolazi iza njega, znade da se posluži plodovima Dositejeva rada i da stvara samostalna književna djela u duhu pseudonarodnom i pseudoklasičkom (Mušicki, Vujić, Vidaković).

Opći pogled na hrv. i srp. vlasteosku i pučku književnost renesanse. U drugo se doba hrvatska i srpska književnost jedna od druge udaljila, srpska živjela je svojim odijeljenim životom, jer je najveći dio naroda bio pod turskom vlasti. Hrvatski su krajevi bili rastepeni pod zapadnim vlastima, Dalmacija pod mletačkom, a Hrvatska pod ugarskom. Jedini Dubrovnik je bio slobodan. Narod se dijelio na vlastelu i kmetski puk pa je imala otuda i književnost obilježje napose v l a s t e o s k o i napose p u č k o.

Istočni srpski krajevi nastavljahu knjigu crkvenu, a zapadni hrvatski krajevi razviše knjigu vlasteosku i pučku. Srpska je knjiga bila pisana još uvijek jezikom crkvenoslavenskim, u 18. stoljeću rusko-slavenskim, o koncu 18. stoljeća već jezikom narodnim (Dositej Obradović). Hrvatska je knjiga bila pisana različitim narječjima i različitim pravopisom.

Vrjednija je i veća bila književnost zapadnih hrvatskih krajeva, no ta se književnost nije zvala hrvatska, nego je pisci nazivaju, budući da još nije prodrla svijest o zajedničkom hrvatskom imenu, različitim pokrajinskim imenima. Bosanski, slavonski i dubrovački pisci rijetko zovu svoj jezik hrvatskim, već samo slovinskim, tako i neki Dalmatinci (Kačić).

Cijelo d r u g o d o b a vladaše utjecaj talijanske književnosti, a potkraj ga zamjenjivaše utjecaj francuski i njemački. U stilu, u pjesničkom govoru, u tehnici slijedilo je to doba staru klasičku grčku i rimsku književnost, na osnovi koje su se p r e p o r o d i l e i zapadne književnosti. Zato se to doba zvalo doba klasičkog preporoda ili r e n e s a n s e.

Potkraj drugog doba dolažahu u hrvatsku i srpsku književnost nove ideje prosvijećenosti. Mijenjao se književni ukus i mijenjala se zadaća književnosti, ona nije više samo na ukras i zabavu vlasteli, već hoće da bude na korist i pouku puku. (Kačić. Reljković, Obradović).

Književnost renesansnog doba uspela se na najvišu umjetničku visinu u Dubrovniku, a njen je najbolji genije Ivan Gundulić. O koncu 18. stoljeća propada dubrovačka književnost, a težište kulture prenosi se na sjever u Hrvatsku i Srbiju, gdje će u 19. stoljeću procvasti novi preporod, ne više na osnovi klasičkih književnosti, nego vlastite narodne poezije naše, jedne od najljepših u Evropi.

Treće doba.

Građanska i narodna književnost.

I. Narodni preporod i romantika.

Pojam naroda.

115. Pojam naroda stvorio se na prijelazu 18. i 19. stoljeća u dva smisla. Politički pojam naroda posljedica je francuske revolucije, a umjetnički pojam naroda, tvorba je njemačke književne revolucije protiv klasicizma, t. j. romantike. Francuska revolucija otela je političku vlast »staležima i redovima« i dala ju je »trećemu staležu«, građanima i seljacima. Oni, koji vladaju, vladat će odsada voljom naroda, kao narodni službenici. Njemački književni pokret protiv klasicizma ote književniku pravo, da poučava, da »prosvjetljuje« narod tuđim mišljenjem i tuđim oblicima, i pozva ga da se pokori domaćem, narodnom duhu i da se uči od naroda poeziji, moralu, mišljenju, osjećanju i umjetničkom stvaranju. Dva su nova izvora za tu novu umjetnost: živi narod i njegova prošlost. Valja u narodu kupiti narodne umotvorine, riječi pjesme, poslovice, običaje, i tu građu proučavati, a zatim valja i ono pronaći, što je narod u starini stvorio, ali je s vremenom izgubio, jer se u tome nalazi sačuvan još čišći narodni duh. Od novih evropskih naroda po mišljenju Nijemaca imali su takovu narodnu umjetnost u srednjem vijeku Romani, koji su stvorili literaturu nezavisnu o klasičkoj, t. j. vitešku poeziju u romancama. Budući da su se novi njemački književnici stali baviti tom poezijom, nazvaše ih romanticima za razliku od klasičara, koji se povađahu za klasičkom književnošću.

Romantika.

116. Romantici suzbijahu u književnosti naročito sve ono, što je pseudoklasicima bilo sveto: vladu razuma,

prosvjete, morala, pravilnosti i poštovanja autoriteta, a zahtijevahu naprotiv potpunu slobodu stvaranja, mišljenja i življenja. Tražili su oni od pjesnika mjesto razuma — fantaziju, mjesto pravilnosti — samoniklost, mjesto moralnosti — iskrenost, mjesto poštovanja književnih veličina — proučavanje narodnog duha i prirode. Romantik ne pjeva po narudžbi, nego po nagonu svoje prirode, besvijesno, »kao ptica na grani«. A predmetom pjesme nije samo pouka, nego sve, što je ljudsko. Nauke i umjetnosti sjediniše se u jedno; mistika, religija, filozofija, prirodne, historijske i jezikoslovne nauke protkale su proizvode romantičke.[1]

II. Stvaranje srpske narodne književnosti.

Društvena osnova.[2] 117. God. 1804. ustaje srpski narod u Srbiji protiv turskih dahija (zakupnika). Taj se ustanak pretvori u ratove za oslobođenje 1806.—1830. Velevlasti, naročito Austrija i Rusija, utječu kao pokrovitelji kršćanske raje protiv Turaka. God. 1812. spominju se Srbi prvi put kao politički narod u međunarodnom ugovoru, kojim je sklopljen mir u Bukareštu. Time bijaše svraćen pogled njemačkih romantika na Srbiju, iz koje izilazi i Vuk Stefanović Karadžić.

118. Vuk Stefanović Karadžić (1787.—1864.).[3]

Život. Rodio se u selu Tršiću u sadašnjem podrinskom okrugu u Srbiji. Kod nekoga pismenog rođaka i u osnovnoj školi u Loznici uči čitati i pisati. G. 1804. postane pisar u četi vojvode Đorđa Ćurčije. Dvije godine uči u Karlovcima, a neko vrijeme u Petrinji u Hrvatskoj. Kasnije ide u Dositejevu Veliku školu u Beogradu (1808.), ali tamo oboli i ostane zauvijek hrom. Tih godina služi u Srbiji kao učitelj, pisar, carinik i sudija. God. 1813. pokore Turci Srbiju, a Vuk prijeđe u Austriju i dođe u Beč. Jedan njegov članak u Novinama Srpskim svrati na se pažnju Bartola Kopitara, učenog slavista, svojim izvornim narodnim jezikom. Kopitar se upozna s Vukom i nagovori ga, da izda srpske narodne pjesme i gramatiku, te ga pouči, kako će to izvršiti. Vuk sam priznaje: »Glavni uzrok, da sam ja danas spisatelj, ostat će dovijeka Kopitar«. Onda Vuk

---

[1] F. Schlegel: Vom Wesen der romantischen Poesie, Athenaeum, Berlin 1798. (R. Pinter, Njemačka čitanka za VIII. razred srednjih učilišta. II. izd. Zagreb 1907., 46.—47.). Francuska karakteristika romantike u predgovoru drami Cromwell (1827.) od Victora Hugoa.

[2] J. Skerlić, Istorija srpske književnosti, 120.—137.

[3] Isti, 239.—275.

siđe u »donje krajeve«, u južnu Ugarsku i Hrvatsku, da kupi narodne pjesme. God. 1818. oženi se Njemicom i stalno se naseli u Beču. God. 1823. upiše se u sveučilištu u Leipzigu, da uči medicinu, ali nema sredstava, da nastavi nauke. Od god. 1828.—31. opet se nalazi u Srbiji u različitim službama, ali doskora se vrati opet u Beč. God. 1835. dobije penziju od Srbije i od Rusije. Otada može da se bavi književnošću i da putuje po Dalmaciji, Hrvatskoj i Crnoj Gori. Putuje usto i u Prag i Berlin. God. 1848. bijaše na slavenskom kongresu u Pragu. G. 1863. svečano mu proslaviše pedesetgodišnjicu književnoga rada. Umre u Beču.

Godine 1814. iziđe Karadžićeva **Pismenica** serbskoga jezika po govoru prostoga naroda napisana. I uz nju: Mala prostonarodna slaveno-serbska pesmarica. Već g. 1815. izdaje drugu zbirku Narodnih pjesama (pjesme Tešana Podrugovića i Filipa Višnjića). Od 1823.—1824. izilazi u Leipzigu drugo izdanje umnoženo i rašireno u 4 knjige. Uz prvu knjigu toga izdanja nalazi se Karadžićev opći pogled na srpsku narodnu poeziju. Treće izdanje znatno je prošireno, izašlo je u 6 knjiga od g. 1841.—1866. Sve, što je Vuk sam izdao, i ono, što se našlo iza smrti njegove, izdala je Kr. srpska akademija u četvrtom ili državnom izdanju od god. 1891. do danas u deset knjiga. — Uporedo kupi Vuk i narodne pripovijetke i izdaje Narodne srpske pripovijetke (1821.). (Drugo izdanje 1853., treće 1870., a četvrto 1897.). — God. 1836. izda Vuk Srpske narodne poslovice (novo umnoženo izd. 1849.) sređene alfabetskim redom. Vuk je sakupljao i zapisivao sve, što se tiče govora i običaja narodnih. Tako izdaje g. 1818. **Srpski rječnik** i Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba, sva tri zakona (1849.). U rukopisu je ostalo djelo: Život i običaji naroda srpskoga (izdano 1867.). Jezikoslovni spisi rade o odnosu staroga i novoga srpskog jezika i o pravopisu. Takva je rasprava Glavne razlike između današnjega slavenskoga jezika (Beč 1857.). — Na Sitnice jezikoslovne (1838.) Jovana Hadžića odgovori Vuk Odgovorom na sitnice jezikoslovne (1839.). Hadžić napisa tri utuka, a ove »utuče« Karadžić oštrim odgovorima.

Djela. O. 51. O. 52.

Izvornih djela Karadžić nema mnogo. Napisao je prikaz Miloš Obrenović knjaz Serbije (1828.), njemačku knjigu Montenegro und die Montenegriner (1837.), Die Christen in Bosnien (1853.), Praviteljstvujuščij savjet serbski (1860.).

G. 1847. preveo je **Novi zavjet.**

Književna značajka. Isprva Vuk nije sam razumio, čemu se sabiraju **narodne pjesme.** Mišljaše, da će te pjesme služiti nekomu, da od njih tek načini prave pjesme, ali kasnije, kad je vidio, da »slavni Nijemci« Jakov Grimm i Goethe nalaze u njima pjesničke ljepote, stane on i sam na njih gledati kao na »jedino i vječno ukrašenije literature naše«. I kasnije je Vuk dotjerivao i odabirao pjesme, a nije ih iznosio onako, kako mu narod kazivaše, nego kako bi prema boljim pjesmama trebalo da bude. **Srpski rječnik** izradio je s pomoću Kopitarevom. Riječi s naglaskom i tumačem pisao je Vuk, a Kopitar je dodavao njemački i latinski prijevod. Vuk je također označivao, da li su prave narodne riječi ili pozajmice. On je izvojštio **jeziku prostoga naroda** književno pravo. No s vremenom i sam uvidje, da književni jezik ne može biti bez novih tvorbi i, gdje ovih nema, bez pozajmica. Tako Vuk u predgovoru »Novog Zavjeta« (1847.) priznaje, da je pozajmio iz staroslovenskoga i ruskoga jezika znatan broj riječi ili da ih je posrbio. Dugo se i žestoko morao boriti s tadašnjim ruskoslovenskim piscima, dok su njegova načela pobijedila. Oni su se služili smjesom ruskoga i srpskoga, a pisali su nepotrebno slova za glasove, kojih u izgovoru nije ni bilo. Vuk piše čisto srpski, uvodi jednostavniji pravopis, mjesto 46 slova ima ih samo 29, a u pravopisu ističe kao glavno: »**Piši kako govoriš, a čitaj kako je napisano**«. Vukovi protivnici navaljivahu na nj svakojako, tako mu na pr. podmetahu, da služi katolicizmu, što piše latinsko j! — God. 1847. izađe prva znamenita naučna obrana Vukovih načela, kad je filolog Đuro Daničić izdao svoj **Rat za srpski jezik i pravopis.** To je historijat Vukove borbe, koja je trajala od 1815.—1847.

III. Narodno pjesništvo.

Narod — pjesnik. 119. Vuk je zatekao narodne pjesme u ustima neukog naroda. Vuk i suvremenici mišljahu, da je narod pjevač i pjesnik tih pjesama od iskona. Romanticima se sviđalo, što su našli poeziju prirodnu, originalnu, u kojoj se ispoljava **duša naroda.** Oni isticahu, da je narodna poezija opće duševno dobro **naroda — pjesnika.** Već je drugi naraštaj romantika morao da promijeni to mišljenje. Isporedivši narodne pjesme s pjesmama drugih naroda nađoše, da ima u raznih naroda zajedničkih crta, koje se čine kao pozajmice; da u narodnoj poeziji dakle nije sve — izvorno. Proučavajući povijest opaziše dalje, da narod za-

boravlja događaje, da ih n. pr. prenosi s jednoga lica na drugo i što dalje, da pjesma sve više gubi svoj negdašnji sadržaj i oblik. Šta više, ona može da spadne na puku vještinu, koju će svaki iole nadareni pjevač da usvoji pjevajući stalnim naučenim načinom, o čemugod ga volja. Tako rade slijepci guslari. Vuk Karadžić našao je narodnu pjesmu već u tome neizvornome, vještačkome i izmijenjenom obliku u ustima naroda.

Teorija o postanku narodne pjesme.

120. Zato su u novije doba izneseni novi pogledi o postanku narodnih pjesama. Već je Miklošić protiv Grimma i romantika ustvrdio, da nije autor pjesama mnoštvo, već pojedinac[1]. Iz te se tvrdnje izviše druge. Rus Halanskij veli za b u g a r š t i c e, stare pjesme dugoga stiha — Hektorovića i drugih dalmatinskih pjesnika, — da nijesu čisto narodne, već umjetnički prerađene. Uz Halanskoga pristadoše i drugi.[2] Bliže objašnjuje taj odnos novija hipoteza, da su n a r o d n i s v e ć e n i c i prvi tvorci epske narodne pjesme, jer samo u njih mogaše biti onoga pogleda na historijske događaje i ono znanje, koje nalazimo u narodnim epskim pjesmama. Ova misao se ima uzeti šire i reći, da je društvena i kulturna osnova narodne pjesme šira od jednoga razreda narodnoga. Ako uzmemo samo Vukovu diobu pjesama, već nam se nadavaju dva razreda kao autori pjesama. Vuk dijeli pjesme na muške i ženske, jedne pjevaju muškarci uz gusle, a druge pjevaju ženskinje i uz tambure. Muškim pjesmama valja tražiti početak u f e u d a l n i m i l i v i t e š k i m v r s t a m a s r p s k e d r ž a v e,[3] a ženskima u životu s e l j a č k e z a d r u g e, dok su poznije nikle one ženske pjesme, koje zovemo sevdalinkama; one nastaju u g r a d s k o m m u s l i m a n s k o m d r u š t v u, a narodnim gatkama, pitalicama, pričama i poslovicama treba katkada tražiti autore i izvan naroda, u tuđini, a prenose ih t r g o v c i, p u t n i c i i k a l u đ e r i.

1. M u š k e p j e s m e.

121. Potkraj XIV. vijeka već nalazimo u Srba heraldiku po uzoru zapadnog viteštva. Naročito je obilježje viteštva epska pjesma. Ona je svagda nikla, gdje su se pojedinci vitezovi istaknuli nad mnoštvom ostaloga naroda,

---

[1] Miklosich, Beiträge zur Kenntnis der slavischen Volkspoesie. (Denkschriften der k. u. k. Akademie. Bd. XIX., 55.—114.)

[2] **М. Халанскій, Южно Славянскія сказанія о Кралевиће Маркѣ Варшава I. 1893., II. 1894., III. 1895. — Obznanu napisao T. Maretić, Rad 132.**

[3] **D. Prohaska, Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegovina, 164.**

koji nije smio da nosi oružja. U zakoniku cara Dušana taj je razred već odvojen od ostaloga naroda, koji kmetuje vlasteli i crkvi. Nema sumnje, da je junačka pjesma nastala za volju i u sredini junačkoga ili viteškoga društva. U pjesmi Marko Kraljević i vila (Karadžić II. 37.) brat Andrija pjeva Marku »o kraljevima i o Maćedoniji«, što je dokaz, da je vitez vitezu pjevao, a takovih dokaza ima više. Đorđe Branković kazuje, kako su knez Pavle i vojvoda Batori slavili pobjedu nad Turcima 1485. i igrali kolo na leševima pobijeđenih te pripijevali različne junačke pjesme. Juraj Križanić (u XVII. stoljeću) pripovijeda, da je kod Hrvata i Srba bio običaj, da na gozbama plemićâ vojnici, koji stoje njima iza leđa, pjevaju pjesme o junaštvima Kraljevića Marka i drugih[1]. »Mnogi Turci, a osobito Nikšići«, čitamo u jednom izvještaju »Nar. Novina« 1840., »želeći dobiti od vezira dar, a u isto doba i pohvalu sekli su svojim istim mrtvacima i ranjenim glave i pred vezira nosili, da tim u pjesmah svoje ime proslave«. Muška pjesma je dakle oglasnik viteške i vojničke slave.

Feudalno viteštvo srpsko poče propadati na Kosovu (1389.), ali ga preživje pjesma. Naročito u zapadnim krajevima, gdje se i očuvala najdulje srpska nezavisnost. Gospoda bježe u Hercegovinu i Primorje, a s njima putuje i pjesma na zapad. A tamo ju je i Vuk Karadžić našao najbolje sačuvanu. Tešan Podrugović, pjevač najljepših Vukovih pjesama, rodom je iz krajeva »negdje« između Bosne i Hercegovine.

U doba turskoga gospodstva p o j e d i n c i u narodu, h a j d u c i, u s k o c i i k a l u đ e r i čuvaju gospodsku predaju junačkom pjesmom i manastirskom knjigom »carostavnom«. U planinskim ležajima i manastirskim dvorištima pjevali bi s l i j e p i g u s l a r i onako, kako bi od kaluđera ili hajduka čuli pred zborom narodnim. Narod tako prima i predaje ono, što je čuo, kao svetu uspomenu. To je drugo doba u životu junačke pjesme, kad ona dobiva narodno i pučko obilježje. U to se doba događaju različite promjene u sadržaju, a može biti i u obliku pjesama. U to doba je bilježe i renesansni pjesnici od Hektorovića do Kačića mijenjajući je prema svome književnom ukusu. Razvitak junačke narodne pjesme prestaje u doba romantike.

122. Prema sadržaju možemo junačke narodne pjesme svrstati u cikluse i njih poređati vremenski. Prvi bi bili ciklusi n e h i s t o r i j s k i, a među njima mogli bismo razli-

[1] V. Jagić, Građa za slovinsku narodnu poeziju, Rad 37. — P. Popović, Pregled srpske književnosti, 78.

kovati sredovječne legendarne pjesme o Bogorodici i svecima i novije kao neke balade o Omeru i Merimi, o Momiru i Grozdani, o Hasanaginici, o braći Predragu i Nenadu i dr.[1] Glavni događaj, koji se usjekao u pamet pjevačima, jest **Propast carstva** na Kosovu i nada, da će Kosovo biti osvećeno. Gubitak cara i carstva nije ni u jednom narodnom pjesništvu toliko istaknut kao u srpskom.[2] U drugih su naroda kraljevi nemila i blijeda lica (Agamemnon, Gunter i Karlo Veliki). Da Srbi više žale za carstvom, dolazi otuda, što ono bijaše branič naroda protiv samovolje gospode i što bijaše skroz vjersko i nacionalno. Car Dušan ograničava samovolju vlastele, a stariji vladari slave se u crkvi kao sveci. Car Lazar je svet, on propada baš zato, što privoli »carstvu nebeskomu«. Taj pučki i religiozni smisao carstva sadržajem je pretkosovske i kosovske narodne epike, pa je zato nazivamo »ciklusom carskim«. To odgovara donekle pisanoj literaturi o istome predmetu u t. zv. »carostavnicima«. Taj ciklus obuhvata pjesme o Nemanjićima, o kralju Milutinu, Stefanu Dečanskom, o caru Dušanu, o caru Urošu, o kralju Vukašinu, o caru Lazaru, o starom Jug Bogdanu, o Milošu Obiliću, o Vuku Brankoviću, o kosovskom boju i propasti carstva. Pjesme o boju na Kosovu složi Stojan Novaković u jednu cjelinu pod imenom Kosovo 1871. Isti posao izvršiše malo drukčije fra Grga Martić i Armin Pavić: Narodne pjesme o boju na Kosovu god. 1389. (Zagreb 1886.). Slični su pokušaji Joksima Novića, Bezsonova, D'Avrila i Sr. J. Stojkovića.

O. 53. O čemu pjeva junačka pjesma?

Drugi je ciklus o Kraljeviću Marku.[3] Na Marka preneseno je vrlo mnogo kasnijih hajdučkih motiva, te je njegovo lice u narodnim pjesmama nejasno i puno protivnosti. Ali glavna je crta njegova značaja osvetnička; on obilazi sam, nenadano zatekne Turke na nedjelu i kazni ih, a slabe izbavlja iz nevolje i pomaže. Iz povijesti znamo za dva Marka. Jedan je Marko bio sin kralja Vukašina te vladaše po smrti očevoj (1371.) jednim dijelom države (Maćedonije) kao područnik ili vazal turski; drugi Marko, nazvan Vitez Marko, stajaše potkraj

---

[1] P. Popović, Pregled srpske književnosti, 93.—95.

[2] I. Holeček, Bosna i Hercegovina za vreme okupacije, preveo St. Miličević. (Izdanje »Dela«). Beograd 1903., 29.—40.

[3] T. Maretić, Naša narodna epika. Zagreb 1909., 138.

XV. vijeka u službi rumunjskoga gospodara Mihajla Hrabroga. Ovaj je Marko ratovao protiv Turaka, a bijaše također Srbin.[1] Kako je sva narodna epika tek usmena, oba se Marka slila u jedno lice u kraljevića, sina Vukašinova. Narodne pjesme o Marku skupi u cjelinu Ivan Filipović: Kraljević Marko u narodnih pjesmah (1880.), a prije njega učiniše to Nijemci I. N. Vogl i Carl Gröber.[2]

Treći ciklus obuhvata despote i vojvode u doba tursko: Brankoviće, Jakšiće i Crnojeviće.[3]

Četvrti je ciklus pjesama o bojevima za oslobođenje od Turaka. Ovaj ciklus seže izvan granica srpskoga naroda, jer se i ugarski kraljevi prihvaćaju borbe protiv Turaka. Tako je poznat u narodnoj pjesmi, jer vojuje s Turcima, kralj Matijaš (Matija Korvin) pa vojvode: Mihajlo Svilojević (Silágyi), Sibinjanin Janko (Ivan Hunjadi) ban Dojčin Petar (Dóczy) i drugi. Ovamo idu i pjesme o Uskocima. To su podrijetlom Hercegovci, koji ispred Turaka uskočiše u Dalmaciju, a odavle u Hrvatsko primorje, u Senj. Bijahu oni na moru isto, što u unutrašnjosti zemlje, to jest hajduci. Napadahu svaku vlast, a oteto darivahu siromasima. Najviše se osvećivahu Turcima. Uskoci i hajduci čuvari su nezavisnoga duha u narodu i duha oslobođenja. Najznamenitiji Uskoci Janković Stojan, Smiljanić Tadija, od Zadra Todor slave se u pjesmama, a od hajduka mnogo su poznati: Starina Novak, Deli Radivoj, Bajo Pivljanin, Mijat Tomić, Kostreš Harambaša, Sočivica Lazar i drugi. To je doba od XVI. do XIX. vijeka. Novi odsjek u djelu oko oslobođenja nastaje, kad se potkraj XVIII. stoljeća diže Crna Gora, a god. 1804. Šumadija, da se oslobode i protjeraju Turke.

O tima događajima pjevaju mnoge naročite pjesme, a najljepša je »Početak bune protiv dahija« od Filipa Višnjića.

Hrvati pjevahu o svojim junacima, a neki su im zajednički sa Srbima na pr. Kraljević Marko, Sibinjanin Janko, braća Jakšići i drugi. Napose pjevahu o Zrinovićima i ostaloj gospodi hrvatskoj.

---

[1] P. Popović, Pregled, 143.

[2] Značaj Kraljevića Marka opisao je V. Jagić, Kraljević Marko, kurz skizziert nach der serb. Volksdichtung, Archiv f. sl. Ph. V. 1881., 439.

[3] O trećem i četvrtom ciklusu P. Popović, Pregled, 115.—138.; 414.—417.

Muslimani pjevahu o svojim junacima istim načinom, kako Srbi o svojima, pa ima njihovih pjesama već od 16. stoljeća. Muslimanski su junaci: Đerđelez Alija, Musa Kesedžija, Mustaj beg i dr.

123. Pjevač epske pjesme ne smatra sebe pjesnikom, nego glasnikom, koji oglašuje istiniti događaj. To oglašivanje ima da bude što svečanije, i zato glasnik uzima u ruke gusle i pjeva. On udara jače u gusle, kad hoće, da mu se glas dalje čuje. Biva da se pjevač tako zanese, te sve jače i jače viče, a u gusle onda i ne udara, već samo recitira i tu ga već zahvaća bujica događaja, on plane i u oduševljenju govori sve brže i brže. Oblik stiha mu onda ne služi drukčije negoli kao pomagalo pamćenja, jer lakše se pamti neki pravilni vezani oblik nego nepravilan i nevezan. Pjevač ne ide ni za tim, da mu se naglas podudara s taktom ritma, jer mu nije do melodije ni do ritmike, već samo do sadržaja. Najbolji Vukov »pjevač« nije znao ili nije htio da pjeva deseterce, nego ih je govorio. Jedan je razlog, iz kojega izviru izvanje osobine i tehnika junačke narodne pjesme, a taj je, što je pjevač pjeva ili govori mnoštvu. Tko stoji pred mnogima, mora da udešava svoje predavanje što jasnije i stvarnije, jer hoće da ga svaki čuje i razumije. Zbog toga će na to paziti, da važnije stvari ponavlja, jer u mnoštvu ima ljudi slabe pameti. On će se zbog mnoštva uteći opće poznatim obratima i upotrijebit će za određene situacije iste društvene fraze, on će početi pjesmu, kako je običaj, i po običaju će je završiti, njegova će lica učiniti u određenoj zgodi ono, što treba da učini junak po mišljenju sviju.

Kako se pjeva junačka pjesma u narodu?

Lica u pjesmama će govoriti i postupati tipično, a nikako lično, jer je svaka kretnja za volju mnogima.

Treći je razlog naročitoj tehnici epske pjesme, što ona radi o prošlim događajima. Ona je stoga jednolika i mirna, bez lične pjevačeve namjere i koristi, bez izricanja straha i mržnje, bez bojazni i nade — objektivna.

Četvrti je razlog osobitosti narodne pjesme, što se ona ne piše, već govori. Pjevač ne vidi svoje pjesme u cijelosti, pa i ne može da je udesi i poređa tako, da dijelovi njezini izađu odmjereni, da se nigdje ne ponove i ne protive. On se i u tvorbi stiha utječe takovim slobodama, kojih ne nalazimo u pjesnika-pisca.

S tih unutrašnjih razloga nalazimo ovakove naročite osobine u narodnoj pjesmi:

Metrika junačkih pjesama.

124. Najobičniji je stih junačke narodne pjesme d e s e t e r a c, a deset slogova broji obično i najjednostavnija rečenica: Konja jaše Kraljeviću Marko, (tu je vok. Kraljeviću mjesto nom. Kraljević, da izađe odmjeren broj, to jest 10 slogova) »Iz oblaka tiha rosa pada«, »Oj čuješ li Pavle, gospodaru« i t. d. U narodnim pjesmama, koje su zapisane u renesansno doba, stih je šesnaesterac (ili petnaesterac) na pr. »Dva su brata jezdila, planinome konja dobra«.

Deseterac pokazuje sva obilježja, koja izviru iz u s m e n o g a predavanja, a dugi stih ona, koja izviru iz pismenoga predavanja. Deseterac ima, može se reći, uvijek deset slogova i stalan odmor iza četvrtoga sloga; raspada se prema tome u dva članka, od kojih prvi ima četiri sloga, a drugi šest. Dugi stih nema stalnoga broja slogova za svoju cjelinu, tako ga nema ni za svoje članke. Deseterac je stih silabičan, vezan uz stalan broj slogova, a dugi stih je rastegljiv, broj slogova mu nije određen, premda ih je obično 15 ili 16. Ni deseterac ni dugi stih ne osnivaju se na akcentu, t. j. ne može se dokazati, da bi naglašeni i nenaglašeni slogovi stajali na stalnim mjestima u stihu. To vrijedi i za sve druge naše narodne stihove, što ih nalazimo u ženskim pjesmama.[1]

Ukrasna sredstva.

U k r a s n i p r i d j e v i nalaze se stalno uz neke imenice, a nijesu nimalo »ukrasni«, nego kazuju isto, što i sama imenica, t. j. glavno njeno prirodno svojstvo. Nazivamo ih »ukrasnima« prema renesansnoj poetici, koja s pravom zove tako pridjeve u Ilijadi i drugim epima. Pridjev je u našoj narodnoj pjesmi upravo obilježan ili t i p i č a n: zeleno polje, bijeli grad, crna zemlja, dobar konj, stara majka, ludo dijete, sveta nedjelja, i objašnjuje se onim razlogom, da se pjesma pjeva pred mnoštvom. To je pogled mnoštva na polje, grad, zemlju i t. d., pogled zbirni, tipički, nelični.

P o r e d b e su također tipične i obične, ne sežu daleko, a kazuju, što je samo sobom jasno: »zakukaše k a n o k u k a v i c e«;

»Dva su bora naporedo rasla,
među njima tankovrha jela;

---

[1] T. Maretić, Naša narodna epika, 36 i d.: Tehnika i uopće način prikazivanja.

to ne bila dva bora zelena,
ni među njima tankovrha jela,
već to bila dva brata rođena:
jedno Pavle, a drugo Radule,
među njima sestrica Jelica«.

Ta poredba ima oblik antiteze i stalan poredaj (B, ne B, već A), pa je nalazimo češće u narodnoj pjesmi. Rijetko su poredbe smjelijega i umjetnijega sklopa: »A barjaci kao i oblaci« (t. j. bilo ih je kao oblaka). Ljepota narodnih poredaba drukčija je nego u umjetnih.

Stajaće riječi, kojima se zamjenjuju druge riječi običnoga govora: babo-otac, gospodar-muž, ljuba-žena i drugo, nijesu zapravo nikakve zamjene, već tipični narodni termini, koji se u istom značenju upotrebljavaju i u govoru, a nesamo u pjesmi.

Stajaći brojevi: sedam, trideset, trista; osam, osamdeset, dolaze zato, jer se mogu zgodno metrički svrstati u deseterac.

Stereotipni su počeci i svršeci pjesama, a u pjesmi su stereotipni pozdravi, pitanja, odgovori, stereotipne su hiperbole i tautologije, i to s razloga, što je mnoštvo na njih naviklo i što ono daje svoj ukus pjevaču. Na primjer: »Vino piju do dva pobratima«; »Što protuži rano u nedelju«; »Bože mili! čuda velikoga!«

2. Ženske pjesme.

125. Najveći dio ženskih narodnih pjesama ima značenje društveno ili zadružno. Nijesu one drugo no popratnice najvažnijim časovima života, one su prava narodna poezija. Pjevaju se pri kolijevci, na svadbi, na sprovodu, kod rada (sjetve i **žetve**), na godišnjim sla- 0.54
vama i svetkovinama, o Božiću, o Duhovima s poganskim obrednim ostacima (Kolede, Dodole), na sijelu i u kolu. Ne pjeva ih jedan mnoštvu, nego ih pjeva mnoštvo zajedno.

Posebni odio čine dakako pjesme ljubavne, one su naprotiv pjesme pojedinaca, lične, pjesme o ličnom bolu, čežnji, radosti. Ali ima i među ljubavnim pjesmama mnogih, koje se pjevaju od običaja, pred mnogima i zajedno s mnoštvom, u kolu, pri vjenčanju, kad nevjesta ulazi u zadrugu i u drugim zgodama. Tima je pjesmama opet, premda su ljubavne, obilježje zadružno.

Treća su vrsta ženskih pjesama: muslimanske **sev-** 0.55
dalinke (sevdah-ljubav). One imaju sve oznake gospodskoga shvaćanja ljubavi, tu jače izbija lična strast i

žudnja, pjesma izilazi raskošnija i može da bude frivolna, što zadružna nikada ne može da bude. U sevdalinki je ljubav avantura, pa je njen junak nestašan, raspojasan, siledžija, čobanin, čelebija (gospodičić), bećar, za kojim uzdiše čak i careva kći. Vjenčanje, vjera i nevjera, osveta ženska, samoubistvo tu je glavni sadržaj.

Stih. 126. Prema društvenoj svrsi ženska pjesma je različitog razmjera, ritma i napjeva. Svagda se pjeva, a nikada ne govori, melodija je često glavnija od samoga teksta, pa je katkada sadržaj zbog nje izvještačen, gola igra riječima. Za volju glazbenom dojmu ponavljaju se slogovi, riječi, rečenice, stihovi u obliku pripjeva.

Stih ima 4—14 slogova. Osmerci, deseterci i dvanaesterci imaju po dva članka, a jedanaesterci, trinaesterci i četrnaesterci po tri. Značajni su pripjevi, u kojima se često bez formalne veze stavlja usklik, ime, ili se ponavlja koja naročita misao. Srokovi nijesu tako obvezatni kao u umjetnoj pjesmi, jer se glazbena sila postizava već samim n a p j e v o m.

Stil. G o v o r ženske pjesme ima oznake ženske duše, nije miran ni objektivan, već pun iznenađenja, hirovit, šaren, paradoksan. S jedne slike skače k drugoj divnim skokom: »Kiša pada, trava raste, lijepa godina — U dragog su crne oči, al ga ne ću ja«. Ali dugom predajom nastala su i tu stereotipna mjesta zajednička, nelična. Svježina, izvornost u nekim je pjesmama prividna, naslijeđena i naučena, pa se može lako nasljedovati.

Pridjevi, poredbe, stereotipna mjesta su u njoj kao u epskoj pjesmi za određeni sujet i momenat života.

Vrlo često dobiva ženska narodna pjesma o k v i r odatle, što pjevač ili pjevačica p r o g o v a r a nekomu ili se r a z g o v a r a s kime. Time se ona razlikuje od umjetne pjesme, koja je skoro svagda lična izjava bez obzira na slušatelja, jer narodna pjevačica ili pjevač govori nekako sam sa sobom u monologu. U ženskoj pjesmi, moramo pomišljati, da je onaj, komu se pjevač obraća, nazočan ili da će mu stići glas. Ta osnova daje pjesmi neposrednost, neku zornost i dramatičnost. Zato joj je stih o d s j e č e n, k r a t a k i o d l u č a n.

Ženska narodna pjesma ima visoku pjesničku vrijednost. Njezine osobine nasljedovali su umjetni pjesnici u cijelom 19. vijeku.

127. Prozom izriče narod svoje iskustvo u svakidašnjem životu, a za svečane časove služi se stihovima. Prozom je ocrtano i iskazano ponajviše ono, što je s m i j e š n o, n i s k o ili što je e g z o t i č n o, b a j o s l o v n o, što se nije nikada dogodilo. Prema tome sadržaju narod tvori: pripovijesti, bajke, priče, gatke, pitalice, varalice, presude, basne i poslovice. To je poezija naročito starijih ljudi, zimskih večeri u družini, putnička zabava. U pripovijetkama se razgrijava mašta ili razigrava humor naroda. Motivi, koji pokreću pripovijetke, jesu: čudo, usud, đavao, mora i kletva, novac, blago, škrtost i t. d. Proza O. 56

Narod priča ponajviše u dijalogu. Gradi kratke rečenice, ne spaja ih veznicima, nego ih nagomilava asindetički. U poetičkim pričama voli preciozne atribute: zlatan, biseran. Imenice voli općenite, lica ostaju bezimena: carev sin, carevna, car. U humorističkim proizvodima nasuprot ističe najličnije prišivke i najlokalnije crte, imena su Ćiro, Mujo i t. d. Mjesto je u pričama negdje u idealnoj daljini, »u devetom carstvu« ili obično: spilja, kula. Oblik.

Kako je narodna proza ponajviše međunarodna, njene se hrvatske i srpske crte danas još ne mogu naučno utvrditi.

3. P o g l e d r o m a n t i k â n a n a r o d n u p o e z i j u.[1]

128. Romantika je htjela da na osnovi narodne poezije izgradi novu umjetnu i s a m o n i k l u n a r o d n u k n j i ž e v n o s t. U pjesničkom blagu naroda ona nalazi, što treba, da se umjetna književnost nacionalizira: j e z i k, s t i l, n a r o d n u p r o š l o s t najviše u epskim, a n a r o d n o o s j e ć a n j e najviše u lirskim pjesmama, m u d r o v a n j e i f i l o z o f i j u u prozi i poeziji naroda. U nas Hrvata i Srba bila su još dva naročita razloga, s kojih stadosmo nasljedovati svoju narodnu poeziju: prvo, što su je u velike cijenili drugi narodi, i drugo, što u nas ne bijaše veze s velikom starijom našom umjetnom književnosti. Iza Nijemaca Grimma i Goethea upoznaše našu narodnu poeziju Francuzi i Englezi iz njemačkog prijevoda gospođice Talvj (Therese Albertine Luize von Jakob): Volkslieder der Serben, 1825. i W. Gerharda: Wila, serbische Volkslieder und Heldenmärchen, Leipzig 1827.,

---

[1] M. Ćurčin, Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur. Leipzig 1905.

2 sveska. — Iste godine izda francuski romantik Prosper Mérimée anonimno svoje izmišljene pjesme kao prave narodne, kao da su zapisane u južnoslavenskim krajevima: La Guzla, ou choix de poésies illyriques, recuéillies dans la Dalmatie, la Bosnie, la Croatie et l'Herzegovina. Paris 1827. — Nekih 12 balada iz te knjige prevede veliki ruski pjesnik Aleksandar Puškin. I Englez John Bowring prevari se te prevede iz te zbirke Servian popular poetry, London 1827. — God. 1840. razotkrio je Mérimée svijetu sam svoju mistifikaciju. — God. 1850. izdala je kći Vuka Karadžića Wilhelmina u njemačkom prijevodu očevu zbirku Srpskih narodnih pripovijedaka. Kraj tolike slave zanijela je narodna poezija i naše pjesnike i preporoditelje. Vraz objavljuje njezinu važnost i ističe, da joj se divi »čitav učeni svijet«. Časopis »Danica« upozorava pisce, da se u narodnoj poeziji nalazi: »značajnost i vlastovitost« našega naroda: »prekrasne ove narodne pjesme nastale su kod puka bez namjere i znanja zvirajuće iz samoga ćutenja narodnosti u naravskoj prostoći, a uprav u toj prostoći stoji za nas neispisljiva ljepota, koja tim veće zanimanje uzbuđava« (Danica 1835.). Dalmatinac Nikola Tommaseo ističe protiv stare klasičke književnosti talijanske naivnu i nevinu ljepotu naše narodne, u kojoj da nema ropskog nasljedovanja »literarne« ljepote (Iz časopisa Favilla u Danici 1835.).

4. Zbirke narodnih pjesama.[1]

Junačke pjesme. 129. Pored Vuka i poslije njega dali su se mnogi na sabiranje narodnih pjesama. Najznatnije su zbirke junačkih pjesama ove:

Simo Milutinović: Pjevanija cernogorska i hercegovačka I. Budim 1833., II. Leipzig 1837. — Petar Petrović Njegoš: Ogledalo srpsko, Beograd 1845., II. izd. Cetinje 1895. — Jukić i Martić, Narodne pjesme bosanske i hercegovačke, Osijek 1858., II. izd. Mostar 1892. — Luka Marjanović: Hrvatske narodne pjesme. Zagreb 1864. — Božidar Petranović: Srpske narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine I.—III. Sarajevo i Beograd 1867. do 1870. — Kosta Hörmann: Narodne pjesme muhamedovaca u Bosni i Hercegovini I.—II, Sarajevo 1888.—1889. — Ivan Broz i Stjepan Bosanac: Hrvatske narodne pjesme I., skupila i izdala Matica Hrvatska, Zagreb 1896. — Stj. Bosanac: Hrvatske narodne pjesme II., izdala Matica

---

[1] P. Popović, Pregled, 402. i d.

Hrvatska, Zagreb 1897. — Luka Marjanović: Hrvatske narodne pjesme III.—IV., izd. Matica Hrv. Zagreb 1898. do 1899. — Narodna pjesmarica. Izd. Matica Dalm., Zadar 1902. (I. izd. prir. Mile Pavlinović 1875., II. 1887., III. 1895., IV. 1902.). — Starije junačke pjesme, naročito dugoga razmjera izdao ih Baltazar Bogišić: Narodne pjesme iz starijih najviše iz primorskih zapisa. Beograd 1878.

130. Osim u Vuka (I. knj.) nalaze se ženske pjesme u ovim zbirkama: **Ženske pjesme.**

Mato Topalović: »Tamburaši ilirski iliti nar. pjesme ilirske«, Osijek 1842. — Ivan Kukuljević-Sakcinski: Pjesme... s dodatkom pjesama puka hrvatskoga. Različita djela. Knj. IV. Zagreb 1874. — St. Bošković: Bačvanske pjesme, Novi Sad 1863., II. izd. 1870.., III. izdanje 1879. — Plohl-Herdvigov: Hrvatske narodne pjesme, 3 sveske, Varaždin 1868. do 1876. — D. Rajković: Srpske narodne pjesme (ženske) iz Slavonije, Novi Sad 1869. — F. Kurelac: Jačke ili narodne pěsme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga, Zagreb 1871. — Luka Ilić-Oriovčanin: Slavonske varoške pjesme, Zagreb 1844.—1847. — St. Mažuranić: Hrv. nar. pjesme sakupljene stranom po Primorju, a stranom po Granici. I. Senj 1876. — Franjo Kuhač: Južnoslovjenske narodne popjevke, četiri knjige, Zagreb 1878.—1881. — Naša Sloga: Hrvatske narodne pjesme, što se pjevaju u Istri i na kvarnerskih otocih. Trst. 1879. — S. N. Davidović: Srpske narodne pjesme iz Bosne (ženske), Pančevo 1884. — N. Begović: Srpske narodne pjesme iz Like i Banije, I. Zagreb 1885. — Vuk Vrčević: Srpske narodne pjesme ženske 1886. — P. Mirković: Srpske narodne pjesme (gerzovske i đevojačke) iz Bosne. Pančevo 1886. — Kamilo Blagajić: Hrvatske narodne pjesme i pripovijetke iz Bosne, Zagreb 1886. — Ivan Zovko: Hercegovke i Bosanke, Sarajevo 1888. — G. Nikolić: Srpske narodne pjesme, skupio ih u Sremu I. 1888., II. iz Srema, Like i Banije, Novi Sad 1889. — M. Milanović: Srpske narodne pjesme ženske, Sarajevo 1893. — M. Dželaludin Kurt: Hrvatske narodne ženske pjesme, Zagreb 1902. — Abdul Hak: Muslimanske sevdalinke, narodne pjesme, skupila i izdala Matica Hrvatska, knj. V., drugi odio: ženske pjesme, Zagreb 1909.

Prije XIX. stoljeća nalazimo u dubrovačkih pisaca, već u najranijih na pr. u Držića ženskih pjesama na narodnu. Od svih je najviše izašla na glas pjesma »Hasanaginica«, što ju je zabilježio A. Fortis u svome djelu Viaggio in Dalmazia, Venezia 1774.

Pripovijetke i ostala proza.

131. Osim Vukove zbirke narodnih pripovijedaka poznate su: Mijat Stojanović. Pučke pripovijetke i pjesme, Zagreb 1867. — Bosanske narodne pripovjedke. Sv. I. Skupio i na svijet izdao zbor redovničke omladine bosanske u Djakovu, Sisak 1870. — Vuk Vrčević: Narodne basne, Dubrovnik 1888.; — Srpske narodne pripovijetke ponajviše kratke i šaljive, Beograd 1868.; — Narodne satirično-zanimljive podrugačice, Dubrovnik 1883. — M. Kordunaš: Srpske narodne pripovijetke slijepca Rade Rapajića, Novi Sad 1892. — Luka Grotić Bjelokosić: Stotine šaljivih priča, Mostar 1902. — Joanikije Pamučina: Šaljive srpske narodne pripovijetke I., Mostar Mala Biblioteka (39.) 1902. — Jerem. Karadžić: Srpske narodne pripovijetke, Mostar, Mala Biblioteka (92.), 1905. — Tihomir Ostojić: Srpske narodne pripovijetke (gatke). Izdanje Matice Srpske u Dubrovniku knj. 2. 1911. — Dr. David Bogdanović: Izabrane narodne pripovijetke. Zagreb 1914.

IV. Prvi srpski romantici i nasljedovatelji narodne poezije.

Društvena osnova.

132. Prvi nasljedovatelji narodne poezije javljaju se iz onih krajeva, u kojima se još nije stvarao prosvijećeni građanski razred, a bujao je život narodni u patrijarhalnome obliku. U Bosni i Crnoj Gori, gdje su društveni odnosi još posve »epski«, javljaju se dva pjesnika, koji nasljeduju junačku narodnu pjesmu. U Slavoniji, gdje je jaka narodna zadruga, javlja se prvi nasljedovatelj ženske narodne pjesme.

133. 1. **Sima Milutinović** (1791.—1847.).[1]

Život.

Rodio se u Sarajevu od oca trgovca. S roditeljima dolazi u Srbiji, bije se u oba ustanka, luta po Austriji i Njemačkoj. U Leipzigu sluša filozofa Kruga, upoznaje se s Goetheom, Jakobom Grimmom, Uhlandom i Talvjevom. Zatim ode u Crnu Goru za sekretara vladike Petra I. i za učitelja njegovu sinovcu Radu, potonjem Petru II. — God. 1842. postane sekretar ministra prosvjete u Beogradu, a tamo i umre.

Djela.

Epska su mu djela: zbirka narodnih pjesama Pjevanija cernogorska i hercegovačka (1833.) i pjesme Serbijanka (1836.), Trojesestarstvo (1837.), Trojebratstvo (1844.). — Historijske drame: Dika Crnogorska (1835.) i Tragedija Obilić (1837.). — Napisao još Istoriju Crne Gore od iskona do

[1] J. Skerlić, Istorija nove srpske književnosti, 156.—163.

novijeg doba (1835.) i Istoriju Serbije od početka 1813. do konca 1815. g.

U Milutinovićevu se radu još ukrštava utjecaj pseudoklasičke obrazovanosti s romantičkom težnjom da bude originalan i narodan. On tumači na pr. »koledke« kao »tri Gracije«, ispoređuje priče s grčkom mitologijom. Kasnije, u drugom izdanju svoje Pjevanije Milutinović odustaje od takove pseudoklasičke učenosti, shvaća, da ona ne ide uz narodnu poeziju. Svojim epskolirskim djelima htjede dati Ilijadu prvog ustanka srpskog. Miješa alegoriju i mitologiju s narodnim stilom. Jezik mu je bez jedinstva, fantastička mješavina književnih, narodnih i ličnih elemenata. **Književna značajka.**

134. 2. **Petar Petrović Njegoš** (1813.—1851.).[1]

Rodio se u Njegušima u Crnoj Gori. Vladika Petar I. bijaše mu stric i uze ga k sebi, da ga odgoji za svoga nasljednika. Uči u Boci Kotorskoj. Od 1827.—1830. učiteljem mu je Simo Milutinović. God. 1831. prihvati vladu nad Crnom Gorom. God. 1833. putuje u Petrograd, da se zavladiči. Vrati se i uređuje svoju zemlju, diže škole, zabranjuje krvnu osvetu, brani Crnu Goru od napadaja turskih. Po drugi put ode u Rusiju 1837. zadržavši se prije toga u Beču (1836.). G. 1846. opet je u državnom poslu u Beču. Razboljevši se od sušice polazi na liječenje u Italiju 1850. Doskora se vrati na Cetinje i umre. **Život.**

Saznavši Njegoš od Milutinovića za ljepotu i značenje narodne pjesme, izdaje zbirku Ogledalo srbsko (1845.) — Zatim stvara filozofskodruštvena, historijska i dramatskoepska djela: Luča Mikrokozma (1845.), Gorski Vijenac (1847.) i Lažni car Šćepan Mali 1851.). **Djela.**

Utjecaj narodne pjesme javlja se u njegovim najzrelijim djelima. Najznatnije među njima je Gorski Vijenac. Pjesma je tako izvedena, da je »iz glave cijela naroda«, »da zažiga k viteštvu« i oslobođenju srpstva od turske vlasti. Historijski je događaj, da su Crnogorci u početku 18. vijeka po dogovoru napali i ubili sve muslimane u Crnoj Gori i tako se riješili turskog vazalstva. U »Gorskom Vijencu« se prikazuje dogovor Crnogoraca uoči toga čina. Pjesnik meće u usta vladike Danila više opravdanje toga djela. Muslimani su mu srpske poturice, koji nijesu u iskrenom odnosu ni prema muslimanstvu, već drže, da mogu silom globiti i tlačiti raju. »Al tirjanstvu stati nogom za vrat, dovesti ga poznaniju prava, to je ljudska dužnost najsvetija!« **Gorski Vijenac. O. 57.**

---

[1] J. Skerlić, 175.—187.

Književna značajka. U Gorskom Vijencu ukrštava se stil klasičke ode s narodnim govorom, ideja prosvjećenja i čovječnosti s idejom narodnosti. Danilo govori: »Bože dragi, koji sve upravljaš, koji sjediš na prijestol nebeski te mogućim zažižeš pogledom sva svijetla kola u prostoru te koji si razvija prašinu ispod tvoga trona svijetloga i nazva je tvojim mirovima« (svijetovima), a to sjeća na deizam Dositeja i njemačkih klasika. Vuk Mićunović veli književno: »U veselo carstvo poezije«. — Pakao se zove tartar, zloduh — demon, mjesec — luna, dakle sve klasičke riječi. Ali glavnu cijenu prima pjesma ipak od izvornoga slikovitoga stila narodnoga i obilja narodne filozofije, n. pr.: »U dobru je lako dobro biti, na muci se poznaju junaci«. Od 1847. do 1909. djelo je doživjelo 16 izdanja, i to 4 latinicom. Prevedeno je na sve slavenske jezike, zatim na njemački, talijanski, švedski i madžarski.

135. 3. **Branko Radičević** (1824.—1853.).[1]

Život. Rodio se u Brodu na Savi od oca carinskoga činovnika, koji služi u različitim mjestima. U Zemunu uči osnovnu školu, u Karlovcima i Temišvaru gimnaziju. God. 1843. upiše se u Beču na prava i tu se upozna s Karadžićem. G. 1848.—1849. kod kuće je u Zemunu. Zatim prijeđe u Beču na medicinu, ali ga uskoro svlada bolest. Umr'o je u bečkoj bolnici od sušice u 28. godini.

Djela. O. 58. **Pjesme I.**, u Beču 1847. i II. u Beču 1851., a otac mu poslije smrti izdao još i III. knj. 1862. g.

Književna značajka. Utjecaj Karadžićev u Beču i pomoć srpskoga rječnika razviše onu svježu pjesničku prirodu, što je sazrela u Radičevića, dok bijaše još đak u Srijemu. Srijem vinorodni, bogati i narodni, pun pjesama dade Branku raspoloženje. Nikada se do njega nije pjevalo tako subjektivno, slobodno, neposredno iz života, neučeno. Brankove pjesme, prkosne, hirovite, mladenačke zasjenjuju blijedu literarnu poeziju prosvijećenih, pseudoklasičkih oda, epigrama i prigodnica staroga naraštaja. A to je baš tražila romantika. Književno su utjecali na Radičevića najviše engleski pjesnik Byron i njemački byronisti. Očituje se to u elegiji, bolnoj čežnji za mladošću i za proljećem, što u nepovrat gine. »Đački rastanak«, pjesma đačkoga veselja i slobode, i »Kad mlidija' umreti«, pjesma slutnje i sjete, dvije su krajnosti u Brankovoj lirici. Književnu važnost mu je imala pjesma »Put«, kojom se na Heineov način ruga Ka-

[1] J. Skerlić, 279.—288.

radžićevim protivnicima. Ima od Branka i nekoliko baladnih i epskih pjesama: Gojko (1848.), Osveta, Stojan, Ltopljenica, Uroš i Hajdukov grob (1849.), ali te zaostaju za lirskima.

136. 4. **Jovan Sterija Popović** (1806.—1856.).[1]

Rodom iz Vršca u Banatu. Nakon gimnazijskih nauka u Temišvaru i Pešti i pravničkih u Kežmarku bijaše najprije profesor latinskog jezika u nekoj privatnoj školi, a zatim advokat. Srpska ga vlada pozove za profesora u licej u Kragujevcu, a g. 1842. postade načelnik ministarstva prosvjete. G. 1848. polazi u Vršac, ali se g. 1849., kod je madžarska vojska zauzela to mjesto, vrati u Beograd i tamo je ostao do kraja revolucije. Onda se vrati opet u Vršac, gdje i umre. **Život.**

God. 1828. izašao je njegov roman Boj na Kosovu, ili Milan Toplica i Zoraida. U tome romanu posrbio je francuski roman XVIII. vijeka nekoga Floriana. Isprva dramatizuje srpske narodne pjesme i piše nekoliko historijskoromantičkih drama: Nevinost, ili Svetislav i Mileva (1827.), Miloš Obilić (1828.) i Naod Simeon (1830.). Iza ovih romantičkih proizvoda Popović ustaje protiv romantike i piše karakternu komediju Laža i paralaža (1830.) protiv tudjinskog odgoja, zatim komedije Tvrdica poznatu i pod natpisom Kir Janja (1837.), Zła žena (1838.) i Pokondirena tikva (1838.). Iste je godine izdao Roman bez romana, pripovijest, u kojoj na način Sternea, engleskog humorista, i Wielanda, njemačkog klasika, izvrgava ruglu smiješne stvari viteških romana, kakove pisaše i on sam u mladosti na način Milovana Vidakovića. Četrdesetih godina piše najbolje svoje »komedije naravi«, komedije donekle socijalne: Ženidba i udadba (1842.), **Rodoljubci** (1848.), Beograd nekad i sad (1853.), a uporedo i historijske tragedije, u kojima se ipak nije oteo utjecaju romantike: Smrt Stjepana Dečanskog (1841.), Ajduci (1842.), Vladislav (1842.), Lahan (1842.), Skerderbeg i San Kraljevića Marka (1847.) — Napokon god. 1854. izda zbirku pjesama Davorje, u kojima pjeva općečovječanske ideje s mnogo pesimizma. **Djela.** **O. 59.**

Premda bijaše i ispred Sterije Popovića dramatičkih proizvoda srpskih, ipak nazvaše njega »ocem novije srpske drame«, jer je dao cijeli repertoir vrlo dobrih komedija. Po svojim sklonostima on je konzervativac i realist pa piše karikature romantika, revolucionaraca i nacionalista, **Književna značajka.**

[1] J. Skerlić, 163.—174.

a vraća se idejama humanista 18. stoljeća i smatra svojom zadaćom da poučava, liječi i ispravlja. On je rođeni komediograf. Od ozbiljnih drama najpoznatija mu je »Ajduci«. Njegov svijet je građansko srpsko društvo u Banatu, pa je njegovim djelima najbolje mjesto uz romane Jaše Ignjatovića. U novije vrijeme, kad je kritika pošla istim smjerom kao u doba Popovića, zaboravljeni je pisac proglašen »jednim od najboljih i najumnijih pjesnika srpskih, prvim realistom i osnivačem komedije u srpskoj književnosti, prvim modernim literatom srpskim u pravom smislu riječi« (Skerlić).

Opći pogled na prve srpske romantike. 137. Vuk Karadžić, otkriće narodnih pjesama, njihova slava u Evropi, Sima Milutinović, Petar Petrović Njegoš i Branko Radičević imaju epohalno značenje u srpskoj književnosti, a vrlo veliko i u hrvatskoj, jer otvaraju književnosti nove izvore, nova sredstva i nove ciljeve. Oni stvaraju umjetnu narodnu književnost na romantičkoj osnovi. — Jovan Sterija Popović njihov je suvremenik, ali on je duhovit protivnik romantičkoga nacionalizma.

V. Ilirizam.[1]

1830.—1850.

Društvena osnova.[2] 138. Na prijelazu u 19. stoljeće pada prevlast vlastele u svoj Evropi. Francuzi, pod vodstvom Napoleonovim, unose svuda svoje demokratske misli. Val toga novoga duha uskoleba i hrvatske raskomadane i ograđene političke oblasti. Pala je dubrovačka republika, iščezla mletačka vlast u Dalmaciji, a jedan dio Hrvatske dospije u novo kraljevstvo, Napoleonovu Iliriju, koja obuhvataše osim Dalmacije i Dubrovnika slovenske alpske krajeve i Hrvatsku južno od Save i Kupe. Taj novi politički okvir zbliži Hrvate i dovede ih do spoznanja, da oni nijesu tek Dalmatinci, Hrvati, Bošnjaci, Dubrovčani, Korutanci, Štajeri i Kranjci, nego da su svi zajedno jedan narod ilirski.

Tu su misao zatrebali naročito Hrvati, kad su Madžari razvili u Ugarskoj ideju, da sve zemlje krune sv. Stjepana moraju biti ujedinjene i jednim narodnim jezikom mađžarskim. Tu njihovu misao izazva politika Josipa II., koja je išla za tim, da svu državu ujedini s po-

---

[1] Đ. Šurmin, Hrvatski preporod Zagreb. I. 1903., II. 1904.

[2] F. Šišić, Hrvatska povijest III. dio. Zagreb 1913., Mala knjižnica Matice Hrvatske sv. VII. str. 66. i d.

moću jednoga državnoga, i to njemačkoga jezika i središnje vlade. Najprije se Hrvati i Madžari složiše protiv austrijske vlade sklopivši (1790.) užu gospodarsku vezu. Ali kad su Madžari na osnovi te sloge zatražili i jedinstvo u madžarstvu, Hrvati se pobojaše za svoju političku individualnost i živo stadoše braniti latinski jezik, to jest status quo. Dvor im povlađuje. Oko toga pitanja traje borba »hrvatskih staleža i redova« na zajedničkom saboru u Požunu i u županijskim skupštinama hrvatskim i slavonskim od god. 1790. do 1835. Napokon Hrvati oko god. 1830. popustiše, i Madžari već određivahu rok, do kojega će madžarski jezik postati službenim u svim javnim uredima i školama Hrvatske i Slavonije.

Dok su se »staleži i redovi«, vlastela i svećenici tako branili pozivajući se na zakone i pravo, na carske odredbe, na historiju odnosa između Hrvatske i Ugarske, stigao je jedan mladi naraštaj, koji se pozivaše na novo i realnije pravo, na pravo živoga naroda. Bijahu to mladi jurati, đaci, klerici, učitelji, ljudi bez privilegija, iz nižih društvenih vrsta, sinovi građana i seljaka, zadojeni novim, narodnim, demokratskim i romantičkim mislima.

Na njemačkim sveučilištima u Beču i Gracu i na pravničkoj akademiji u Zagrebu hrvatska je omladina primila od svojih profesora nove romantičke pojmove o narodnosti, a sastajući se s mladim Srbima i Slovencima stade u tuđini osjećati, da je s njima po narodnosti jedna cjelina. Najraniji je narodnjak među tim mladim đacima Karlovčanin Juro Šporer. On je kao slušatelj medicine izdao god. 1818. u Beču Oglas, kojim poziva domoroce na pretplatu i suradivanje u novinama Oglasniku Ilirskom. U Gracu osnovaše đaci još prije god. 1827. Ilirski klub. Tamo se sastajao mladi Ljudevit Gaj s mladim Srbima Božidarom Petranovićem i Mojsijem Baltićem i učio je od njih štokavštinu, ćirilicu i narodne pjesme, što ih je izdao Vuk Stefanović Karadžić. Tamo su zajedno čitali Kačićev Razgovor i Farlattijev Illyricum sacrum. — U Beču bijaše opet drugo kolo omladinaca. U prostorijama »Morgenstern« sastaje se klub »Danica«, simbol novoga probuđenja, zore narodnog preporoda. — U Zagrebu nađe se treće kolo: Vjekoslav Babukić, Andrija Derkos, Antun Mažuranić, Dragutin Rakovac, Matija Smodek, a vođa i govornik im je Ljudevit Gaj.

Zagrebačko društvo.

U Zagrebu bijaše slika društvenoga života uoči ilirizma vrlo šarena. Jedan dio plemstva imao je rodbinskih veza s Madžarima i težio je na madžarizaciju Hrvatske.

Ti su ljudi kasnije ustali protiv ilirizma i dobili ime m a d ž a r o n i. Građanstvo, obrtnici i trgovci ponajviše su N i j e m c i ili ponijemčeni Hrvati, a sastaju se u Streljani. Treći je dio Zagrepčana bio vezan uz Kaptol i hrvatsko svećenstvo, koje čuva najbolje hrvatski narodni značaj, dakako kajkavskoga obilježja. Ti »p u r g a r i H r v a t i« sastaju se u Hagenauerovu vrtu na kraju Nove Vesi. Tamo dolazi i i l i r s k a o m l a d i n a tražeći oslona u građanstvu, dok se kasnije sastaje u ilirskoj čitaonici.

Učitelji omladine. Nakon Beča i Graza bijaše Gaj i u Pešti. Tamo upozna on misli Slovaka J a n a K o l l á r a i Čeha P a v l a J o s i p a Š a f a r i k a, tada gimnazijskog učitelja u Novom Sadu, koji su propovijedali ujedinjenje i narodni preporod Čeha i svih Slavena. Kollár i Šafarik ostadoše glavni učitelji mladih »iliraca«.[1]

Brošure 139. Ljudevit Gaj izdaje god. 1830. u Budimu znamenitu brošuru: K r a t k a o s n o v a h o r v a t s k o - s l a v o n s k o g a p r a v o p i s a n j a, poleg mudroljubneh, narodneh i prigospodarneh temeljov i zrokov. Već su stari naši gramatici i mnogi pisci u predgovorima svojih knjiga, napokon i usmeno raspravljali (na jednome sastanku u Beču za Josipa II.) o tome, kojim da se j e d i n s t v e n i m p r a v o p i s o m piše. U Hrvatskoj i Slavoniji pisali su prema madžarskom, a u Dalmaciji i Dubrovniku prema talijanskom pravopisu. Jedni htjedoše drugima da nametnu svoj pravopis. Gaj pod utjecajem Čeha predloži novi č e š k i p r a v o p i s, koji imađaše za naš jezik sva potrebita slova. Mjesto ch, cs i tch, što su sve bili znakovi za jedan glas, Gaj hoće češko č, mjesto dy, di i dj, piše češko ď, mjesto gy, gi, gj, piše češko ǧ, a tako slično hoće da se piše ċ, ň, š. Ta su Gajeva načela kasnije uglavnom pobijedila, a ostala su do danas, pa se stoga mora njegova »Kratka osnova« smatrati važnim historijskim događajem.

O 60. Sada slijede rodoljubni spisi, od kojih je svaki nov čin narodnoga preporoda. Klerik P a v a o S t o o s ispjeva odu **Kip** (slika) **domovine** 1831. prikazavši Hrvatsku u alegoriji kraljice bez krune na glavi, bez uresa, svu bijednu, ostavljenu od sinova svojih: »Vre (već) i svoj jezik zabit (zaboravit) Hrvati hote ter drugi narod postati«. — Obrazovani mladi jurist I v a n D e r k o s napisa

O. 61. latinsku brošuru **Genius patriae super dormientibus suis filiis** 1832. (Duh domovine nad usnulim sinovima svojima) dokazujući u njoj prirodno, histo-

[1] M. Murko, Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik. Graz 1897

rijsko i plemensko pravo naroda na svoj jezik i svoju osebujnost.

Omladina je svojim radom svratila na se pažnju one vlastele, koja je u svijetu bila i znala za nacionalni pokret, za romantičke misli, a bila dosta slobodoumna, da se odijeli od domaćih konzervativaca, koji su gledali sav spas u obrani latinskoga jezika. Takav je novi duh bio u staroga grofa Janka Draškovića. On napisa uoči zajedničkoga sabora god. 1832. političku brošuru Disertacija aliti razgovor, darovan gospodi poklisarom zakonskim (Karlovac 1832.). To je odlučan prijekor vlasteli, koja ne haje za narodni jezik, i ujedno poziv, da s narodom uredi svoj odnos na osnovi prosvijećenoj i prijateljskoj, a ne na sili i šibama. »I vjera i pravica i istina drugo rasplanjanje zagtevaju neželi u 17. vijeku obično bia«. Drašković tu također ističe, da treba pisati štokavskim narječjem, jer je ono najjače u narodu i književnosti našoj. Pokrovitelji.

Omladina steče u grofu Draškoviću najvećega svoga prijatelja, a doskora joj se približi i grofica Leonora Patačić, Stjepan Ožegović i mnoga druga vlastela.

140. Videći Gaj, da je dobivena pomoć od vlastele, osmjeli se i zamoli dopuštenje za izdavanje Novina (1832.). Dobi ga tek poslije dvije godine, pa u jesen 1834. izda **Oglas** za Novine Horvatske i za prilog Daniczu Horvatzku, Slavonzku i Dalmatinzku. Pokrovitelji tom pothvatu bijahu grof Janko Drašković i vlastela Nikola Zdenčaj i sin mu Škender Zdenčaj. — Dne 6. siječnja god. 1835. izađoše prvi put Novine, a za nekoliko dana i Danica. Novinama je sadržaj vrlo odmjeren i služben, dok se pravi narodni pokret krije u književnom prilogu Danici. Novine. 0.62

141. S Danicom počinje novo doba u povijesti hrvatske književnosti. Prestaje doba odijeljenih staleških i pokrajinskih literatura, a počinje se doba općenarodne književnosti za sve krajeve »ilirske«. Danica Horvatska.

Prvo godište Danice (1835.) izilazi još starim pravopisom i kajkavskim narječjem, ali se već od 1. broja nađe u njoj po koji štokavski prilog, da se čitatelji na nj priviknu. Sav je sadržaj u službi ilirske ideje. U 1. broju pjeva Rakovec pjesmu Danica, a J. M(ayer) piše List iz Banata. U 2. broju već se nalazi Mažuranićeva pjesma Primorac Danici. U 3. i 4. broju su pjesme Pavla Stoosa Kip domovine i Putnik domovini. U 5. broju sam Gaj objavljuje davoriju Horvatov sloga. U 10. broju eto Horvatska domo-

vina od Antuna Mihanovića, najraniji oblik hrvatske himne Lijepa naša domovina. U daljim brojevima dolaze ponajviše Vukotinovićeve balade i Stoosove rodoljubne refleksije. Gaj štampa i klasične primjere iz »izvrsnih« pisaca ilirskih, tako Katančićeve Pastirske razgovore, Kačićevu Pjesmu Radovana i Milovana, narodne pjesme Kosovka devojka, Predrag i Nenad na samome koncu godišta. Članci raspravljaju o narodnosti. Gajev članak: »Nima domorodstva prez ljubavi materinskog jezika« osniva se na misli: »Duh i jezik jesu živo i nerazdruživo sjedinjeni i jezik je dapače isti duh, koj se odperto javlja«. Slavonci Ignjat Berlić i Vjekoslav Babukić pišu o pravopisu »List dvih slavonskih domorodcev o pravopisu ilirskom«. Po dru. Šafariku izilazi članak o slavenstvu »Značaj i izobraženost slavskoga naroda u obćinskom«. Gaj piše o narodnom pjesništvu članak »polag Wenziga«: »Nešto verhu narodnoga pesničtva u obćinskom« i »polag Šafarika«: »Slavske narodne pjesme«. Iz ruskoga »polag Šiškova« preveden je članak o pojmu domovine »O ljubavi k domovini«. Ostali je sadržaj pouka u smislu prosvijećene književnosti i zabava »za peldu«. Nova je vrsta proizvodnje novela. Novele piše Vukotinović i Srbin B. Atanacković. I one su pisane s rodoljubnom namjerom. Na koncu brojeva ima bilježaka o odgoju i razmatranja o životu. Tu se nalazi »Njetilo« od A. Mickievića, oveći članak »Svojljub i Svijetoljub« (Egoist i kozmopolit), zatim »Ženskoga spola čas vu društvu človečanskom« i »Mudri savjeti« iz Obradovića i Vitezovića.

Danica je uređena po ugledu suvremenih njemačkih bečkih patriotskih časopisa slavenskoga smjera: Ost und West i Adler, u kojima surađuju češki romantici.

Danica Ilirska. 142. Druge godine Gaj mijenja Danici natpis, naziva je Danicom Ilirskom i otada izlazi štokavskim narječjem i novim pravopisom. Drugo godište donosi više iz domaće povijesti, čega bijaše u prvom godištu vrlo malo. Jače se javlja i utjecaj narodne pjesme.

U trećem godištu počinje Vraz objavljivati svoje Đulabije. Među novim suradnicima opažamo Ivana Trnskoga. — Danica Ilirska privlači sve udaljenije krajeve i raste raznolikošću i vrsnoćom sadržaja. Njezin se razvitak uspinje sve do godine 1842. Carskom odlukom dne 11. siječnja 1842. zabrani policija ime ilirsko. Radi toga stvori se u Danici opozicija među samim književnicima. Vraz se odijeli i stane izdavati časopis »Kolo«.

143. Ilirski se pokret razvija više u društvenom nego u književnom radu. Veliki njegov uspjeh osniva se baš na tome, što je udružio ljude svih društvenih razreda u jedno kolo s narodnim težnjama. Ilirci sabiraju između sebe priloge, članarine i darove, pa se s tim narodnim blagom osnivaju potrebni kulturni zavodi: čitaonica, naklada knjiga, štamparija, kazalište, narodni muzej i drugo. G. 1836. iznese Gaj osnovu, da se uredi »Društvo prijatelja izobraženosti ilirske«, kojemu će biti zadaća, da se prava, domaća, narodna izobraženost uvede, da se osnuju zavodi »za sve znanosti u narodnom jeziku ilirskom« i da se uredi »velika obćinska knjižnica i narodni muzeum«. **Društva.**

Odbor čitaonice sabere god. 1839. do 2000 forinti u srebru, glavnicu za »igranja u narodnom jeziku«. No narodna se pozornica još ne održa. God. 1841. osnovano je Gospodarsko društvo. God. 1842. pristupi čitaonica osnutku glavnice pod imenom Matica Ilirska. U prvom njezinu odboru bijahu: Ljudevit Gaj, Dimitrija Demeter, Antun Mažuranić, Ljudevit Vakotinović i Vjekoslav Babukić, a predsjednikom mu bijaše grof Janko Drašković (1842.—1850.). Matica ilirska ostaje od toga vremena do danas — promijenivši god. 1874. ime u Matica Hrvatska i reformiravši se — najveća glavnica za nagrađivanje i izdavanje hrvatskih knjiga i časopisa.

144. Ilirski pokret pada u doba narodnoga preporoda u Čeha, Poljaka, Rusa, Srba i Slovenaca te podržava veze s predstavnicima tih slavenskih naroda. Po teoriji humanista 18. stoljeća Nijemca Herdera Slaveni imaju zajedničke crte duševne, u povijesti se javljaju s jednakom sudbinom, svagda potlačeni od ratobornijih susjeda. Ta je nauka Herderova stvorila u slavenskih romantika misao, da su Slaveni jedan narod i da će oni u budućnosti zasegnuti u svjetsku povijest davajući joj čovječniji, miroljubiviji i kulturniji smisao. Naročito su u tome smislu širili slavensku uzajamnost češki preporoditelji Jan Kollár, Pavel Šafarik, Jan L. Čelakovsky, Većeslav Hanka i František Palacky, koji se sastaju s našim Ilircima i s njima dopisuju. Od Poljaka utječe na njih Joakim Lelewel, Waclaw Maciejowsky, Mihajl Czajkovski, a kasnije Adam Mickiewicz, od Rusa I. I. Sreznevskij i dr., od Srba Vuk Karadžić, Božidar Petranović, Bogoboj Atanacković, Josip Rajačić (patrijarh), od Slovenaca: Janez Bleiweis, Petar Dainko, Bartolomej Kopitar, Franjo Miklošić i dr. **Slavenstvo.**

Pobjeda materinske riječi.

145. Ivan Kukuljević prvi je odlučno stao zahtijevati, da se materinskoj riječi izvojšti štovanje u javnom i službenom poslu. Vrativši se g. 1842. iz vojničke službe u Italiji napiše proglas, u kojemu zatraži: »Sada ili nikada valja da uvedemo jezik naš u urede i da tražimo savjetničtvo, t. j. samostalnu hrvatsku vladu«. Isti program iznosi on u saboru i prvi progovori u njemu hrvatskim govorom (2. svibnja 1843.). — I opet u saboru god. 1845. ustaje Kukuljević s tim zahtjevom, ovaj put pristaju uz njega i drugi, da se uvede narodni jezik kao obvezatni predmet u škole. Ali stranka A. Josipovića protivila se tomu prijedlogu. Car Ferdinand zadovolji Hrvate god. 1846. samo od česti dopustivši, da se na pravnoj akademiji u Zagrebu osnuje stolica za hrvatski jezik. Prvim profesorom imenovan je Vjekoslav Babukić, pisac gramatike »ilirske«. Potonje godine (1847.) uspije Ilircima da dođu do većine u hrvatskom saboru, i tada sabor jednoglasno zaključi, da se caru pošalje na potvrdu zakon o uvedenju materinskoga jezika u sve škole i urede.

Vođe ilirizma.

146. 1. **Ljudevit** pl. **Gaj** (1809.—1872.).[1]

Život.

Rodio se u Krapini od oca ljekarnika. Mati mu je gojila ljubav prema ubogaru »kmetu«, zagorskom seljaku, i čini se, da je na sina vrlo utjecala duševno. U franjevačkom samostanu u Varaždinu ugleda dječak stare latinske knjige i stane velikom požudom učiti. Tu je naime išao u latinsku školu. Tu napiše također neku knjižicu, opis i povijest svoga rodnoga grada Krapine, ali je cenzor zagrebački isusovac Klohammer osudi i prekori mladog pisca (»Deranom je učiti lekcijam, a ne pisati knjige!«). Poslije 5. razreda prijeđe u Karlovac, gdje ga neki prosvijetljeni učitelj, Nijemac, franjevac, potakne da svoj geografsko-historijski opis Krapine (Brevis descriptio loci Krapinae) izda njemačkim jezikom, što i učini. (Die Schlösser bei Krapina 1826.) U toj je knjižici Gaj ispričao bajku o Čehu, Lehu i Mehu. U Karlovcu čita Kačića i uči čisti narodni govor. U sedmi i osmi razred, koji su se tada zvali filozofija, išao je Gaj u Beču (1827.) i Gracu (1828.), gdje se upoznao s drugovima, koji već raspravljahu o narodnosti. Svagdje Gaj pregleda biblioteke i sabira građu

[1] Đ. Šurmin, Hrv. preporod I., 115. i d. — Dr. V. Deželić, Pisma pisana dru. Ljudevitu Gaju i neki njegovi sastavci (1828.—1850.). Zagreb 1909. (Građa 6.)

za povijest ilirsku. Hoće da je piše, ali gradački ga profesor Muchar odvrati od nezrelog nauma, ali drugi ga profesor Nijemac Wartinger uči, da valja širiti književnost na narodnom jeziku. U Gracu utječe na Gaja i drug mu Demeter. Na kraju svojih studija ode Gaj u Peštu zbog tamošnje bogate sveučilišne i muzejske knjižnice. Tamo bijaše još živa uspomena na Katančića, koji ispitivaše historiju i geografiju Iliraca. Gaj se tamo upozna s Janom Kollárom, propovjednikom slovačkim, pjesnikom i propovjednikom slavenske uzajamnosti. Odande se vrati u Zagreb i odmah preuzme vodstvo mladih rodoljuba. Brošuru o pravopisu već je izdao, sad govori javno, budi, oduševljava, dopisuje i sprema novine. U svojoj Danici objavljuje članke o pravopisu, jeziku, o narodnosti i o prošlosti ilirskoj. Osniva društva, prednjači na skupštinama, organizira. Težak udarac stigne taj rad god. 1842. zabranom imena ilirskoga. No ta zabrana ne slomi pokreta. Ideja bijaše već opće poznata. Građani i plemići već nose narodne surke, a »ilirski grb« Danica s polumjesecom viđao se i na pucetima lakajskih livreja. Zabrana imena ilirskoga razdvojila je konzervativne Ilire od naprednih i dovela do toga, da je i Janko Drašković ohladio prema Gaju. Gajevo značenje opet poraste burne godine 1848. On vodi deputaciju od 400 Hrvata pred cara i razloži mu »želje naroda hrvatskoga«. S god. 1849. prestaje ilirski pokret, a počinje se apsolutizam, koji još jedamput u drugoj formi pokuša centralizaciju monarkije s pomoću njemačkog jezika. Vođa Iliraca Ljudevit Gaj povukao se u to doba iz javnog života, ali njegova štamparija radi i dalje i izdaje cijeli niz knjiga, naročito dubrovačkih pisaca. Tu su izašla i Đorđićeva djela u 4 sveska. Poslije apsolutizma, kad se god. 1861. opet sastao sabor, Gaj je izabran za zastupnika. Ali otada je njegova politika konzervativna. On prodaje vladi svoje novine (Narodne novine) kao službeni list. Posljednjih deset godina života neprestano je u financijalnim neprilikama, a ugled mu pada zbog nelijepog mu političkog mišljenja.

Historijsko značenje.

Gaj bijaše do godine 1842. glava ilirskom pokretu. Bio je on vješt govornik, poznavalac ljudi, okretan organizator, pravnik, historik i publicist. Ivan Mažuranić pjeva mu odu: »O, kim da te zovem imenom kim, Gaje? Prometheus mi se vidiš isti, zvezdami kad se boriš.« Kurelac ga se sjeća: »Nama je bilo, kao da nam je ko usta medom mazao, i bolje smo k tomu pridisali nego k ljiljanu i čeminu. To je bila prva kitica iz golemoga vrta Slovinstva«.[1] S druge ga je strane shvatio mladi Prica:

[1] Fr. Kurelac, Slova nad grobom Ljudevita Gaja, Zagreb 1872. — Kurelac o Gaju, Vijenac 1891., 624.

»Vaša je zasluga veća nego najvećih spisatelja, jerbo lakše je perom vladati nego činom tako rekavši s mačem u ruci uzdizati trule raznježene mase u životu«. No krivo bi bilo misliti, da je Gaj bio osobiti oporbenjak; on svagdje gledaše da radi u okviru dopuštenih granica i obzirno. On je htio »zakonito i umjereno unaprijedovanje narodnosti i srieće domovine pod štitom zakonitoga kralja i slobodnog ustava« (Nar. Nov. 1845. br. 10.).

Takov rad između 1830.—1848. narod mu upisuje u veliku i neumrlu zaslugu.

147. 2. Grof **Janko Drašković** (1770.—1856.).[1]

Život. Rodio se u Zagrebu od oca Ivana i majke Apolonije, rođene barunice Malatinske. Prve je nauke svršio u Zagrebu, a filozofiju i prava u Beču. Sa 19 godina stupi u vojničku službu. Kao časnik u konjaničkoj četi vojuje pod vojvodom Laudonom kod Biograda, zatim u vojnama protiv Napoleona, postade majorom i komornikom. Slomivši nogu ostavi službu oko 40. svoje godine i ode u svijet s drugom suprugom (Franjicom barunicom Kulmer). U Parizu razvije živi društveni život i držaše u kući svojoj zbor glazbenika u hrvatskom narodnom odijelu. Upoznao se i s bivšim knezom dubrovačke republike Sorkočevićem i s mecenom ugarskih Srba Savom Tekelijom. Sabrao je veliku knjižnicu i naučio ćirilicu, a svoj jezik stao nazivati slavohrvatskim prema slavenosrpskom. Oko g. 1832. osvane u Zagrebu i videći razliku između prosvijećene Francuske, gdje latinskom jeziku već ne bijaše mjesta u narodnom životu, a kmetovanju ni traga, i zaostale i zapuštene Hrvatske, izda svoju »Dizertaciju«. U »Dizertaciji« traži njegovanje nanarodnog jezika, oslobođenje naroda od kmetstva, nezavisnu bansku vladu i sjedinjenje svih ilirskih zemalja. U Danici objavi pjesme »Poskočnica« i »Mladeži Ilirskoj«, a srce sviju osvoji znamenitom brošurom: Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter (Agram 1838.). Ta je njemačka riječ bila namijenjena stranom svijetu, da upozna pokret ilirski. S drugima osniva **Čitaonicu** ilirsku, surađuje u svim odborima najviše kao predsjednik. Vodi političku borbu protiv madžarizacije. Kad je u početku g. 1843. zabranjeno ime ilirsko, ode radi Čitaonice i Matice pred kralja i donese poruke, »da je kralj svim svojim narodom pravedan otac i da neda jednoga po drugomu potlačiti«. U doba reakcije 1849.

O. 63.

[1] Tade Smičiklas, Janko grof Drašković, Matica Hrvatska od god. 1842. do god. 1892. Spomen-knjiga. Napisali Tade Smičiklas i Franjo Marković. Zagreb 1892., 83 i d. — Đ. Šurmin. Hrv. prep. I. 85.—92.

Drašković se povlači u privatni život. God. 1853. dobi naslov »tajnog savjetnika«, no starac svrši svoj znameniti život osamljen i razočaran u Štajerskoj Radgoni. Pisao je i neki dnevnik ćirilicom, ali taj se izgubio.

Janko kao sin Ivana Draškovića, osnivača slobodne zidarske lože u Hrvatskoj, i nakon dugoga svoga boravka u Parizu nije bio romantik. On traži prosvjetu naroda u ime čovječanske ljubavi. On je racionalni vođa ilirizma. Teži osobito za gospodarskim preporodom naroda kao i prosvjetitelji 18. stoljeća. Propovijeda bratinstvo među narodima: »Budimo braća bez razlike imena«. On bijaše najhladniji prosuđivač naše narodne snage i dobar diplomat. On je predstavnik ilirizma prema stranom svijetu. Jedan ga odlični Francuz naziva »le chef du parti illyrien«. I sam se smatraše kolovođom, što ga dovodi u nesklad s Gajem, kojega ne priznavaše glavom pokreta, nego samo publicističkim i literarnim svojim pomoćnikom. Uistinu bijaše on mecena i pokrovitelj ilirskoga pokreta u najvažnije doba, pri prvim koracima oko god. 1835. **Historijsko značenje.**

Urednici, novinari i naučnjaci.

148. 1. **Vjekoslav Babukić** (1812.—1875.).[1]

Rodio se u Požegi od oca građanina, licitara. Polazi krajišku njemačku školu, a onda madžarske u Pečuhu i Segedinu. U Segedinu se upozna sa Srbima, čita Dositeja i počinje proučavati jezik. Dođe u Zagreb, gdje svrši filozofiju (1830.). Pristane uz Matiju Smodeka, koji zatraži da smije predavati hrvatski jezik na akademiji u nenaučno vrijeme. Bavi se djelima Dobrovskoga i Šafarika i kaže već g. 1853., da ima gotovu slovnicu. God. 1833. postade zaprisegnuti bilježnik banskoga stola. Do 1836. radio je u različitim odvjetničkim pisarnama i suplirao u akademiji ugarsko pravo, onda ostavi pravništvo, kad dadoše mjesto drugom profesoru. Odsada je Babukić desna ruka Gaju i kao bolji znalac jezika ispravlja i uređuje priloge za Danicu. On bijaše prvi tajnik Čitaonice ilirske (1838.) i prvi tajnik Matice Ilirske (1842.), a g. 1846. prvi profesor hrvatskog jezika u pravnoj akademiji (do g. 1850.). Ostali dio života provede kao profesor u zagrebačkoj gimnaziji. God. 1863. odlikovan je krstom reda Franje Josipa za zasluge. **Život.**

Objavio je jednu jedinu pjesmu u prvom broju Danice. Već god. 1836. štampa u Danici svoju Slovnicu ilir- **Djela.**

[1] T. Smičiklas, Vjekoslav Babukić, Spomen-knjiga Matice Hrvatske, 245.—254.

skog jezika. — U Bačkoj Vili (sv. I.—III.) piše iza nepovoljne ocjene Miloša Svetića o njegovoj gramatici članke u obranu zagrebačkog pravopisa. S Antunom Mažuranićem obradi i nadopuni Drobnićev hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik. Priredi izdanja Dubrovčana: Palmotića, Đorđića i Gundulića. Napisao je još jednu Veliku slovnicu ilirskog jezika (1855.) pa rasprave »Mnenje o postanku glagolskih pismena« (1859.) i O jeziku Jerolima Kavanjina (g. 1861.).

Književna značajka. Njegov organizatorski i urednički rad veći je od naučnoga. U prvom radu Iliraca snizio se do najobičnijih služba: sabirao je članarinu, razašiljao knjige, prodavao karte u ilirskom teatru. Bio je za sve i svagda »dobar i sladkorječan«. Omladina ga nazivaše svojim »ćaćom«. Njegovi su naučni poslovi iz druge polovice života zastarjeli, jer se u to doba iza radova Miklošićevih, Schleicherovih i Daničićevih stao jezik drukčije proučavati.

149. 2. **Antun Mažuranić** (1805.—1880.).[1]

Život. Rodio se u Vinodolu od oca pučanina. Brat je pjesniku Ivanu Mažuraniću. Već je od 1826. u Zagrebu. Bio je prvi profesor hrvatskoga jezika u zagrebačkoj gimnaziji. On je glavni suurednik Gajevih novina. Godine 1848. šalje ga ban Jelačić u Primorje, da miri i upućuje narod. God. 1861.—68. ravnatelj je hrvatske gimnazije na Rijeci.

Djela. Prvo mu je djelo poredba: Temelji ilirskoga i latinskoga jezika (1839.). U časopisu Kolo izda znameniti glagolski spomenik Zakon vinodolski. Sudjeluje kod izdavanja Osmana (1844.), djela Hanibala Lucića, Vetranićeve Hekube i Posvetilišta Abramova (1853.), Đorđićevih Piesni razlikih (1855.). Napisao je Kratak prijegled stare literature hrvatske (1855.), zanimljivu radnju Nauk o naglasu hrvatskom. On dobro spoznaje, da je čakavsko narječje starije od štokavskoga, ali krivo otuda izvodi, da su Rusi podrijetlom južni Slaveni, što imaju sličan naglas. Izdao je prvu Slovnicu hrvatsku (1859.).

Književna značajka. Bijaše prava protivnost Babukiću i s njime se takmio kao gramatičar. Čovjek tih, tvrdoga značaja, Primorac, dok je Babukić slatkorjek, otvoren Slavonac. Mažuranić je kao rođeni čakavac imao jače razvijen historijski osjećaj za jezik, a Babukić više tvorne snage u njemu. Osobito je vrijedan izdavalački rad Antuna Mažuranića i velika njegova odgojna skrb za mladoga brata Ivana pjesnika. Pod njegovim utjecajem izdaje Ivan s Jakovom Užarevićem Nemačko-ilirski slovar 1842.

---

[1] T. Smičiklas, Spomen-knjiga Matice Hrvatske, 289. do 304.

150. 3. **Dragutin Rakovac** (1813.—1854.).[1]

Rodio se u Biškupcu kod Varaždina, gdje mu je otac bio gospodarski činovnik na kaptolskom dobru. Nauke počinje u Varaždinu i svršava u Zagrebu. God. 1831. postade juratom banskoga stola. God. 1836. natječe se za mjesto profesora za naravno i kazneno pravo, ali ga ne dobije. Ostade urednikom Narodnih Novina i Danice. Osniva s Vrazom i Vukotinovićem »Kolo« 1842. — God. 1841. izabran je za prvoga tajnika »Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva«. Osnovao je i narodni muzej sabravši mu prve dragocjenosti (1846.). **Život.**

Kao đak prevodi, prije nego se javila ilirska ideja, drame s njemačkoga dijalektom kajkavskim (1830.), a drama njegova Duh prikazuje se (1832.). Gajeva Danica počinje se u 1. broju istoimenom Rakovčevom pjesmom. On je napisao vjerovanje ilirstva **Mali katekizam za velike ljude.** Svoje rodoljubne pjesme iz Danice sabra u Pjesmaricu: I. Pesme domorodne (1842.). Time završava svoju poetičku proizvodnju i daje se na pouku. Uređuje glasilo gospodarskog društva: »List mjesečnik« (1842.—1850.) i Gospodarske Novine (1853.—1854.). Izdaje s vitezom Klingräfom Predavanja za seljaka i Koledar za puk. **Djela.** **O. 64.**

Rakovac je počeo svoj rad na kajkavskom narječju i zadojen programom pučkoga prosvjećenja. Kad je minulo veliko doba ilirizma, pedesetih godina izilazi s najvažnijim svojim radom pučkoprosvjetnim i gospodarskim. Njegov se koledar raširio u šest tisuća primjeraka u doba apsolutizma, kad bijaše gotovo jedinim štivom za hrvatski puk. **Književna značajka.**

151. 4. **Ljudevit Vukotinović** (1813.—1893.).[2]

Rodio se u Zagrebu od oca Mirka pl. Farkaša, vlastelina u Lovrečini kod Vrbovca. Prve je škole učio u Zagrebu, a pravoslovne nauke svrši u Požunu. Ondje stupi kao mlad jurat u službu grofa Janka Draškovića, zalazi s njim u Beč i nađe se tamo s Gajem, Demetrom, Kurelcem i Užarevićem (1832.), koji tada baš zamišljahu »Danicu«. Vrativši se u Zagreb stupi u odvjetničku praksu. Godine 1836. imenovan je začasnim bilježnikom križevačke županije, zatim je (1840.) izabran »velikim sucem« u Ludini u moslavačkom kotaru. U saboru g. 1847. progovara hrvatski. Burne godine 1848. Vukotinović sa 20 konjanika uhvati povjerenika ugarske vlade generala Hrabovskoga i preda ga u Gracu između Vrbovca i **Život.**

---

[1] Milan Grlović, Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća. [Zgb. 1898.—1900. I.—III.] III. — Đ. Šurmin. o. c. I., 153.

[2] J. Torbar, Ljetopis jugoslavenske akademije 12. (1897.)

Križevca banu Jelačiću. Za apsolutizma on se jedini usudio da prkosi njemačkoj vladi uredujući i dalje hrvatski. Stoga izgubi službu i dade se na gospodarstvo. Po smrti Dragutina Rakovca preuzme uredništvo »Gospodarskog lista« (1855. do 1857.) i uredovanje u »Narodnom prirodoslovnom muzeju«. God. 1860. putovaše po Njemačkoj i Francuskoj, da prouči vinogradarstvo i pivničarstvo. God. 1861. imenovan je velikim županom županije križevačke (do 1867.). Odstupi, jer nije htio da provodi neustavnim putem zakon o novačenju. Otada živi na imanju u Lovrečini, a g. 1868. ulazi u sabor kao oporbeni zastupnik kotara Moslavine. God. 1873. upravlja hrvatskim odjelom u bečkoj izložbi. Kad se oporba pretvorila u vladinu stranku, bude i Vukotinović (1887.) izabran za člana delegacije. Posljednji mu je veliki društveni rad na čelu gospodarsko-šumarske izložbe u Zagrebu.

Djela. U prvo doba Danice (1835.—1842.) piše uzevši hrvatsko ime Vukotinović. Od njega su pjesme, balade, historijske novele, drame. Iza godine 1842., kad je osnovano Kolo, on je pisac socijalnih, kritičkih članaka, a od god. 1859. do 1862. urednik je zabavnika Leptir, u kojem ima njegovih pjesama, pripovijesti i članaka. Izdaje svoj pjesnički rad u zbirkama: Ruže i trnje (1842.), Pjesme (1847.) i Trnule (1862.). Napisao je prvu hrvatsku novelu Ivan Vojković (Danica 1835.), zatim Prošasnost ugarsko-hrvatska, Štitonošu i Novi vojvode. — U duhu starije prosvjetne drame napisao je kajkavskim narječjem Golub (Požun 1832.) i »turobnu igru Prvi i zadnji kip po G. Seidlu«. U ostavštini našlo se više dramatskih prijevoda. —

O. 65. Znatan mu je novinski rad u obliku feljtonskom **Zimske misli** (1842.), Spravištne slike (Nar. Nov. 1845.) i brošura Nekoja glavna pitanja našega vremena (1848.), gdje raspravlja o reformama i o suvremenom »liberalizmu«. — U starije dane bavi se jedino prirodoslovnom naukom. Uz pomoć dr. Schlossera napisao je omašno botaničko djelo Flora Croatica, koje je izdala Jugoslavenska akademija (1869.). — U Radu jugoslavenske akademije ima dosta njegovih prirodopisnih rasprava.

Književna značajka. Cijeli je Vukotinovićev beletristički rad nasljedovanje strane književnosti, narodnog pjesništva i suvremenih ilirskih pjesnika. Na nj utječu Goethe, Schiller, Heine, Vraz, Mažuranić i Preradović. Prvi je od Iliraca pjevao romance i balade i prvi je pisao historijske novele. Ali za tu vrstu ne bijaše rođen; bio je od prirode odviše temperamentan, buran, neustrajan.

Najbolje su njegove protuilirske stvari. On, jedan od najboljih Iliraca, diže glas protiv praznoga entuzijazma.

protiv »davorijah, mesecah i zvezdah« i traži čvrsti, silom moralnom napunjeni, krepki život narodni. Hoće da radi i u prozi. U tom raspoloženju piše svoje Zimske misli i Spravištne slike. Kasnije biva još stvarniji i daje se na gospodarstvo i narodno prosvjećivanje, jer misli, dobije li neuki seljak pravo glasa u saboru, Hrvatska je pala u bijedu. Prema tome i prirodoslovni i gospodarsko-prosvjetni njegov rad ima narodnu i političku osnovu. — Vukotinović bješe svjež i živ ilirski duh, daleko iznad osrednjega.

152. 5. **Bogoslav Šulek** (1816.—1895.).[1]

Rodio se u Subotištu u njitranskoj županiji slovačkoj od oca Jana, evangeličkoga župnika, koji bijaše učitelj Janu Kolláru. Uči u rodnom mjestu, onda u Požunu. Budući nagluh, a kasnije potpuno gluh, ne bijaše za javnu službu. Kao književnik slovački nije se mogao održati, jer ga je progonila ugarska vlada. Stoga ode u Brod svome bratu Mihajlu, liječniku, nauči hrvatski i uputi se u Zagreb, da nađe bilo kakvo mjesto među Ilircima. Tako dobije mjesto slagara u Županovoj (1839.), a onda u tiskari Gajevoj. Godine 1846. preuze uredništvo Narodnih Novina. Godine 1849., kad je uveden centralizam, piše protiv njega oštre članke pa se zato raziđe s Gajem, koji je bio za oportunu politiku. Otada se seli iz jednog uredništva u drugo. Iz Slavenskog Juga (1848.—1849.) u Jugoslavenske Novine (1850.). S povratkom ustava eto ga (1860. i 1865.—1866.) u uredništvu Pozora (sada Obzora). **Život.**

Godine 1866. osniva se akademija, a Šulek joj je prvim tajnikom od god. 1874. do svoje smrti.

Godine 1844. izdaje političke spise: Šta namjeravaju Iliri, Hrvatsko-ugarski ustav i konstitucija (1861.), **Naše pravice** (1868.) i Hrvatski ustav (1883.). — Za apsolutizma izrađuje Njemačko-hrvatski rječnik uz pomoć Ivana Trnskoga (1860.). — Prirodoslovni su mu spisi: Jugoslavenski imenik bilja (1869.), Lučba za svakoga ili popularna kemija (1881.), mnogi poučni članci u Nevenu i u Radu jugoslavenske akademije. — S jednim odborom izradi: Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja (1874.—1875.). **Djela.** **O. 66.**

Bio je protestant i Slovak, gonjen zbog svojih slavenskih osjećaja, od prirode osuđen zbog gluhosti na samoću. On je najdosljedniji oporbenjak među Ilircima, a radnik, da mu se ne nalazi ravan. Jedini je Ilir, koji nije nikada pjevao i jedini, koji je svagda prkosio većoj sili, ako je bila nepravedna. **Književna značajka.**

---

[1] J. Torbar, Ljetopis jugosl. akademije 11. (1896.)

153. 6. **Ivan Kukuljević Sakcinski** (1816.—1889.).[1]

Život. Rodio se u Varaždinu od oca Antuna, kasnije čuvenog poslanika u ugarskom saboru. Početne škole svrši u Varaždinu, a nastavi nauke u plemićkom konviktu u Zagrebu (1825. do 1833.). Protiv očeve volje stupi u vojsku i postaje časnik (1836.). U Beču se upozna s Matom Topalovićem (1836.) i Gajem (1837.), s Njegošem, Karadžićem i Simom Milutinovićem. Premješten u gornju Italiju, koja tada bijaše austrijska, utječe na druga Preradovića u ilirskom duhu. God. 1842. ostavi vojsku. God. 1843. prvi progovara u saboru hrvatskim jezikom. U političkim događajima (1848.—1849.) spominje se među najvažnijim braničima naših prava. U doba apsolutizma osniva »Društvo za povjestnicu jugoslavensku« (1850.). Putuje po Dalmaciji i sabira povijesne i književne starine. Od g. 1860. opet se ističe u politici, stvara »samostalnu stranku«, koja je imala Hrvate odvesti na zajednički sabor u Beč. God. 1861. imenovan je velikim županom zagrebačke županije, a god. 1865. banskim namjesnikom. God. 1867. ide u mir. God. 1866. izabran je za člana akademije, ali otklanja izbor zbog toga, što nijesu izabrani Gaj, Demeter, Mažuranić, Babukić i drugi. Od god. 1874. do smrti bijaše predsjednikom Matice Hrvatske.

Djela. Prvi su mu radovi na njemačkom jeziku. Hrvatski počinje s pjesmama u Danici, zatim piše historijske pripovijesti i drame *Juran i Sofija*[2] (1837.), *Bijeg kralja Bele* (1841.), *Stjepko Šubić* (1840.) i *Gusar* po Byronu. Onda izdaje *Različita djela* (1842.—1846.). Još g. 1867. izda dramu *Poturica*, onda opet *Povjesne pjesme* (1879.). U Danici piše *historijske članke*. Izdaje Menčetićevu Trublju slovinsku (1844.). Izdavaše **Arkiv za jugoslavensku povjesnicu** (1851.—1875.) i brojne historijske monografije i putopise naročito *Pjesnici hrvatski XV. i XVI. vijeka* (1856.—1858.), *Slovnik jugoslavenskih umjetnika* (1860.) i *Bibliografiju hrvatsku* (1860.). — Znamenite su njegove zbirke: *Acta Croatica* (1860.) i *Jura Regni* (1861.). Sudjelovao je i u drugim publikacijama akademije, izdao u Starim piscima u I. knjizi: Marka Marulića uz suradnju V. Jagića, a u Radu je priopćio velik broj historijskih rasprava.

O. 67.

Književna značajka. Kukuljević je jedan od najvećih radnika između Iliraca. Stvorio je historijsku literaturu, na kojoj se kreće

[1] T. Smičiklas, Spomen-knjiga Matice Hrvatske, 148. do 175.

[2] D. Prohaska, Prvi ilirski dramatik, Nastavni Vjesnik 24. (1916.)

cijela politika preporodna i time izvršio ono, što je Gaj bio u mladosti zamislio kao program svoga života. Njega su zanosila otkrića obilne nepoznate građe u Dalmaciji i otuda njegova velika i brza proizvodnja historijskih i bibliografskih djela, koja je kasnije trebalo kritičnije pregledati. Zasluge su njegove velike, osobito po tome, što je u doba, kad se pitalo za naša historijska prava na državnu samostalnost izišao sa sabranim i proučenim dokumentima.

Pjesnici.

154. 1. **Stanko Vraz** (1810.—1851.).[1]

Rodio se u južnoštajerskom kraju, u Cerovcu, općini žerovinskoj, od roditelja seljaka. Njemačku je gimnaziju svršio u Mariboru, a filozofiju i pravo uči u Gracu (1835.—1838.), no ne dovrši prava. Najviše drugovaše s Miklošićem. Učenje slavenskih jezika, čitanje Vukovih narodnih pjesama i njemačkih romantičkih pisaca bijaše u to doba glavno zanimanje Vrazovo. God. 1833. dođe u pohode Gaju u Krapinu i Zagreb i upozna se s Ilircima. U Danici se javlja kao »Ilir iz Štajera«. God. 1835. upozna se s gospođicom Ljubicom Cantilli, kćerkom Gajeve sestre, koja se udala za uglednog trgovca u Samoboru. Ta ljubav dade najljepše Vrazove pjesme »Đulabije«. G. 1837. udala se Ljubica, i u raspoloženju Vrazovu nastupa promjena. God. 1838. stalno se nastani u Zagrebu. Mnogo je polazio kajkavskoga pisca opata Ivana Krizmanića, gdje mu omili sinovica opatova Dragojla Stauduarova, koju naziva posestrimom i u nje nalazi utjehe svome ranjenom srcu. Posvećuje joj svoju zbirku slavenskih narodnih pjesama. God. 1841. putovao je s ruskim slavistom Sreznjevskim po rodnim krajevima. God. 1842. osniva Kolo i natječe se s Babukićem za mjesto hrvatskog jezika na zagrebačkoj pravoslovnoj akademiji, ali ne uspije. Za naknadu ga izabraše tajnikom Matice Ilirske (g. 1846.), i Matica podupire izdavanje Kola. God. 1848. odlazi na sveslavenski sastanak u Prag kao zastupnik Slovenaca. Već god. 1847. javlja se njegova bolest sušica i ona mu lomi snagu. Godine 1851. u proljeće podleže joj pjesnik. **Život.**

Isprva pjeva slovenske pjesme i hoće da ih uvrsti u list »Kranjska Čbelica«. Iste pjesme daje kasnije »Danici«. Đulabije, ljubezne ponude za Ljubicu, I. i II. dio, izađoše u knjizi god. 1840. Treći i četvrti dio izađe tek iza smrti. — S Vukotinovićem i Rakovcem osniva Kolo, časopis za književnost (I.—II. svezak 1842. i 1843., IV.—VIII. svezak 1847. **Djela.**

---

[1] F. Marković, Spomen-knjiga Matice Hrvatske, 257. do 273. — B. Drechsler, Stanko Vraz. Studija. M. H. Zagreb 1909.

do 1850.). Prvi svezak Narodnih pjesama slovenskih izda 1839., drugi: Glasi iz dubrave žerovinske 1841. Posebno izda Vienac soneta 1845. i Gusle i tambura (1845.). — Prozom je pisao kritičke članke u Kolu i Putopis u gornje strane u Iskri 1844.

(Djela, 5 svezaka, M. H. 1863.—1876. — Izabrane pjesme s uvodom F. Markovića. M. H. 1880.).

Đulabije.[1] **O. 68.** U »Đulabijama«, sitnim pjesmicama u poljačkoj strofi, dade Vraz prvi naš roman romantičke ljubavi u stihovima. (Takovi su romani u pjesmama Heineov »Buch der Lieder« i Puškinov »Evgenij Onjegin«.) Tu ljubav »Bog višnji stvori, ona je sklad među dušom i tijelom«. Duševna ljubav novost je u hrvatskoj književnosti. Vraz je iskiti galantnim obratima iz dubrovačke književnosti, a uokviri je u motive narodnih pjesama. K tomu izriče on u »Đulabijama« svoju čežnju za zavičajem, pjeva slavu Slovenkama, igra se s romantičkom duševnom patnjom, upleće uzdahe nad cvijećem, metuljem, razgovara sa slavujem i spominje modru daljinu i južne krajeve. Sve to daje Đulabijama obilježje romantičkoga proizvoda, što je značajno za tu poeziju i u drugih zapadnih književnosti.

Kritika. O. 70. U svojem časopisu Kolu Vraz traži narodnu osnovu umjetnoj književnosti i odvraća od nasljedovanja Dubrovčana. Njegova je kritička zadaća »spojiti ideju ilirštine s idejom književne sveslavjanštine, t. j. dignuti našu književnost, približujući je ukusu i duhu ostale braće slavenske, koja evropejskoj naobraženosti bliže stoji«. On dakle traži vezu i sa suvremenim zapadnim književnostima. Vraz prevodi u Kolu razne zapadne i slavenske pjesnike: Byrona, Mickiewicza, Puškina, Ljermontova. Uvrštava članke slavenskih suradnika: Čeha Jaromira Erbena, Slovaka Miroslava Hurbana i Rusa I. I. Sreznjevskoga.

Književna značajka. Romantika je svojim slobodnim shvaćanjem stvorila noviji pojam književnika protivan pojmu prosvjetitelja. Romantika je opet uzdigla srce nad razum i proslavila ljubav i umjetnost nad prosvijećenim prijateljstvom i poukom, ona je strast uzdigla nad dobro »dobrodjeteljnosti«. **O. 69.** Kako svjedoči pjesnikova **Ispovijest,** Vraz je prvi naš romantični literator, on živi rado u osjećajima i estetskom promatranju, a nesposoban je za praktičan rad razuma. Vele, da nije umio kao tajnik Matice voditi zapisnika. Mrzio je prosvijećenu plitkost i lukavost u politici. Bio je književno vrlo spreman i »Đulabije« bi mu imale trajan estetski čar, da nije u njima toliko jezičnih

---

[1] D. Prohaska, Vrazove Đulabije, Savremenik 5. (1910.)

poteškoća. I tu bijaše romantik, pokrajinac; nije nikada potpuno naučio štokavsko narječje.

155. 2. **Antun Nemčić** (1813.—1849.).[1]

Sin kotarskog suca iz varaždinskoga kraja. Iza rane smrti roditelja naslijedi malo imanje u Križevcima. Svršivši akademiju u Zagrebu nalazi se u različitim kotarskim službama. God. 1843. putuje u Italiju i ostavi o tome putu knjigu. God. 1848. izbere ga Novi Marof u hrvatski sabor, opet putuje Slavonijom i po Dunavu u Biograd, Oršavu i Mehadiju. God. 1849. poslan je u Petrovaradin radi novačenja, ali oboli od kolere i preminu u 37. godini života. **Život.**

Pjevao je pjesme, ali ih za života ne izdaje. **Djela.**

Izda ih prijatelj mu Mirko Bogović: **Pesme** Antuna **Nemčića. Zagreb 1851.** — Nemčić je izdao samo svoj putopis po Italiji Putositnice 1845. — U Nevenu mu Bogović izda rukopise: dramu **Kvas bez kruha ili tko će biti veliki sudac,** početak romana Udes čovjeka i novije putositnice (1852.—1854.). (Izabrana djela izdala je M. H. 1898.) **O. 71.** **O. 73.**

Nemčić živi samo za romantičku ljubav. Tako on ističe i protivnost između životne proze i romantičke davne Italije ugledavajući se u Goethea i Heinea. U pjesmama nasljeduje Schillera, Uhlanda, Seumea, Herwegha, pod natpise pjesama stavlja stihove raznih francuskih i drugih zapadnih pjesnika. Neke su mu pjesme uspjele: Balada Grob kaluđera, **Himna žrtvama 29. srpnja 1875.** (»Vienac pletu mlade Hrvatice«) i Domovini (»Gore nebo visoko, Doli more duboko«) bile su poznate ilirskom općinstvu. I Putositnice su se mnogo čitale. U Kvasu bez kruha crta borbu Iliraca i madžarona s dosta humora. Proza mu je bolja od poezije. Njegovu liriku sapinje novi književni jezik štokavski, i usred najljepšeg ritma on će pokvariti sklad i ostaviti slab dojam. Nasljedovao je Đulabije i u takvim je pjesmama nježan kao Vraz. **Književna značajka.** **O. 72.**

156. 3. **Dimitar Demeter** (1811.—1872.).[2]

Rodio se u Zagrebu od oca trgovca, podrijetlom Grka iz Maćedonije. Odgaja se u novogrčkom duhu i pjeva sa 16 godina grčku dramu »Virginija«. Svrši gimnaziju u Zagrebu i polazi dalje u Grac na filozofiju. God. 1829. dođe u Beč i stupi u mlado kolo Užarevića, Kurelca i Vukotinovića, **Život.**

---

[1] M. Šrepel, Izabrana djela Antuna Nemčića. Zgb. 1898. Uvod.

[2] F. Marković, Teuta i Grobničko polje. Zgb. 1891. Život od V. Mažuranića.

a kasnije i G a j a. Otac mu je g. 1828. umr'o i ostavio imutka, tako te se Demeter može baviti više književnošću negoli građanskim pozivom. Medicinske nauke svrši u Padovi, gdje stekne i doktorat (1834.—1836.). Ilirski pokret ga poznaje kao revnoga pomagača i suradnika. Najviše pažnje obrati kazalištu. G. 1840. dovede u Zagreb novosadske glumce. Uređuje s Ivanom Havličekom zabavnik Iskru (1844. i 1846.). God. 1848. služi u narodnoj straži. Zatim izdaje s Prausom Südslavische Zeitung. Od 1854.—1861. javlja se kao dramaturg hrvatskih prigodnih predstava u Zagrebu. God. 1861. uredi prvi definitivni glumački zbor (Mandrović, Freudenreich, Brani, Andrijević, Norvegova-Bajža, Perisova i Sajevićka). Sabor proglasi kazalište zemaljskim zavodom, a Demeter mu je dramaturgom do g. 1868.

Djela. God. 1838. izda D r a m a t i č k a p o k u š e n j a, a u njima dvije preradbe dubrovačkih drama: Gledevićeve »Zorislave« i Gundulićeve »Sunčanice«, davši prvoj natpis L j u b a v i d u ž n o s t, a drugoj K r v n a o s v e t a. U I. svesku

O. 74. Kola objavi historijsku elegiju **Grobničko polje** (1842.).

O. 75. God. 1844. izađe s izvrsnom dramom **Teuta.** Napokon je napisao operni tekst za opere Lisinskoga Ljubav i zloba (1845.) i Porin (1846.). — Ostali mu je rad prevodilački. Preveo je 50 komada najboljih stranih (njemačkih) drama za kazalište. Dramatizovao je njemačkim jezikom ruski roman od Lažečnikova Ledena palača (Nacrt u Vijencu 1901.). — (Teutu i Grobničko polje izdala M. H., uvodom popratio Franjo Marković. 1891.)

Teuta. Teuta je romantička tragedija ljubavi. Ljubav tu dolazi u protivnost s domovinskom odanosti. Strast i dužnost bore se u srcu ilirskog vojvode Dimitrija, koji može steći ruku kraljice ilirske Teute, samo ako se domogne kraljevske krune. Teuta je također pravo romantičko lice, u njoj se bori ljubav za slobodu sa ženskim određenjem, po kom mora da se podloži ljubljenome mužu. Ona zato traži, da joj onaj, koga ima da slijedi, bude ravan, bude kraljem. Dimitar ne može drukčije do krune nego da izda domovinu Rimljanima, koji ga učine kraljem. Ali padne u boju s pravim nasljednikom ilirskoga prijestolja. Teuta se baci u more.

Književna značajka. Već u Dramatičkim pokušenjima ističe Demeter opreku između domovinske dužnosti i ljubavi. Već ondje on traži historijsku pozadinu na tlu ilirskom. I ondje već pregrađuje dubrovačke osmerce u narodne deseterce. U Teuti k tome dolaze utjecaji patetičkog govora Grillparcerove drame, koju je Demeter proučavao u Beču u Burgtheatru. Pod utjecajem Grillparcerovim Demeter

smatra ljubavnu strast kao udes lica. I neke pojedinosti uzima od Grillparcera i od drugih njemačkih dramatičara. U drugim momentima sjeća Teuta na drugu amazonku njemačke drame, na Djevicu Orleansku, koja pogiba, kad se iznevjeri svojoj mržnji protiv muškarca. Napokon kao Halmova Griseldis Teuta trpi najveće poniženje u ljubavi. Teuta se nije prikazivała do 1863. Zato joj je utjecaj na dalji razvitak naše drame bio veoma neznatan. Za ilirsko doba se najviše proslavio svojom historijskom pjesmom G r o b n i č k o p o l j e. Tu je zanosan opis gornje Italije, renesansnih uspomena, kao kontrast pustom, ali slavnijem Grobničkom polju, na kojemu su Hrvati spasli renesansnu kulturu zaustavivši svojim junaštvom provalu Tatara. (Slična je misao istaknuta u Smrti Smail-age Čengića.) Pjesma pjeva o toj borbi.

Demetrová je zasluga, što je i lično utjecao na drugove književnike i što je osnovao hrvatski dramatski repertoir. Nazivahu ga »dramaturgom ilirskim«. Demeter je autor najkrepče i najljepše ilirske budnice »Prosto zrakom ptica leti«, koja je u Grobničkom polju.

157. 4. **Ivan Mažuranić** (1814.—1896.).[1]

Rodio se u Novom Vinodolskom u Hrvatskom primorju. Otac mu bijaše novljanski posjednik, obrazovan gospodar, koji već u ono doba čita novine i vješto piše. Braća Ivanova su Antun, filolog, i Matija, pisac putopisa Pogled u Bosnu. **Život.**

Starinom, vele Mažuranići, da su iz Dalmacije. Ivan svrši njemačku pučku školu u Novom. Za prvi gimnazijski razred uči kod kuće, a u drugi ide na Rijeci u talijanskoj gimnaziji. Na Rijeci su tada učili i madžarski, a Ivan nauči toliko, te su mu njegovi profesori Madžari predlagali, da pođe sa stipendijom u Ugarsku i da se pripravi za profesora madžarskoga jezika. No Ivan ode u Zagreb i ovdje svrši prvu godinu filozofije ili sedmi gimnazijski razred. Ujedno uči marljivo francuski. Tu se upozna s ilirskom idejom i stane pisati novim pravopisom (1834.). Po običaju onog vremena svrši gimnaziju u Subotištu (Szombathely) u Ugarskoj. U jeseni 1835. dolazi u Zagreb u pravničku akademiju. Život ga goni brigama. Cijele školske godine 1839.—1840. služi kao namjesni učitelj u gimnaziji zagrebačkoj uz brata Antuna. Položivši advokatski ispit posveti se odvjetništvu u Karlovcu (1841.) i oženi se s Aleksandrom, sestrom Dimitrija Demetra. U Karlovcu dobije mjesto sirotinjskog skrbnika i ostaje u toj službi do g. 1848. — God. 1848. je perovođa sabora, a god. 1849.—1850. glavni urednik novih zakona Jelačićeve vlade. U doba apsolutizma

[1] T. Smičiklas, Spomen-knjiga Matice Hrvatske, 96.—137.

postaje državnim odvjetnikom. God. 1858. izabere ga Matica Hrvatska za predsjednika. Kad se vratila konstitucija, bude pozvan na bansku konferenciju, postane hrvatski kancelar i ostaje time do god. 1865., kad se ukida hrvatska kancelarija u Beču. Od god. 1873.—1880. Mažuranić je banom Hrvatske. Posljednjih 10 godina života boravi u miru i bavi se naukom, zvjezdarstvom najradije. Umre 4. kolovoza 1890. u Zagrebu.

Djela. U trećem razredu gimnazije, kad mu je bilo 16 godina, ispjeva Kačićevim desetercima pjesmu: Vinodolski dolče, da si zdravo (1830.). Pisma još piše njemački, ali od 1833. samo hrvatski. Čim dobije u Subotištu Oglas Gajevih Novina, ispjeva pjesmu Primorac Danici (Danica br. 2.) i šalje dalje

O. 76. pjesme **Odu dru. Gaju,** Mati i sin br. 8.), Pređem Slavjanskim (br. 9.), Slavomir Stojanu, odkud ime Stojan (br. 7.), Milutin (br. 19.). I u prozi šalje

O. 77. Misli (br. 19., 20. i 25.) pa opet pjesmu **Ilir** (br. 47.). U drugom godištu Danice 1836. nalazi mu se pjesma spjevana na narodnu Nenadović Rado (br. 17.), a na dubrovačku je Danica Ilirom, Danku i vladatelju, pod utjecajem Osmana, i oveća pjesma Věkovi Ilirije.

S Užarevićem je izradio Nemačko-ilirski slovar.

God. 1842. sprema Matica Ilirska novo izdanje Osmana, i odbor dade Ivanu Mažuraniću, da priredi i nadopuni Osmana. Mažuranić ispjeva cijelo 14. i 15. pjevanje.

God. 1846. izađe mu u zabavniku Iskri najveće djelo Smrt Smail age Čengića.

God. 1848. izda u Karlovcu političku brošuru: Hrvati Madžarom. U doba apsolutizma izdaje Senjski statuti jedan članak s ruskoga o glagoljici od Sreznjevskoga. U Nevenu 1855. prevodi novelu Posljednji Orebita od češkog pisca J. E. Vocela. Napokon piše i ocjene dramatskih proizvoda.

Smrt Smail-age Čengića.[1] **O. 78.** Postanak. Često su stizali iz Bosne i Hercegovine glasovi o progonu raje. Mažuranić je zamislio, da velikom pjesmom upozori javnost na nepravde, koje se čine tome dijelu našega naroda. U Narodnim Novinama čitao je god. 1840., da je poginuo Ismail-aga Čengić, zapovjednik okružja gadskog. Ubiše ga Moračani, ponajviše Uskoci, na broju njih 300 do 400. Tu je vijest Mažuranić uzeo za osnovu svome epu »Smrt Smail-age Čengića«. Prikazao je razloge te smrti. — Sadržaj. Smail-aga je krvnik, koji

[1] F. Marković, Smrt Smail-age Čengića. Zagreb 1875. Predgovor. — D. Prohaska, Ivan Mažuranić, Smrt Smail-age Čengića. II. izd. Beograd 1914. Tumač.

ubija raju, što mu ne plaća harača. Čengić smakne i Turčina Duraka, oca Novičina. (Agovanje.) Novica traži u crnogorskoga vladike zaklona i pomoći, da osveti smrt očevu. (Noćnik.) Jedna se četa digla i krenula protiv Čengić-age. (Četa.) Čengić-aga kupi harač po Gackom. Osramoti se gađajući raju kopljem i pogodivši Turčina mjesto raje. Zato sprema najgroznije muke pohvatanoj raji, ali baš u toj noći udari na nj četa, i on padne. (Harač.) Postaviše ga vrh Lovćena u crkvicu, gdje se klanja krstu. (Kob.) — Misli. Mažuranić pjeva u ime pravde ljudske i Božje. Evropa stoji skrštenih ruku i gleda nepravdu, šta više naziva naš narod barbarskim. A dotle naš narod pogiba u ime krsta. I u nas ima grijeha, njih se valja oprostiti, »jer tko Bogu vjerno služit grede, čist'jem srcem služiti mu valja, čistom dušom vršit onom treba, koji vrši, Bog što sudi s neba«. U našem narodu ima izvrsnih moralnih vrlina: strpljivost i junačka gordost u časovima stradanja. »Boj se onoga, tko je vikô bez golema mrijet jada«. Nekada bijaše naš narod »sreće bolje«.

Kompozicija. Mažuranićev ep je lirskoga raspoloženja, narod ne bi pjevao o istom predmetu tako misaono. Zato je glavni okvir, u kojem se razvija radnja, monolog, a epski su samo oni ulomci, u kojima pjesnik nasljeduje narodnu pjesmu.

Dva se stila ukrštavaju u tom djelu: dubrovački, klasički i narodni, realistički. U staroj našoj renesansnoj književnosti našao je Mažuranić pjesnički jezik pun paralelizama, antiteza, simetrije, nagomilanih sinonima. U narodnoj pjesmi je našao rječnik za prikazivanje hercegovačko-crnogorskog junačkog života. Pjesnik mijenja deseterac osmercem, da se ukloni monotoniji. — Čengić-aga je doživio najveći uspjeh od svih djela ilirskoga preporoda. Danas brojimo 17 izdanja, od tih 6 ćirilicom. Pjesma je prevedena na ruski, češki, poljski i slovački, talijanski, njemački, švedski i madžarski, na neke od tih jezika više puta.

Književna značajka. U mladosti pjeva Mažuranić ode pod utjecajem pseudoklasičke slavenosrpske poezije i prima u Subotištu među Srbima u svoj govor ruske oblike. Kad je dobio Gajev Oglas, piše bratu Antunu: »Takav srbež poetičeski od radosti jest me primio, da srdcu nikako odoljeti nemogne«. »Odu dru. Gaju« ispjeva poredeći ga s Prometejem klasičkim metrom. — U »Viekovima Ilirije« vidi se, da pod Herderovim utjecajem hoće da prosvjećuje. Došavši Mažuranić u Zagreb upozna se s dva nova književna izvora: dubrovačkim piscima i

narodnom pjesmom. Taj se utjecaj otada miješa i spaja, da izađe u lijepome skladu u remek-djelu pjesnikovu u Smrti Smail-age Čengića. U poeziji Mažuranićevoj pretežu misli i misaonost nad osjećajima. Ideja i moralna namjera jača je od doživljaja srca. Mažuranić ne pjeva ljubavnih pjesama u doba, gdje je samo takva poezija moderna i tražena. U rukopisu je ostala jedna o Veneri, a ispjevao ju je od šale. Druga je značajna crta u njega, što se zanosi pjesničkim jezikom naučenim u velikih uzora, što s ljubavlju nasljeduje savršenu ljepotu. On shvaća zadatak pjesništva umjetnički, formalno, pazi na zvučnost i varijaciju stiha, ima uho izvježbano na romanskim uzorima, dok drugi pjesnici ilirski razglašuju doživljaj, neposrednost, osjećajnost (Vraz, Nemčić) ili idejnost (Preradović). Ali u Mažuranićevim djelima vide se i vrlo lične crte: stoicizam, junaštvo, patnje, mir i »pogibanje bez golema jada«, tvrda i opora muška značajnost. — Književni program Mažuranićev bijaše sinteza dubrovačkoga klasičkog stila — i narodnoga. Protiv toga radi Stanko Vraz odvraćajući od Dubrovčana. Vrazov je smjer lako pobijedio, jer pjesnicima, koji su se rodili daleko od romanske kulture, bijaše dubrovački način tuđ, a narodni naprotiv blizak. Mažuranić dakle nije dao smjera novoj književnosti preporodnoj, ali je utjecao kao uzoran pjesnik mnogim pojedinostima Čengić-age.

158. 5. **Petar Preradović** (1818.—1872.).[1]

Život. Rodio se u Grabrovnici u đurđevačkoj krajiškoj pukovniji (sada bjelovarskoj županiji). Preradovići su u tome selu svi pravoslavni. Otac pjesnikov Jovan, koji je u napoleonskim ratovima izvojevao srebrnu kolajnu, umre 1828. Mati Pelagija, iz zadruge Ivičićeve u Grdjevcu, daje sina najprije u Bjelovar, a onda u vojničku akademiju u Bečkom Novom Mjestu, gdje prijeđe po zakonu onoga vremena na katoličku vjeru. Sav odgoj bijaše mu tu njemački, tako te se mladi Preradović nakon dovršenih nauka jedva mogaše razgovarati s majkom i sestrom. Prva služba mu bijaše u Milanu (1840.). Mladi je poručnik tada pjevao njemačke pjesme, a Ivan Kukuljević uzalud ga nagovara, da nauči pjevati hrvatski. Tek se dade sklonuti na to, da prevede prvo pjevanje Osmana na njemački. Taj se prijevod kasnije izgubio. Usto pjeva njemačke pjesme s narodnim sadržajem: Das Uskokenmädchen i dr. God. 1842. prelazi mu pukovnija u Zadar, a na putu u Mlecima upozna

[1] I. Trnski, Pjesnička djela Petra Preradovića. Zagreb 1873. Život. — M. Šrepel, Izabrane pjesme. Zagreb 1890. Uvod. — B. Drechsler, Petar Preradović. Studija. Zagreb 1903.

se s nekim časnicima, koji pristajahu uz ilirizam. Jedan od njih, Špiro Dimitrović, izmami obećanje od Preradovića, da će, kad stigne u Dalmaciju, odgovoriti na pjesničku poslanicu Dimitrovićevu hrvatskom poslanicom. U Zadru tada izdavaše Antun Kuzmanić časopis Zora dalmatinska, a Preradović mu napiše prvu pjesmu oglasnicu: **Zora puca bit će dana** (1844.). Čitatelji ga pohvališe i otada Preradović pjeva hrvatski. U Zadru se pjesnik zaljubi, i ljubav ga još bolje priljubi hrvatskoj pjesmi. God. 1846. premješten je u Peštu, ali na molbu opet vraćen u Zadar. Na tome povratku dođe u Zagreb, a Vraz ga dovede k Ilircima. God. 1847. opet je premješten u Italiju. God. 1848. ratuje protiv talijanskih ustaša kod Mantove i postaje kapetanom. Potkraj te godine ide na dopust u Dubrovnik i vjenča se s gospođicom Pavicom de Ponte iz Zadra. God. 1849. izradi mu prijatelj Brlić, te bude pozvan u Zagreb i dodijeljen odsjeku banskog vijeća bana Jelačića. U to doba počinje Preradović da se zanima za novu nauku o spiritizmu (spiritizam uči, da se bića neprestano usavršuju prolazeći više raznih života, dok se ne približe Bogu). Uz Jelačića ostaje Preradović do god. 1852., postaje onda majorom i dođe k njemačko-banatskoj pukovniji u talijanski grad Cremonu. God. 1853. nalazi se u Veroni, zatim u Kovinju na Dunavu. God. 1854. prijeđe u drugu pukovniju u Erdelj, a odanle ga napokon pozovu u Beč. Tamo mu se supruga razboli, ode na oporavak u Italiju i umre (1855.). Nesreća ta omrazi Preradoviću Beč, i on se dade premjestiti u prvu bansku pukovniju u Glini. (Dovle je sam opisao svoj život.) U Glini drugovaše s barunom Benkom i Ivanom Trnskim. God. 1857. pozvan je u generalni stožer u Beč. Za talijansko-austrijskog rata nalazi se u Trstu i Postojni. Onda služi tri godine u Temišvaru. Dođe g. 1863. u Beč na oporavak i oženi se ondje Njemicom Emom Regnerovom (1865.). Zatim je premješten u Veronu. Sudjeluje god. 1866. u talijansko-austrijskom ratu. Postaje u Aradu pukovnik, zatim general i smjesti se trajno u Beču. Zimi 1871.—1872. razboli se i svrši svoj život 21. kolovoza u Beču. Kosti su mu prenesene u Zagreb i sahranjene u Arkadama (13. srpnja 1879.). **O. 79.**

Djela. Prve svoje pjesme Prvienci izdao je Preradović u Zadru 1846., a Nove pjesme g. 1851. U Nevenu 1852. objavi početak narodne drame Kraljević Marko. Oko god. 1850. napiše tekst za operu Vladimir i Kosara. G. 1853. napiše početak romantičkoga epa Lopudska Sirotica. — Pjeva ode Smrt (1856.), Zvanje Slavjanstva (1860.), Ljubav (1863.), Slavjanstvu (1865.). Napokon pjeva epe Prvi ljudi i Pustinjak (nedovršen, ulomci izašli po smrti). Sva djela njegova izdade jedan odbor

pod imenom Pjesnička djela Petra Preradovića. Život napisao I. Trnski, o djelima F. Marković, Zagreb 1873. — Izabrane pjesme. Uvod napisao M. Šrepel. M. H. 1890.

Prvienci. Ljubav nikada nije dotada u hrv. književnosti bila tako čisto duševno shvaćena kao u »Prviencima«. Vanjski lik ljube nije opisan. Pjesnik se ne zanosi licem drage, nego dušom (Jedinica 1844., Cvijeće 1845.). Ljubav mu je nadzemaljska i vodi ga onkraj života (Mrtva ljubav 1845.) ili u predživot (Početak ljubavi 1845.). Dok su renesansni pjesnici uzdisali zbog neuzvraćene ljubavi, našemu pjesniku ljubav daje misli o neizmjernosti, s koje je nespokojan. — I ljubav domovini prima u Preradovića sasvim duševni sadržaj, domovini mu »duša diše« (Putnik 1844.), a ljubav k domovini traži prosvjetni rad (Vilin san 1845.). Domoljublje neki smatraju veselicom, a ne onim, što jest, teškom zadaćom (Žalostinke 1844.). Prošlost naroda mu je neslavna, jedna bolest, iz koje se narod »čisti« i »ozdravlja« (Proljetna pjesma 1845.), tmina, iz koje se narod budi (Zora puca 1844.). — Dok su Ilirci pjevali ode i dvorske hvalospjeve, Preradović pjeva pjesmu slobode. One stare pseudoklasične pjesme, koje hvale »tuđeg gospodara« (Kačić, Katančić i drugi), u ovo novo doba više nemaju cijene, na novim guslama unuk treba da izvodi pjesmu, koja ne poznaje zapovijedi, već »slobodna je«, »svome glasu slijedi« (Djed i unuk 1845.). — Pjesnik novoga pjesništva ima poziv proročki, posrednik je među nebom i zemljom (Pjesnik 1845.).

Kraljević Marko. O. 80. Ideja: »Po narodnom samo duhu uskrsnuti Marko može, a po Marku samo može uzdignut se duh narodni«. Prosvijećeni pisci pisali su: ne valja pjevati o Kraljeviću Marku, treba ga se odreći, jer je on predstavnik barbarstva, nego treba primiti tuđu prosvjetu i napredovati s tuđim narodima i u njihovu duhu ili se maknuti i dati mjesto drugomu vrednijemu narodu. To govori prosvijećeni Zvijerić i u toj drami. Ali narodnjak Stevan donosi novu ideju: narod može napredovati, a da se ne odrekne svoje narodne osobitosti, svoje nezavisnosti, kojoj je predstavnik Kraljević Marko. Stevan, sin iz naroda, okuplja narod oko sebe i pokazuje mu putove, kako će se prosvijetliti, ali i narodno ujediniti i osloboditi tuđega gospodara. Uči ga teženju tla, slozi i bratinskoj ljubavi, »novoj vjeri« o uskrsnuću Marka. Kad narod ustane, da se ujedini, Marko će ustati iz groba i osloboditi ga. Već se kupi i sastaje na Kosovu. (Tu prestaje drama).

Pjesnik, koji je u ljubavnim i domoljubnim pjesmama i u drami toliko isticao utjecaj duše na dušu, našao je u nauci o spiritizmu novu vjeru, kad se sve u doba apsolutizma poklonilo materijalnoj sili. »Po nauci duhoslovja«, piše Preradović, »rađa se čovjek više puta s istim duhom, a različnim tijelom na ovom svijetu ili na kome drugom po shodnosti ovog ili onog od milijuna svijetova k daljem usavršivanju dotičnog čovjeka« (Preradovićev tumač k odi Ljubav). Toj nauci dade Preradović u odama pjesničkog izražaja. Sada mu je poezija proročka i religiozna (**Priznanje** 1861.). Pjeva o Smrti i Zemaljskom raju, u kome »svi su ljudi tamo braća, svima jedan duh je svet«. I rod slavenski ima spiritualnu ili duhovnu zadaću na svijetu, o čemu pjeva Preradović u odi Zvanje Slavjanstva (1860.). Određenje Slavena izriče ovako: »Ti okrijepi, ti uznesi, Ti mi spasi svijet na zemlji«. U drugoj odi, **Slavjanstvu** (1865.), Slaveni su onaj izabrani rod, koji će naučiti narode međusobnoj ljubavi. **Ode.** **O. 81.** **O. 82.**

Od slavenske poezije diže se Preradović na još širu, na pjevanje o svemu rodu ljudskomu i njegovu određenju. Tu misao izriče u svojim Prvim ljudima (1862.), epu, od kojega imamo samo početak. Čovjek je tvorba ljubavi. Anđeo Zemljozor zastupnik te Ljubavi stvara čovjeka govoreći: »Ja sam ljubav, sve što stvaram, krećem K daljem boljku, k uglednijem struku, Svud na nizak viši stupanj mećem, I dosljedno od reda do reda Sviet si dižem k savršenstvu većem«. **Prvi ljudi.**

Preradović je stvorio u hrvatskoj književnosti viši pjesnički stil za duševna stanja. Njegov jezik svagda tako se doima, kao da mu je sve na dohvatu i da mu je sve duševno podloženo. Preradović nije radio na gotovom kao Mažuranić, on se ne razvija na dubrovačkom klasicizmu ni na narodnoj poeziji, već stvara nešto svoje obzirući se na filozofsku romantiku u Nijemaca i Poljaka. On je nemiran lirski duh, sveđ sobom nezadovoljan, što raste preko potreba svojega vremena i stvara djela, kojima će se baviti tek potonji naraštaji. Njegova misao, da samo duhovnom radnjom Slaven izvršuje svoje plemensko i narodno određenje, dovodi ga u srodstvo s Mickiewiczem i Słovackim. On je u nas pjesnik-prorok, nova vrsta pjesnika, koja se javlja s romantikom. Govor i manire njegove nasljedovali su suvremenici: Ivan Trnski, Vladimir Nikolić, Franjo Turić, Gjuro Klarić, Josip Eugen Tomić, Gjuro Kovačević i drugi, a ideje mu je naslijedio najviše Franjo Marković. **Književna značajka.**

VI. Narodni preporod u Dalmaciji.[1]

Društvena osnova. 159. Narodnom preporodu u Dalmaciji našao se mnogo jači neprijatelj negoli ilirizmu. Talijanstvo bijaše mnogo ozbiljnija zapreka razvitku narodnosti u Dalmaciji negoli madžarizacija u Hrvatskoj. Talijanski bijaše Zadar, Split, cijelo sjeverno primorje. Talijanska obrazovanost i književnost očaravaše Dalmatince, a talijanska sveučilišta udahnuše mladim ljudima novi talijanski nacionalizam. Tako se događa, da i oni, koji ljube hrvatsku narodnost i narodnu poeziju, ipak sebe smatraju Talijanima. Takav je Nikola Tommaseo i drugi. Južna Dalmacija i Dubrovnik ne bijahu talijanski, ali tu bijaše zapreka novome duhu narodnoga ujedinjenja to, što Dubrovčani bijahu starinom Slovinci i što ne mogoše vidjeti razloga, zašto bi se oni, književno bogatiji i stariji, dali voditi od zagrebačkoga ilirizma. I tako vidimo, da Dalmacija i Dubrovnik stoje, za cijelo doba ilirizma po strani, otimaju mu se i ustrajno brane slovinstvo i pokrajinski duh. Tek svećenici i časnici, koji vidješe narodni pokret u Hrvatskoj, i žene, koje ne bijahu zahvaćene talijanskom obrazovanosti, broje se u narodne proporoditelje Dubrovnika i Dalmacije, u prijatelje narodnog pjesništva, ali se ilirskom pokretu i oni slabo odazivaju. Dalmatinci ne primaju ideje njemačke romantike neposredno, nego iz talijanske književnosti. U to doba pjevaju talijanski pjesnici Leopardi, Foscolo, Niccolini i Pellico za oslobođenje svoje domovine. Na čelo talijanske romantike stupaju Monti i Manzoni, koji osnova u Milanu književni list »Il Conciliatore« s namjerom, da provodi »korisnu svrhu i istinit sadržaj u zanimljivu obliku«. Za njima se povedoše Dalmatinci i Dubrovčani te počeše raditi za narodno preporođenje i osvještenje.

Godine 1844. izdaje Antun Kuzmanić časopis Zora Dalmatinska, ali dalmatinskim pravopisom, no godine 1845. postane joj urednikom Ivan August Kaznačić, koji uvodi novi Gajev pravopis.

Godine 1849. osnovaše Matija Ban, Medo Pucić i August Kaznačić književni godišnjak Dubrovnik iznoseći u njemu izabrane proizvode iz rukopisa starih Dubrovčana i studije o njima, narodne pjesme i nove romantičke tvorbe, tako te se taj godišnjak s pravom naziva: »cvijet narodnoga književstva« (I. 1849.; II. 1850.; III. 1851.)

---

[1] A. Petravić, Studije i portreti. Zgb. 1905. 23.—52. Razvitak pjesništva u Dalmaciji od početka XIX. vijeka do smrti Pavlinovića i Despota.

160. 1. **Medo Pucić** (1821.—1882.).[1]

Potomak stare dubrovačke porodice vlasteoske. Svršio je licej u Dubrovniku, prava u Padovi i Beču. Bio komornikom na dvoru vojvode od Luke u Italiji, a 1868.—1872. učitelj kneza Milana Obrenovića u Beogradu. Zatim prenese svoje društveno i književno djelovanje u Dubrovnik, gdje i umre 1882. **Život.**

Objavio je pjesme Talijanke (Zagreb 1858.), Pjesme (Karlovac 1862.), a epske i historijske pjesme izdavao je ćirilicom, tako Bosanske davorije, Karađurđevku, pripovijest iz dubrovačkoga života Cvijetu (Beč 1865.), političku pjesmu Poma 1866. Skupljene Pjesme izdao je u Pančevu 1881. — Važan mu je rad oko izdavanja dubrovačkih pisama srednjega vijeka srpskim oblastima: Spomenici srpski od 1395.—1423. (Beograd I. 1858. i II. 1862.). **Djela.**

Romantička lirska pjesan Cvijeta roman je u stihovima različitoga metra. Prvi je dio niz slika staroga Dubrovnika u doba propasti mu (u početku 19. vijeka). **Cvijeta.**[2] **O. 85.**

Drugi dio prikazuje povratak dubrovačkog broda »Slovinke« i silnu buru pred Dubrovnikom. U buri se zavjetuje kapetan broda, »da će svojom srećom otkupiti braću«. Stigavši u luku javi on svećeniku, da će uzeti grješnicu i skitnicu Cvijetu za ženu. Zavjet i stoji u tome, da se kapetan hoće da žrtvuje time, što uzima jednu izopćenu i osramoćenu. No Cvijeta ispovijeda pred svećenikom i kapetanom svoju prošlost — nije sagriješila pred Bogom, već samo pred ljudima time, što je otpratila svoga zaručnika, nekog Poljaka, na bojište izvan Dubrovnika; kad se nakon njegove smrti vratila u grad, dočekaše je s porugom i odagnaše je, pa se zato i skitala po planinama. Cvijeta ispripovjedivši to pada mrtva. Roman taj hoće da kaže: Dubrovnik propada od starih pogleda na život, a spasao bi se samo žrtvom pojedinaca. Cvijeta je simbol Dubrovnika, a kapetan Drago simbol njegova preporoda u slobodi i pravoj vjeri samopožrtvovanja.

Pucić je čovjek svjetskoga obzora, on ustaje protiv svakoga domaćeg i stranog robovanja. Seže za najvišim ciljevima. Najveći mu je ugled u književnosti Adam Mickiewicz. Po njegovim »Dziadima« izrađuje osnovnu misao o zavjetu u Cvijeti: »Ne žrtvujemo li sebe samih, nijesmo ništa učinili«. Tu je poljski mesijanizam (ideja o otkupljenju žrtvom) našao novi oblik. U drugom redu Pucić naslje- **Književna značajka.**

---

[1] F. Marković, Knez Medo Pucić, Rad 67. (1883.). — J. Skerlić, Istorija nove srpske književnosti. 201—202.

[2] D. Prohaska. Adam Mickiewicz i Medo Pucić. Nastavni Vjesnik 24. (1915.).

duje velike pjesnike slobode: Dantea i Leopardija. U slavenstvu mu je prvim učiteljem Jan Kollár. Pucić zna da se umjereno služi krasotama narodne pjesme. Pjesničkom dikcijom i realizmom nekih ulomaka u Cvijeti digao se u prvi red romantika.

161. 2. **Antun Kazali** (1815.—1895.).[1]

Život. Rodio se od oca pomorskog kapetana. U Zadru svrši bogosloviju. Bijaše kapelan i župnik u raznim mjestima dubrovačke okolice, zatim profesor u gimnaziji u Zadru (1855.). God. 1861. prijeđe u gimnaziju na Rijeci, gdje ostaje 7 godina. God. 1868. vrati se u Dalmaciju, u Ston, za upravitelja pučke škole. Onda postane župnik na Šipanu i napokon nadarbenik prebende u Dubrovniku, gdje provodi posljednje godine života.

Djela. God. 1840. počinje veliku autobiografijsku pjesmu Ćoso, koju dovrši 40 godina kasnije, ali je nikad ne izda. Prva mu je knjiga romantički ep Zlatka (Dubrovnik 1845.), zatim Trista Vica udovica (1857.) i Grobnik (1869.). Manja su pjesnička djela: Sirotica lopudska (u Zori dalmatinskoj), Glas iz pustinje (1862.) i Pjesme objavljene u Slovincu 1879.

Zlatka. Udata žena Zlatka, Dubrovkinja, zaljubila se u časnika Poljaka. Iz te ljubavi rodi se dijete, koje Zlatka napušta. Tek kad joj dijete umre, probudi se u njoj pravi materinski bol.

Književna značajka. Epske pjesme Kazalijeve odlikuju se lirizmom, koji se razvija pod utjecajem pjesnikove prirode i čitanjem Byrona, Miltona i Tennysona. Fantazija se u njega natječe s retorikom starih Dubrovčana, i djela mu izilaze razvučena i nejasna. Cijela Zlatka nije drugo no niz ljubavnih pjesama, punih plača, uzdisanja i bola. To su kao neki romantički Uzdasi sv. Mandaljene. U Grobniku pjeva Kazali o događajima na Grobničkom polju 1242.

162. 3. **Mato Vodopić** (1816.—1893.).[2]

Život. Rodio se od oca pomorskog kapetana. U Zadru svršava bogosloviju, služi u različitim župama u Konavlju, župnik je u Gružu (1857.), zatim u učiteljskim službama u Dubrovniku, kanonik god. 1882. i napokon biskup dubrovački.

Napisao je tri novele: 1. Marija Konavoka (svršio je Juraj Carić, a izdao s Marcelom Kušarom u Mat. Hrv. 1893.), 2. Tužna Jele (u zabavniku Dubrovnik 1868.) i 3.

---

[1] Životopis i slika u časopisu Slovinac 1880., 224.

[2] M. Kušar. Mato Vodopić, Marija Konavoka. Zgb. 1893. Život.

Na Doborskijem razvalinama (u Slovincu 1881.). Pjeva pjesme u koledarima Matice Dalmatinske, u zabavniku Dubrovniku i u Biseru, a najveća mu je Robinjica (u II. svesku Dubrovnika 1874.).

Vodopić se povodi za Manzonijem, talijanskim svećenikom i poznatim romantikom, a kao svećenik upleće u romantičku povijest moralne i kršćanske zasade. Ne može se oteti dubrovačkom narječju. Pjesma »Robinjica« ispjevana je u desetercima, čistim narodnim jezikom i stilom. **Književna značajka.**

163. 4. **Matija Ban** (1818.—1903.).

Rodio se u Dubrovniku od oca radnika. Uči u Dubrovniku filozofiju u oca dominikanca Maslača, koji ga predobi za red franjevački. Ban se razočara u samostanu i ostavi ga. Dugo se zadrži u Carigradu kao učitelj talijanskoga jezika. God. 1844. dođe u Beograd kao Slavjanin »iz Dubrovnika«. Najprije je profesor liceja, onda odgojitelj kćeri kneza Aleksandra, kasnije diplomat u raznim političkim službama. U Beogradu je i umr'o. **Život.**

Od god. 1838.—1840. pjeva Anakreonke, 20 na broju (izišle u zabavniku Dubrovnik 1851., što ga je sam pokrenuo). Njima prikupi kasnije pjesme objavljene u Nevenu (1852.—1853.) i izda ih pod natpisom **Različne pjesme** I. Beograd 1883. i II. 1861. Napisao je 13 drama, što iz hrvatske, što iz srpske prošlosti: Mejrima (1849.), Miljenko i Dobrila (1850.), Smrt kneza Dobroslava (1851.), Smrt Uroša V. (1857.), Kralj Vukašin (1857.), Car Lazar (1858.), Cvijeti Srpske (1865.), Vanda (1868.), Kobna tajna (1869.), Marta Posadnica (1871.), Marojica Kaboga (1879.), Jan Hus (1880.), Knez Nikola Zrinjski (Mat. Hrv. 1888.). Od tih je najznatnija Mejrima (1849.), jedan je čin štampan u Nevenu (1854.). Srpska kralj. akademija u Beogradu izdala mu je Djela od 1889.—1892. Značajno mu je još djelo Vaspitatelj ženski, gdje kao neki srpski Fenelon napunja ženske duše slikama heroizma. **Djela.** **O. 84.**

Turkinja Mejrima ljubi Živana kršćanina. Ali Živan je već dao riječ Ljubici. Mejrima se prikrade u bračnu odaju i probode Ljubicu. Svatovi okrive Živana s ubojstva i bace ga nedužna u tamnicu. Mejrima ga izbavlja iz tamnice, a Živan i hajduci nju će izbaviti iz ruku neljubljenoga djevera Osmana. No Mejrima ne dočeka oslobođenja, nego se otruje. Raja i hajduci slave pobjedu nad Turcima bojovnom pjesmom za slobodu. **Mejrima. O. 85.**

[1] J. Skerlić, Istorija nove srpske književnosti, 199.—201. — K. Lucerna, U spomen Matije Bana Dubrovčanina. Ljetopis jugoslavenske akademije 21. (1907.).

»Mejrima« je dakle ljubavna drama s krvavim nožem i otrovom, s puškaranjem i narodnom tendencijom u duhu romantike. Radnja je epska, motivacija nagla i krupna. Deseterci često banalni. Drama se dakako nije smjela prikazivati, jer je za ono doba njezin sadržaj imao političko značenje: raja se tada u Bosni spremala na ustanak, a gledalac je lako mogao da iza Turaka vidi i apsolutizam austrijske vlade.

Književna značajka. U Bana preteže razumna i odgojna težnja, a samo je izvanji plašt u njega romantičan i narodan: narodni deseterac i rodoljuban govor. Banovo je mišljenje o stilu ovo: »Savršenstvo našega pjesništva može se samo postići sadruženjem n a r o d n o g a d u h a usavršenog i o b r a s c a k l a s i č n o g«. Htio je dakle isto, šta i Ivan Mažuranić, tražio je sintezu klasičkoga i narodnog stila. Ali ne bijaše on takav pjesnik ni umjetnik kao Mažuranić. Samo njegove prve ljubavne pjesme odavaju neposredno osjećanje. Banovo značenje osjeća se jače u nas nego u Srba. Njegova je Mejrima važna karika između Demetrove Teute, koja je odveć pod utjecajem njemačke klasičke drame, i Bogovićevih historijskih narodnih drama. Veber je svojim polemikama svratio na nj pažnju, ali mu je spočitavao, da je »naduven i ukrućen moralista«. Bijaše doista više »vaspisatelj« no pjesnik.

164. 5. **Ivan August Kaznačić** (1817.—1883.).[1]

Život. Rodio se od oca Ivana Antuna, odvjetnika i pjesnika koleda. Učiteljem mu bijaše slavni Appendini. Uči medicinu u Beču i Padovi. Prekine nauke i piše u talijanske časopise u Trstu i Zadru o slavenskoj književnosti. U Zadru se upozna s Preradovićem (1844.). Vrati se u Padovu i svrši nauke (1846.). U Dubrovniku bijaše liječnikom i ravnateljem gradske bolnice do smrti.

Djela. Izdaje u Dubrovniku talijanski časopis L' a v v e n i r e (1848.). Pjesnička mu je zbirka V i j e n a c g o r s k o g i p i t o m o g c v i j e ć a (Dubrovnik 1872.), u kojoj donosi pjesme i drugih pjesnika hrvatskih i srpskih. Piše o narodnim pjesmama i sakuplja ih. Izdao je Vetranićeva Piligrina u IV. knjizi Starih pisaca.

Književna značajka. Kaznačić nije samostalan pjesnik, nego nasljedovatelj narodnih pjesama. Njegov je Vijenac antologija lirskih epigramatskih narodnih pjesama na izmjenu poređanih s vlastitim podražajima te vrste. Kaznačić je znamenit kao publicist i suradnik i izdavač časopisa, i kao takav on je jedan od glavnih narodnih preporoditelja u Dalmaciji.

---

[1] Milan Grlović, Album zaslužnih Hrvata I.

Dalmatinski preporoditelji povode se za narodnim pjesništvom, a osim toga za talijanskom romantičkom književnosti. Najbolji je pjesnik između njih Medo Pucić, u kojega je najviše književne obrazovanosti i lične osebujnosti. **Opći pogled na dalmatinske preporoditelje.**

VII. Srbi prijatelji ilirizma.

165. 1. **Jovan Subotić** (1817.—1886.).[1]

Rodio se u Dobrincima u Srijemu. Škole nastavlja u Karlovcima i Segedinu, pravo svrši u Pešti i ostade tamo kao odvjetnik. God. 1860. izabran je za podžupana srijemske županije. God. 1865. izabran je za narodnoga zastupnika u hrvatskom saboru. Zbog toga, što je bio na ruskoj etnografskoj izložbi u Moskvi (1867.), izgubi službu i bude opet odvjetnik u Osijeku i Zemunu, gdje umre. **Život.**

Pjevao je već god. 1834. načinom klasičkim. Prvu zbirku pjesama L i r a izdao je u Pešti 1837. Proslavio se među suvremenicima epskom pjesmom K r a l j D e č a n s k i (Budim 1846.) i romanom u stihovima K a l u đ e r (Novi Sad 1881.). Iza god. 1860. izdaje cijeli niz narodnih drama: H e r c e g V l a d i s l a v (1862.), N e m a n j a (1862.), Z v o n i m i r (1862.) izd. 1868., P r e h v a l a (1868.), B o d i n (1869.), M i l o š O b i l i ć (1869.), K r a l j i c a J a k i n t a (1871.) i slike iz prošlosti S a n n a j a v i (1869.). **Djela.**

Subotić nasljeduje junačku pjesmu u drami. Time mu drama prima epski sadržaj, a govorni patos nadomještava pravu dramatsku radnju. Tobožnja tendencija naknađuje psihologiju. Velik je u njega utjecaj njemačke klasičke drame. Bolji je epski pjesnik. Za svoje junake rado traži poredbe iz klasičkog epa. »Omir slavi svoga Ahilesa, Rim uznosi svoga Horacija ...« **(Jurišić Nikola).** Subotić je dobio nagradu Matice Srpske za svoj ep Kralj Dečanski, a u Zagrebu ga tri gospođe ovjenčaše u loži lovorovim vijencem za prve predstave Zvonimira (1862.). **Književna značajka.** **O. 86.**

166. 2. **Jovan Sundečić** (1825.—1900.).[2]

Rodio se u Golinjevu u Bosni. Kao dijete prebjegne u Dalmaciju. U Zadru je svršio bogosloviju i služio kao svećenik u Istri i Dalmaciji. Zatim bijaše tajnik kneza Nikole na Cetinju. U miru je živio u Kotoru. **Život.**

---

[1] J. Skerlić, Istorija nove srpske književnosti, 194.—196.

[2] J. Skerlić, o. c. 294.—296.

Djela. O. 87. Moralnodidaktičke pjesme su mu: Ananija i Safira (1848.) i **Vršidba** (1861.) u tri izdanja. Matica Hrvatska izdala je njegove Izabrane pjesme (1889.).

Književna značajka. Sundečić je nastojao oko hrvatskosrpskog jedinstva i pisao je povodeći se za beogradskim i zagrebačkim književnim ugledima. I on spaja prosvjetnu ideju s narodnom.

Opći pogled na ilirizam. 167. Ilirizam stvara osnove novoj narodnoj književnosti. S njime prestaje književnost u narječjima, ograđena razrednim duhom vlasteoskim, crkvenim i pučkim, a ujedinjuje se život svih razreda i narječja u narodno jedinstvo. Do godine 1848. vlada poezija u stihovima nad prozom, jer je to doba oduševljenja i poezije. Kad su Ilirci nakon 1848. doživjeli teško razočaranje, ostaviše poeziju gotovo svi osim Preradovića, koji stvara i nalazi novu osnovu za nutarnju duševnu obnovu i pokazuje je u svojim odama i pjesničkim fragmentima. U Dalmaciji se budi narodna svijest i gubi se pokrajinski osjećaj dalmatinski i dubrovački, da dade mjesta osjećanju hrvatskom i srpskom. I Srbi se pridružuju ilirizmu iz onih krajeva, gdje dolaze u tješnji društveni saobraćaj s Hrvatima. Ali ni ilirizam nije postigao još potpuno književno ujedinjenje Hrvata i Srba, već morade na pô puta da ustukne pred neprijateljima toga sjedinjenja.

VIII. Predlistopadsko doba.

1850.—1860.[1]

Društvena osnova. 168. Svladavši Austrija ustanak Madžara (1848. do 1849.) s pomoću Rusije uvede u cijeloj monarkiji »oktroirani ustav«, po kojemu sva plemena imaju »ravnopravnost i nepovriedivo pravo na očuvanje i njegovanje svoje narodnosti i jezika svoga«. Gaj i Mažuranić vide u tome novom ustavu ideju federacije, a drugi (Bogović, Kukuljević i Šulek) vide povratak apsolutizma, i ti drugi ne prevariše se. Bečka je vlada pokazivala sve jasnije, da želi upravu centralizirati na osnovi njemačkoga jezika. Poeziji i književnosti odredila je granice oštrom cenzurom. Ministarstvo je kaznilo urednika časopisa Nevena Mirka Bogovića i suradnika Ivana Filipovića zbog jedne domoljubne pjesme dvogodišnjom tamnicom. Ali u to se doba razvila naša školska literatura, šta više, centralna je vlada uredila odsjek, koji izdavaše hrvatske školske knjige. Znamenite su Veberove čitanke,

---

[1] N. Andrić, Pod apsolutizmom. Historija šestoga decenija hrvatske književnosti (1850.—1860.): Mala knjižnica Matice Hrvatske sv. II.

slovnice i prijevodi klasika. Pomagala je i razvitku gospodarstva. Hrvatska je dobila tri trgovačko-obrtničke komore. Odijelila se crkveno od Ugarske, kad je od zagrebačke biskupije stvorena nadbiskupija, a biskupom u Slavoniji imenovan je Josip Juraj Strossmayer. Cijelo to doba oktroiranog ustava trajalo je samo 10 godina. Iza poraza, što ga je doživjela Austrija na bojnom polju u Italiji, vrati car i kralj Franjo Josip I. narodima njihove historijske ustave diplomom od 20. listopada god. 1860. Minulih deset godina nazivahu predlistopadsko doba ne usuđujući se da ga nazivaju izravno doba apsolutizma.

Časopis Neven.

169. Gotovo sva književnost centralizovana je u jedinom časopisu Nevenu, što ga je pokrenuo Mirko Bogović god. 1852. Program tome časopisu bijaše s obzirom na cenzuru stegnut na zabavu i pouku, a izuzeta je bila narodna politika, toliko istaknuta u doba ilirizma u Gajevoj Danici. Iza Bogovića, koji kraj sve umjerenosti dopade zatvora, izdavaju ga dalje Ivan Perkovac i Vojko Sabljić god. 1853. Oni su protiv »patetičkih riječi o slogi, ljubavi i prosvjeti«, udarajući očito na tadašnju Danicu Gajevu, a nude narodu »vosak s medom« to jest »nauku uz zabavu«.

Proza.

170. Značajno je, da pjesmu zamjenjuje pripovijest. Proza je tada toliko prevladala, da su i neka starija djela pisana u stihovima prenosili u prozu. Tako Mijat Stojanović okrenu Gundulićevu »Sunčanicu« u pripovijest prozom ili, kako on veli, »iz pjesme prenešena u razriješen slog« (Neven 1853.). I sam pjesnik Čengić-age prevodi jednu pripovijest s češkoga.

Teorija pripovijesti.

Kako je pripovijest znatna pjesnička vrsta, iznosi profesor Ivan Macun njenu teoriju u Nevenu 1852. ovako: »Treba da se izaberu osobe djelujuće u pripovijesti velestrasne, veličanstvene, napinjajuće sve svoje i duševne i tjelesne sile, a posljedice neka su velevažne.« Svakidašnja lica i djela nijesu, veli, zamamljiva, jer poezija i stoji baš u tome, »da sa sebe stresemo prah sadanjosti i da se napunimo višim idejama«, da se s pjesnikom uznesemo. Predlistopadsko doba bilo je i zbog cenzure raspoloženo, da ne dira u zbilju života, već da se otrese »praha sadanjosti«.

Prijevodi stranih pripovjedača.

Najbolje se to postiglo prevođenjem stranih pripovjedača. Najviše se u Nevenu prevodi engleska spisateljica H. Beach-Stowe (čitaj Bi'č-Stō) i pisac Bulwer (čit. Búluőr), s francuskoga: spisateljica George Sand i romantik Chateaubriand (čit. Šatobrijan), od Slavena s češkoga: Chocholoušek, Nebeský i V. Hálek, s poljskoga Czajkowski, Kraszewski, a

s ruskoga Žukovski, Puškin i Gogolj. Sve su to predstavnici romantičke pripovijesti. To je škola, u kojoj se vježba izvorna novela i pripovijest, ali u njoj se radilo ponajviše uz pomoć njemačkih prijevoda i njemačkih izvornika.

Izvorne pripovijesti. 171. Pripovijest se dijeli u glavnom u dvije vrste: neke su narodopisno historijske, a druge domoljubno porodične. Prve su ponajviše iz junačkoga i seoskog, a druge iz građanskoga i suvremenog života. Narodopisno historijske pišu ponajviše Slavonci, a ostale Hrvati. Slavonija svojim bujnim narodnim životom, bogatom štokavštinom i udaljenošću od Zagreba dobiva čar novosti, pa je ona u doba oštre cenzure najnevinija građa za domoljubnu pripovijest. Hrvatska, naročito malograđanskim životom svojim u Primorju, Karlovcu i Zagrebu, daje građanske pisce, moralizatore, što pišu »vosak s medom«, pouku sa zabavom.

Narodopisnohistorijske pripovijesti. Slavonac Luka Ilić Oriovčanin objavio je već g. 1844.—47. četiri knjige slavonskih varoških pjesama, a g. 1846. Narodne slavonske običaje. Na osnovi tih knjiga složi Mirko Bogović uzorke narodopisnih pripovijesti: Crnogorska osveta, Hajduk Gojko i Grad Gotalovec (Neven 1852.). Za njim se poveo Mijat Stojanović (1818.—1881.), koji puni sva godišta Nevena obilnom građom narodopisnom: pjesmama, pričama, običajima, a ponajviše historijskim pripovijestima iz turskih ratova. Iza njega valja spomenuti Ivana Filipovića (1823.—1895.) i Ferdu Filipovića (1833.—1916.) kao pisce narodopisnih pripovijedaka s historijskom pozadinom i Janka Tombora (1825.—1911.), narodopisca hajdučkih pripovijesti. Sve je njih natkrilio Ilija Okrugić Srijemac (1827.—1897.), autor narodopisne igre Šokica (M. H. 1884.). Sve njegove novele protkane su narodopisnom i historijskom građom iz Srijema: Lijepa Klementinka, Vezirac i Tekije i druge. Dramatizovao je i Maru Varadinku, svoju pripovijest.

Opća književna značajka predilistopadske narodopisne pripovijesti. Svim je tima pripovjedačima opća književna značajka, što mjesto novelističkog zapletaja uzimaju epski junački čin hajdučki ili junački. Dvije trećine njih pričaju o turskim ratovima, Šenoa ih naziva turskoromantičkim galimatijasom (Glasonoša 1865.). Sve su po tuđim uzorima bez oštroga crtanja lica, nakićene uvijek istim obratima i opisnom poezijom sunca, mjeseca, zvijezda i svih kreposti nebeskih. U vrsnoga se pripovjedača razvio kasnije Janko Jurković, koji se javlja već u to doba.

Porodičnodomoljubni pripovjedači.

172. 1. **Dragojla Jarnevićeva** (1812.—1875.).[1]

Rodila se u Karlovcu u trgovačkoj kući. Odgojena je njemački. Izgubivši roditelje provodi težak život kao odgojiteljica i švelja. Takovu je nađe u Građu Ivan Trnski, koji je obrati u »Ilirku«. Živi zatim u Karlovcu i okolici sve u bijedi i mučnome radu za svagdašnji kruh. **Život.**

God. 1843. izda Domorodne pripovijesti, ali glavni joj je rad u Nevenu: Prevareni zaručnici (1853.), Prijateljice, Sudbina (1854.), Ljepota djevojka i Prsten (1858.). Ostao je od nje i velik dnevnik.[2] **Djela.**

Pod imenom Dragojle Jarnevićeve poznata su nam dvą lica, jedno književno javno, poznato po pripovijestima, a drugo privatno po dnevniku. Ne podudaraju se ona, jer dok je u pripovijestima glavni sukob borba između tuđinstva i rodoljubnih ljubavnika, u dnevniku nam se ukazuje žena, koja se bori sa svojom prirodom i svijetom oko sebe. Tu je Jarnevićeva ponešto žena boležljiva, katkada prostodušna, ali svagda jakoga značaja. U književnoj proizvodnji sapinje je njemački odgoj, te se ona naročito ne može da oslobodi izvještačenoga stila i nekih romantičkih pogleda. **Književna značajka.**

173. 2. **Adolfo Veber Tkalčević** (1825.—1889.).[3] **Život.**

Rodio se u Bakru od oca Moravljanina, maloga činovnika, i majke Bakarkinje. Svršivši na Rijeci talijansku gimnaziju pođe u zagrebačko sjemenište, a zatim u Peštu. Služi najprije u biskupskoj kancelariji, onda kao kapelan u Dubovcu kraj Karlovca. God. 1849. bude pozvan za namjesnoga učitelja u zagrebačku gimnaziju pa 1851. ide na nauke u Beč. G. 1852. imenovan je učiteljem u zagrebačkoj gimnaziji, gdje postane kasnije (1864.) i ravnatelj (1864.). Ujedno je narodni zastupnik grada Bakra. God. 1867. ukloni ga ban Rauch s ravnateljstva. Sabor ga je god. 1866. izabrao za člana akademije. Do 1870. je u različitim školskim službama, onda postane zagrebačkim kanonikom, ravnateljem sjemeništa (1871. i 1872.) i nosi druge različite časti. God. 1876. odbi kandidaturu za senjskoga biskupa. Umr'o je u Zagrebu. Matici Hrvatskoj ostavi 7000 forinti.

---

[1] Stj. Širola, Dragojla Jarnevićeva. Vijenac 1897., 33.

[2] Adela Milčinović, Dragojla Jarnevićeva. Životopisna studija. Savremenik 1906., 80. i d.

[3] F. Marković, Spomen-knjiga Matice Hrvatske, 304. do 338.

Djela. Još u Dubovcu započeo je Veber u dokolici beletristički rad prevodeći Zschokkeova Alamontada i djelo Krasickoga Pan Podstoli. Onda piše za Neven značajne novele: **Zagrepkinja (1855.)** i Ljubavne zgode i nezgode Avelina Bąkranina (1856.). God. 1861. izda putopis Listovi o Italiji (1862.). U Vijencu opet objavi četiri novele: Nadala Bakarka (1870.), Paskva (1874.), Dobrotvor đački i Božićno zvonce (1886.) U Matici Hrvatskoj izdaje svoj Put u Carigrad (1886.). Mnogo je prevodio Mickiewicza: Konrad Wallenrod (1864.), Alpuhara i Farys pa latinske klasike: Salustije (1882.) i Izabrani govori Ciceronovi (1886.). Pisao je kritike o Banovoj Mejrimi, rasprave o metrici i polemike s Maretićem i Šreplom, čitanke za gimnaziju, sintaksu: Skladnja hrvatskoga jezika (1859.), gramatičke rasprave u Radu jugosl. akademije. Izdao je sva svoja djela u 9 knjiga »Djela Adolfa Vebera« (Cvjetko Rubetić) 1885.—1890., ali iz ogorčenja na mlađi naraštaj samo u 20 primjeraka.

O. 88.

Književna značajka. U Veberovim novelama vidi se interes za žensku psihologiju i za narodopisni detalj s idejom rodoljuba. Idealisti su rodoljubi, a materijalisti su tuđinske sluge, spletkari. Romantika je naučena, a nije izvorna. U Vebera preteže kritički razum nad maštom i osjećajem. Njegovo književno značenje nije u novelama, nego u kritici i filologiji. Bijaše oduševljen poklonik klasičke ljepote u jeziku i gledaše da otkrije što više paralela između hrvatskog i latinskog stila, metrike i poetike. Tim nastojanjem stvori školu i dođe u sukob s drugim jezikoslovcima, s Kurelcem, Maretićem i drugima. Bijaše tu i nešto utjecaja Ivana Mažuranića, koji također preporučivaše spoj narodnoga i klasičnoga stila. Polemika se rasplamtjela naročito oko tobože starijeg i zato boljeg oblika za genitiv plurala na —h.

174. 3. **Janko Jurković** (1827.—1889.).[1]

Život. Rodio se u Požegi od oca poreznika. Tamo svrši gimnaziju i dođe u Zagreb u duhovno sjemenište, ali kasnije uči privatno pravoslovne nauke i ne dade searediti za svećenika. Uređuje Narodne Novine 1849.—1850. Ban Jelačić ga namjesti za perovođu u Vukovaru. God. 1852. dobije mjesto učitelja u zagrebačkoj gimnaziji. U početku 1853. poslan je u Beč, da se u sveučilištu pripravi za profesora filozofije.

[1] F. Marković, Spomen-knjiga Matice Hrvatske, 227. do 244. — M. Ogrizović, Hrvatski pripovjedači, 2. izd. Zagreb 1908. Izdanja »Društva hrv. srednjoškolskih profesora« knj. I. 101. do 107.

God. 1855. bude namješten u osječkoj gimnaziji, a 1866. premješten u Zagreb. Mažuranić ga imenuje perovođom dvorske kancelarije u Beču (1862.), a 1865. školskim nadzornikom i savjetnikom zemaljske vlade u Zagrebu. Ban Šokčević imenova ga članom kazališnoga upravnog odbora, a jugoslavenska akademija izabere ga za pravoga člana (1868.). God. 1871. postane tajnikom zem. vlade kod odjela za bogoštovlje i nastavu i opet ulazi u upravu kazališta. Ban Mažuranić povjeri mu, da izradi zakonsku osnovu o ustrojstvu pučkih škola i preparandija. Napokon postane i nadzornikom srednjih i pučkih škola. Matica Hrvatska izabere ga g. 1882. za potpredsjednika. God. 1887. riješen je službe. Umr'o je u Zagrebu.

Djela. Jurković se vježba za pripovjedača prevodeći Chateaubrianda (Katolički list 1849.), Kajetana Tyla (Danica 1853.), a kasnije još Bulwera, Kraszevskoga i George Sandeovu. Svojim izvornim pripovijestima izilazi u Nevenu: *Da s' ostala, što si* (1853.), *Pavao Čuturić, ulomci iz lomna i krševita života starovjekoga pučkoga učitelja* (1855.) i *Ima i tomu lijeka* (1856.) U početku god. 1860. objavljuje u Narodnim Novinama *Tuskulanijade*. Od 1861. uređuje časopis Mijata Krešića Naše gore list i štampa u njemu humoresku *Pétakinja vina*. God. 1862. izda I. svesku Izabranih djela. U Vijencu štampa humoreske: *Sudbina jarac* i *Memoiri stare grešlje* (1869.), *Ratni memento starca Ivana* (1870.), *Razoreni ideal i Timotija Patkov* (1871.). Matica Hrvatska izdala je dvije sveske njegovih *Dramatičkih djela* (I. 1878. i II. 1879.) i dva sveska **Sabranih pripovijesti** (I. 1880. i II. 1881.). U Radu je objavio estetske rasprave: *O narodnom komusu* (knj. 1.), *Ob estetičkih pojmovih uzvišena* (knj. 12.), *O ženskih karakterih u naših narodnih pjesmah* (knj. 30.) i *O metafori našeg jezika* (31.). **O. 89.**

Književna značajka. Jurković je stvorio *karakternu narodopisnu novelu* s obrazovnom svrhom. On pazi, da istakne moralnu ideju i pouku, a jezik da mu bude što čvršći i narodniji. Pristaje uz Mažuranićevu ideju, da klasičkim stilom i načelima treba oplemeniti narodnu i romantičku sadržinu. U Jurkovića ima zaista jedna klasička crta, to je razumnost i humor, a narodna mu je romantička i slavonska osjećajnost.

Stihotvorstvo.

Pjesme u Nevenu. U stihotvorstvu predlistopadskog vremena iščezava politička ideja, poezija uzima predmete epske i *baladne*, utječe se šta više i poučnoj *basni*, jer pod nje-

nom krinkom može pred cenzurom da koješta prokrijumčari, napokon se zabavlja anakreontikom u duhu starih Dubrovčana i hvata se idealne daljine prevodeći istočno biserje i rusku romantiku. Đurić prevodi u stihovima Basne Krylova (1855.), a Sundečić Basne Lichtwerove (1855.), Matija Ban i Ante Starčević pjevaju Anakreonke (1859.). Ivan Trnski i Jovan Jovanović prevode iz Hafisa Mirze Safija. Trnski prevodi Puškina i Djeržavina.

Pjesnici.

175. 1. **Mirko Bogović** (1816.—1893.).[1]

Život. Rodio se u Varaždinu. Otac mu je vlastelinski činovnik, a mati Madžarica odličnog roda. Svršivši gimnaziju u Zagrebu ode u vojničku službu u Varaždinu i ostane sedam godina u vojništvu. God. 1840. otpaše sablju, upozna se s Nemčićem i stane »vilovati«. God. 1842. trgne sablju na političke protivnike u županijskoj dvorani zagrebačkoj veleći: »Sila mojega prava daje i meni pravo sile!« God. 1843. ranjen je na Markovu trgu u sukobu s vojništvom iza županijskih izbora (Srpanjske žrtve). God. 1848. upokori Turopoljce, koji ne priznavahu Jelačića. U doba oktroiranoga ustava pokrene u Beču list Domobran (1851.), a god. 1852. u Zagrebu Neven. Zbog jedne pjesme Filipovićeve osuđen je na tamnicu. Tu piše prvu svoju dramu i dvije novele. Od 1860. je na čelu političke stranke, koja traži nagodbu s Ugarskom. Onda postane velikim županom zagrebačkim (1867.) i savjetnikom ministarstva u Budim-Pešti. God. 1875. stupi u mir i vrati se u Zagreb. Javno mnijenje osuđivaše ga zbog politike, i on živi u samoći do smrti.

Djela. Izdao je više zbirki pjesama: Ljubice (1844.), Smilje i kovilje (1847.), Vinjage I. (1861.), II. (1862.), III. (1864.), IV. (1878.), Slike i prilike (1870.), Strelice (1878.) i Izabrane pjesme u Pjesničkim djelima izd. Mat. Hrv. (knj. III. 1895.). Piše drame: Frankopan (1851.), Stjepan, posljednji kralj bo-

O. 90. sanski (1853.) i **Matija Gubec** (1859.). Pripovijesti su u Pjesničkim djelima knj. II. (1894.), a drame u Pjesničkim djelima knj. I. (1893.) i III. Njemačkim jezikom pisao je brošure u obranu svoje politike.

---

[1] M. Šrepel, Pjesnička djela. Zgb. I.—III. 1893.—1895. Sv. III.: Život.

U lirici nije Bogović stvorio nikakov novi književni tip. Stihovi su mu retorički, ali bez dubljega osjećaja. Ugleda se u Preradovića i njemačku romantičku liriku. Novele su mu bez invencije, épskoga sadržaja. Glavno je njegovo značenje u drami. Književna značajka.

U doba, kad nema gotovo nikakove narodne tendencije u poeziji, Bogović stvara drame političkog i narodnog sadržaja. Frankopan prikazuje građanski rat u Hrvatskoj između Zapoljine i Ferdinandove stranke. Frankopan je buntovnik s idealnim crtama. I Stjepan je također takav značaj; on se buni protiv oca Tomaša, kralja bosanskoga. Matija Gubec je buntovnik protiv vlastele. No Bogović prikazuje više vanjske sukobe, epsku radnju negoli unutarnje borbe, borbu dramatsku. Njegov Frankopan pada od puščanog zrna, Stjepan i Gubec junački pogibaju od krvničke ruke. U svim se dramama ističe ideja, da će doći vrijeme slobode. To je pod utjecajem njemačke drame, koje se Bogović inače ne drži. U tehnici slijedi Shakespearea dopuštajući sebi velike sceničke promjene i nesuvislu radnju. Sve su mu radnje u dikciji i stilu po narodnoj pjesmi, stil je epski, a stih deseterac. Te drame nijesu se dakako smjele prikazivati, pa im je tako značenje u razvitku naše drame i pozornice zakasnilo. »Stjepan« je prikazan tek 1877. »Gubec« 1888., a »Frankopan« 1898.

176. 2. **Ivan Trnski** (1819.—1910.).[1]

Rodio se u Rači u Vojnoj krajini, sada županiji bjelovarskoj, od oca pučkog učitelja. Iza smrti očeve primi ga biskup Alagović u zagrebačko sirotište. Svršivši gimnaziju uzima različita mjesta kao odgojitelj. Dobivši krajišku potporu ode u Grac, gdje se pripravlja za upravnog časnika. Tamo sluša i estetiku (1837.). God. 1841. vrati se u Zagreb i steče naklonost pukovnika Josipa baruna Jelačića. Njemu ispjeva kasnije poznatu Ljubimo te naša diko. God. 1848. bude pozvan u bansko vijeće, a 1852. u odsjek krajiške uprave. Druguje u Glini s Preradovićem i barunom Benkom (1854.). Iza toga služi u različitim pukovnijama. Slunjani ga iza- Život.

[1] J. E. Tomić, Ivan vitez Trnski, Vijenac 1889., 280. i d. — J. Milaković, Trnski. O pjesnikovoj literarnoj 70-godišnjici. Savremenik 2. (1907.) 166., 233. — Isti, Slava Trnskomu, Savremenik 5. (1910.), 549. — Proslava devedesetog rođendana Ivana Viteza Trnskoga, Strossmayer, Koledar za god. 1910., 80.—83.

beru za svoga narodnog zastupnika (1865.). God. 1869. imenovan je pukovnikom, a g. 1871. postaje bjelovarskim velikim županom, ali odstupi g. 1872. i nastani se u Zagrebu. U velikoj starosti izabran je za predsjednika Društva hrvatskih književnika (1900.). Umr'o je u Zagrebu (1910.) i pokopan je u arkadama kao posljednji od ilirskih prvaka.

Djela. Već u 14. broju Danice 1835. g. izađe njegov sastavak Konj Kosciuszkov. Zatim prevede Schillerovo Zvono (1838.), izda Pjesme (1842.), surađuje u Vrazovu Kolu, god. 1849. piše satiru Zvekan opet na svijetu, prevodi za Neven Kraljodvorski rukopis (1854.), Puškinova Zarobljenika, Bakčisarajski vodomet i Onjegina. God. 1862. izdaje **Krijesnice** i piše pjesme u »Naše gore listu«, ali bez imena. Pjeva prigodne pjesme Sigetski junak i Sveta priča (o Ćirilu i Metodu) (1865.) Za Svetojeronimsko društvo piše poučnu pripovijetku Učitelj Dobrašin. God. 1865. izađe i II. knj. Krijesnica, a g. 1881. i treća u zbirci Popijevke i milosnice mlađanke. Iza njih je imalo slijediti još 7 svezaka pjesama, ali Trnski ne nađe zgode, da ih izda. Preveo je preko 150 pjesama iz stranih književnosti. Matica Hrv. izda njegov prijevod Puškinova Onjegina (1880.) i Iz slavenske rodbine. Pjesme (1904.). Preveo je za kazalište više drama i opera. Surađivao je u Vijencu i Prosvjeti.

O. 91.

Književno značenje. Trnski se javlja u doba ilirizma i cijenjen je tada osobito kao znalac jezika. Preradoviću on dotjeruje jezik i metriku, a Šrepel ga naziva »ocem hrvatske metrike«. Gaj pregovara s njim, da prihvati uredništvo Danice. U to doba listopadsko on je glavni pjesnik Nevena, naročito s prijevodima Puškina. A čim mine doba apsolutizma, izlazi on s Krijesnicama, koje vežu novi ustavni duh s ilirskim. I baš u tom je glavna književna zasluga Trnskoga, što je spojio dva naraštaja i sačuvao mlađemu naraštaju preporodnu predaju, a zatim, što je prijevodima odgajao književni ukus.

177. 3. **Vladislav Vežić** (1825.—1894.).[1]

Život. Rodio se u Selinama ispod Velebita u Dalmaciji. Gimnaziju uči u Zadru, pravničke nauke u Zagrebu. Bio je u deputaciji 1848. pred kraljem i perovođa banskoga vijeća (1848. do 1854.) zatim odvjetnik i javni bilježnik u Varaždinu (1858.—1894.).

Djela. Počeo je pjevati u Zori Dalmatinskoj i Gajevoj Danici. Uređivao je »Opći zagrebački kolendar« (1848.—1850.). Prevo-

[1] B. Inhof, Vladislav Vežić, Vijenac 1894., 532.

dio je i izdao »Vijenac franceskoga i španjolskoga književstva« u Zagrebu 1852., a prijevod Atale od Chateaubrianda u Nevenu (1856.). Pjeva ep Sigetski junak Nikola Zrinjski (1867.). Prevodi u Vijencu Leopardija, Ljermontova i Chamissa. Pjeva pjesme u Vijencu Kralj Psoglav (1869.) i Dvije ljube (1878.). Prevodi Goetheovu Ifigeniju (Matica Hrv. 1887.) i Hermana i Doroteju (1890.). Napokon ispjeva pjesmu o Dalmaciji Milovanku po Kačiću.

Vežić nasljeduje cijeli svoj vijek Kačića i prevodi zapadne romantike pravilnim pjesničkim jezikom. Bijaše svojim suvremenicima: »slatki naš prevodilac Atale« (Dragoljub 1869.). Svojim je mnogim prijevodima uvelike pripravljao samostalnu romantiku šezdesetih i sedamdesetih godina. **Književna značajka.**

Nasljedovatelji narodne epike.

178. **Luka Botić** (1830.—1863.).[1]

Rodio se u Splitu. Nakon pučke škole prime ga u zadarsko sjemenište, i to najprije za pomoćnika vrataru. Sprijatelji se s Pavlinovićem i surađuje u »Đačkim novinama« u sjemeništu. Svršivši škole, mjesto da se zaredi za svećenika, pobjegne u Bosnu i Srbiju nadajući se ondje slobodnom životu. Ali se razočara, dođe u Zagreb i nađe službu u Gajevoj tiskari, a onda ga uzme u upravnu službu biskup Strossmayer u Đakovu. Izabran je g. 1861. u hrv. sabor. Umre od sušice u 33. godini života. **Život.**

Ostavio je tri romantična epa: **Pobratimstvo** (Neven 1854.), Bijedna Mara (1860.) i Petar Bačić (1862.); izdane u knjizi Pjesme s uvodom M. Pavlinovića i F. Markovića, M. H. 1885., a u prozi je napisao: Dilber Hasan (1854.). **Djela. O. 92.**

Botić je prvi obradio muslimanski sujet sa simpatijom prikazavši pobratimstvo i ljubav među kršćanima i muslimanima. Umio je pjevati narodnim stihom i shvaćao je romantičko crtanje prirode, značajeva i sevdaha. Zapamtio je Sarajevo s teferićima i ašikovanjem, a čitao o Kataloniji i Andaluziji arapskih vremena, i velom te romantike obavio je svoje epske pjesme. **Književna značajka.**

179. I u Bosni se javlja književnost u novom narodnom smjeru. Pedesetih godina vlada Bosnom Omer-paša, **Bosanski franjevci.**

---

[1] M. Pavlinović, Luka Botić, Pjesme. Zagreb 1885. Uvod.

[2] Hamdija Kreševljaković, Kratak pregled hrvatske knjige u Herceg-Bosni od najstarijih vremena do danas. Sarajevo 1912., 22.—35.; Treće doba (1835.—1911.) A) Do okupacije.

koji je osobito sklon prosvjeti i obrazovanosti. Njegovim se prijateljstvom koristi franjevac F r a n j o J u k i ć[1] (1818.—1857.) i osnuje god. 1850. časopis **B o s a n s k i p r i j a t e l j** (U Zagrebu I. i II. sveska 1850.—1853., III. sveska 1861.), a sabira s Grgom Martićem narodne pjesme, koje izda po smrti mu franjevac Filip Kunić: N a r o d n e p j e s m e b o s a n s k e i h e r c e g o v a č k e, Osijek 1858. — Drugi franjevac G r g a M a r t i ć (1822. do 1905.)[2] Hercegovac stao je pjevati o suvremenim bojevima i ustancima Crnogoraca i Hercegovaca. Spjeva
O. 93. g. 1858. i 1859. prvi dio svojih **Osvetnika** o događajima g. 1857. (Đakovo 1860.) pod imenom »Obrenov« M. H. 1861., druga dva dijela Osvetnika izda 1863., a IV.—VII. dijela izdaje g. 1876.—1878. Svih sedam dijelova izašlo je u Sarajevu 1893. pod naslovom »Pjesnička djela Fra Grge Martića«. — Treći je franjevac književnik M a r t i n N e d i ć (1810.—1895.).[3] I on se javlja pedesetih godina, a glavno mu je djelo P o r a z b a š a h izdano u Pečuhu 1884.

Opća značajka. Sva tri franjevca proučavaju narodnu pjesmu. Jukić je više narodopisac. On samo sabira geografsku, historijsku i pjesničku građu; druga dvojica su pjesnici. Grga Martić ispjeva nekoliko tisuća stihova u svojim Osvetnicima. Smatrahu ga u svoje doba n a r o d n i m H o m e r o m. U njega ima klasičke obrazovanosti, ali pjesmi to ne prijaše. Njegovi Osvetnici nemaju unaprijed promišljene koncepcije, nego čine niz epizoda iz suvremenih okršaja i bojeva.

J e d i n s t v e n k n j i ž e v n i j e z i k i p r a v o p i s. — R i j e č k a i z a g r e b a č k a š k o l a.

180. Mjeseca ožujka g. 1850. sastalo se u Beču nekoliko hrvatskih književnika s Vukom Stefanovićem Karadžićem, da uglave neka načela, po kojima bi se najbolje mogli zvuci hrvatski i srpski naznačivati slovima. Plod tih dogovora nalazi se u 76. broju Narodnih Novina 1850., a potpisani su Kukuljević, Demeter, Mažuranić, Vuk Stefanović Karadžić, Pacel, Miklošić, Pejaković i Daničić.

---

[1] T. Alaupović, Ivan Franjo Jukić, Sarajevo 1907.

[2] Fra Grga Martić, Zapamćenja (1829.—1878.). Po kazivanju autorovu zabilježio Janko Koharić. — Fra Grgo-Koharić, Spomen-knjiga. Uredio ispred odbora Josip Milaković. Sarajevo 1906. — Đ. Šurmin, U spomen Fra. Grge Martića, Savremenik 1. (1906.) 11.

[3] N. Tordinac, Martin Nedić, Vijenac 1885., 443., 457.

Jednoglasice priznaše, da ne valja miješati narječja i graditi novo, kojega u narodu nema, nego da je bolje od narodnih narječja izabrati jedno, da bude književni jezik. Najpravije i najbolje je primiti južno narječje, i to zato: »1. što najviše naroda tako govori, 2. što je ono najbliže staromu slavenskomu jeziku, a po tome i svjema ostalijem jezicima slovenskijem, 3. što su gotovo sve narodne pjesme u njemu ispjevane, 4. što je sva stara dubrovačka književnost u njemu spisana, 5. što najviše književnika i istočnoga i zapadnoga vjerozakona već tako piše (samo što svi ne paze na sva pravila)«. — Priznaše napokon, da -h u imenica na kraju u genitivu množine ne treba pisati.

Zašto pišemo južnim narječjem?

Protivnik tih načela u jeziku bijaše Fran Kurelac (1811.—1874.),[1] profesor u riječkoj gimnaziji. Mladićem boravio je u Beču i upoznao se s Vukom Karadžićem i F. Miklošićem. Htio je da hrvatski jezik izbavi od ropstva njemačke sintakse i frazeologije i da stvori jezik, kojim će pisati svi južni, a razumjet će ga i ostali Slaveni. »Jezik je taj imao primiti u sebe elemenatah«, piše protivnik mu Veber, »iz štokavštine, čakavštine i kajkavštine, kakova živi i u Hervatskoj i u Slovenskoj, a cijelu je smjesu imao preplesti duh sveslovinski«. »Ni smokva mu neostade, smokvom, ni grozd grozdom, ni samotok vinom, nego sve to bude pupčac, parodak i zavrelica«, piše o njemu jedan od učenika. Kurelac je okupio oko sebe učenike i tako stvorio riječku školu, a Zagrepčane nazivaše »ahavcima«, jer se služahu nastavkom -ah u genitivu plurala, dok je Kurelac pisao pokraćeni stariji genitiv (rib, žen mj. ribâ, ženâ). Uza sve zablude Fran Kurelac je najbogatiji stilist i frazeolog svoga doba i najveći poznavalac narodnoga jezika. Spasao je od propasti jezik Hrvata u sjeverozapadnim krajevima Ugarske obišavši ih i napisavši zbornik pjesama i običaja njihovih pod natpisom Jačke (Zagreb 1871.). Svoje misli o jeziku napisao je strastvenim i kaprisnim načinom u knjizi Recimo koju, Karlovac 1860.

Zagrebačka škola, kojoj bijaše na čelu Veber-Tkalčević, također se ne drži načela uglavljenih god. 1850. u Beču, već piše h u genitivu množine imenica. Osim toga primila je živo hercegovačko narječje, ali tako, da se u potrebi pomogne i drugim živim narječjem, a osobito da crpe iz stare dalmatinsko-dubrovačke knjige. »Vuk

[1] A Veber-Tkalčević, Vjekopis Franje Kurelca, Rad 29.

i narodne pjesme bijaše evandjelje, a stari pisci predanje njezine jezične vjere«, kako veli Veber.

Od Kurelčevih učenika, pisaca »riječke škole«, bijahu najznatniji: Budisavljević, Cernčić, Dežman i Vukelić. U zagrebačku su se školu brojali: oba Mažuranića, Šulek, Demeter, Trnski, Vraz, Preradović, Utješenović i Vežić.

Opći pogled na predlistopadsko doba u Hrvata. 181. Predlistopadsko doba pokazuje vrlo nesređene književne prilike. Neven mijenja u Zagrebu urednike. Iza Bogovića (1852.), Perkovca (1853.) i Sabljića uređuje ga Josip Praus (1836.), a onda se seli na Rijeku, gdje ga uređuje Vinko Pacel (1858.). U književnosti najjače sudjeluje Bosna, Slavonija i Dalmacija, dakle pokrajine, a najmanje Hrvatska i Zagreb. Lirska je poezija posve usahnula, a razrađuje se pripovijest i naročito prijevodna književnost. Pripovjedalački je talenat Janko Jurković. Najznatnije je lice toga doba Mirko Bogović, koji jedini prkosi vlasti i skuplja oko sebe književnike »dobrovoljce«, kako je znao reći. Trnski je glavni umjetnik stiha, a pjesnički je talenat Luka Botić. Bosanci Jukić, Martić i Nedić pripravljaju svojim radom hrvatsku javnost na događaje 70-tih godina, na ustanke i okupaciju. Biskup Strossmayer je mecena Botiću i Martiću. Kritikom vlada Adolfo Veber-Tkalčević i Fran Kurelac.

IX. Predlistopadsko doba u Srba.[1]

(1850.—1860.)

Društvena osnova. 182. U buni godine 1848. odijeliše se ugarski Srbi državno od Ugarske stvorivši od Srijema, Bačke i Banata zaseban srpski teritorij, tako zvanu Vojvodinu. Karlovci i Novi Sad postadoše središtem narodnoga pokreta. Ustanak protiv Madžara izjalovi se, a Vojvodina ne bi priznata. Bečka centralna vlada, pošto je slomljen otpor Madžara, uvodi i među Srbima nenarodnu upravu, zabranjuje svaki politički pokret, a dopušta samo crkveno i školsko obrazovanje. U to doba razvija se Novi Sad kao književno središte Srba.

U Novom Sadu izilazi list Sedmica (1852.—1858.), u Pešti Ljetopis Matice Srpske, a u Beogradu Šumadinka (1850.—1857.). U samoj Srbiji, tada kneževini pod turskim pokroviteljstvom, bijahu prilike za književnost vrlo nepovoljne.

---

[1] J. Skerlić, Istorija novije srpske književnosti, 214. i d.

183\. 1. **Bogoboj Atanacković** (1826.—1858.).[1]

Rodio se u Baji u Bačkoj, u trgovačkoj kući. Gimnaziju i pravničke nauke uči u Pešti. U Beču, gdje svrši prava, upozna se s Vukom Karadžićem i Đurom Daničićem. Sudjelovao je u buni 1848. Putuje od 1848.—1850. Evropom. G. 1851. je u Novom Sadu, gdje ostade do smrti. **Život.**

Prve pjesme i novele objavljuje u Peštansko-Budimskom skoroteči za g. 1844. Izdaje dvije sveske pripovijedaka Darak Srbkinji (I. Budim 1845., II. Subotica 1846.). Veće stvari objavljuje u hrvatskom Nevenu 1852.: Dva poljubca, Nauka, Bunjevka. Napose izađe roman Dva idola (1851.—1852.). **Djela.**

Njegovo je pripovijedanje istoga književnoga roda kao i Dragojle Jarnevićeve ili Adolfa Vebera: sentimentalna romantička ljubav i rodoljubna namjera. To su mu ona dva idola: draga i domovina. Radio je prema njemačkim i madžarskim uzorima. **Književna značajka.**

184\. 2. **Stjepan Mitrov Ljubiša** (1824.—1878.).[2]

Rodio se u Budvi u Boci Kotorskoj. God. 1848. bio je općinski tajnik u Budvi, g. 1861. poslanik na dalmatinskom saboru u Zadru i predsjednik mu, a poslije poslanik u Beču. Umr'o je u Beču. **Život.**

Već od g. 1845. piše u Srpsko-Dalmatinskom Magazinu narodopisne crtice i prijevode. Istom godine 1868. izilazi s izvornom pripovijetkom Šćepan Mali, i onda do smrti ostaje pripovjedačem. Izda Pripovijesti crnogorske i primorske latinicom u Dubrovniku 1875., ćirilicom u Beogradu 1876., Pripovijesti u Pančevu 1882., a **Pričanja Vuka Dojčevića** izda Srpska književna zadruga 1902. **Djela.** **O. 94.**

Ljubiša je najbolji predstavnik narodopisne romantičke pripovijesti. Priča na usta naroda gledajući, da ni u čemu ne odstupi od narodnog pripovjedača. No književna obrazovanost se njegova očituje u odabiranju zanimljivih anegdota i u idealizovanju njegovih Kotorana. Stoji pod utjecajem »Gorskoga Vijenca« Petra Petrovića Njegoša. **Književna značajka.**

185\. 3. **Zmaj Jovan Jovanović** (1833.—1904.).[3]

Rođen je u Novom Sadu. Gimnaziju polazi u Halašu i Požunu (otuda mu ljubav za madžarsku poeziju); prava uči u Pešti, Pragu i Beču. Iza kratke službe povrati se g. 1863. **Život.**

---

[1] O. c. 288.—291.

[2] O. c. 326.—330.

[3] O. c. 298.—309.

u Peštu i upiše se na medicinu. Uređuje humoristički list Zmaj (1864.—1871.). Od god. 1870. živi kao liječnik u Novom Sadu, Pančevu, Karlovcima, Futogu, Kamenici, Beču, Beogradu i Zagrebu. Uređuje razne listove, naročito satirički Starmali (1878.—1890.) i dječji list Neven (1880. do 1901.). Umr'o je u Kamenici u Srijemu 1904.

Djela. Javlja se g. 1849. pjesmom Proljetno jutro. Povodeći se za njemačkim orijentalistom Bodenstedtom objavljuje u Ne-
O. 95. venu (1855.—1886.) **Istočni biser Mirze Safija.** Prva mu je knjiga prijevod Toldija od madžarskoga pjesnika Aranyja (u Novom Sadu 1858.). Zatim dolazi prijevod Demona od
O. 96. Ljermontova (1863.), pjesme **Đulići** (1864.), Sve dojakošnje pjesme Zmaja Jovana Jovanovića (Novi Sad
O. 97. 1871.), **Pevanija** (Novi Sad 1882.), Druga pevanija (1895.—1896.), Đulići uveoci (Novi Sad 1883.), novo izdanje Đulića i Đulića uvelaka (Zagreb 1906.). — Preveo je: od Aranyja Toldijina starost (1870.), Toldijina ljubav (1890.) i Otma Muranj-grada (1877.); od Petöfija Vitez Jovan; od Imbra Madácha Čovekova tragedija (1890.); od Tennysona Enoh Arden (1880.); od Goethea Ifigeniju (1899.—1900.), Herman i Doroteja (rukopis) i od Carmen Silve Majstor Manole (1897.). Pisao je i pripovijetke, najznatnija je Vidosava Brankovića (1860.), i šaljivi komad Šaran (1864.).

Književna značajka. Zmaj je lako i glatko pjevao male, drobne osjećaje u kratkim pjesmama po ugledu Heinea, Bodenstedta i Petöfija, onda se dignuo do izvorne lirike ljubavne s romantičkim raspoloženjem. Zahvatio je i teme političke, pjevao je balade s orijentalnom pozadinom, stvorio šaljive narodopisne i dječje pjesme. Mnogo se povodio za ukusom i mišljenjem općinstva i vremena. Njegova je lirika porodična i nacionalna, ima u njoj moralne namjere, a to je crta, koja joj je ostala od predlistopadskog doba, kad se politika nije smjela otkrivati.

Jovanović bijaše najpoznatiji i najuvaženiji srpski pjesnik šezdesetih godina, a uživaše osobit glas i među Hrvatima. Utjecao je na hrvatske lirike osamdesetih godina, na Harambašića, Badalića i Hranilovića.

Opći pogled. 186. U predlistopadsko doba javlja se i razvija u Srba jedan od najboljih književnika Zmaj Jovan Jovanović. On je gotovo apsolutni vladar u pjesništvu, drugi pjesnici pored njega nemaju značenja. Bogoboj Atanacković književno stoji daleko ispod njega, a Stjepan Mitrov Ljubiša razvija se u književnu ličnost istom kasnije, od god. 1868. Zmaj Jovan Jovanović kao i svaki veliki književnik suvremen je i značajan predstavnik i u drugom i trećem književnom naraštaju srpskom iza ovoga. On je i pjesnik Omladine i pjesnik akademijske romantike, ali svojim po-

rodičnim i moralnim konvencionalnim crtama on je Omladini i kasnijoj lirici ipak tako dalek, da ga meću u neko ranije doba ne odredivši točno u koje. Jovanović je međutim svakako najznačajniji pjesnik predlistopadskog vremena u Hrvata i Srba.

X. Srpska omladina.[1]

1860.—1870.

187. Kad se god. 1860. vrati narodima monarhije ustav na osnovi njihovih historijskih prava, Srbi ostaju bez političkoga narodnog teritorija. Omladina stoga stade razvijati ideju o sjedinjenju svih Srba u monarhiji ili izvan nje. Taj pokret sličan je ilirizmu, a izazvan je sličnim razlozima. Omladinska se društva organizovaše i na svečan način složiše u savez »Mlado Srpstvo« kao Ujedinjena Omladina. Program toga saveza bijaše neprijatan oblastima u monarhiji i u kneževini srpskoj. Već godine 1872. prestaje izilaziti glasilo Mlada Srbadija, a time svrši se i cijeli pokret. Ali se razvila značajna književna proizvodnja. Već u predlistopadsko doba bijaše Novi Sad književnim središtem. God. 1864. preseli se Matica Srpska iz Pešte u Novi Sad, a god. 1860. pokrenuše Omladinci Danicu (1860.—1862.). Zmaj Jovan Jovanović osnuje Javor (1862.—1863.), zatim nikoše Vila (1865.), Matica (1866.) i Mlada Srbadija (1870.—1872.). **Društvena osnova.**

188. 1. **Đura Jakšić** (1832.—1878.)[3]

Rodio se u Srpskoj Crnji u Banatu od svećeničke porodice. Ostavi već iza trećega razreda gimnaziju, da bude slikar. U buni 1848. bori se kao dobrovoljac. Poslije uči slikarstvo u Pešti, Beču, München. Služi kao učitelj risanja i slikarstva u raznim mjestima u Srbiji, sad u osnovnoj, sad u srednjoj školi. God. 1871. otpušten je iz državne službe i nađe mjesto u državnoj štampariji u Beogradu (1877.—1878.). **Život.**

Prve svoje pjesme saopći u Letopisu Matice Srpske (1853.). Napisao je oko 40 **pripovijedaka** historijskih i pučkih, o događajima godine 1848., o ratovima 1875.—1878., i drame: Seoba Srbalja (1864.), Jelisaveta knjeginja crnogorska (1868.) i Stanoje Glavaš. — Sva djela Jakšićeva izađoše 1882. i 1912. **Djela. O. 99.**

---

[1] J. Skerlić, Omladina i njena književnost (1848.—1871.). Izučavanja o nacionalnom i književnom romantizmu kod Srba. Beograd 1906.

[2] J. Skerlić, Istorija novije srpske književnosti, 352. i d.

[3] O. c. 310.—318.

Književna značajka. O. 98. U glavnom je on lirik, a u lirici slikar čudesne, tajanstvene, romantičke prirode. Sam se potpisuje pod pjesme Đ. Jakšić, »moler«. (**Kroz ponoć nemu** i g u s t o g r a n j e v i d i s e z v e z d a t i h o t r e p t a n j e.) Radi po melodiji narodne pjesme s pripjevima (Crnogorac Crnogorki). I u pripovijestima njegovim nalazimo istu liriku, krajobraze zalivene bojama, narod čist i idiličan, uzor srpskog čovjeka. I u dramama preteže ta slikarska strana. Najbolja je Jelisaveta. Ideje i sadržaj su joj iz omladinskog pokreta: bojovna mržnja na Turke, idealizirano Srpstvo, a prezir zapada i njegove »trule« kulture. Na Jakšića utječe mnogo i Byron svojim romantičkim titanizmom.

189. 2. **Laza Kostić** (1841.—1910.).[1]

Život. Rodio se u Kovilju u Bačkoj od oca austrijskog časnika. Gimnaziju uči u Novom Sadu i Budimu, prava svrši u Pešti (1864.) i steče doktorat (1866.). U omladinskom pokretu jedan je od prvaka. Primi profesorsku službu u srpskoj gimnaziji u Novom Sadu. God. 1867. postaje veliki bilježnik općine novosadske. God. 1872. zatvoren je zbog veleizdaje, 1879. je sekretar srpskog poslanstva u Petrogradu, osamdesetih godina uređuje u Beogradu Srpsku Nezavisnost, a na Cetinju Glas Crnogorca. Posljednje godine života provodi u Somboru. Umre u Beču 1910.

Djela. O. 100. U omladinskim listovima objavljuje pjesme, prevodi Ilijadu u narodnim stihovima. P j e s m e izdaje 1873. i 1874. u posebnim knjigama. Među njima su uspjele balade: Samson i Dalila, Minadir. Prevodi S h a k e s p e a r e a: Romeo i Julija (1859.), Kralj Ričard III. (1864. i drugi put u Mostaru O. 101. 1904.) i Hamlet (1903.). Izvorne su mu drame: **Maksim Crnojević** (1863., izišao u Novom Sadu 1866.), P e r a S e g e d i n a c (1875.), G o r d a n a (Cetinje 1890.). Pisao je i fantastičke pripovijesti: M a h a r a d ž a, Č e d o v i l i n o, M u č e n i c a. Filozofiju i estetiku razvija u raspravi Osnova lepote u svetu (Novi Sad 1880.). O Jovanu Jovanoviću-Zmaju napisao je cijelu knjigu (Sombor 1902.). Preveo je od Bulwera: Poslednji dani Pompeja (1865.), a s madžarskoga prevede od Josipa Kiša Jehova (1904.).

Književna značajka. Najviše je uspio dramom M a k s i m C r n o j e v i ć. Ugledao se u Shakespearea, prevodi ga cijeli život, a tu i nasljeduje. Sve je u toj drami imalo biti novo, i jampski stih i samovoljan jezik i smjela tehnika. Maksim Crnojević, knežević zetski, filozofira na način Hamleta i vrlo se odvaja od dosadašnjih junaka srpskih drama. Pečat origi-

[1] O. c. 319.—325.

nalnosti svemu je udaren. Time je Laza Kostić jedan od najznačajnijih romantika srpskih. Trgnuo je dramu iz puzave epske širine i robovanja narodnoj pjesmi.

190. 3. **Stevan Vlad. Kaćanski** (1830.—1890.).[1]

Rodio se u Sentomašu u Bačkoj. Osnovne je škole svršio u Varadinu i Sentomašu, prava je učio u Jegru i Zagrebu. God. 1848. sudjeluje u buni. Do god. 1857. je u Sentomašu pravnik, onda prijeđe u Beograd za profesora gimnazije i osnuje tu god. 1862. list Srpska Narodnost. Od g. 1864.—1870. je u Kragujevcu, od 1870. opet u Beogradu. God. 1875. bio je u srpskoturskom ratu. God. 1888. pokrene list Velika Srbija. **Život.**

Skupljene pjesme izašle su u Beogradu 1879. Veće su mu pjesme Noćnica (1850.), Na Srbobranu (1875.) i Graov-Laz (1862.—1877.). **Djela.**

Kaćanski bijaše politički pjesnik Omladine. Mnogo su se pjevale njegove pjesme: »Gde je Srpska Vojvodina«, »Hej, trubaču, s bojne Drine«, »Sa Avale oro klikće«. **Književna značajka.**

191. 4. **Jovan Grčić Milenko** (1846.—1875.).[2]

Rodio se u Čereviću u Srijemu. Višu gimnaziju svrši u Segedinu i Požunu. Počeo u Beču da uči medicinu, ali se razboli i umre u manastiru Beočinu. **Život.**

Pisao je pjesme u omladinskim listovima: Danici, Mladoj Srbadiji i dr. Pesme izišle su u Beču 1869. **Djela.**

Pjevao je najviše domoljubno. Najuspjelije su mu pjesme, koje nazivaše prostim pjesmama, jer su iskrene i narodne. U tim pjesmama opjevao je draži fruškogorske na srdačan i idiličan način. **Književna značajka**

192. 5. **Jakov Ignjatović** (1824.—1888.).[3]

Rodio se u Sent-Andreji kod Pešte. Svršio je madžarsku gimnaziju u Pešti, a prava u Kečkemetu. God. 1848. stoji na strani Madžara. God. 1849. skloni se u Beograd. od g. 1850. do 1853. luta po svijetu. God. 1853. opet je u Pešti, od 1854. do 1856. uređuje Srpski ljetopis. God. 1859. je »narodni sekretar« u Srijemskim Karlovcima, zatim u Novom Sadu odvjetnik, bilježnik i poslanik u peštanskom parlamentu (1860. do 1864.). Postaje otvoren madžaron i protivnik omladinaca. Umr'o je u Novom Sadu. **Život.**

On počinje god. 1859. s »istoričkim romanom« Đurađ Branković. Nastavi s historijskim pripovijetkama Man- **Djela.**

---

[1] O. c. 325.—326.
[2] O. c. 338.—339.
[3] O. c. 316.—373.

zor i Džemila (1860.), Krv za rod (1862.). Dalje piše romane iz suvremenoga života: Trideset godina iz života Milana Narandžića 2 knjige (Novi Sad (1860.—1863.), seoski roman Čudan Svet (Mat. Srp. 1869.), Trpen spasen (1874. i 1875.), Vasa Rešpekt (1875.), Uveo listak (1875.), Večiti Mla-
O. 102. doženja (1878.), **Stari i novi majstori**, roman iz obrtničkog života (1883.), Patnica (1888.), socijalni roman u tri knjige. Manje pripovijesti i članci izašli su u Skupljenim delima (Novi Sad 1874.).

Književna značajka. Isprva Ignjatović ide strujom romantičkopatriotskom, ali sa svoga se putovanja po svijetu vrati s idejom, da treba opisivati suvremeno društvo s namjerom socijalnom. Proučava društvene tipove. Počinje »realistički roman«, ali bez dovoljne književne obrazovanosti i umjetničkog dara. Stoga njegov pokušaj ostaje bez utjecaja na kasnije stvaranje književnog realizma. Prikazivao je srpske malovaroške tipove iz južnougarskih gradova, ali sve bez poezije, bez moralne i psihološke osnovke, nepismenim jezikom. Bijaše prava opreka omladinskoj književnosti, ali za svoje doba ipak još rijetka pojava i mnogo čitan.

193. 6. **Pavle Marković Adamov** (1855.—1907.).[1]

Život. Rodio se u Novim Karlovcima u Srijemu. Gimnaziju uči u Karlovcima i Novom Sadu, a filozofiju u Gracu i Beču. Bio je profesor gimnazije u Karlovcima. Osnovao je i do smrti uređivao književni list Brankovo Kolo (1895.—1907.).

Djela. Počeo je prevoditi njemačke pjesnike Schillera, Heinea i druge. Izdao svoje početničke Nadanove pesme (1877.). Onda prelazi na pripovijetku Slike i prilike iz srpskoga života (1883.), Na selu i prelu (Novi Sad 1886.) i roman Duh vremena sad je taki. Napisao je i dramu Pop Dobroslav.

Književna značajka. Marković se javio poslije omladinskog doba, ali je naslijedio posve omladinski način gledanja na narod. Najbolje su mu pripovijetke one, u kojima crta srijemsko selo.

Opći pogled. Srpska omladina po svome je određenju prosvjedan i revolucionaran pokret. Najznačajniji joj je predstavnik Laza Kostić, koji ostaje cijeli svoj život revolucionaran nezadovoljnik. Omilio mu je Shakespeare, jer mu bijaše ugledom slobode i prirodnosti u pjesništvu. Kostić s istoga slobodarskog raspoloženja piše protiv jedinoga građanskog pjesnika Jovana Jovanovića. Omladinci Đura

[1] O. c. 342.—344.

Jakšić, Stevan Vlad. Kačanski. Jovan Grčić bojovno su raspoloženi. Pjesnici i pripovjedači odabiraju narodne boјеve za predmet svoje tvorbe. Nešto se postrance nalazi Jakov Ignjatović, no ni u njega nema prave, pozitivne društvene namjere. U njega preteže negativna, prosvjedna crta, naročito nedostatkom pravoga morala u pripovijestima. Posljednji od njih Pavle Marković Adamov nije čisti omladinac, ali gleda na narod kao i njegovi prethodnici pregoneći njegovu izvornost i veličinu.

XI. Ustav i građanska romantika hrvatska.

1860.—1870.

194. Listopadskom diplomom saziva car carevinsko vijeće, u koje će narodi poslati svoje zastupnike prema novom izbornom redu, a prema svojem historijskom položaju i brojnoj snazi u monarhiji. U Hrvatskoj nastaje pokret, da se u to carevinsko vijeće ne pošalje nijedan zastupnik, nego da se svaki zemaljski sabor smatra u određenome okviru parlamentom, koji rješava državne poslove. Svrha je tome pokretu, da se država uredi federativno (saveznički), a na čelu mu stajaše biskup Josip Juraj Strossmayer. U njegovoj stranci, kojoj je glasilo P o z o r (1860.), okupljaju se pristaše jugoslavenstva. Jugoslavenstvo je naslijedilo ideju narodnoga jedinstva, ideju ilirizma. Ali društvena je osnova sada druga. God. 1848. ukinuto je kmetstvo, a na mjesto »staleža i redova« dolazi mlado građanstvo. Hrvatski sabor od god. 1861. složen je ponajviše od građanstva, dok sabor od 1848. bijaše još u glavnom vlasteoski i svećenički. Novi ustavni sabor od god. 1861. zovu V e l i k i m s a b o r o m, jer je stvorio najvažnije uredbe, zakone i kulturne zavode, na kojima se razvio naš narodni život: upravu gradova i općina, zadrugarstvo, škole, akademiju, sveučilište, kazalište i drugo. **Društvena osnova. Jugoslavenstvo.**

Sve se to silno ocrtava u književnosti, koja se razvijala između 1860.—1870. Ona prima novo lice, više građansko i društveno. God. 1865. piše mladi August Šenoa, predstavnik toga vremena: »Ja mislim, da je upravo u svem našem razvitku i pokretu s o c i j a l n i m o m e n a t najvažniji. Intelektualna razlika među pojedinimi krugovi ne smije tako silna biti, kô što je u nas. Svi krugovi društva moraju biti spojeni tako, da se napredak i razvitak proteže nesamo na k a p u t a š e, nego i na č o h a š e, a bude li sav **Socijalni momenat.**

---

[1] R. Horvat, Najnovije doba hrvatske povijesti. Zagreb 1906., 172. i d.

narod jedna cjelina duševna, tko će mu braniti napredak, ma i kako nezgodno vrijeme došlo?« (Naše Gore List 1865.) — Jedna teorija o noveli na početku šezdesetih godina traži, da pisac ostane »vjeran dobu, u koje je položio pripovijetku«, a zato da mora »oštrim okom promatrati i vrlo vjernu sliku i o b i t e l j i i ž i v o t a j a v n o g a pružati« (Naše Gore List 1863.). Osnivaju se na tome programu novi časopisi za »zabavu i pouku« porodici hrvatskoj.

Časopisi. Trgovac Mijo Krešić osnova N a š e G o r e L i s t (1861.—1866.), Đuro Deželić izdaje D r a g o l j u b (1867.—1868.), a Matica Ilirska počinje 1869. izdavati V i j e n a c z a b a v i i p o u c i, koji ostaje središnje glasilo hrvatske književnosti preko četvrt stoljeća, od 1869.—1903. U Požegi je osnovao Miroslav pl. Kraljević beletristički list S l a v o n a c (1863.—1864.). No taj se časopis nije mogao održati, jer je imao separatističku slavonsku tendenciju.

Raspoloženje mladoga građanstva posve je romantičko. Teorija o pripovijeci veli: »Najbolja bi pripovijetka bila ona, u kojoj bi z a n i m l j i v predmet najljepše bio opisan i koja bi nas u ono b l a ž e n o ć u t j e n j e prestavila, u kom smo pomireni sa cijelim svijetom, a duša n a m č e z n e u d i v n u p l a v o t u n e b e s k u« (Naše Gore List 1863.).

195. 1. **August Šenoa** (1838.—1881.)[1]

Život. Rodio se u Zagrebu u građanskoj porodici. Otac mu bješe slastičar kod biskupa Alagovića, a podrijetlom su Šenoe Česi (Šejnoha), koji preselivši se najprije u Peštu izgubiše češku narodnost. U gimnaziju ide August Šenoa u Zagrebu, gdje se od 6. razreda predaje na njemačkom jeziku (doba predlistopadsko) (1854.) Ali đaci se otimaju germanizaciji dobivajući od svojih profesora Antuna Mažuranića, Mesića, Kaktića, Vebera i Torbara pouke i hrvatskih knjiga. I od Gaja dobiva mladi Šenoa starih knjiga »kajkavskih purgara«. Privatno uči talijanski, francuski i risanje. Svršivši i prva dva tečaja pravne akademije u Zagrebu, želja ga goni u svijet. U početku listopada g. 1859. stigne na sveučilište u Prag. Ispite svrši 1861., ali ostaje u Pragu još do godine 1865. Taj dugi boravak u Pragu ostaje mu za cijeli život od velikog značenja i dade mu naročito »socijalni« pogled na život. Opći s najodličnijim književnicima dr. Gregrom, V. Hálkom, J. Nerudom i s novinarima Národnich Listy. God. 1865. pođe u

[1] F. Marković, Spomen-knjiga Matice Hrvatske, 175. do 226. — M. Ogrizović, Hrvatski pripovjedači 2. izd. Zagreb 1908., 1.—9.

Beč, gdje uređuje Lukšićeva Glasonošu i Slavische Blätter. God. 1866. povrati se u Zagreb i preuzima u Pozoru kazališnu kritiku. Naskoro postade dramaturgom narodnoga kazališta iza Demetra. God. 1868. stupa u službu gradskoga poglavarstva. God. 1873. opet je dramaturg. Od god. 1874. do 1881. uređuje Vijenac. Izabran je potpredsjednikom Matice Hrvatske (1877.—1881.).

Prve pjesme oglašuje pod imenom Veljko Rabačević (po imenu majke rođene Rabač). To su pjesme domoljubne: Klevetnici Hrvatske, Budi svoj, Na Ozlju gradu, Glasna jasna. Munja od Gabele, Grobovi Hrvata, Hrvat Bosni. Uz te se razvija Šenoina balada: Propast Venecije, Zmijska kraljica, Fratarska oporuka, Kugina kuća, Kameni svatovi, Strmogled, Vilin prsten, Vivat constitutio, Opat i žetelica, Postolar i vrag, Šljivari i druge. (Izdala ih Matica Hrvatska s pjesničkim uvodom Franje Markovića: Izabrane pjesme. Zagreb 1882.) **Djela. Pjesme.**

God. 1860. napiše Šenoa novelu Turopoljski top o neprijateljstvu između ilirske i madžaronske turopoljske porodice i o povratku ustava. Onda slijedi satira Vječni žid u Zagrebu (1862.), pa novele Do tri puta Bog pomaže (1868.) i Dusi narodne straže (1869.) o događajima 1848., gdje se prikazuju »purgari« kao junaci. Od god. 1870. zalazi Šenoa u povijest i vraća se noveli samo prigodice. Iz toga su doba: 1. Prijan Lovro (Vijenac 1873.) o drugu pjesnikovu Slovencu Mahniču, 2. Mladi Gospodin (1875.), anegdote seoskog kapelana, 3. Kako došlo, tako prošlo (Danica 1875.), 4. Ilijina oporuka (Vijenac 1876.) iz sudačke prakse, 5. Karamfil s pjesnikova groba (Vijenac 1878.), 6. U akvariju (1878.), 7. Pruski kralj (Vijenac 1878.), 8. Vladimir, 9. Prosjak Luka (M. H. 1879.), 10. Barun Ivica, 11. Kanarinčeva ljubovca, 12. Branka (Vijenac 1881.). **Novele.**

1. U Vijencu g. 1872. izađe Zlatarevo zlato, roman osnovan na staleškoj razlici između vlastelina i purgarske kćeri na koncu XVI. stoljeća. 2. Seljačka buna (1877.) o buni Matije Gupca i o zulumu vlastele (1564.—1574.). 3. **Diogenes** (M. H. 1878.), roman o izmišljenom licu plemiću Jankoviću s očitim građanskim težnjama slobodnih zidara potkraj XVIII. stoljeća. 4. Nedovršeni roman Kletva (1881.) (svršio ga Josip Eugen Tomić) prikazuje doba 1382.—1400. **Historijski romani.** **O. 103.**

Historijska je novela Čuvaj se senjske ruke (Vijenac 1875.) o životu senjskih Uskoka s epizodom o Markantunu Dominisu, nadbiskupu splitskom, a otpadniku crkve, u doba reformacije. — Matica Hrvatska izda Šenoine Sa-

brane pripovijesti sv. I. (1883.), II. (1889.), III. (1884.), IV.—V. (1886.), VI. (1900.), VII. (1887.), VIII. (1897.).

Feljton. Šenoa je osnovao u Pozoru (1862.) hrvatski feljton pod naslovom Zabavnik i Listak. Tu izlaze njegovi feljtoni: Praški listovi, Vječni žid u Zagrebu, Duša Lumirova. Od g. 1866.—1867. izilaze mu u Pozoru Zagrebulje s potpisom Petrica Kerempuh. I u Vijenac uvede Šenoa feljtonske povijesne crtice. U lisku Narodnih Novina 1881. izilazi njegov posljednji roman. — G. 1876. izdao je prvu Antologiju pjesništva hrvatskoga i srpskoga, narodnoga i umjetnoga, s uvodom o poetici.

Književna značajka. Svojim pjesmama Šenoa unosi u domoljubnu poeziju ironiju i satiru jače, nego je bilo u Iliraca, a baladu diže na viši umjetnički stepen davši joj hrvatski historijski smisao. Sve to čini on pod utjecajem Čeha, pjesnika balada, Vitěslava Hálka i feljtonista Jana Nerude. U Šenoinim je novelama jak socijalni momenat, tendencija je jasno istaknuta, ona je politička, ekonomska, etička. Građa je gotovo svim novelama uzeta iz suvremenog života ili najskorije prošlosti. One su realističnije negoli romani. Historijski romani i novele najviše obrađuju tragiku, koja nastaje od ljubavi između lica udaljenih društvenom razlikom, između vlasteoskog i građanskog ili purgarskog svijeta. Pri tome je purgarski život prikazan s mnogo neposredne zbilje i s humorom, a vlasteoski u romantičkom svijetlu i kao nosilac narodne ideje. O ljubavi u svim Šenoinim romanima moglo bi se reći, da ona ima više tehničko značenje, da spaja slike iz razne sredine, a nije u njoj glavni interes autorov. Gotovo glavna je težnja Šenoi, da prikaže duh vremena i oživi povijest. Šenoa je najtočnije proučavao povijesnu građu, da dobije što vjernije povijesne slike. Nehistorijske crte dolaze samo otuda, što Šenoa davnom hrvatskom feudalnom plemiću meće u usta narodne i romantičke osjećaje svojega vremena.

Šenoa rado uzima oblik dijaloga, ali pravoga dramatskog prikazivanja u njega nema. Ograničio se samo na jednu dramu iz zagrebačkoga građanskog života (Ljubica). Šenoa je u mlađim danima običavao olovkom nacrtati lica, koja će prikazati, a kasnije se slikarska težnja u njegovu radu sve više razvija. Crtanje zasićuje on jarkim bojama, što je naročita značajka romantike. Otuda u njega živi »historički kolorit«.

196. 2. **Vilim Korajac** (1839.—1899.).[1]

Rodio se u Kaptolu kraj Požege. Donju gimnaziju svrši u Požegi, 5. i 6. razred u Zagrebu, zatim dolazi u biskupsko sjemenište u Đakovu, gdje i ostaje kao profesor 15 godina (1863.—1878.). Dopisuje s Grgom Martićem i pomaže mu kod izdavanja njegovih Osvetnika.[2] Starost provodi u Zemunu kao župnik. **Život.**

Prvu svoju pripovijetku objavi u Naše Gore Listu (1862.). Ali istom u Dragoljubu g. 1867. uspije pripovijestima Lov na sjedečke i Šijaci. Zatim prekida rad na 10 godina, a onda objavi u Vijencu (1877.) satiru Auvergnanski senatori. Ostali mu je rad feljtonski. Tako piše u Pozoru Razgovor među četiri zida. Napokon je od njega pedagoška i filozofijskojezikoslovna rasprava Filozofija hrvatsko-srpskih poslovica. **Djela.**

Korajca zanima požeški građanin. Čini se, da je htio nasljedovati Gogolja imajući na umu »Starosvjetske pomješčike« toga ruskoga romantika. Potpisivaše se »iljuška« (od Viljuška; tim su ga nadimkom od mila zvali još kod kuće prema njegovu krsnom imenu Vilim). Ali Korajcu nedostaje svjetski pogled na provincijalne tipove, on je uza svu satiru i sam onaj »šijak« i mali građanin, kojega opisuje. Njegova su djela epizode u našoj građanskoj romantici. Bijaše rođak Jurkovićev i pošao je u odabiranju tipova za njime. **Književna značajka.**

197. 3. **Đuro Deželić** (1838.—1909.).[3]

Rodio se u gradu Ivaniću. Gimnaziju svrši u Zagrebu. Među drugovima osnova Društvo mladih rodoljuba, koje izdavaše list Smilje. Stupi u sjemenište (1856.), ali ga ostavi god. 1862. i bude glavnim suradnikom Narodnih Novina i Gajeve Danice (1863.—1864.). God. 1869. stupi u službu gradskog poglavarstva u Zagrebu i umre kao gradski vijećnik. **Život.**

Glavni mu je rad oko izdavanja časopisa, koledara i drugih sličnih izdanja. God. 1861. sastavi prvi hrvatski koledar Dragoljub, kasnije ga pretvori u časopis 1867.—1868. Izdaje Pjesmaricu rado pjevanih pjesama (1863.). Prevodi Montepinove romane: Gitanu, Vražje lutke, Kuću tajnosti i Žaneta i Karmena. Prevede Prešernov Krst na Savici. Uređuje 1869. prvo godište Vijenca. Pisao je o raznim stva- **Djela.**

---

[1] J. Hranilović, Vilim Korajac. Vijenac 1899., 618. — M. Ogrizović, Hrvatski pripovjedači, 115.—117.

[2] Vl. Dukat, Fra Grgo Martić i Vilim Korajac. Rad 206., 142. (Nekoliko pisama Martićevih Korajcu.)

[3] M. Grlović, Album zaslužnih Hrvata I.

rima: Postanak vatrogasnoga društva (1875.), Hrvatska narodnost (1882.), Zaštita životinja (1885.), roman Burzanci (1895.). Piše i pripovijesti Zulejka, Medvedgradski duh, Surka i druge. Uređivao je nedjeljni list Občinar (1883. do 1885.). Napisao povijesnofilozofsku raspravu Duša (1877.) i knjigu protiv Srba Grudobran Hrvatske.

Književna značajka. Deželić bijaše vješt publicist. On je mogao da igra vidnu ulogu uređivača, vođe i društvenog organizatora u doba, kad se hrvatska građanska kultura nalazila u prvim počecima.

198. 4. **Ivan Dežman** (1841.—1873.).[1]

Život. Rodio se na Rijeci od oca ugledna trgovca. Fran Kurelac mu je bio učiteljem u gimnaziji. U Beču postigne doktorat liječništva (1864.). God. 1868. osnuje društvo za naučna popularna predavanja naročito gospođama. Sudjeluje kod osnutka Vijenca. Uređuje ga g. 1871. i s Franjom Markovićem 1872. God. 1873. je zastupnik u hrvatskom saboru. Izradio je zakonske osnove za ustrojstvo sveučilišta i kazališta. Zarazio se g. 1873. u Beču kolerinom i vrativši se u Zagreb naglo umr'o.

Djela. Javio se u Naše Gore Listu epskom pjesmom Smrt grofa Rabate (1861.). Zatim dolaze balade i romance. God. 1862. napiše veliki romantički ep Smiljan i Koviljka te ga posveti svome učitelju Franu Kurelcu i izda god. 1865. u Zagrebu. Svoje pjesme sabra u knjigu: Poletar (1868.). U Vijencu piše novele (Nürnberški vijećnik 1870.), balade i 22 pjesme o Nikoli Zrinjskome. Napisao je libreto za operu Ban Leget (1871.) i Pjesmu o Ljutovidu Posavskom (Vijenac 1874.). Piše liječničke članke. Čovjek prema ljepoti i zdravlju (1871.). Mat. Hrv. izdala je njegove Izabrane spise s uvodom Franje Markovića (1896.).

Književna značajka. Građansku romantiku u duhu Šenoinu iznosi on u baladama i novelama, predavanjima, političkim i liječničkim radom.

XII. Narodna borba u Dalmaciji.

(1860.—1870.)

Društvena osnova. 199. S povraćenim ustavom nastaje i u Dalmaciji novi društveni život. **Miho Klaić** (1829.—1896.)[2] ustroji za obranu od talijanstva narodnu stranku i uđe s njom u izbornu borbu god. 1861. S njime radi i Mihovio Pavlinović. Oni osnovaše glasilo Il Nazionale tali-

[1] F. Marković, Ivan Dežman, Vijenac 1885., 518. — Ivan Dežman: Izabrani Spisi. Zagreb 1896. Uvod.

[2] M. Grlović, Album zaslužnih Hrvata II.

janskim jezikom, jer s Talijanima imađahu tada da obračunavaju. Urednikom je lista povjesnik Natko Nodilo, koji polemizuje s Nikolom Tommaseom o sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom. U to se vrijeme osniva i Matica Dalmatinska i brojne čitaonice. Književnost dakle toga doba stoji u znaku narodne borbe s Talijanašima.

200. 1. **Mihovio Pavlinović** (1831.—1887.).[1]

Život. Rodio se u Podgori blizu Makarske, srednju školu svrši u splitskom sjemeništu, a bogosloviju u zadarskom. Bijaše glavni pobratim Luki Botiću. Župnikuje sve do god. 1870. Proputovao je s Jovanom Sundečićem Hrvatsku, Srbiju i Crnu Goru (1864.). God. 1865. bude izabran u Đakovu za zastupnika u hrvatski sabor. Prijeđe god. 1870. u Zadar i pretvori Il Nazionale u hrvatski Narodni List. God. 1873. izabran je za zastupnika u carevinskom vijeću u Beču, u kojem govori samo hrvatski. God. 1885. pri ponovnim izborima oboli i umre od sušice u Podgori.

Djela. Od pjesama izda odu Ognjišar (Zadar 1864.). Knjige su mu pjesama: Kotari i župnikovanje (Zadar 1867.). Narodnu pjesmaricu izdala je Matica Dalmatinska (Zadar 1879.). Važnija je njegova proza Razgovori (Zadar 1876.), **Hrvatski razgovori** (I. izd. Zadar 1877.); Hrvatski razmišljaji (Zadar 1884.), O vjeri i politici (Zadar 1885.), Radišu Bog pomaže (prijevod, Zadar 1871.) i Pučki spisi (Zadar 1876.). O. 104.

Jugoslavenskoj akademiji preda u rukopisu za hrvatski rječnik 5000 riječi, a Matici Hrvatskoj veliku zbirku narodnih pjesama.

Književna značajka. Pjeva u svemu jednu knjigu pjesama od 150 strana, ali svaka mu je istinita, samostalna i jezikom i stilom. Čuvena mu je pjesma Ognjišar, što znači Prometej, a pjeva tu o borcu u narodnoj borbi u Dalmaciji g. 1864. Pavlinović pjeva samo u narodnim stihovima, desetercu i osmercu. Znameniti su mu politički razgovori zbog njihove lične snage i umnog shvaćanja jugoslavenstva i hrvatsko-srpskog pitanja. Odlikuje se izvornim i bogatim jezikom, a bijaše u jeziku i u svemu »čistunac«.

201. 2. **Stjepan Buzolić** (1830.—1894.).[2]

Život. Rodio se u Obrovcu. Gimnaziju i bogosloviju svrši u Zadru. Osobite je zasluge stekao za pučke škole u Dalmaciji,

[1] K. Vojnović, Mihovio Pavlinović, Vijenac 1875., br. 27. — V. Kisić, Politički pogledi M. Pavlinovića. Hrv. Njiva I. (1917.), 413. — D. F. Ivanišević, M. Pavlinović. Split 1917. (Vidi Hrv. Njiva I, 300.)

[2] K. Vojnović, Stjepan Buzolić, Vijenac 1885., 104.

*

stoga ga namjesnik Filipović imenova upraviteljem, a kasnije bude i ravnateljem učiteljske škole u Arbanasima kraj Zadra. God. 1889. je zastupnik otoka Brača, Hvara i Visa u dalmatinskom saboru. Bijaše i tajnik Matice Dalmatinske (1868. do 1869.). Osnova s Biankinijem »Klub stranke prava«.

Djela. Izda prvu zbirku svojih pjesama B o g, r o d i s v i j e t (Zadar 1871.), a jedan odbor izda sve njegove pjesme s istim naslovom u Zagrebu 1896. Iza smrti mu našao se i prijevod D a n t e o v a P a k l a.

Književna značajka. Pjeva pod utjecajem Manzonija i Preradovića. Prevodi lakim načinom sa stranih jezika uz Dantea najviše romantike.

Život. 202. 3. **Fra Ivan Despot** (1851.—1886.).[1]

Rodio se u Zaostrogu. Zaredio se za franjevca i uči bogosloviju u Šibeniku i u Makarskoj. Bijaše suplent u franjevačkoj gimnaziji u Sinju, napokon župnik na Braču.

Djela. Pjesme P r v e i s k r e izda u Zagrebu 1881., a u drugoj svojoj knjizi M a l o z r n j a skupi sastavke iz Vijenca (Split 1885.).

Književna značajka. Pjevao je rodoljubno i prevodio pučke spise za narod. Od pjesama su mu najbolje uspjele elegije. Ugledavaše se u Preradovića, a naročito u Talijane Pratija i Leopardija.

Opća značajka. Dalmatinski se pjesnici odlikuju izvrsnim slikovitim, jedrim i bogatim narodnim jezikom. Gotovo svi se ugledaju u talijanske pjesnike, naročito u Manzonija. Svi su svećenici i spajaju kršćansku moralku s narodnim idealizmom. Hvataju veze s Hrvatskom i rade oko sjedinjenja. Svi nastoje oko pučke prosvjete i izdaju spise u Matici Dalmatinskoj. U njih nema više utjecaja Dubrovčana. Najznačajniji je među njima M i h o v i o P a v l i n o v i ć.[2]

XIII. Akademijska romantika.

1870.—1880.

Društvena osnova. 203. Kad se monarhija već spremala za federativni ustav, odlučiše izvanji događaji drukčije. Iza austrijsko-pruskog rata 1866. ostvari se dualizam, monarkija se raspada u dvije državne jedinice, u austrijsku i ugarsko-hrvatsku polovicu. Hrvatima je određeno, da ostanu u

---

[1] M. Grlović, Album zaslužnih Hrvata I.

[2] A. Petravić, Studije i portreti. Zagreb 1905., 24—52: Razvitak pjesništva u Dalmaciji od početka XIX. vijeka do smrti Pavlinovića i Despota.

okviru s Ugarskom, s kojom ih vezivaše feudalna prošlost. Hrvati se nagodiše s Ugarskom, da će imati s njome financijsku zajednicu, a kulturnu samosvojnost u školstvu, sudstvu i upravi.[1] Taj naš novi državni položaj utječe i na književnost, koja se razvija između 1868.—1883. Na osnovi prosvjetne i kulturne autonomije razvija se idejna i književna romantika. Inteligencija vjeruje, da će nutarnjim i duševnim razvijanjem pripraviti osnovu potpunoj narodnoj zrelosti i političkoj samosvojnosti, da će misli i volja sazreti do čina, kako veli predstavnik toga doba Franjo Marković.

Jugoslavenska akademija i sveučilište.[2]

Od god. 1867. počinje se poslovanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Priprava za nju bijaše časopis Književnik (1864.—1866.), a naučni osnivači: Rački, Torbar, Mesić i Jagić. Akademija utječe u dva smjera na književnost: jača u njoj historijski i državopravni sadržaj, i drugo: meće je pod vlast općenite estetike s klasičkim zakonima o ljepoti. U tome su pravcu značajni akademijski radovi i kritike Janka Jurkovića i Franje Markovića. — God. 1875. otvoreno je sveučilište,[3] a mladi književnici zapremaju profesorske katedre.

Akademijska romantika.

U umjetnosti se veže uz pojam akademijski obično — klasicizam. Francuska akademija utvrdila je takovo mišljenje. Romantika bijaše isprva protivnica klasicizma. Ali u sredini 19. stoljeća opet se vraća klasicizam, dakako ne u cijelosti, već u novome spoju s romantikom. U lirici eto opet Parnasovaca, traže utvrđenu literarnu frazu, modelovanu strogu formu, instinkt pravilnosti protiv maštovite, maglovite i kaotičke sjevernjačke romantičnosti. Parnasovci — la poésie parnasienne — vraćaju se klasičkim ugledima, (Leconte de Lisle, Poèmes antiques 1853.) obrađuju se opet filozofske ideje i nauke u poeziji (Sully-Prudhomme: Justice, Le Bonheur).

---

[1] Dr. Stjepan Bosanac, Nagodba između kraljevine Ugarske i kraljevina Hrvatske i Slavonije. Trgovačka čitanka 2. 1917., 81.—87.

[2] Pedeset godina jugoslavenske akademije. Savremenik, 12 (1917.) 133—171. (F. Šišić: Postanak akademije; V. Jagić: Uspomene i sjećanja; Gj. Körbler: Osnutak, uređenje i rad akademije; J. Brunšmid: Strossmayerova galerija slika; I. Kršnjavi: Povijest gradnje akademske palače.) D. Prohaska, Pedeset godina jugoslavenske akademije, Hrvatska Njiva I. (1917.), 359.—370.

[3] Spomenica o 25-god. postojanju sveučilišta Franje Josipa I.

Nijemci, tvorci romantike, pođoše sada i opet za ugledom. Filozof Robert Zimmermann u Beču ističe, da »estetičnost« (ljepota) ne stoji u predmetu, već u o b l i k u (Allgemeine Aestetik 1865.). Po Zimmermannu ono, što je jednostavno (a nije složeno), nema ljepote, samo omjeri i snošaji razvitoga objekta (ne jednostavnoga) davaju mu ljepotu, n. pr. jedna stranica trokuta sama po sebi nije ni lijepa ni ružna, ali sve tri stranice zajedno, t. j. cijeli trokut može da bude lijep ili ružan prema tome, u kakovom su snošaju ili položaju njegove stranice: on je lijep, ako je pravilan, a nelijep, ako je nepravilan. Tu estetiku nadopunjuje Franjo Marković pa traži od ljepote pet obilježja: 1. oblik života, snage i savršenosti; 2. oblik sklada (jedinstvo u mnoštvu); 3. oblik osebujnosti i značajnosti; 4. oblik skladnoga završetka (izmirba protivnosti u vremenu i prostoru); 5. oblik pravilnosti. U tih pet obilježja ljepote jesu neka, koja je isticala romantika: »oblik osebujnosti i značajnosti« spojen je s obilježjima klasicizma, oblicima sklada i pravilnosti. Dakle akademijska romantika.

P j e s n i c i.

204. 1. **Franjo Marković** (1845.—1914.).[1]

Život. Rodio se u Križevcima od hrvatske plemićke porodice. U gimnaziju ide u Zagrebu (1854.—1862.), onda (1862.—1865.) uči u sveučilištu u Beču klasičke jezike, slavistiku i filozofiju. Kao suplent služi u osječkoj (1867.) i zagrebačkoj gimnaziji (1868.). God. 1870. ostavi kao i Jagić službu, kad je vlast otpuštala neke nepoćudne profesore i pođe u Beč, gdje je promoviran na doktora filozofije (1872.). Vrativši se preuzme uredništvo Vijenca (1872.—1873.). U novom sveučilištu bude imenovan za profesora filozofije. Zatim je izabran za člana akademije. Bio je narodni zastupnik grada Križevca kao član neovisne oporbe (1881.—1890.). God. 1910. ode u mir, ali predaje na sveučilištu do svoje smrti. Umre na Griču zagrebačkom.

Djela. Počinje s idejnom pjesmom u Preradovićevu duhu: A n đ e o S l a v j a n s t v a (1861.). Pjeva balade i romance
O. 105. i idilski rodoljubni epos **Dom i svijet** (1865.), ali ga izdaje tek god. 1883. u knjizi I z m l a d i h d a n a. Prva mu je knjiga romantički epos K o h a n i V l a s t a (Osijek 1868.). U Vijencu objavljuje balade Majčina dušica (1869.), Vječni oganj (1869.), Vrzino kolo (1869.), Šašpolje (1871.), Zvono iz dubine (1871.), Povratak pod hrvatskoga kralja (1871.), a

[1] B. Vodnik, Franjo Marković. Studija. Savremenik I., 1906. — K. Pavletić, Život i pjesnička djela F. M. Mat. Hrv. Z. 1917.

sve su izašle u knjizi Iz mladih dana. God. 1872. izađe u Vijencu **Karlo Drački**, tragedija u 5 činova, i Benko Bot, tragedija u 5 činova. U slavu 800-godišnjice krunisanja kralja Zvonimira napisa dramu Zvonimir (Zagreb 1877.). Ostali mu je rad naučni naročito estetski: Prilog estetičkoj nauci o baladi i romanci (Rad 138.) i Razvoj i sustav općenite estetike (Zagreb 1903.). Piše mnoge **kritičke uvode** izdanjima starijih pisaca: Luke Botića, Petra Preradovića, Mažuranićevu djelu Smrt Smail age Čengića, Gundulićevoj Dubravci i dr. Osim toga znameniti su mu naučni radovi u Radu jugosl. akademije. (Ocjena Gundulićeva Osmana i dr.) Preveo je Izabrane crtice V. Irvinga (2 sveske M. H. 1878.—1879.). **O. 106.** **O. 107.**

Karlo Drački.[1]

Karlo Drački, kralj napuljski potkraj 14. stoljeća, viši je tip renesansnoga čovjeka. Stoji u borbi protiv papinstva u Italiji i hoće da u tu borbu povuče i Hrvatsku i Ugarsku, te prihvaća ponudu Hrvata, kad mu nude krunu ugarsku. Zamišlja sjediniti tri krune (napuljsku, hrvatsku i ugarsku) te takovom silom protiviti se papi i pomoći slobodnoj misli do pobjede. No Karlo Drački se ne služi svagda kršćanskim sredstvima, oružjem duha. Time upropašćuje on svoju glavnu misao, misao duhovnoga oslobođenja čovječanstva. Prekasno on mijenja oružje borbe, prekasno on stupa goloruk među surove oboružane neprijatelje Madžare, da ih kroti mišlju i pravdom. Njegovo je zvanje sloboda, a neprijatelji traže od njega, da se pokori ili da umre. Borac slobode ne pokorava se, već odabira smrt. Na samrti nazdravlja »krilatici misli«. Pada kao čovjek, t. j. kao zatočnik slobodne misli. »U čovjeku oslobađa se ljudstvo« zavjetna mu je renesansna ideja. Hrvati podupiru Karla Dračkoga nadajući se svojoj političkoj slobodi, ali Karlu Dračkomu lebdi pred očima mnogo viša sloboda od političke, njegov je ideal oslobođeni čovjek, a nesamo oslobođeni Hrvat. Zato Drački pogibajući veli: »Oslobođeni i vi ste u meni, u čovjeku oslobađa se ljudstvo«.

Pjesnik je crpao povijesnu građu iz rasprave F. Račkoga: »Pokret na slavenskom jugu koncem XIV. i početkom XV. vijeka«. (Rad 2.). No nije samo crpao građu iz te akademijske rasprave, nego je Karlom Dračkim upravo dramatizovao ideju Strossmayerovu, koju je on izrekao osnivajući Jugoslavensku akademiju: »Danas se vojuje i više odlučuje oružjem duha, nego oružjem

[1] D. Prohaska: Jugoslavenska akademija i hrvatska drama, Savremenik XI. (1917.). — Hrv. Njiva 1917., 522.: Karlo Drački s uvodom Krste Pavletića. Zagreb 1917.

m a t e r i j a l n i m«. — Pjesnički govor Markovićev obiluje tuđim konstrukcijama u duhu klasičkih jezika, pa ga teško razumijemo.

Zvonimir. Zvonimir se osniva na istoj protivnosti mača i »o r u ž j a o d d u h a«. Sila mača prikazana je u licu Salomona (»on slika njezina«), a »oružje od duha« u licu hrvatskoga kralja Zvonimira. Zvonimir, okružen izdajstvom susjeda i vlastitih župana, spasava državu samo tako, da povede vojsku u boj »za sveti grob«, za više l j u d s k e o p ć e ideale, to je boj za Hrvatsku i pojedince beskoristan, ali s ljudskog stajališta potreban, jer je to boj »za krst časni«.

Književna značajka. Pjesnička ličnost Franje Markovića složila se pod dojmom predlistopadske germanizacije i nove kulturne autonomije. Utječe na nj idejna poezija Preradovićeva, historijska romantika Čeha i Poljaka i ideje Strossmayera i Račkoga, a oblikom akademijska estetika. Svoj ep Kohan i Vlasta zamišlja pod utjecajem Byronove Abidske vjerenice,[1] Mozartova Don Juana i Mickiewiczeva Konrada Wallenroda. Prevodi i nasljeduje u baladi Mickiewicza, Hálka i Nerudu, a u Domu i svijetu nasljeduje Mickiewiczeva Pana Tadeusza. Udešava svoje drame u kompoziciji po ugledima k l a s i č k i m a i daje im novi ritam, j a m p s k i d e s e t e r a c. Tako i vanjskim znakom pokazuje, da se valja osloboditi epske deseteračke drame. Lični i književni utjecaj Markovićev na suvremene pjesnike bijaše velik. Valja istaknuti i njegove filozofske težnje. Sagradio je na osnovi poredbenih studija drugih slavenskih jezika jedno hrvatsko nazivlje za sve filozofske pojmove.

205. 2. **Lavoslav Vukelić** (1840.—1878.).[2]

Život. Rodio se u Gornjem Kosinju u otočkoj pukovniji, danas ličkoj županiji. Gimnaziju svrši u Senju. U Beču uči za upravnog časnika. Trnski ga primi u službu u bjelovarskoj županiji (1871.). Mažuranić ga imenova tajnikom podžupanije u Sv. Križu, gdje ostaje do svoje smrti.

Djela. Prve pjesme saopćio je u Vijencu. Pjesnikov pobratim Bude Budisavljević skupio mu je pjesme i pripovijesti u K n j i ž e v n o c v i j e ć e (Zagreb 1882.). Pisao je pripovijesti iz krajiškog života K r v a v a d i o b a i H a j d u k R a d e (Vijenac 1871.).

Književna značajka. Vukelić je čitao Mickiewicza, Kollára, Victora Hugoa, Ljermontova i s dosta pjesničkoga talenta stvarao je svoje male romantičke proizvode.

---

[1] K. Pavletić l. c. 48. B. Vodnik l. c. 30.

[2] Vijenac 1880., 28. i d. — B. Budisavljević, Spomenik Lavoslavu Vukeliću. Vijenac 1889., 478.

206. 3. **Ivan Zahar** (pseud. Rade) (1845.—1907.).[1]

Rodio se u Zagrebu i svršio tu prve škole, a sveučilište u Beču, gdje je bio suradnikom »Novoga Pozora«. Uređivao je Vijenac 1870.—1871. Stupivši u odvjetničku pisarnu M. Mrazovića g. 1878. dobije odvjetništvo, g. 1897.—1901. zastupnik oporbe za Sv. Ivan Žabno. God. 1905. priredio u Mat. Hrv. Izabr. djela Ivana Perkovca. Umro u Zagrebu. **Život.**

Pjevao je romance i balade, koje je objavljivao u Vijencu i izdao kao S a b r a n e p j e s m e (1881.). U Vijencu je pisao i novele 1869.—1872., članke o književnosti, kazalištu i estetici. Bijaše dosljedan starim ilirskim tradicijama i idejama. Važniji mu je rad novinarski. **Djela.**

207. 4. **Franjo** pl. **Ciraki** (1847.—1912.).[2]

Rodio se u Požegi. Više razrede gimnazije svršava u Osijeku, gdje je među profesorima imao i Franju Markovića. Nastavi nauke u Zagrebu (1867.—1873.). Stupa u službu gradskog poglavarstva u Požegi. Prijeđe u županijsku službu, a god. 1881. prihvati načelništvo rodnoga grada (1882.—1904.). Posljednjih godina života bavi se opet književnošću. **Život.**

Izdao je P r v e p j e s m e 1871. Prevodi Shakespearea (Romeo i Julija), udešava predavanja »krasnom spolu« o Staëlovoj i George Sandovoj, piše novele, prevodi od Victora Hugoa dramu Lukrecija Borgija (1871.) i od Aleksandra Dumasa Katarina Howard u Vijencu. U podlisku Narodnih Novina prevodi od Bulwera romane Rienzi i Godolphin, a u Vijencu objavljuje svoje F l o r e n t i n s k e e l e g i j e (1872.). Posljednju pjesmu štampao je u Vijencu 1899. Posljednje godine bavi se rodoslovnim studijama. Napokon je izdao pod pseudonimom P o ž e ž a n i n: J a n k o v o l j e t o v a n j e, moderna idila u šest kanta (1905.). **Djela.**

Ciraki je refleksivan i retoričan pjesnik s klasičkom i akademijskom obrazovanošću. Istaknuo se kao predavač i politički govornik.

208. 5. **Andrija Palmović** (1847.—1882.).[3]

Rodio se u Rasinji kod Ludbrega u seljačkoj porodici od Mate i Marije Opice. Palmović mu je kasnije pjesničko ime. Uči bogosloviju u Zagrebu. Služi kao kapelan u različnim selima. Umrije mlad u bolnici u Zagrebu. **Život.**

---

[1] V. Lunaček, Dr. Ivan Zahar. Savremenik 2. (1907.) 375. — Jubilarni broj »Obzora« 1910. str. 124.

[2] J. Kempf, Franjo pl. Ciraki. Savremenik 7. (1912.) 289.—293.

[3] Vijenac 1882., br. 6. — M. Grlović, A. Palmović i moje uspomene na njega, Vijenac 1882. — B. Vodnik, Andrija Palmović. Savremenik 2. (1907.) 193., 279.

Pjevao je sonetni vijenac po ugledu Prešernovu u almanaku Velebit (Beč 1874.). Pjesme su mu izdali po smrti Fran Folnegović i Hugo Badalić (Zagreb 1883.). Svega je ispjevao 45 pjesama.

Književna značajka. Prevodio je rimske pjesnike i pisao im životopise (Katula, Tibula, Propercija), uz taj klasicizam pjevao je sonete, zagorske elegije i balade, dakle sve vrste akademijske romantike i povodio se za narodnom pjesmom. On slavi borce za slobodu Matiju Gupca (Svrzikapu), Uskočkog gusara, bosanskog korabljara i junačkog konja Mrkodina. Prevodi, što i drugi romantici te škole: Mickiewicza, Zaleskoga, Geibela, Lenaua, gotovo sve u Vijencu i sve izdano u Pjesmama (1883.). Najviše se sviđaše njegov **Bosanski korabljar** (1873.), uglazbio ga je prof. Šrabec, a Šenoa ga uze u svoju antologiju izabranih pjesama hrvatskih i srpskih. Hugo Badalić smatra Konja Mrkodina najljepšom njegovom pjesmom. Jezik mu je pun hrvatskih zagorskih izričaja, ritam i metar raznolik.

O. 108.

209. 6. **Rikard Flider Jorgovanić** (1853.—1880.).[1]

Život. Rodio se u Velikom Taboru u Zagorju. U Zagrebu pođe u sjemenište, ali iza dvije godine ga ostavi. Laća se raznih služba, uređuje listak Obzora 1875. do 1877. i umre mlad od sušice.

Djela. Pojavio se s pjesmom u Vijencu 1873. U Hrvatskoj Lipi pjeva Mletačke elegije (1875.). Napisao je 11 novela i pripovijedaka, najviše u Vijencu: Mlinarska djeca (1873.), Ženske suze, Na jezeru (1874.), Ljubav na odru (Hrvatski dom 1876.), Žena i ljubovca (1878.), Čovjek bez srca (Hrvatski dom 1878.), Za jedan časak radosti (1879.), Stella Raiva, Iz penzionata, Gavan (1880.). Skupljene pripovijesti njegove izdao je A. Harambašić 1895.—1896.

Maštovit romantik u pripovijetkama, koji tamne prizore ublažuje svjetlošću poezije.

210. 7. **Đuro Arnold** (1854.).[2]

Rodio se u Ivancu kraj Varaždina. Profesor filozofije u sveučilištu u Zagrebu.

Djela. Uđe u Vijenac s pjesmom Pri povratku (1873.). Pjeva u Vijencu romance, balade, legende, pjesničke pripovijesti i povjestice. U almanaku Hrvatski dom izašla je njegova epska pjesma Radak vojvoda bosanski, u Vijencu pripovijest Samo četvrt sata (1880.) i Kamen smutnje i grobar (Vijenac 1881.). Zbirke su mu pjesama: Izabrane pjesme (M. H. 1899.)

---

[1] Vijenac 1880. br. 44. i 48. — M. Grlović, Album I.

[2] J. P., Dr. Đuro Arnold, Vijenac 1890., 207. — M. Grlović, Album zaslužnih Hrvata I.

i Čeznuća i maštanja (M. H. 1907.). Naučni radovi, koji se tiču etike, logike, metafizike, objavljeni su u Radu jugosl. akademije.

Prve su njegove pjesme pod utjecajem slavenske romantike. U kasnijem radu ojačavaju refleksije i didaktika (**Domovina** 1888.). Idealizmom i etičkim stajalištem svojim utječe Arnold naročito u Matici Hrvatskoj (1899. do 1907.) na hrvatsku književnost. **Književna značajka. O. 109.**

Zajedničko je obilježje toj poeziji etički i estetski idealizam. Razvijati plemenite težnje, misaonost, osjećati filozofski lijepom dušom, a ujedno tražiti tome osjećaju skladnu klasičku formu, uglađenost po ugledima velikih i priznatih autora, pisati čistim narodnim stilom, to sve nastoje naši pisci toga doba. I po zvanju i po težnjama ti su se pjesnici obrazovali akademski i nastoje da svoje više obrazovanje prenesu u društvo. Značajan je njihov pokret popularnih etičkih i estetskih predavanja »krasnomu spolu«. I pjesma i novela obraća se rado »čitateljici« i nastoji da ugodi porodičnom tonu. Pjesma više ne nasljeduje narodnu poeziju, već uzima za ugled velike tuđe romantike. U tehniku drame sve više ulazi Shakespeare, a stil teži za »uzvišenim«. Zbog tih obilježja i nazvasmo taj odsjek naše književnosti akademijskom romantikom. **Zajednička književna značajka.**

Mažuranićevo banovanje.[1] Ulazak »Granice« u književnost.

211. God. 1873. stupa na bansku stolicu Ivan Mažuranić. Njegov je program da Hrvatskoj dade modernu upravu, a ujedno da joj pripoji granicu. Za njegova banovanja nastavlja se akademijska romantika Markovićevih nasljedovatelja, a ulaze u književnost pripovjedači iz krajine. **Društvena osnova.**

Pripovjedači.

212. 1. **Josip Eugen Tomić** (1843.—1906.).[2]

Rodio se u Požegi u sudačkoj porodici. Nižu gimnaziju **Život.**

---

[1] M. Marjanović, Savremena Hrvatska. Beograd 1913. Srpska književna zadruga, br. 153. str. 134.—136.: Mažuranićeva era (1873.—1880.).

[2] Vj. Klaić, Josip Eugen Tomić, Vijenac 1884., 621., 639. — M. Grlović, Album zaslužnih Hrvata III. — M. Ogrizović, Hrvatski pripovjedači 2. izd., 48.—51.

svršava u Požegi, a 5. i 6. razred u Zagrebu, zatim je četiri godine u bogoslovskom sjemeništu. Ostavivši sjemenište uređuje u Karlovcu Lukšićeva Glasonošu (1863.). Uči pravo u Zagrebu i postaje vladinim perovođom, tajnikom i banskim savjetnikom. Znatan mu je rad kao izvjestitelja i upravitelja gospodarskog odsjeka. Od god. 1872.—1874. bijaše i dramaturg hrv. zemaljskoga kazališta.

Djela. Već u prvim godištima Vijenca nalaze se njegove pripovijesti iz krajiškog života, koje su kasnije izdane kao Pošurice (M. H. 1887.). Zatim piše oveće pripovijesti iz bosanskih ustanaka Zmaj od Bosne (M. H. 1879.), Kapetanova kći (M. H. 1884.), Emin-agina ljuba (M. H. 1888.) i Janko i Jaga (koledar Danica 1882.). Dovrši Šenoinu Kletvu (1882.) i stvara veliki historijski roman **Za kralja i za dom,** od kojega je prva knjiga Pretorijanac (u Vijencu 1890. i napose u M. H. 1894.), a drugi dio Žrtve zablude (1895.). U doba potonjega književnog naraštaja idu mu društvene pripovijetke: Razdjelnici (1886.), Udovica (Vijenac 1891. i M. H. 1902.), Melita (1899.), Manja djela I. Pripovijesti (M. H. 1907.). Uz njih nastaju i komedije: Bračne ponude (1873.), Zatečeni ženik (1878.), Gospodin tutor (1884.) (M. H. izda dvije sveske njegovih komedija: I. 1882. i II. 1892.); historijske drame: Barun Franjo Trenk (1880.), Veronika Desinićka (M. H. 1904.) i napokon pučka drama Pastorak (1892.). Priredio je za pozornicu Grabancijaša dijaka, komediju Tita Brezovačkoga. Preveo i priredio je za kazalište do 70 dramatskih djela.

O. 110.

Književna značajka. Pošurice imaju biljeg purgarskog ili građanskog humora, ali vežu se više uz Jurkovićev nego Šenoin rad. Tomić raširuje svojim pripovijestima iz Bosne obzor hrvatskom čitaocu uvodeći ga u svijet muslimanski, koji prikazuje kao dio našega naroda. A biva to baš u doba, kad je sav politički interes Hrvata obraćen k Bosni. Povijesni roman Za kralja i za dom nastavlja Šenoin roman iz 18. stoljeća (Diogenes).

213. 2. **Ferdo** pl. **Becić** (1844.—1916.).[1]

Život. Rodio se u Przemyslu u Galiciji. Bijaše upravni časnik u slavonskoj granici, a kad je razvojačena granica, županijski činovnik. Umr'o je kao umirovljeni županijski tajnik u Zagrebu.

Djela. Napisao je romane: Kletva nevjere (M. H. 1882.), Vukićev most (1884.), roman iz kordunaškog života, Zavjet i Prokleta kuća, svi iz krajiškog života. Izdao

[1] V. K., Ferdo Becić, Vijenac 1884., 430.—431.

Izgubljen biser (1900.) i Đačke uspomene u 3 sv. Dramatizovao je svoje pripovijesti Persa (Vijenac 1876.) i Lajtmanuška deputacija (Vijenac 1881., Prosvjeta 1911.).

Pored Eugena Tomića najzanimljiviji je pripovjedač iz kordunaškog i krajiškog života u doba romantike. Njegovo pero traži neobične događaje i prikazuje rado junaštva romantičkih ljubavnika, humor mu je purgarski i graničarski, komiku nalazi u svemu običnom i svagdašnjem, a poeziju u svemu maštovnom i neobičnom. Naročito se u svoje doba čitala Kletva nevjere i Zavjet. **Književna značajka.**

214. 3. **Bude Budisavljević** (1843.).[1]

Rodio se u Bjelopolju kraj Korenice (u Lici) od oca krajiškog časnika. Na Rijeci je u osmom razredu gimnazije bio učenik Frana Kurelca, koji je mnogo utjecao na njegov stil. Tu se sprijatelji i s Lavoslavom Vukelićem. U Beču svrši tečaj za krajišku upravu. Nađe veze sa Šenoom i Trnskim. U upravnoj službi postizava najviše časti. Bijaše podžupan u Rumi (1875.) i velikim županom bjelovarskokriževačke županije (1886.), a kasnije ličkokrbavske (1889.). **Život.**

Napisao je oko 80 crtica. Prvu Petar Gavranić mrke sreće objavi u Vijencu 1868. Najviše surađuje u hrv. i srp. časopisima između 1871.—1875., zatim iza g. 1889., naročito od g. 1902. do danas. Matica Hrv. izda mu izabrane pripovijesti **S ličke grude** s uvodom Josipa Pasarića (1913.). Sam je izdao ćirilicom pripovijesti Iz starog zavičaja (Novi Sad 1914.). Saopćuje i prinose za narodopisnu građu. **Djela.** **O. 111.**

Budisavljević gleda na narod s romantičkog stajališta, narod mu je nosilac izvornih osobina u jeziku i značaju svome, opisuje ga u svečanim trenucima, u heroizmu, u sukobu sa suvremenim ustavnim novotarijama. Negdašnji učenik Kurelčev voli retorički patos (usklike, pitanja, začuđenja), umjetni poredak riječi, svečani ton, neobične tvorbe narodne. U prvo doba svojega književnikovanja broji se u kolo ljudi oko Šenoe, piše za hrvatsko općinstvo, kad se ono najviše zanimaše za granicu, kasnije sve više veže svoj rad uz srpske časopise. Razvija se više kao narodopisac nego pripovjedač. **Književna značajka.**

215. Akademijska romantika obilježena je najbolje i najjače Franjom Markovićem, jer u njega se podudara akademijska teorija s najznačajnijim njegovim tvorbama. Ostali su pod njegovim utjecajem u teoriji, a u tvorbi najviše pod utjecajem velikih evropskih romantika, naročito **Opći pogled.**

---

[1] Brankovo Kolo 1911., br. 44. — J. Pasarić, B. Budisavljević: S ličke grude. Zagreb 1913., Uvod.

poljskih. Pripovjedači zavise o Šenoi i o stranim, najviše poljskim ugledima. Jezik te škole udaljuje se nekuda od narodnoga i rado se povodi tvorbom riječi i u stilu za slavenskim jezicima, za češkim i poljskim. Izuzetak je Bude Budisavljević, koji najviše nasljeduje govor svojega ličkoga zavičaja. On je po svojoj frazeologiji posljednji od Kurelčeve »riječke škole«.

XIV. Akademijska romantika u Srba.

1880.—1890.

Društvena osnova. 216. U Srbiji, u beogradskom društvu gubi omladinski program Novosađana od šezdesetih godina svoje značenje. Srbija je nezavisna i ona više ne meće narodnu političku ideju nad literaturnu cijenu pjesničkog djela. Dolazi čas, kad treba osloboditi poeziju od dnevne zlobe i tendencije, a naročito od građanske odgojne svrhe. I nađe se toj zadaći vrstan pjesnik.

217. 1. **Vojislav Ilić** (1862.—1894.).[1]

Život. Rodio se u Beogradu kao sin pjesnika Jovana Ilića. Nije svršio gimnazije, nego se upisuje kao neredovit đak u Veliku školu. Napokon nađe mjesto u ministarstvu unutrašnjih djela (poslova), a po tom bijaše potkonzul u Prištini. Umre u Beogradu.

Djela. Od 1878. javljaju se njegove pjesme u časopisima.
O. 112. Pesme I. izdao 1887., II. 1889. Pjeva spjev R i b a r (1889.). Sve je izdala Srpska književna zadruga u dvije knjige (1907. i 1909.).

Mjesto melodične, lake i kratke verzifikacije po ugledu narodne pjesme uvede Vojislav Ilić teške umjetne ritme iz klasičkih literatura. Bijaše virtuoz u stihotvorstvu i slikanju, ali mu poriču dublju misaonost i osjećajnost (M. Car). Razvija smisao za ljepotu helenskog svijeta. Naziva sebe sam mirnim i dobrim đakom Žukovskoga i Puškina (Mome Gariku). Pjeva byronskog i faustovskog Ribara. Mrzi zadovoljnu građansku putenost (Elegija jedne svinje). Utjecao je na suvremene srpske pjesnike: Aleksu Šantića i Jovana Dučića.

218. 2. **Milorad P. Šapčanin** (1847.—1895.).[2]

Život. Rodio se u Šapcu, pošao kao dijete u Srijem, gimnaziju uči u Karlovcima i Novom Sadu. Svršivši bogosloviju u Beogradu dolazi u ministarstvo prosvjete (1866.—1880.), postaje upravnik Narodnog pozorišta (1880.—1893.) i administrator krunskih dobara.

---

[1] J. Skerlić, Istorija novije srpske književnosti, 406.—416.
[2] O. c. 334.—338.

Izdaje dvije zbirke pjesama (1863. i 1866.) zatim pjesme Žubori i Vihori (1883.). Od 1877.—1888. piše pet svezaka pripovijedaka; zatim romane: Hasan-aga (1880.), Sanjalo (1889.); putopis S Drine na Nišavu; epe: Nevesta Ljutice Bogdana (18886.); Monah (1887.); drame: Bogumili (1889.); Dušan Silni (1890.), Zadužbina (1891.), prikazane, ali neizdane. **Djela.**

Šapčanin je predstavnik književne romantike, filozofske i lirske, koja uzima »uzvišenu« neku ideju, prema stranim ugledima i daje joj akademijsku formu (Monah). Poetizira dragu prošlost nekom sentimentalnošću. Jezik je u pripovijestima izvještačen, književan: »miris cvijeća moje duše još je nije ispunio višim svijetom«. (Homoljska ljepotica), Roman Hasan-aga ima istog junaka kao i Tomićev Zmaj od Bosne. Veću cijenu ima roman Sanjalo, jer ima lokalne boje Beograda iz četrdesetih godina. **Književna značajka.**

219. 3. **Čedomilj Mijatović** (1842.).[1]

Rodio se u Beogradu od oca profesora. Više nauke uči u Münchenu, Leipzigu, Zürichu i Beču. 1866. postaje profesorom političko-ekonomskih nauka u Velikoj školi u Beogradu. Godine 1864. je načelnik ministarstva financija, kasnije ministar financija i poslanik. Živi u penziji u Londonu. **Život.**

Uz povijesni rad glavno mu je književno polje pripovijetka. Javio se na njemu već g. 1862. Iza duge stanke izdaje englesku pripovijetku, kasnije prevedenu na srpski Bojana (1885.). Pod starost opet se vraća pripovijesti: Ikonija, vezirova majka (Beograd 1891.), Rajko od Rasine (Beograd 1892.), Knez Gradoje od Orlova grada (Karlovci 1899.), Siromah Marko (Mostar 1908.). Njegov najveći historijski rad je Despot Đurađ Branković (Beograd 1878.—1879.). **Djela.**

Mijatović je idealizovao srpsku prošlost. S pažnjom je obrađena dekoracija i stil kao i u suvremenom akademijskom slikarstvu historijskih tableauxa. **Književna značajka.**

220. Ta tri srpska romantika razlikuju se od omladinskih, jer stoje daleko od njihova pokreta, a na visokim mjestima društvenim. Otuda oni gledaju na narod više umjetnički nego politički. Stilom sjećaju na književne romantičke uglede. Kasniji su im radovi vjerniji, a padaju u doba književnoga realizma. **Opći pogled.**

---

[1] O. c. 339.—342.

Pregled sadržaja.

I. Pregled hrvatske i srpske književnosti.

TREĆE DOBA.

Građanska i narodna književnost.

*

Imena.

U. C. BERKELEY LIBRARIES
C043146882